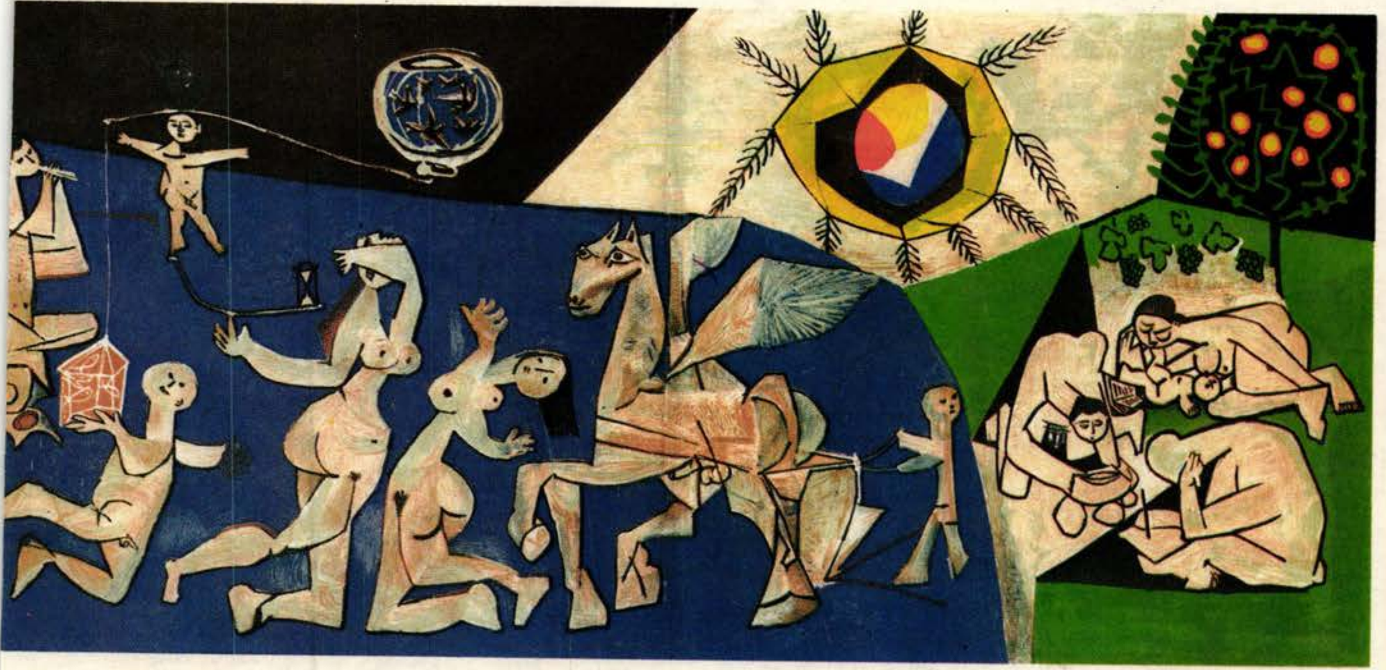
bizim belde
TOPLUM DÜŞÜN SANAT

AK '86 400 LİRA (KDV DAHİL)

1986 DÜNYA BARIŞ YILI

TERÖRİST DEVLET ABD

KEYNES'TEN FRIEDMAN'A KRİZ EKONOMİLERİ

ADAM şiir kitapları

şiir

YERLİ

SABRİ ALTINEL
Zamanın Yüreği 550 TL
Şiirler 500 TL

MELİH CEVDET ANDAY
Rahatı Kaçan Ağaç 900 TL
Kolları Bağlı Odysseus 800 TL
Teknenin Ölümü 750 TL
Ölümsüzlük Ardında Gılgamış 750 TL
Tanıdık Dünya 650 TL

ORHON MURAT ARIBURNU
Buruk Dünya 800 TL

ÖZDEMİR ASAF
Bir Kapı Önünde 850 TL
Yalnızlık Paylaşılmaz 1000 TL
Benden Sonra Mutluluk 1550 TL

ECE AYHAN
Yort Savul 900 TL
Çok Eski Adıyladır 500 TL

ATAOL BEHRAMOĞLU
Şiirler 1959-1982 1000 TL

İLHAN BERK
Günaydın Yeryüzü 900 TL
Galile Denizi 900 TL
Âşıkane 900 TL
Deniz Eskisi 450 TL
Delta ve Çocuk 750 TL
Galata 1100 TL

EGEMEN BERKÖZ
Yalnız ve Birlikte [I. hamur] 850 TL
[III. hamur] 650 TL

EDİP CANSEVER
Yerçekimli Karanfil 1200 TL
Kirli Ağustos 1200 TL
Şairin Seyir Defteri 1000 TL
İlkyaz Şikâyetçileri 500 TL
Oteller Kenti 700 TL

NECATİ CUMALI
Yarasın Beyler 300 TL

EROL ÇANKAYA
Asıl Adı Gökyüzü 800 TL

CEVAT ÇAPAN
Dön Güvercin Dön 550 TL

ASAF HÂLET ÇELEBİ
Om Mani Padme Hum 550 TL

ARİF DAMAR
Acı Ertelenirken 800 TL

METİN ELOĞLU
Yine 1200 TL
Şiirce 1100 TL
Hep 500 TL
Önce Kadınlar 550 TL

HALİM ŞEFİK
Otopsi 500 TL

RIFAT ILGAZ
Bütün Şiirleri (1937-1983) 1550 TL

ATTİLÂ İLHAN
Tutuklunun Günlüğü 900 TL

CAHİT KÜLEBİ
Bütün Şiirleri [I. hamur] 1400 TL
[III. hamur] 1100 TL

İSMET ÖZEL
Şiir Kitabı 800 TL

BARIŞ PİRHASAN
Tarih Kötüdür-
İmzasız Elyazıları [I. hamur] 750 TL
[III. hamur] 550 TL

OKTAY RİFAT
Yaşayıp Ölmek, Aşk ve
Avarelik Üstüne Şiirler •1300 TL
Elleri Var Özgürlüğün 1550 TL
Çobanıl Şiirler 1400 TL
Denize Doğru Konuşma 900 TL
Dilsiz ve Çıplak 900 TL

RUHİ SU
Ezgili Yürek 1000 TL

ÖMER FARUK TOPRAK
Tüm Şiirleri 1750 TL

CAN YÜCEL
Beşibiyerde [I. hamur] 1750 TL
[III. hamur] 1300 TL

ÇEVİRİ

ANNA AHMATOVA / Azer Yaran
Seçilmiş Şiirler 550 TL

LOUIS ARAGON / Sait Maden
Elsa'ya Şiirler (yeni basımı yapılacak)

CHARLES BAUDELAIRE / Tahsin Yücel
Paris Sıkıntısı 750 TL

PAUL CELAN / G. Durusoy - A. Necdet
Bademlerden Say Beni 500 TL

RENÉ CHAR / Tahsin Saraç
Seçilmiş Şiirler 750 TL

ODİSSEUS ELİTİS / Cevat Çapan
Çılgın Nar Ağacı 650 TL

HEINRICH HEINE / Behçet Necatigil
Şarkılar Kitabı 1750 TL

KONSTANTİNOS KAVAFİS / Cevat Çapan
Kavafis'ten Kırk Şiir 500 TL

MİHAİL YURYEVİÇ LERMONTOV /
Ataol Behramoğlu
Hançer 550 TL

OCTAVIO PAZ / Adnan Özer
Uzak Komşu (basımda)

RAINER MARIA RILKE / Turan Oflazoğlu
Seçilmiş Şiirler 900 TL

NELLY SACHS / Necmi Zekâ
Akkor Bilmeceler 500 TL

antoloji

YERLİ

MEMET FUAT
Çağdaş Türk Şiiri Antolojisi 2000 TL

ÇEVİRİ

ÖZDEMİR İNCE / ATAOL BEHRAMOĞLU
Çağdaş Bulgar Şiiri Antolojisi 900 TL

CEVAT ÇAPAN
Çağdaş İngiliz Şiiri Antolojisi 800 TL

ÜLKÜ TAMER
Çağdaş Latin Amerika
Şiiri Antolojisi 1550 TL

CEVAT ÇAPAN
Çağdaş Yunan Şiiri Antolojisi 900 TL

İSMET ZEKİ EYUBOĞLU
Yedi Askı 450 TL
(Arap Şiirinin İlk Parlak Dönemi)

SAİT MADEN
Şiir Tapınağı 1300 TL
(İnsanoğlunun
Beş Bin Yıllık Şiir Serüveni)

BEHÇET NECATİGİL
Yalnızlık Bir Yağmura Benzer 900 TL
(Çeviri Şiirler)

CAN YÜCEL
Her Boydan 900 TL
(Dünya Şiirinden Seçmeler)

değerli kitaplar yayımlar.

GENEL DAĞITIM:
YADA A.Ş. Doktor Şevki Bey Sok. 6/A 34400 Divanyolu-İstanbul Tel: 520 74 72
Konur Sok. 17/5, 06650 Kızılay-Ankara Tel: 18 90 99

DÜŞÜN

1986

DÜNYA BARIŞ YILI

TERÖRIST DEVLET ABD

Kapak Resmi:
Barış
PABLO PICASSO, 1952

Kapak ve Grafik Düzen:
H.Metin Tan

Ofset Hazırlık:
Kros Matbaacılık
Gümüş Reprodüksiyon

Montaj ve Baskı:
Hürriyet Ofset Matbaacılık
ve Gazetecilik A.Ş.
Halkalı-İstanbul

Dağıtım:
Hürriyet Holding A.Ş.

Aylık Dergi Ocak'86
400 Lira (KDV Dahil)
Yurtdışı 3 DM.
Bizim Belde Toplum
Düşün Sanat/Sayı: 22

Sahibi ve Yazıişleri
Müdürü:
Hüseyin Ekici

Yönetim Yeri: Kantarcılar
Kepenekçi Sabunhane Sok.
Yeni Çarşılı İş Hanı: 30-78
Eminönü-İstanbul

Yazışma Yeri:
Ankara Cad. Vilayet
Han No: 205 Kat: 2
Cağaloğlu-İstanbul

İçindekiler

sunu

• 1986 yılı, Birleşmiş Milletler Örgütü tarafından Dünya Barış Yılı olarak kabul edildi. Başta ABD olmak üzere barış düşmanı emperyalist güçlere karşı dünya barışının korunması ve sosyal ilerleme sorununun insanlık yararına çözümlenmesi doğrultusunda 1983 yılında BM'ce program haline getirilen hedeflerin bir özetini ilk yazı olarak sunuyoruz.

ABD'nin en gerici ve militarist çevrelerinin «Stratejik Savunma Girişimi» yalanı altında uzayın silahlandırılması yoluyla soğuk savaş politikasına kattığı yeni boyut, barış için mücadelenin önemini bir kat daha artırıyor. Bu yaşamsal sorunun önemini belirtmesi bakımından insanlığın güncel sorunu olan **SDI/«Yıldız Savaşları»**na ilişkin Ömer B.Canatan'ın hazırladığı çeviri ve derleme yazılara bu sayımızda yer veriyoruz.

Barış sorunu ile yakın ilişkisi nedeniyle **Terörist Devlet ABD** bölümündeki yazılarda da, ABD'nin terörizm politikasına çeşitli örnekleriyle yer veriyoruz. ABD'nin bu terörist politikasını önümüzdeki sayılarda da örneklemeye devam edeceğiz.

• Geçen sayımızda başlattığımız **Kriz Ekonomileri** başlıklı inceleme bu sayımızda da Mehmet Doğanay'ın **Keynesçilikten Monetarizme** incelemesi ile devam ederken, Oya Köymen **İktisadi Bunalımlara Siyasal Çözümler,** Reşit Ergener ise **Söylenenler ve Yapılanlar: 24 Ocak Kararları** adlı yazılarıyla konuyu ülkemiz somutunda irdeliyorlar.

• Arslan Başer Kafaoğlu, bu sayımızdan itibaren **Birinci Sol Dalga** genel başlıklı yeni bir yazı dizisine başlıyor. Oğuz Özügül'ün **Freud ve Yeni Freudculuk** başlıklı incelemesi de sürüyor.

• Bu sayımızın diğer yazılarını; Berna Moran'ın **Kuyucaklı Yusuf'a Yeni Bir Bakış** adlı incelemesi, Saláh Birsel'in **Yaşlılık Günlüğü,** Onat Kutlar'ın **Ustaların Düşüşü** başlıklı denemesi, Fikret Otyam'ın **Adalet'in Adaletsizliği** ve Zeynep Avcı'nın **Polemik ve Sağduyu** adlı yazıları ile Köksal Çiftçi'nin Ferruh Doğan'ın yeni karikatür albümü üzerine bir değerlendirmesi oluşturuyor.

Carmen ve **Kanlı Düğün** filmlerinden tanıdığımız, ünlü İspanyol dansçı Antonio Gadés ile Mehmet Ünal'ın; Cemal Süreya ile şiir ve şiirin sorunları üzerine Enver Ercan'ın; Elif Naci ile Hakan Derman'ın yaptıkları söyleşiler de sayfalarımız arasında yer alıyor. Bu ayki öykülerimiz Muzaffer Buyrukçu (**Yaşamı Aşktan Uzun Sessiz Gramofon Çiçeği**) ve Heinrich Böll (**Hüzünlü Yüzüm** - Yusuf Özeker)'den.

• Bu ayın şiirleri; Aleksandr Puşkin (Nuri Yıldırım), Nicolas Guillen (Özdemir İnce), Can Yücel, Oktay Rifat, Sabahattin Kudret Aksal, Cemal Süreya, Ahmet Özer, Bedirhan Toprak ve Cüneyt Taşbaşı'ndan.

• Ferruh Doğan karikatürleriyle, Lalehan Uysal desenleriyle, Mehmet Ünal da fotoğraflarıyla bu sayımıza katkıda bulundular.

• Satranç sayfasını Uluğ Nutku hazırladı.

• Geçen sayımızda Can Yücel ile yaptığımız söyleşiyle ilgili olarak, yazar yanıtlarına bazı düzeltmeler yapma gereğini duymuştur. Can Yücel'in bu açıklama ve düzeltmelerini okurlarımızın dikkatine sunuyoruz:

«1. Söyleşide Necip Fazıl'ın babası ile ilgili bir şey söylemiştim. Bana Cevat Dursunoğlu'nun anlattığı olay.O olayın sonunda demem gerekirdi ki; Necip Fazıl'ın babasının anasıyla gerdeğe girip işi bitirdikten sonra anasının gırtlağına sarılıp 'ille doğuracaksın' diye bağırdıkta olmayıp da, dokuz ay sonra doğan çocuk Necip Fazıl'dır.

«2. Son soruya verdiğim yanıt içinde geçen Sevla ismi Seval olacaktır.

«3. 'Öztürkçe' konusunda verdiğim yanıtın son cümlesinde geçen 'zarf ve nahiv' sözcüğü, 'sarf ve nahiv' olacaktır. Ama zarfı ve masrufu doğru olduğuna göre bu dizgi yanlışlığı da okurlarımız tarafından bağışlanır sanıyorum.

Can Yücel»

• Geçen sayımızın **Kriz Ekonomileri** bölümündeki yazılardan bazılarında sayfa karışıklığı olmuştur. **55.** sayfadan başlayıp **56.** sayfada devam eden **Keynesçilik** yazısının 3. ve 4. sayfaları yanlışlıkla **60.** ve **61.** sayfalara; yine **58.** sayfadan başlayan ve **59.** sayfada devam eden **Keynesçilikten Yeni Keynesçiliğe** başlıklı yazının 3. sayfası da **57.** sayfaya girmiştir. Bu karışıklıktan ötürü özür diler, düzeltiriz.

Birlikte paylaşmak dileğiyle okurlarımızın yeni yılını kutlarız.

OKURLARIMIZA

• Yayın piyasasında kâğıt fiyatları başta olmak üzere sürekli yaşadığımız maliyet artışlarını bugüne kadar okurlarına doğrudan yansıtmamaya çalışan dergimiz, gelinen noktada söz konusu artışların bir kısmını fiyat artışıyla karşılamak zorunda kalmıştır.

Yeni fiyata göre abone koşulları aşağıdadır.

Yurtiçi Yıllık: 4.500 TL.

Yurtdışı Yıllık: 36 DM.

Abone bedeli posta havalesiyle Ankara Cad. Vilayet Han K: 2 No: 205 Cağaloğlu/İST. adresine gönderilebilir.

Okurlarımızın ilgi ve desteklerine teşekkür ederiz.

1986: Dünya Barış Yılı

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 1986 yılının «Dünya Barış Yılı» olarak değerlendirilmesi kararını 1982 yılı Kasım ayında almıştı. 1983 yılında da Barış Yılı'nın temel hedeflerini ayrıntılı bir programa bağlamıştı. 1986 Dünya Barış Yılı'nın temel hedefleri bu program kapsamında özetle şöyle belirlenmiş bulunuyor:

• Birleşmiş Milletler kuruluş bildirgesi doğrultusunda barış, uluslararası güvenlik ve işbirliğini geliştirmek ve anlaşmazlıkları kuvvete başvurmadan çözmek üzere BM'in, üye ülkelerin, hükümetlerin, hükümet dışı örgütlerin, eğitim, kültür kurucuları ve akademik kurumların ve kitle iletişim araçlarının yoğun ve etkili çaba göstermelerini özendirmek,

• Barışın korunması ve güçlendirilmesine yönelik başlıca uluslararası organ olarak Birleşmiş Milletler'i güçlendirmek,

• Günümüz dünyasında barış temel gereklerine, özellikle şu alanlarda dikkati çekerek desteklemek:

—Barış, ekonomik gelişme ve sosyal ilerlemenin karşılıklı ilişkiler açısından değerlendirilmesi,

—Silahlanma ve nükleer felaketin önlenmesi konusunda acil ihtiyaçların üzerine eğilmek,

—Irkçılığın bütünüyle ortadan kaldırılması için çalışmalar yürütmek,

—Barışın vazgeçilmez unsurlarından biri olarak insan hakları sorununu gündeme getirip bu haklara saygıyı sağlamak,

—Yiyecek, barınak, sağlık, eğitim, çalışma ve çevre sorunlarını ve bu ihtiyaçların karşılanmasını barışa bağlı sorunlar olarak detaylandırmak,

—Barış içinde bir hayata hazırlanmak anlamında eğitim, bilim, kültür, din ve kitle iletişim örgütlerinin faaliyetlerini, özellikle kadınların, gençlerin ve yaşlıların ve savaş malûllerinin, çeşitli meslek gruplarının ve bu kesimleri temsil eden örgütlerin çalışmalarını teşvik ve bunların barış hareketlerine aktif olarak çekilmesini sağlamak,

—Hükümetlerin, parlamentoların ve kitle örgütlerinin katılımıyla barışın korunmasında uluslararası işbirliklerini gerçekleştirmek, karşılıklı güven, anlayış köprüleri kurmak, ortak çalışmaları ilerletmek.

BM'in konuya verdiği önem iki bakımdan önem taşıyor. Dünya barışının korunmasında ve sosyal ilerleme sorunlarının insanlık yararına çözülebilmesinde değerli katkıları olan örgüt, başta ABD olmak üzere, savaş tehlikesinin ekonomik ve politik odağı durumundaki güçler tarafından, fonksiyonlarından uzaklaştırılıp etkisiz hale getirilmek istenmektedir. Bu yanıyla BM barış sorununda bir kere daha etkin bir rol oynayabileceğini göstermek istemektedir.

Öte yandan barış ve nükleer tehdidin önlenmesi gibi insanlığın bugünkü en temel sorunları, salt hükümetler ve siyasal organlar arası ilişkilerle çözülebilecek sorunlar olmaktan çıkmış bulunmaktadırlar. Barışın korunmasında ve sürekli kılınmasında yığınların aktif eylemlerine ve sorunun bilincinde olmalarına ihtiyaç vardır.

BM'in 1986 programı asıl bu açıdan önem taşıyor: Yığınları *örgütlü olarak* barış hareketi içine çekmek, barışı savunmanın gerçekten mümkün olabileceği yığınsal bir temeli dünya çapında oluşturabilmek. Bu olmaksızın bugünkü kısmi barış ortamı dahi tehlike altındadır ve nükleer felaket tehlikesi insanlığın başı üzerinde sallanmaya devam edecektir. Barışı savunmanın yığınlara olan ihtiyacı o derece fazladır ki, böyle olduğu takdirde ancak hükümetler üzerinde caydırıcı bir baskı ortaya konabilir, savaşı kışkırtan politikaların önü alınabilir.

BM programının dikkate değer bir niteliği de barış hareketleri arasındaki uluslararası işbirliğini öngörmesidir. Bunun anlamı şudur ki, pek çok ülkede barış hareketleri hükümetlerin politik baskıları altındadır, milliyetçi, şoven ve silahlanmayı vazgeçilmez sayan bu politikalar nedeniyle ve tek başına kaldıkça barış hareketlerinin etkinlik alanları daralmaktadır. Hükümetlerin politikalarından bağımsız ve çoğu zaman belki bu politikalara «rağmen» barış hareketlerinin uluslararası düzeyde işbirliği gerekli ve zorunludur.

Çoğu zaman politik şartlandırmalar nedeniyle barış sorununu evrensel bir sorun olarak yığınlara yaymakta zorluklar oluşmaktadır. Sorun şu veya bu ülkenin dış politik bir sorunuymuş gibi yansıtılarak temel niteliği saptırılmaktadır. BM örgütü programının sunduğu temel, dini, kültürel vb. gibi çok geniş örgütleri ve toplum kesimlerini yanyana getirebilecek bir geniş kapsam öngörmektedir. Bu program layıkıyla değerlendirip kitlelerin bilincine maledildiği takdirde, bugüne kadar barış hareketinden uzak durmuş toplumsal kesimlerin de aktif olarak barışı savunma gayretlerine katılmaları sağlanmış olabilir.

Bütün bunların yanısıra altı önemle çizilmesi gereken bir diğer nokta, 1986 yılına «Barış Yılı» olarak sadece hükümetlerin değil, özellikle hükümet dışı kurum ve kuruluşların işbirliği halinde sahip çıkmaları istenmekte ve beklenmektedir. Sorun hükümetlerin insiyatifinde kaldığı sürece, pek çok ülkedeki politik ve sosyal koşullar nedeniyle «geçiştirilecek», resmi politikaların bir parçası olarak kullanılacak ve hatta büsbütün amaçları dışına çekilebilecektir. Dolayısıyla hükümetlerin öncülüğünü ve yardımlarını beklemeksizin 1986 yılı boyunca barış hareketini güçlendirmek, BM programına sahip çıkmak, barıştan yana toplum kesimlerinin, politik güçlerin, kurum ve kuruluşların ve hatta tek tek *isim* 'lerin görevi olmalıdır. ●

CAN YÜCEL

TAMAM MI?

Sen Öztürkçecisin, diğ'mi, kardeşim,
.Niye «inkılâp»a, niye «kaide»ye, niye «aşk»a
Kızıyorsun da—Kız, canım, hakkındır!—
Niye şu nev-icat lâfa,
Niye şu «Tamam mı?» abesliğine celâllenmiyorsun?..
Yediden yetmişe dillerde gezen
Hani şu sözün gerisi toparlanamadığında
Boyuna, «Tamam mı?» diye sorulan soruya
Niye köpürmüyorsun, bre Öztürkçeci,
Bre Kemalist Aydın omuzdaşım?..
Bu herbişeyin eksik olduğu ortamda,
Ekmeğin, insan hakkının, emek hakkının
Ufala ufala yok olduğu bu dönemde,
Ağızlarımıza pelesenk
Hiçdurma sorulan bu «Tamam mı?» sorusuna karşı
Niye «tüm»den karşı çıkmıyorsun, birader?
Diye soruyorum sana,
Tamam mı?..

ARİTMETİK

Bir Türk cihana bedeldir, deriz ötedenberi,
Fazla ve az eskileri karıştırmayalım,
Bakarak, şu son günlerde,
Şebinkarahisar'la Gaziantep'te olup bitenlere
—Tabiy gaz'telerin yazdığı doğruysa—
Bâzı Türklere işkence edilmiş,
—Nedeni ne olursa olsun—
Ayaklarından tavana asılmışlar,
Elektrik tutulmuş oralarına buralarına, falan filan,
—Tekrar söylüyorum, çıkan haberler doğruysa tabiy—
Ve o milletçe benimsediğimiz *buyruksöz* üzre
Bir Türk cihana bedel'se eğer,
Bizler (yâni içimizden bâzıları)
—Sayılarını bilemiyoruz—
İçimizden bâzılarına işkence ederek,
Kimbilir kaç Cihana karşı *insanlık suçu* işlemişiz,
Kimbilir kaç Cihana
Kimbilir kaç Âhirete karşı!..

«Yıldız Savaşları»: Hayal ve Gerçek

Ömer B.Canatan'ın hazırladığı ve SDI/«Yıldız Savaşları» konulu derleme ve çeviri yazılara önümüzdeki sayılarda da yer vermeye devam edeceğiz.

«Yıldız Savaşları», uzak bir gelecekte ortaya çıkacak uzay savaşlarını konu alan bir Amerikan filminin adı. Bilim-kurgu türünden olan bu filmin gişe rekorları kırması üzerine, «Yıldız Savaşları 2» ve «Yıldız Savaşları 3» adlarıyla devamları da çekilmiş ve gösterilmişti. Kapitalist ülkelerde yazılan hemen tüm bilim-kurgu romanlarında olduğu gibi insanlığın çok uzak geleceğinde de «iyiler» ve «kötüler»in varolduğu bu filmde, dehşetli uzay savaş gemileri koskoca gezegenleri bir ışın demeti saçarak gök boşluğunda bir anda siliveriyor. Böylece kapitalizmin bilimkurgu romanı günümüzü mutlaklaştırıyor, insanın insan tarafından sömürülmesinin ortadan kaldırılmasıyla savaşların ve «iyiler-kötüler» ikileminin de ortadan kalkacağını inkâr ediyor, insanlık için karanlık bir gelecek çiziyor.

«Yıldız Savaşları»nın dördüncüsü ise, gerçek hayatta, ABD Başkanı Reagan'ın 23 Mart 1983 tarihinde, atom füzelerinin tehdidini ortadan kaldırmak için uzun vadeli bir «araştırma ve geliştirme programı» üzerinde çalışılması direktifini vermesinden sonra, şimdi ABD'nin en gerici ve militarist egemen çevreleriyle, Pentagon sahneye koymaya hazırlanıyor.

«Stratejik Savunma Girişimi» (SDI) ya da yaygın deyişle «Yıldız Savaşları» olarak adlandırılan bu program, uzayda bir füzesavar sisteminin inşasını öngörüyor.

REAGAN'IN «YILDIZ SAVAŞLARI» RÜYASI

Sovyetler Birliği'nin atom silahlarını ilk kullanan tarafın kendisi olmayacağını en yetkili ağızlardan defalarca açıklamasına ve öte yandan gerek Pentagon'un, gerekse NATO'nun, tüm askeri stratejilerini ilk saldırıyı kendilerinin yapacağı üzerine temellendirmesine rağmen, SDI programının kamuoyuna sunulan senaryosu Sovyet atom füzelerini üç kademeli bir «savunma» kemeriyle etkisiz hale getirmeyi öngörüyor.

Birinci savunma kemeri: Karşı tarafın füzeleri havalanma anında tahrip edilecekler. (Kıtalararası füzelere, bu füzelerin iki-beş dakika süren ateşleme anında, isabet ettirmek görece kolaydır.)

İkinci savunma kemeri: Karşı tarafın füzeleri balistik uçuşları sırasında bol enerji yüklü lazer ışınları vasıtasıyla zararsız hale getirilecekler ya da yerden gönderilen lazer ışınları uzaya yerleştirilecek dev aynalar vasıtasıyla füzelerin atom başlıklarına yansıtılarak füzelerin tahrip edilmesi sağlanacak.

Üçüncü savunma kemeri: Karşı tarafın füzeleri hedefe yaklaştıkları sırada tahrip edilecekler. (Terminal defense) Binlerce küçük füzenin fırlatılmasıyla atom başlıklı füzeler uçuş anında tahrip edilecek ya da en azından hedeflenen füze deposunu korumak için havada patlatılacaklar.

«YILDIZ SAVAŞLARI» NEYİ HEDEFLİYOR?

ABD'nin «Yıldız Savaşları» senaryosunun iki yönü var. Kotarıcılarının kısa vadeli amacı, dünyanın başına sardığı nükleer savaş tehdidinin yarattığı tepki ve korkuyu gidermeye yöneliktir. ABD özellikle etkinliğini hissettirdiği ülkelerin halklarına, «korkmayın, bakın yeni geliştirdiğimiz füzesavar sistemiyle, düşmanların atacağı füzeleri havadayken, hedeflerine henüz varmadan vurmayı başarıyoruz. Bu sistemi geliştireceğiz ve bizim başımıza nükleer füze düşmeyecek» diyor. SDI senaryosunun uzun vadeli ikinci hedefi ise, ABD'nin atom bombası tekelini elinde bulundurduğu dönemdeki konumunu yeniden kazanmaya ve böylece dünya üzerinde askeri-politik hegamonyasını kurmaya yöneliktir. Bilindiği gibi ABD yönetimi uluslararası ilişkilerde kendisine böyle bir belirleyicilik sağlayacak bir askeri üstünlük elde edebilmek için 1980'li yılların başında stratejik nükleer gücünü yaklaşık iki katına çıkarmayı öngören planlar hazırlamış ve bu planları beş yıl içinde gerçekleştirerek 80'li yılların ortalarında böyle bir üstünlüğü gerçekleştirmiş olmayı amaçlamıştı. Ancak Reagan yönetimi sosyalist ülkelerin bu duruma seyirci kalmayacaklarını gösteren girişimleriyle bu yoldan herhangi bir üstünlük sağlanamayacağını anlayınca, bu kez

uzayın silahlandırılmasını öngören «Yıldız Savaşları» projesine başvurdu.

ABD NATO'LU MÜTTEFİKLERİNİ İKNA EDEMİYOR

«Yıldız Savaşları» projesine karşı NATO yönetici çevrelerine kadar uzanan kaygıyı gidermek için Reagan, Kohl ve bu projenin diğer destekleyicileri, Batı Avrupa ülkelerinin de koruyucu «uzay şemsiyesi» altında olacağını iddia ediyorlar. Ne ki, bir yandan «Yıldız Savaşları»yla ilgili tüm kavram ve teknik düşüncelerin sadece ABD topraklarını güvence altına almaya yönelik olması, öte yandan Fransa ve İngiltere gibi ülkelerin Sovyetler Birliği'nin karşı tedbir olarak aynı şekilde bir «koruyucu şemsiye» inşa etmesi halinde, kendi atom silahlarının «caydırıcı» etkisini yitireceğinden korkmaları, yine diğer NATO devletlerinin ve özellikle de Federal Almanya hükümetinin bazı kesimlerinin ABD'nin bu programın gerçekleştirilmesiyle «ele geçirilemez» bir kaleye sahip olacağından ve bunun da Reagan yönetiminin ve ABD'nin en saldırgan ve militarist egemen çevrelerinin Avrupa topraklarında «sınırlı bir nükleer savaş» başlatma heveslerini daha da arttıracağından endişe duymaları, ABD ve NATO'lu müttefikleri arasındaki tartışmaları daha da hızlandırdı. Bütün bunlara çeşitli uluslararası tekellerin 500 ila 1500 milyar dolar tutacağı tahmin edilen bu projeden pay alma kavgaları da eklenince, Fransa SDI programı çerçevesinde yapılması öngörülen tüm araştırmaların, Avrupa ülkeleri tarafından oluşturulacak EUREKA (European Resarch Coordination Agency) adlı bir araştırma birliği tarafından da yapılması teklifini getirdi. EUREKA'nın askeri amaçlı araştırmalar yapmayacağının ileri sürülmesine rağmen, yeni geliştirilecek teknolojilerin ileride askeri alanda kullanılmayacağının garantisi olmadığı gibi, bu program SDI'ye otomatik olarak katılmama anlamına da gelmiyor. Başta Fransa olmak üzere

Gorbaçhev ve Reagan zirvede

EUREKA programına katılan devletler, Batı Avrupa ülkelerinin araştırma potansiyellerinin koordine edilmesiyle yerli tekellerin SDI programından pay alma yarışında ABD'li dev tekellerle daha iyi şartlarda rekabet edebileceğini düşünüyorlar.

AVRUPA REAGAN'IN KORUYUCU ŞEMSİYESİ ALTINDA OLABİLİR Mİ?

Çeşitli ülkelerden bilim adamları ve askeri uzmanlar, atom füzelerine geçit vermeyecek bir koruma sistemi inşa etmenin, 500 milyar doları aşacağı tahmin edilen masrafa rağmen ABD için dahi mümkün olmayacağını defalarca belirttiler. Batı Avrupa'daki NATO ülkelerinin ABD'nin «koruyucu şemsiyesi» içine alınması, şayet bu Washington tarafından politik açıdan arzu edilse bile —ki bundan kesinlikle şüphe etmek gerek—, teknik açıdan mümkün değildir.

Şöyle ki:

• Şimdiye kadar açıklanan ayrıntılar şunu gösteriyor ki, ABD'de genellikle sadece kıtalararası stratejik füzelerin yokedilmesine yönelik bir füze yakalama sistemi üzerinde düşünülüyor.

• SDI hesaplarına göre kıtalararası bir füzenin ulaşması 30 dakikadan fazla sürmektedir. SDI programında bu füzelerin üç kademeli bir «savunma» kemeri ile etkisiz hale getirilmesi düşünülüyor. Ancak Avrupa'da çıkacak bir atom

savaşında kısa menzilli ve kısa uçuş süreli füzeler kullanılacaktır. Zaten Pershing-II gibi Avrupa'ya yeni yerleştirilen atom başlıklı orta menzilli füzelerin tehlikesi de, 5 dakikadan daha az uçuş sürelerine sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Karşı tedbir olarak yerleştirilen Sovyet atom füzelerinin de uçuş süresi buna eşittir. Böyle oldukça kısa bir süre içinde, füzelerin havadaki yerlerinin tespit edilmesi ve etkisiz hale getirilmesi, şayet yöneticilerin sığınakları değil de halkın korunması söz konusu ise, teknik olarak nasıl mümkün olacaktır?

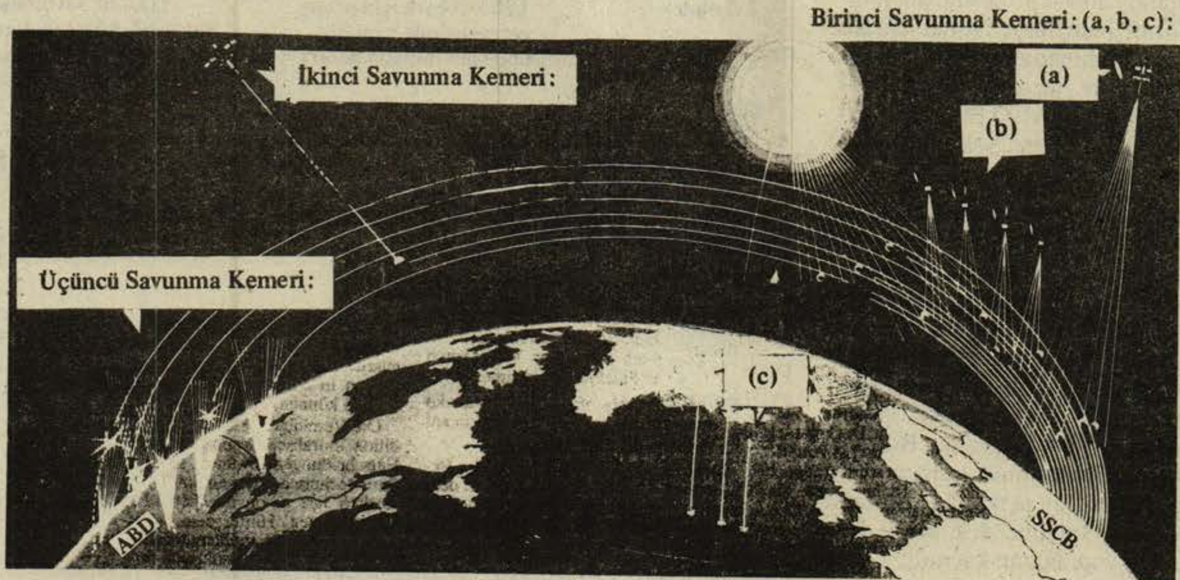
ATOMUN BULAŞMASINI ÖNLEMEK İMKANSIZDIR

• Kaldı ki, Avrupa'ya atılan füzelerin uçuş anında tahribi mümkün olsa bile, bunun sonucu meydana gelecek «radyoaktif serpinti», sözde «güvence altına alınmış» bu ülkelere yayılacak ve oradaki insanlara, hayvanlara ve bitkilere uğursuz etkisini gösterecektir.

• Avrupa'nın kalabalık yerleşim merkezlerinde ve gelişkin sanayi bölgelerinde az sayıdaki atom başlıklı füze bile korkunç bir etki yapacaktır.

• Nihayet SDI'nin en ateşli savunucuları bile, her iki tarafın yaklaşık aynı bilimsel, teknolojik ve üretim potansiyeline sahip olduğu çağdaş koşullarda yüzde yüz garantili, delinemez bir «uzay şemsiyesi»nin mümkün olmadığını kabul ediyorlar. «Uzay şemsiyesi» konusunda en iyimser tahminler yapan Pentagon uzmanları bile, SDI çerçevesinde oluşturulacak ABD «füzesavar sistemiyle», Amerikan topraklarındaki hedefleri vurabilecek füzelerin ancak %95'inin yok edilebileceğini belirtiyorlar. Demek ki geriye yüzde beşlik bir füze gücü kalıyor. Reagan yönetiminin «uzay şemsiyesi»nin Amerikan halkını koruyabileceğini söyleyerek, nükleer bir savaşın pekala mümkün olabileceğine kamuoyunu ikna etmeye çalışmasına karşılık, Amerikan topraklarına ulaşacak bu yüzde 5'lik füze gücünün ABD'yi dünya haritasından silmeye yeteceğini söylemek, abartma olmasa gerektir.

Atom bombasının fikir babası sayılan Einstein, daha o zamanlar şunu vurgulamıştı: «Bu yeni silahla ilişkiye girerken, artık eski geleneksel düşünce tarzından kesinlikle sıyrılmak gerekecek. Zira nükleer silahtan korunmayı herhangi bir olağanüstü tedbirde, bir süper teknolojide aramak imkansızdır. Böyle bir korunma ancak politik yoldan, yani silahsızlanmanın denetlenmesi sürecini hazlandırarak tam bir nükleer silahsızlanmayı gerçekleştirme yolundan sağlanabilir.» ●

1- *Birinci Savunma Kemeri:* Düşman füzelerinin havalanma sırasında tahribi.

a) Büyük uydular karşı tarafın füzelerini lazer ya da parçacık bombardımanı ile tahrip edecek ya da rotasından saptıracaktır.

b) «High Frontier» projesi: Alçak yörüngede bulunan «space trucks»ın ateşlediği küçük füzeler, kıtalararası füzeleri tahrip edecekler.

c) Atom bombası patlamasıyla oluşan lazer ışınları karşı tarafın füzelerinin havalandığı haberinden sonra denizaltılardan uzaya gönderiliyor.

2- *İkinci Savunma Kemeri:* Karşı tarafın füzelerinin atom başlıklarının büyük enerji yüklü lazer ışınları ya da yerden gönderilen lazer ışınlarının uzaydaki aynalar vasıtasıyla etkisizleştirilmesi.

3- *Üçüncü Savunma Kemeri:* Karşı tarafın füzelerinin hedefe yaklaştıkları sırada tahribi (Terminal Defense).

SDI Projesine Karşı Tepkiler Büyüyor

Reagan yönetiminin, yaygın adıyla «Yıldız Savaşları» olarak tanınan Stratejik Savunma Girişimi (SDI) projesine karşı çeşitli toplum kesimlerinin gösterdiği tepki büyüyor. Önceki sayılarımızda yer verdiğimiz bu tepkilerin örneklerini sunmayı sürdürüyoruz.

BİLİMADAMLARI SDI'YE KARŞI ÇIKIYOR

• Nobel Ödülü sahibi 200 bilimadamından hayatta olan 105'i, 28 Eylül 1985 günü Hollanda'da yapılan uluslararası bir kongrede kamuoyuna yaptıkları açıklamayla, ABD tarafından planlanan uzayın silahlandırılması projesine karşı olduklarını belirttiler. Nobel Ödülü sahibi 12 bilimadamının bizzat katıldığı kongre, uzay silahlarının yasaklanması için ABD Başkanı Reagan ile SBKP Genel Sekreteri Gorbaçov'a bir çağrı yaptı.

Hollanda'nın Maastricht kentinde toplanan Kongrede konuşan ABD'li ve Avrupalı bilimadamları Reagan ve Gorbaçov'a yaptıkları çağrıda, atom silahlarını ilk ateşleyen tarafın kendileri olmayacağını belirtmeleri ve atom silahlarını denemelerinden vazgeçmeleri istendi. Bilindiği gibi Sovyetler Birliği'nin atom silahlarını ilk kullanan taraf olmayacağını açıklamasına karşılık, ABD bugüne dek böyle bir açıklama yapmaktan kaçındı.

• ABD'de 2 milyondan fazla bilimadamı ve mühendisi bünyesinde toplayan 17 örgütün başkanları, yine geçtiğimiz Eylül ayı içerisinde ABD Savunma Bakanı Caspar Weinberger'e bir mektup yollayarak, Pentagon'un bilimsel bilgi alışverişine karışmasına karşı olduklarını duyurdular. Açıklanan mektup metninde Savunma Bakanlığı'nın gizlilik kaydı olmayan araştırma sonuçlarını dahi, bilimsel konferans ve sempozyumlara sunulmazdan önce görüp, denetleme isteği eleştiriliyor. Örgüt başkanları, Pentagon'un gözetiminde yapılacak ve sınırlı sayıda izleyicinin katılacağı açık ya da kapalı toplantılara katılmayacaklarını açıkladılar.

Öte yandan ABD'nin önde gelen üniversite ve yüksek okullarında görevli 2800'ün üzerinde bilimadamı ortak bir dilekçeyle uzayın silahlandırılması çalışmalarına katılmayı reddettiklerini açıkladılar. Aralarında Nobel Ödülü sahibi 12 kişinin de bulunduğu bilimadamlarının yarıdan fazlası ABD'nin önde gelen 23 fizik enstitüsünde görevli bulunuyor.

Illinois Üniversitesi'nden fizik profesörü Dr. Michael Weissmann yaptığı açıklamada, dilekçeye imza atanların sayısının bir ay içerisinde üç katına çıktığını belirtti. Dilekçeyi imzalayanlardan Massachusetts Enstitüsü'nde görevli fizikçi Dr. Aron Bernstein, SDI projesinin mevcut silahsızlanma anlaşmalarını zedelediğini, nükleer silahlanmayı kızıştırdığını ve ulus-

SDI Projesine Katılan En Büyük 10 Firma

Tekeller	1983/84 yılı için proje çerçevesinde yaptığı anlaşma (milyon dolar)	Tekelin Savunma Bakanlığı bütçesinden SDI için yapılan tüm harcamalar içindeki %
Boeing	320,343	21,3
McDonnel Douglas	237,760	15,9
Lockheed	231,727	15,5
LTV Aerospace	90,989	6,0
Teledyne	88,057	(83 rakamları bilinmiyor)
TRW	70,064	4,7
Rockwell International	55,097	3,7
Martin Marietta	40,974	2,7
Hughes	39,001	2,6
Litton	25,316	1,7
Toplam	1199,328	80,0

SDI projesinden aslan payını alan yukarıdaki firmalar, aynı zamanda ABD'nin önde gelen silah tekelleridir. Bu firmalar aşağıda belirtilen atom silahlarının da yapımına katılmaktadırlar.

Boeing	MX füzesi, B1 bombası, Cruise füzesi
McDonnell Douglas	Cruise füzesi
Lockheed	Cruise füzesi, Trident
LTV Aerospace	B1 bombardıman uçağı
TRW	MX füzesi
Rockwell Int.	MX füzesi, B1 bombardıman uçağı
Martin Marietta	MX füzesi Pershing II
Hughes	Cruise füzesi
Litton	Cruise füzesi

Kaynak: Informationdienst Wissenschaft und Frieden, Nisan-Mayıs 1985.

lararası güvenliği ortadan kaldırdığını belirtti.

ABD'li Nobel Ödülü sahibi fizikçi Hans A.Bethe de, ABD'nin uzayı silahlandırma projesinin sonuçlarına dikkat çekerek; «bu herkes için daha az güvenlik demektir» dedi. SDI projesinin mevcut silahların sınırlandırılması anlaşmasına ağır darbe vurduğunu belirten Bethe, ABD'nin uzayda yaptığı denemelerin Antibalistik Füzelerle ilgili ABM Anlaşması'na da aykırı olduğunu vurguladı ve Batı Avrupa ülkelerinden ABD'nin uzayın silahlandırılmasını öngören planlarına katılmamalarını istedi.

DİN ADAMLARI SDI'YE KARŞI ÇIKIYOR

• Dünya Kiliseler Konseyi Genel Sekreteri Emilio Castro, kuruluşun temsil ettiği 400 milyon hristiyan adına yaptığı bir çağrıda, ABD'nin SDI projesinden vazgeçmesini istedi. Cenevre'de yayınlanan ve ABD Başkanı Reagan'la SBKP Genel Sekreteri Gorbaçov'a yazılmış olan açık mektubunda Emilio Castro, ABD yönetimini, Sovyetler Birliği'nin ilan etmiş olduğu nükleer denemelerle ilgili moratoryuma katılmaya çağırdı.

• ABD'de yaşayan üçüncü en büyük dini topluluk olan Methodist Kiliseler Birliği'ne mensup din adamları nükleer silahlanmaya karşı bir duyuru hazırladılar. ABD'nin tanınmış teolog, bilimadamı, politikacı ve barış hareketi temsilcilerinin bulunduğu bir toplantıda konuşan din adamları Washington'un Stratejik Savunma Girişimi planlarını kınadılar. Silahlanmanın yeni boyutlar kazanmasına karşı olduklarını bildiren Methodist din adamlarının toplantısında söz alan konuşmacılar arasında ABD ordusunun eski papazlarından General Kermit Johnson, SALT-1 anlaşması görüşmelerine katılan ABD delegasyonu başkanı Gerard Smith de bulunuyordu. Smith, ABD yönetiminin uzay silahları projesini geliştirmekle, uluslararası anlaşmalarla yasaklanmış bulunan bir silah sistemi yaratmayı amaçladığını söyledi. ●

SDI İçin Ne Dediler?

Angela Davis: «SDI insanları değil, Pentagon'un füzelerini koruyor»

Angela Davis

■ SDI projesinin, daha doğrusu uzayın silahlandırılmasının engellenmesi sizce nasıl gerçekleştirilebilir?

□ Önce bazı tarihi paralelliklerden söz edelim. Reagan'ın sürekli iddiasına göre yönetim sadece ve sadece araştırma yapmak istemektedir. SDI projesi, resmi ağıza göre bir araştırma programıdır. Ama atom bombası da yalnızca savunma amaçlı silah diye sunulmuştu. Ve sayısız ölüme, Hiroşima'nın imhası ve çöle dönüşmesine neden olan bir bomba ortaya çıktı.

Atom bombasının gelişimi ile SDI ya da «Yıldız Savaşları»nın kökeninin aynı olduğunu gören insanların sayısı her geçen gün artıyor. İnanıyorum ki, SDI projesinin savunma silahı sistemi olmadığını anlayan insanların sayısı hergün daha artıyor, ki barış hareketi buna dayanıyor. SDI ilk vurucu silah sistemi ve ilk vuran olmayı öngören bir stratejinin parçasıdır. Eğer bu silah sistemi bir şeyi koruyorsa, koruduğu şey insanlar değil, Pentagon'un füzeleridir.

Evet, silahlanmanın önlenmesi, SDI'nin engellenmesi için ne yapabiliriz? Bana göre muazzam kitle hareketlerinden başka bir yol yok. Özellikle «Yıldız Savaşları»na karşı şimdiye dek görülmemiş büyüklükte protesto sergilenmelidir. Örneğin Kenya'daki Kadınlar Konferansı'nda 8 Mart Uluslararası Kadınlar Günü'nde dünyanın tüm ülkelerinde SDI'ye karşı bir gösterinin olanakları tartışıldı. İşçi hare-

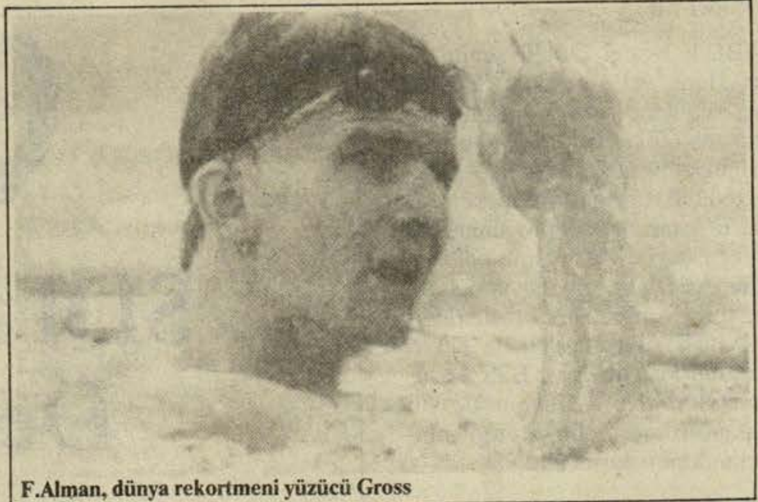
keti, kadın hareketi ve diğer ilerici güçler ve tabii ki barış hareketi gösterilerde birleşebilirler. SDI projesi ancak hep birlikte engellenebilir.

■ Bilimadamları ve toplumun diğer tanınmış kişileri SDI projesi üzerine ne düşünüyorlar?

□ Sürekli artan sayıda bilimadamı, mesleki örgüt vs. konuyla ilgili açıklayıcı, bilgilendirici görev yapıyor. Konferans düzenliyorlar, bilgi veriyorlar. Örneğin «nükleer kış» konusunda olduğu gibi. Pek çok bilimadamı nükleer silahlanma yarışına ve özellikle SDI projesine muhalif. Bilimadamlarının yanı sıra Washington'da örgütlenen emekli generaller de askeri tecrübelerine dayanarak kamuoyunu bilgilendiriyor ve ABD'nin silahlanma yarışındaki rolünü teşhir ediyorlar.

■ Reagan yönetimi gerçekten sınırlı bir nükleer savaşta askeri üstünlüğe inanıyor mu?

□ Reagan yönetiminin buna inanıp inanmaması gerçekten önemli değil. Açıkça görülen, Pershing II, Cruise füzeleri ve SDI projesi ile yanlış anlamaya meydan vermeyen bir savaş hazırlığıdır. Bu hazırlığın kaynağı, kapitalist kâr mekanizmasının kökleştiği askeri-sanayi kompleksidir. Keza «ölüm silahlanması» stratejisi de rol oynuyor. Yani tekelci kapitalizm ümitsiz bir çaba içinde, sosyalizmin toplumsal kazanımlarını bu yolla tahrip etmeye çalışıyor. Bu durumda önemli olan onların neye inanıp inanmadıkları ve nasıl davrandıkları değil, bizim neye karşı mücadele edeceğimizdir. Reagan ve onu destekleyen güçler kendileriyle rasyonel bir şekilde tartışılacak kişilerden değiller. Sınırlı bir atom savaşı sürdürmenin imkansızlığını akılcı analizlerle gösterip, görüşlerini değiştirmek mümkün değil. Dünyada her bir insanı birçok kereler imha etmeye yeterli silah varken, silahlanmaya devam ederek insanlığı nükleer bir felaketin eşiğine götürüyorlar. Örneğin SDI projesiyle ilgili kavramlar birçok bilimadamı için sadece plan olarak dahi gülünç bulunacak kadar hayali. Ama buna rağmen devam ediyorlar ve her gün milyonlarca dolar harcıyorlar. ●

F.Alman, dünya rekortmeni yüzücü Gross

Michael Gross: «SDI'nin koruduğu, biz değiliz»

■ Şimdiye kadar silahsızlanma sorunlarında görüş belirtmediğiniz halde, uzayın silahlandırılmaması ve F.Alman hükümetinin buna alet olmamasını isteyen çağrıyı neden imzaladınız?

□ Politikaya olan ilgim biliniyor, ayrıca bu alanda yan dal olarak eğitim göreceğim. Bilimadamları ve hocalarım çağrılarını bana gösterdiler. Sorunu bütünüyle tekrar düşündüğümde SDI'ye karşı getirilen argümanlarla tümüyle aynı fikirde olduğum sonucuna vardım.

■ Bu sonuca varmanızda en önemli nedenler neydi?

□ İlk olarak, bu kadar büyük meblağ askeri amaçlar için kullanılmamalı. Bence bu para, barışçı araştırmalar için, çevre korunması gibi ya da üçüncü dünyadaki açlık problemlerinin yok edilmesi gibi amaçlar için kullanılmalı. Askeri yoldan yapılacak araştırmaların sivil araştırmalar için yarar sağlayacağına inanmıyorum.. Tüm SDI projesi, ülkemiz (F.Almanya) için hiçbir koruma sunmuyor. Şöyle ki, projede söz konusu olan kıtalararası füzelerdir. Yani koruma şemsiyesi, koruyabilse de zaten sadece ilgili büyük devleti koruyacaktır, bizi değil. ●

11 Eski NATO Generali: «SDI Savaşa Yolaçar»

NATO'ya üye çeşitli ülkelerden 11 emekli general ve amiralin 1981'de yayımladığı, uzay silahlarına karşı bildiri niteliği taşıyan *Barış Yanlısı Generaller* (Generals for Peace) kitabından sonra oluşturulan «Barış ve Silahsızlanma Yanlısı Generaller» grubu, Madrid'de 1981'de yapılan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı, 1982'de yapılan B.M. Silahsızlanma Özel Oturumu gibi uluslararası platformlara, nükleer silahlanmanın boyutları ve tehlikeli sonuçları üzerine görüşlerini ilettiler.

Kalıcı hale dönüştürülen ve üye sayısı artan grup, nükleer silahsızlanma üzerine kamuoyuna yönelik yayın çalışmalarını sürdürüyor. yanda «Barış ve Silahsızlanma Yanlısı Generaller»in SDI üzerine açıklamasını sunuyoruz:

GENERAL (ret.) Gert BASTIAN Fed. Rep.of Germany
GENERAL (ret.) Johan CHRISTIE Norway
GENERAL (ret.) M. HARBOTTLE United Kingdom
GENERAL (ret.) G. KOUMANAKOS Greece
GENERAL (ret.) H. von MEYENFELDT Netherlands
MARSHAL F. da Costa GOMES former President of Portugal
GENERAL (ret.) Nino PASTI Italy
ADMIRAL (ret.) Antoine SANGUINETTI France
GENERAL (ret.) M. TOMBOPOULOS Greece
GENERAL (ret.) Rangel de LIMA Portugal
GENERAL (ret.) Leonard JOHNSON Canada

11 FORMER NATO GENERALS : SPACE WEAPONS LEAD TO WAR !

Let there be no illusions about space weapons: They

A first-strike capability leads with

Uzay silahları hakkında kimse aldanmasın. Bu silahlar «Yıldız Savaşları» için değil, yeryüzünde bir nükleer savaş içindir.

MX, Pershing II ve Trident II gibi nükleer saldırı silahları ile birleşen uzay silahları, karşı tarafın ikinci vuran olma olanağını yok ederek, ilk vuruşu gündeme getirmektedir.

İlk vuruşu yapabilme gücüyse kesinlikle savaşa yol açar.

Kararlılıkla talep ediyoruz ki:

Silahlanma yarışı çılgınlığını, uzaya da tırmandırarak sürdürmeyelim. Onun yerine, yaratıcı gücümüzü, açlığa, yoksulluğa karşı ve insanlığın barışı için mücadelede birleştirelim!»

USTALARIN DÜŞÜŞÜ

Onat Kutlar

Bunca yakın bir zamanın böylesine birden unutulması garip değil mi? Ne Hıristaki Pasajı'nın gülleri kaldı ne de cızırtılı plaklardaki tangolar. Tanrının ayaklarını boyamak için yapılmışa benzeyen melek tasvirleriyle süslü büyük boya sandıkları akıntıya kapılıp gitti. Salacak meyhanelerinin mermer masalarına konan bembeyaz martılar bile şimdi sepya fotoğraf kâğıtları gibi uçları yanmış kanatlarıyla ağır ağır .siliniyorlar gökyüzümüzden. Kovadaki sudan gülümseyen bulut yok. Ahşap evlerin yerinde bir avuç kül ve İstanbul, kıyıları kazınan Haliç'in dibine gömülüyor. Bir avuç altın ve suların gizlediği bir balçık yığını. Sonra onu da kazıyacaklar ve bu gizemli kent Ankara'ya benziyecek.

Küçükçekmece yakınlarında, Marmara denizinin yaladığı Arnavut Çiftliğindeki küçük, eski evlerin birinin avlusunda Vecihi Usta'nın tek pervaneli uçak enkazına bakarak düşünüyorum. Sadık, Selahattin, Vecihi ve Mahmut Ustaları ben bile ne çabuk unuttum? Hava hafifçe bulutlu, denizde kayık görünmüyor. Gübre, biçilmiş ot ve olgun incir kokusu. Hafif bir esinti bindokuzyüzkırk modeli uçağın parçalanmış brandalarını sallıyor. Lastikleri çıkarılmış, pervanesi kırık, kuyruk kanatçıklarından ikisi yok. Çevresinde tavuklar dolaşıyor ve arada sırada başlarını çevirip yıllardır uçamayan bu garip kuşa bakıyorlar. Uzatıp bana bir Bitlis sigarası veren Doğulu yeni kiracı, «nedir bu tayyare anlamadık» diyor, «askeriye gelip alacak, müzeye koyacak dediler biz de dokanmadık işte...» Gene de hoşuna gidiyor. Mahallede yalnızca onun evinin avlusunda dört kişilik bir uçak var.

Ustaların ve kentin çılgın yıllarında hiçbir şey bu kadar çabuk unutulmazdı. Hapishanelerde yalnızca bir iki şair ve romancı vardı ve hem acılarını hem de yazdıklarını herkes bilirdi. Herkes tanırdı semtlerin güzellerini, kabadayılarını, yeni çıkan şarkıları herkes birden mırıldanırdı. Büyük aşk öyküleri dilden dile dolaşır, moda dergileri olmadığı halde terziler görünmez ipliklerin ağıyla haberleşip pantolon paçalarını genişletir, daraltırlardı. İkinci Dünya Savaşı sonrasıydı. Herbirininin yaşamı şaşırtıcı bir İstanbul öyküsü olan ustaların altın yılları.

Bu öyküler, elbette bir «günlük düş»ün satırlarına sığmaz. Belki bir gün bir çalışkan romancı çıkar, yazar onların da romanını. Oradaki şiiri yakalayabilir mi bilemem. Ben bu yazıyı, henüz doldurulmamış sayfalara derkenar olarak yazıyorum. Her usta için birkaç satır.

Bindokuzyüzkırklarda hepsi de gençtiler. Vecihi Usta, Kurtuluş Savaşında ölmüş bir albayın oğluydu. Üsküdarlı. Askerliği sırasında İngiltere'de bir uçak fabrikasında biryıl eğitim görmüştü. Savaş yıllarında sınırlarımıza sığınmış bir Romen avcı uçağını hurda olarak almış, bir yıl uğraşarak uçurmayı başarmıştı. Yakışıklı, mavi gözlü bir adamdı. Şişli güzellerinden birine aşıktı. Uçağıyla her gün sevgilisinin evinin üstünden geçer, ona el sallardı. Sonraki yıllarda genç pilotların, sevgililerinin damları üstünden uçup fiyaka yapmaları modasını ilk başlatan odur. Şişli güzeli bir gün başkasıyla evlenip gitti.

Karayağız bir devdi Mahmut Usta. Bakırköylü. Oto tamirinde üstüne yoktu. O zamanki adıyla Miltiyadi'den bir Rum kızını severdi. Şasisi Ford, motoru Cadillac, kaportası Mercedes bir araba ile dolaştırırdı sevgilisini. Ailesi kızı eve kapadı, o da intihar etti. Mahmut Usta çapkınlığı elden bırakmadı ama hiç de evlenmedi. Selahattin Usta ise neşeli bir adamdı. Aslında Mostar'lı idi ama Beşiktaş'ta doğmuştu. Usta bir sinema makinistiydi. Adapazarı'nda ilk sinemayı, «Selahattin Sabri Sineması» adıyla açan odur. Anası onu, iki örgülü, sarışın ve sessiz bir çerkes kızıyla evlendirdi. Çocukları olmadı ve sinema rekabetten battı. Selahattin Usta yeniden İstanbul'a geldi. Yılda bir iki gider görürdü sessiz karısını. Vecihi Usta'yla birlikte bitpazarında buldukları, savaş uçaklarında mermi izlerini kaydetmeye özgü, saniyede dört yüz kare çeken bir kamerayla arada sırada film çekerdi. Tek başına seyretmek için.

Sadık Usta, Karadenizli mazbut bir tekne ustasıydı. Ayvansaray'da, üstünden büyük gemilerin burunları geçen gölgeli bir sokakta, yıllarca kırlangıçlar, martılar, yelkovan kuşları gibi tekneler yaptı. Çocuğu yoktu ama tombul, sevimli bir karısı vardı. Balat'tan Fatih'e çıkan sokaklardan birinde, eski, ahşap bir evde otururlardı. Bir kumruyla evlenmiş bir atmacaya benzerdi Sadık Usta. Geçenlerde uçup bilinmez bir yere gitti.

Yalnız adamlardı ama keyifli ve kafa dengiydiler. Vecihi Usta tangoları severdi, iyi sirtaki yapardı Mahmut Usta. Selahattin Usta Greta Garbo'ya tutkundu, Sadık Usta ise Hamiyet'e. Ama dördü de bahar dalı gibi açılmış salata tabaklarına, buzlu rakılara, koyu muhabbetlere bayılırlardı. İyi söverler, bir çağlayan gibi gülerlerdi. Beyoğlu'nun, anason kokulu Rum meyhanelerinden birinde tanıştılar. Sonra hiç ayrılmadılar.

Masanın üstünde, meze tabaklarının yanında nedense hep bir tutam politika olurdu. Elli öncesinde demokrattılar. Mitinglere, gösterilere uçaklar, arabalar, teknelerle katılırlardı. Ülkede ve yeryüzünde olup biten hiçbir şey yabancı değildi onlara. Savaş taktiklerini bir kez de kendileri yaparlar, teknik buluşları bir de kendi atölyelerinde bulurlar, filmleri kendileri de bir kez daha çekerlerdi. Masalarından çiçek eksik olmazdı.

Sonra altı yedi eylül geldi. Beyoğlu'nun Rum meyhaneleri, kapılarını, arabesk birahaneler türeyinceye kadar birer ikişer kapadılar. Bindiler uçaklara, arabalara, teknelere, başka yerler aradılar.

Mahmut Usta'nın atmışlı yıllarda delikanlı yüreği durunca, Vecihi Usta, bu olayı Salacak meyhanelerinde anmayı önerdi. Salacak'tan günbatımını izlediler birkaç yaz boyu. Sonra o güzelim kıyılara borular döşenince barınamadılar.

Onların, kafa dinleyecek, muhabbeti koyulaştıracak, bir tutam maydonoza iki güzel laf katacak bir köşe bulabilmek için verdikleri inanılmaz savaşımı iyi bilirim. Çünkü o yıllarda tanıdım hepsini. Neşeli yüzlerindeki hüzün, uzaktan ufacık görünen küçük bir yağmur bulutu gölgesiydi. Belki dikkat etsem, Vecihi Bey'in, İngiliz yıllarından kalma prensdögal giysisindeki o umutsuz değişimi görebilirdim.

O da ölünce, uçağa doluşup uzak kasabalara gitme şansını yitirdiler. Selahattin Ustayla Sadık Usta, Balat meyhanelerinde karar kıldılar. Ne de olsa şu İstanbul'da hâlâ gizli kalmış bir iki sokak, paylaşılacak bir iki dal dostluk vardı.

Selahattin Usta'nın, karanlık bir sinema salonunda birden ölümü de kırmadı Sadık Usta'yı. Kolay kırılmayacak kadar sertti.

Ama bir gün Haliç'i de kazımaya başladılar. O da bindi bir kırlangıç tekneye, çekip bilinmez bir denize gitti.

Şimdi arada sırada, böyle kalkıp Küçükçekmece yakınlarında, bir adak ağacına gider gibi, branda bezleri parçalanıp uçuşan eski uçağın yanına gidiyorum. Sonra dolaşıyorum saatlerce ıssız kıyılarda. Deniz, unutuşa başkaldıran her ateşe iyi gelir, biliyorum.

Yaşlılık Günlüğü

Salâh Birsel

20 Mart 1983

Ölmeden bu günlük güzelleşmiş olamaz.

Cuma 31 Mart 1983

Beylerbeyi Sağlık Sarayı.

Üç aylık baş dönmeleri sonunda «çekap» yaptırıyorum.

Nezim'in (Nezihe Meriç) kimyager bir arkadaşı (Bayan Şengün) orda çalıştığı için Kadıköy'deki dispanserleri bırakıp ta Beylerbeyi'ne uzandım.

Bayan Şengün tahlillerin başında durdu. Kimi tahlilleri de kendi yaptı. Elektromu bile Doktor Deniz aldı.

Dönüşte Nezim'in Çengelköy' de, Kuleli'nin üst yakasındaki evinde Jale ile zengin bir kahvaltıya —Ören'de Öğretmen Mahide Önalp'ın zengin kahvaltıları da pek ünlüdür— konduk. Sofrada her ne ararsan vardı.

Nezim bir ara, Urfa yöresinde gelinciklere şakşakolillo denildiğinden açtı. Bu, tıkınmadan sonra gittiğimiz Anadoluhisarı'nda gelincikleri görünce oldu. Oralarda papatyalara da yoğurt çiçeği denirmiş.

Doğrusu, Anadolu'nun birçok yerlerinde çiçeklerin, ağaçların, hayvanların özel adları vardır. Benim bildiğim, bir yerlerde çavuş üzümü yerine belem kullanılır. Pelit, meşe; ceniköz, üvezdir. Körüvü, baykuş; kestenkülah, kertenkele; cayik, karga; çembelcik, sakakuşu; beldirgöz, tavşan; baduka, patates; mora da böğürtlendir.

Anadolu bir sözcük hazinesidir. Bir sözlük, bir divanü lûgat-it-Türk, bir yoğurtlu İskender kebabıdır. Orda anjin'e boğazkıstı, samanyoluna çarkıfelek, şişmanlara hekelek, haziran ayına da kiraz ayı denir.

Hisar'a Nezim'in duyduğu bir haber üzerine gitmiştik. 350 bin liraya bir ev satılıyormuş. Hem de iki katlı. Üstelik, oh kekâ, sokağın ortalık yerine kondurulmuştu.

Hoş ev, sefertası gibi bir şeydi. Yalnız 350 bine kelepir oğlu kelepirdi. Biz «Bu paraya ev olur mu?» diye düşünürken kapısı açıldı, bir kadın bir saat önce satıldığını açıkladı.

—Kaça?

—250 bine.

Kadının sesinde bir hıçkırık gizliydi.

Bodrum, 2 Temmuz 1985

Bodrum'a dün akşam geldim. Cumhuriyet Kitap Kulübünün düzenlediği imza günlerinde boy satacağım.

Daha otobüste gelirken aklım, ister istemez Halikarnas Balıkçısına kaydı.

Doğa sevgisi, doğa özlemi ile kavrulan yazarlardan biri de odur. Nedir, ona göre Doğa menekşe ufukların, sapsarı ayların, denizin dibine kondurulmuş Babil Kulelerinin, göğü titreten yıldızların, yağlı ve yağsız gemilerin ayakları altında çıtırdayan mor karanlıkların denizidir sadece.

Deniz büyükten büyük bir Zekeriya Sofrası ise, Balıkçı onun sofracıbaşısıdır. Yeryüzünün kabuğunu bir kış armudu gibi soyar. Okurlarının önüne de suları aka aka getirir. Yazılarında yüreğinin pıtpıtlarına karışan deniz şıpırtıları ile klinkklunklarını duymak zor değildir.

Beni sorarsanız ben, denizi çokluk 100 bin kılıçla saldıran hortumlar, yelkenleri köpek kırar gibi kıran rüzgarlar ve de vıcırtılarla inip binen dalgalarla severim. Denizlerdeki fırtınaları, bravleleri, tahterevallileri, macık mıcık havaları anlatan yazarlara da büyük değer gösteririm.

Ne var, aksakallı orfozların, elektrikli yılanbalıklarının, suratı Mussolini'ye benzeyen sinagritlerin, insanların kürkünü yıkan köpekbalıklarının, yani nice nice bin bin balığın höngürtü ve cızırtıları arasından kimi zaman bir ses işitilir ki bu, insanın tüm romatizmalarını dindirir.

Çünkü bülbül sesinden başkası değildir o.

Baudelaire:

Gizlerini saklarsın içinde
yorulmadan
Ey deniz, senin nerde iç
hazinelerin

15 Temmuz 1985

Riyasız Ayhan Hünalp Çelebi Şişe-Cam dergisinin haziran-mayıs sayısını gönderdi. İçinde benim de bir yazım var. Yazının yanı başında da Burhaniye'li ünlü fotoğrafçı Necati Ender'in çektiği bir resmim.

Ayhan, kesin adresimi bilmediği için zarfın üstüne şöyle yazmış:

Sayın Bay Yazar Salâh Birsel
(P.T.T. yardımıyla)
Ören/Burhaniye

Dergiyi alınca, adresimin bunca kolaylıkla bulunmuş olmasına, ne yalan söyleyeyim, çokça sevindim.

Doğrusu postacılar dünyanın her yerinde özverileriyle tanınmıştır. Seziş güçleri de ona göredir.

Bu olay bana XVIII. yüzyılda yaşamış Hollandalı doktor ve kimyacı Herman Boerhaave'yi anımsattı. O

da bir gün Çin'den, bir mandarinden, bir mektup almış. Zarfın üzerinde ise sadece şu yazılıymış:

Bay Boerhaave
Doktor
Avrupa

26 Ağustos 1985

İnsan yaşayıp yaşayıp neden ölür, neden vık diye canı çıkar?

Bu sabah yine bunu düşündüm.

İnsanlar niçin çat burda, çat varaduradadır? Ölüm ortadan silindi diyelim, o zaman da ademoğulları fanıyıp güçten kalınca ne yapar? Sokaklarda deve gibi langa lunga mı? Var mıdır onun tadı?

Tutalım ki yaşlılığın defteri dürülüp rafa kaldırıldı. Bencesi o da işi çözmeye yetmez. Tanrının günü, durmadan ip atlayacak, av avlayacak, saçlarını kıvıracak, bugi-bugi oynayacak, İzmir'de Kordon'da piyasa edecek ve de cacıkla rakı içeceksin. Dayanılır şey midir bu?

Bir de şu var: Neron'lar, Korkunç İvan'lar, Kazıklı Voyvoda'lar, Hitler'ler, Arsen Lüpin'ler kalıbı dinlendirmeselerdi durumumuz ne olurdu? Ya da onlar ne yaparlardı? Emeklilik aylıklarını alıp bir köşeye mi sinerlerdi, yoksa yeniden ulusları dımağ nezlesine uğratmak için kuzu postlarına mı sarılırlardı?

Zor durum: Ölüm diye bir zırtıllık bulunmayacağına göre ulusun başına çökmek için birbirlerini de boğazlayamazlardı. İşin en kötüsü de krallık, padişahlık afarozmanlık raconunu da kullanamazlar yani kimsenin kellesini aşağı indirtemezlerdi.

Şairlerin durumunu da düşündüm. Onlar da birbirlerine girerdi. Fuzuli, Baki, Yahya Kemal bugünkü şiiri anlamaz. Ali Cengizkan'ı, Enis Batur'u, Haydar Ergülen'i, Ahmet Telli'yi, Tuğrul Tanyol'u, Kaan Özbayrak'ı, Adnan Özer'i, Seyyit Nezir'i, İsmail Uyaroğlu'nu bağırtkan bir karga sanırlardı. Günümüz ozanları da onların *amour propre*larını yani özsaygılarını zedelemek için onlara tüfek serperlerdi.

Tarih kitaplarında kahramanlara gösterilen saygıyı da gerçek yaşamda onlara gösteremezdik. Kaldı ki, onlar da bize tebelleş olmaz, ya turist rehberi yazılırlar, ya da Galata Köprüsünde balık avlarlardı.

Vara varası,bir yerde kahramanlar, yiğitler, bahadırlar, cilasunlar da eskir, daltakke kalır. Daha doğrusu, onları yaşamak eskitir.

Yaşasın ölüm.

Yaşasın yaşamın denge sopası.

Turgut Uyar, yavrum, sen de kalıbı dinlendirdiğine hiç kasavet çekme.

17 Eylül 1985

Lütfü Özkök bu yaz İsveç Cehenneminden (vergilerin yüksekliği yüzünden yapılmıştır bu yakıştırma) kaçıp dinlencesini Ören'de, Silivri'de, İstanbul'da geçirdi.

Topumuzu da evde, sokakta, plajda Canon marka makinesinin içine çekti. Kumda yatarken Salâh Birsel, şemsiye açarken Salâh Birsel, gülerken, konuşurken, burukkeserken Salâh Birsel. Bütün pejmürdeliğimi görüntüledi durdu. Ne ki, çeşitli pozlar içinde bana en yakın olanı buldu. Doğal —balkondan düşmeme ramak kalan— pozlarıma da çok önem verdi.

Lütfü'nün fotoğrafçı olarak uluslararası bir ünü var. Avrupa'nın hemen hemen bütün sanatçılarının suratlarını makinesiyle kıpırdamaz duruma getirmiş. Çoğu yayıncılar ölmüş bir yazarın fotografisine gerek duydukları vakit ilk ona başvuruyorlar.

Ben onun resimlerini gördükçe Ahmet Hamdi Tanpınar'ın «Fotograf ve Resme Dair» yazısını anımsarım. Tanpınar der ki:

—Fotografı Mısır Tanrısı Ra'nın alnındaki üçüncü göze benzetirim. Bu üçüncü göz, yalnız çok uzaklarda, dahası, görünmezde kımıldananı görmekle kalmaz, ayrıca da, gerektiği zaman, yerinden fırlayarak Ra'nın düşmanlarına saldırır ve onları yenermiş.

Bugünkü *Cumhuriyet* Çekoslovakya doğumlu fotografi sanatçısı Josef Koudelka'nın da İstanbul'a geldiğini haber veriyor. Koudelka 1970'de —ben ödüllere pek kulak asmam ya— *Reboret Capa*, 1978'de de *Nadar*ödüllerini kazanmış. Londra, New York, Amsterdam müzelerinde ise fotografileri varmış. Çalıştığı günler çılgınlar gibi resim çekermiş. Yemek yerine de boyuna film şeriti atıştırırmış. Kimi zaman günde yirmi tane yuttuğu bile olurmuş.

Gültekin Çizgen Ra'nın bu üçüncü gözü, bu savaşkan göz için şöyle diyor:

—Koudelka fotoğrafta an mucizesine inanan biri. Belgeselci. Dinamik, cıvıltılı, adeta kendine özgü kompozisyonları olan fotograflar çekiyor. Müthiş perspektifler, teatral mizansenler, duru portre çalışmaları.

30 Eylül 1985

Dün akşam TV, 1.15 haberlerinde, Londra'da zenci göçmenlerin polislerle çatışmasını verdi.

Karaların çoğunlukta olduğu Brixton'da polislerin önceki gün «yanlışlıkla» bir zenci kadını vurmasıyla başlamış olaylar. 10'u polis olmak üzere 40 kişi yaralanmış, 45 kişi de —polislerden değil zencilerden— tutuklanmış.

Gazetede bugün Tony Marlow adındaki bir milletvekilinin sözleri de yer alıyor:

—İngiliz yurttaşlarının verdikleri vergilerle İngiltere'de yaşayan kara göçmenler, eğer bu ülkede yaşamaktan memnun değillerse (yine mutluluk sorunu) başka bir yerde yaşayabilirler.

Bu, güçlülerin, güçsüzlere yüreklerinin tüm perdelerini kapamalarının fotografisidir. Dünyanın her dipbucağında torba gibi silkelenmeye elverişli ipimilahlar duymuştur bu sözleri.

Gerçekte insanların çoğu afarozman oğlu afarozmandır.

Firavunluğa, arasat cadılığına yaşamın urbacıkları, çifte naraları gözüyle bakarlar.

Teşekkür onlara ki yeryüzünde Melek Ahmet Paşalar da vardır.

Onlar da pahada ağır samur kürklerini bile kendi sırtlarından çıkarıp adembabalara giydirmekte bir an duraksamazlar. En atletleri bile hiçdeğilse, gönüllerinden kopardıkları bir sevi gülünü onlara uzatmak ister.

Yollarda adlı kitabında Jack Kerouac şöyle demiştir:

—Zenci olmamanın acısını çekiyorum.

15 Ekim 1985

Ge-Da Dağıtım'a uğrayarak Nurer Uğurlu'ya bir merhaba sarkıt-

tım. Nurer dedi ki:

—Çok iyi çalışıyorsun. Senin böyle kendini sıkıya alabileceğin aklımın köşesinden bile geçmezdi.

—Eskiden ben yaşamımı kurtaracak işlerde harala gürele didinirdim. Ama kar altındaki tohum gibi her dakika toprağın üstüne çıkacağım zamanı gözlerdim. Şimdiler bütün vaktimi, yani bütün gücümü yazı yazmaya verebiliyorum. Vakit her şeydir. Bir saatlik yazı yazmak için bile her şeyden önce bir saatlik boş zamanın olması gerekir. Bunu sen de anlarsın. Gününü buralarda tüketeceğine yazı yazabilecek yerlerde kalabilseydin, kuşkusuz daha verimli olurdun.

Nurer söylediklerimi doğru bulduysa da kendi durumu üzerine şu açıklamayı yaptı:

—Ben sabahları beşte kalkar, iki saat kendim için çalışırım. Kahvemi yudumlar, cigaramı tellendiririm. Bunu Orhan Kemal'den kaptım. O da sabahın köründe kalkar, yediye değin, öykülerini, romanlarını yazardı. Sonra da çıkar onları satacak yer arardı. Gelgelelim, öyle uykularını da hiç savsaklamazdı.

Nurer'in demesine göre İsmet Paşa da öğle uykusuna yatmadan edemezmiş. Vehbi Koç da bunu Paşadan öğrenip uygulamaya koymuş.

Nurer, şezlong üstünde geçiştirilen kestirmelere de «Şezlong Uykusu» adını veriyor. Bir gün Ada vapurunda Ataç'ı şezlong uykusu tıngırdatırken yakaladığını da söyledi. Ne ki, şekerlemesi pek uzun sürmemiş. Terbiyesi kıt bir köpeğin, bir kadının az biraz ayrık duran bacaklarına doğru fırlattığı havhavlaı Hazreti uyandırmış.

Nurer, bir öğleüstü Dağlarca'nın Beyazıt'taki kitapçı dükkanına gittiği vakit onun sağ eliyle sağ gözünü kapattığını da görmüş.

Bir dakika, üç dakika, beş dakika.

İyisinden merakı kalkarak sormuş:

—Üstad gözünüzü neden kapatıyorsunuz, bir şey mi oldu?

—Kapatmıyorum, dinlendiriyorum. Bu dinlensin, sonra da sol gözümü dinlendireceğim. Dükkandan ayrılıp öğle uykusuna gidemiyorum. İşi böyle geçiştiriyorum.●

SABAHATTİN KUDRET AKSAL

BİR SOKAKTAN

1
Sarıya boyalı
Kırık dökük ev
Sokağın dibinde
Kayıyor daha öteye
Testileri küpleri
Taşlığı merdiveni.
2
Kahve
Setin üstünde
Çardağın altında
Kapısı öğleye açık
Çitlembiğin önünde.
3
Bir kız
Buluttan kurdeleli
Salıncakta sallanıyoı
Bir koca görüyor düşünde
Çocuklarını doğuruyor.
4
Dul kadın
Saçında tek örgü
Dizden yukarı entarisi
Gündüzle düğümleniyor
Düğümünü çözüyor gecede.
5
Sayrının evi
Odası penceresi
Bir yudum aydınlığı
Mavi şişesi
Duvara çizdiği
Gölgesi.
6
Bir çarşıyı geç
Bir sokaktan dön
Bir kapı açılsın önünde
Bir karpit lambasının
Işığı tütsün gözünde
Doyumsuz geceye başını daya.

Birinci Sol Dalga

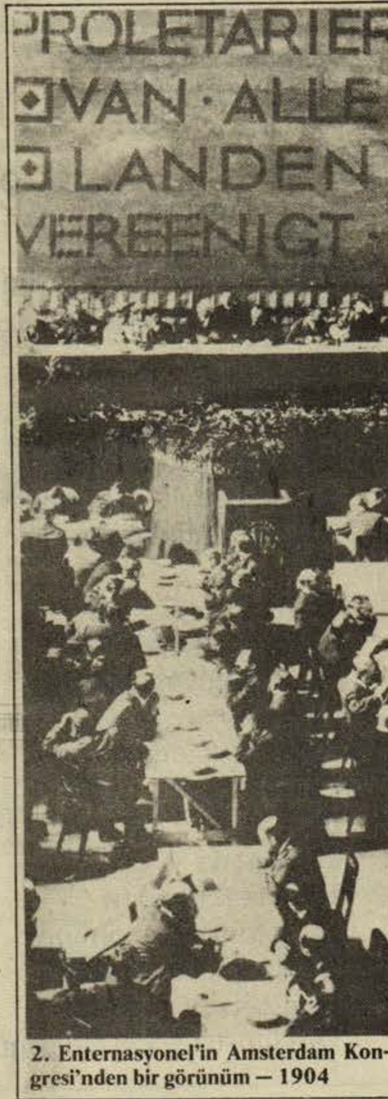
I. Dünya Savaşı Öncesi Enternasyonal'in Savaşa Karşı Çabaları

Arslan Başer Kafaoğlu

Sovyet Devrimi'nin bir adı da *Ekim Devrimi*'dir. (Aslında bu gün kullandığımız takvime göre 7 Kasım 1917 günü, Leningrad'da Geçici Hükümet denilen *Kerensky Hükümeti* devrilmiş ve *Sovyet Hükümeti* kurulmuştur. Ama o zamanlar Rusya'da kullanılan takvimde 7 Kasım tarihi, 25 Ekim'e denk düşmektedir. Bu nedenle Sovyet Devrimi uluslararası takvime göre 7 Kasım'da olmasına karşın literatürde —devrimci ve sosyalist literatürde— *Ekim Devrimi* adıyla anılır.) Biz bu dizide *Ekim Devrimi*'ni anlatmayacağız. Onun sonuçları olarak 1917 ve izleyen yıllarda sol hareketlerin nasıl yoğunlaştığını, bu yoğunlaşmaların ne sonuçlar verdiğini, sonunda da nasıl yatıştığını (ya da yatıştırıldığını) anlatmak istiyoruz. Ama 1917 yılını izleyen sol eylem ve kalkışmaları izlemek için, önce «Sol»un I. Dünya Savaşı öncesi durumunu daha doğrusu savaşa karşı tutumunu kısaca görmekte yarar var.

—I—

1914 yılından önce sosyalist partiler —o zaman komünist partiler yoktu— *Sosyalist Enternasyonal* denilen uluslararası toplantılarda temsil edilirlerdi. Marx ve Engels «İşçi Hareketi»nin uluslararası bir hareket olacağını en azından gelişmiş sanayi ülkelerinde işçilerin kaderlerinin uluslararası dayanışmaya bağlı olduğunu inanmışlardı. *Komünist Manifestosu* ki Marksist anlamda sosyalist hareketin ilk etkili düzenleyicisi ve mesajıdır ; bu uluslararası niteliği her şeyin üstünde tutmuşlardı. Bu *«Manifesto»* tabanına dayanan I. Enternasyonal üzerinde durmayacağız. Onun kuruluşu ve dağılışı ayrı bir öyküdür. 1914 öncesinde onun yerine kurulmuş II. Enternasyonal vardı. Bu Enternasyonal de devrim, işçi hareketi ve sol hareketin amacı hakkında farklı görüşlere sahip partiler de yer alırdı. Hatta, ulusal planda, kendi ülkesinde birbiriyle çarpışma ve çatışma halinde olan sol partiler de, bu Enternasyonal'de ayrı ayrı değerlendirilirdi. Örneğin II. Enternasyonal'in son kongresi diyebileceğimiz *Basel Kongresi*'nde (24 Kasım 1912'de toplanmıştır), Rusya'daki parti ve hiziplerden 36 delege katılmıştı. Bunlardan sadece 5 tanesi sonradan *Ekim Devrimi*'ni gerçekleştiren Lenin'in *Bolşevik* grubuna bağlıydı.(*)

2. Enternasyonel'in Amsterdam Kongresi'nden bir görünüm — 1904

İşte bu Enternasyonal'in savaş konusundaki fikirlerini görmeden savaş sonunun siyasal gelişmelerini

(*) O zaman Lenin'in başında bulunduğu bağımsız, tek parti değil, Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin Bolşevik (çoğunluk) fraksiyonu idi. Bunlar kendilerine «Komünist» diyorlardı ama dışardan hep Bolşevik grubu olarak tanınırlardı.

anlamak kolay değildir. Enternasyonal'in 1900 yılında Paris'te yapılan kongresinde bu konuda varılan karar «bütün askeri harcamalara karşı kayıtsız şartsız aleyhte oy kullanmak»tı. 1907'de *Stuttgart Kongresi*'nde ise «savaşın yaratacağı krizleri kapitalist yönetimin ilgası için» kullanma kararına varıldı. Kasım 1912 *Basel Kongresi*'nde ise durum farklıydı. Şöyle ki: 1870 yılı ile 1912 Kasımı arasında savaş ancak bir Balkan kurumu gibi görülüyordu. Çünkü Avrupa'da sadece orda savaş vardı. 1912 Balkan Savaşı'nı Enternasyonal, buralardaki ezilmiş proleteryanın kurtuluş savaşı gibi görüyordu. 1897 Türk-Yunan savaşı ise dünyada pek yankı uyandırmamıştı. Balkan Savaşı'nın ardında yatan ve savaş sonunda paylaşımla ortaya çıkan emperyalist kışkırtma ve hevesler ilk önce pek anlaşılmamıştı. Ama *Jön Türk Hareketi* (1908) ve onu izleyen Balkan Savaşı'nda önce Avusturya ve Macaristan İmparatorluğu'nun bazı toprakları (Bosna-Hersek) topraklarına katması, Alman İmparatorluğu'nun Osmanlı Devleti ile kurduğu dostluk ve ittifaklarla Orta-Doğu ve Balkan Yarımadası dengelerinin değişmeleri öyle yabana atılacak oluşumlar değildi. Bu gelişmeler büyük ve geçmişte benzeri görülmemiş bir savaş olacağı ve bu savaşta en çok zarar görenlerin Avrupa (Rusya dahil) işçileri olacağını anlayıp dehşete düşen sosyalist liderler, 24 Kasım 1912'de *Basel Kongresi*'nde sadece bu konuyu görüşecek kadar ciddiye aldılar savaşı... Sonunda, iki günlük konuşmalardan bir bildiri çıktı. Bu bildiri *«Uluslararası Durum Üzerine»* başlıklıydı ve 1907 *Stuttgart Kongresi*'nin kararı özetlendikten sonra «Fakat eninde sonunda savaş çıkarsa yüklenilecek olan görev, savaşı bir an önce sona erdirmeye yarayacak şekilde girişimde bulunmak ve savaşın yarattığı ekonomik ve siyasal bunalımları, güçlerinin yettiği ölçüde kullanarak, halkı ayaklandırmak ve kapitalist sınıfın egemenliğinin ortadan kaldırılmasını hızlandırmak» şeklinde sosyalist partilerinin tutacağı yol gösteriliyordu. O zamana kadar Sosyalist Enternasyonal bildirilerinde pek yer almayan Balkan Yarımadası'nın sorunlarına yer veriliyor ve zıt kamplarda yer alan Türkler, Arnavutlar ve tüm Balkan halklarının hakları savunuluyordu. Bu bildiride beni hayrette bırakan iki öngörüş (kehanet) var ki yazmadan edemiyorum:

Birincisi, Dünya Savaşı'nın Sırbistan'dan çıkacağını bilmişçesine «Avusturya, Macaristan, Hırvatistan, Slovenya, Bosna ve Hersek Sosyal Demokrat partilerine düşen görev Avusturya (Burada Tunalı *danubian* terimi kullanılıyor) Monarşisi'nin Sırbistan'a saldırısını önlemeye çalışmaktır»...

İkincisi ise geleceğin dünyaya hazırladığı yeni sürprizi, yani sol devrim hareketlerinin geleceğini önceden kestirmesi:

«Hükümetlerin kafasına sokunuz ki, kendilerini de tehlikeye atmadan, savaş yollarını açamazlar. Bütün hükümetlere ihtar ediniz ki, Fransa-Almanya savaşının ardından devrimci Komün ayaklanması gelmiş, Rus-Japon savaşı ise Rusya İmparatorluğu'nda yaşayan halkların devrimci güçlerini harekete geçirmiştir... Dünya savaşının düşünülmesindeki iğrençliğin bile çalışan *sınıfların kızmasına ve isyanına yol açacağını anlamayış hatasına düşmesi bütün hükümetler için tam bir çılgınlık olacaktır...»*

Bildirinin burasında biraz duralım. Gerçekten de ilerde göreceğiz, genel bir kapışma kapitalist düzenden kopmaları hızlandırmıştır. Yukarıdaki örneklere ek olarak 1914-1918 genel savaşının neden olduğu devrimci ve ayaklanmacı dalgayı bu yazı dizisinde anlatacağız. Bir başka yazı dizisinde de 1939-1945 Dünya Savaşı'nı izleyen gelişmeleri... Ama şimdiden şunu belirtelim: Ben Rus Sarayı'nın 1914 Savaşı'na girerken kendi kaderini çizen ve kendisinin sonu olacak bu kararı nasıl aldığına hâlâ şaşarım...

Enternasyonal, ilk kıvılcımdan sonra karşı karşıya gelecek iki büyük gücün Rusya ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğu olacağının da farkındadır ve bu tehlikeye karşı üç büyük sanayi ülkesinin proleteryasını göreve çağırır:

«Fakat Enternasyonal'in çalışmaları içinde en önemli görev *Almanya, Fransa ve İngiltere emekçi sınıfına düşen... kendi hükümetlerinin gerek Avusturya-Macaristan'ı ve gerekse Rusya'yı desteklemelerini* önleme görevidir...»

Burada da biraz duralım. Enternasyonal en çok Almanya, Fransa ve İngiltere çalışanlarına güveniyor. Neden Rusya'ya bir atıf yok? Çünkü o zamanlar Rus sol hareketi, işçi sınıfı eylemi bölünmüş bir görünüş içindedir. Enternasyonal kongrelerinde Ruslar hep mızıkcı-kavgacı okul çocukları(!) görünüşü içinde yer almış sayılırlardı. Hatta, bu bildirgenin yayınlandığı *Basel Kongresi*'nde de Rus delegasyonu, sanki başka bir sorun yokmuşçasına, bir delegenin Enternasyonal Genel Kurulu'ndan çıkartılmasını sorun yapmış, Bolşevik grubunun verdiği önerge reddolunca da bütün grup ve fraksiyonların delegeleri genel kurul'u terketmişlerdi. Bu mızıkcılardan (!) iş çıkmazdı!..

—II—

Basel Kongresi'nin savaşa karşı bildirgesinin daha mürekkebi kurumadan, savaşı çabuklaştıran karar ve eylemler hızlanmaya başlamıştı. Kuvvetli parlamento grupları sayesinde hükümetlerinin sırlarını öğrenen Sosyalist Enternasyonal'in Almanya, Fransa ve Avusturya liderleri durum hakkında günü gününe uyarılıyorlardı. Bunlar, kendi aralarında durmadan olağanüstü konferanslar düzenliyorlardı. Bu arada Enternasyonal'in yürütme organı olan *Enternasyonal Sosyalist Büro*, 1913 Aralık ayında Londra'da toplandığında bu konuyla birlikte, bazı konulara yer verdi. Bunlardan özellikle sol partilerin bir ülkede bir tek ad altında birleşmesi konusuna ilerde değineceğiz. Yalnız burada şu kadarcığına değinelim: Rusya'da sol partilerin birleşmesi konusunda Enternasyonal tarafından yapılan telkinleri, *İnessa Armand* tarafından temsil edilen bolşevik grubu kabul etmedi. *Enternasyonal Büro*, bu konuyu 1914 yılı Ağustos ayında Viyana'da toplanacak kongreye bir raporla birlikte getirme kararı verdi. Bu kongre savaş kopunca toplanamadı.

Bu konuya başka bir nedenle girdik, yani Enternasyonal'in işleyişini gözler önüne sermek istedik. Enter-

nasyonal'e bir çok ülkeden katılma oluyordu. Örneğin son olağan kongre olan *1907 Stuttgart Kongresi*'ne 25 ulustan 884 delege katılmıştı. Ama kongrelere daima *Alman Sosyal Demokrat Partisi* egemen olurdu. *Alman Sosyal Demokrat Partisi*, gerek üye sayısı ve gerekse yasama organında temsil gücü açısından öteki sol partilerden çok ileriydi. Ama bu önemli faktör yanında başka etkenlerde onun Sosyalist Enternasyonaller'deki etkisini artırıyordu. 1890'larda yapılan kongrelerde Marx'ın arkadaşı Engels ve A.Bebel bu partinin üyeleriydi. Marx ve Engels'ten sonra zamanın en büyük teorisyeni sayılan Karl Kautsky de bu partinin saflarındaydı. (Daha o zamanlarda sonradan meydana çıkacak revizyonist dönüşünü yapmamıştı).

Enternasyonal'in savaşa adım adım ilerlenirken neler yaptığını görmede yarar var. Son olağan kongre 1907 de *Stuttgart*'da yapılmıştı. *1911 Agadir*(1) olayı üzerine endişeye düşülüp olağanüstü toplanan Kasım *1912 Basel Kongresi*'nin kararlarını da yukarıda görmüştük. Savaşın nasıl ve nereden çıkacağına aslında Enternasyonal doğru tanıt koymuştu. Savaşın kapitalist ülkelere hazırladığı sürprizlere de —yukarıda gördük— doğru olarak parmak basmıştı.

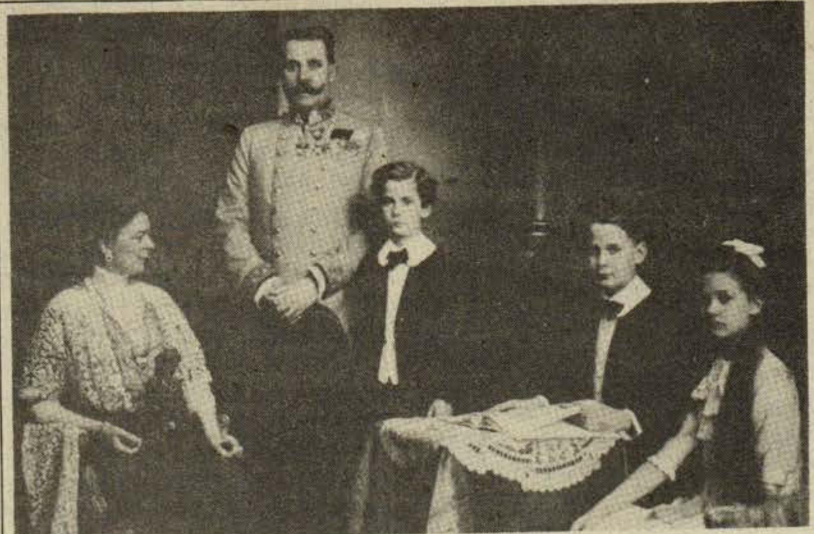
1914'te savaşın olacağını kimse beklemiyordu. 1900'lerin ilk on yılında dünya çok güzel bir ilkbahar yaşamıştı. Evet yıllarca süren bir ilkbahar. Burjuvazinin unutamıyacağı bu yılları ünlü yazar Stefan Zweig otobiyografi niteliğindeki bir yapıtında özlem ve tutku dolu bir dille anlatır. Dünya Savaşı 1914'te —1939'dakinin aksine— öyle bir gelişmiştir ki, savaşa girildiğinde bile ona inanamayanlar çıkmıştır. Ünlü Amerikan sanayicisi Carnegie, savaşın olamayacağına inananlar arasındaydı. Son kitabını yazmış ve basıma hazırlamıştı. Kitabın adı *«Kaiser Wilhelm ve Barış»* idi... Ama tam baskıya yollarken o canım yaz tatilini geçirdiği İskoçya'daki görkemli şatoda savaşın koptuğunu kendisine haber verdiler... «Savaş, bu ne aptallık!..» diyordu Carnegie...(2)

Hadi bunlar siyasal olayların yabancısı kişiler... Pekiy ama işin içindekiler de böyleydi. Zaten öyle olduğundan başkentler bomboştu. Yüksek bürokrasi yazlıklarındaydı, sokaklar 1910'lu o güzelim yılların yazını yaşıyordu... Acayip kılıklı Amerikan turistleri Berlin, Viyana, Paris sokaklarında o şahane yazın tadını çıkartıyorlardı. Sonradan Rus Çarlık Orduları Genel Kurmay Başkanlığı'na getirilen General Gurgo şöyle yazıyordu:

«Barışsever Rusya, bir aydan beri Avrupa'nın üstüne çöken savaş bulutlarından en nihayet şimşek çaktığında, her yıl olduğu gibi yaz tatilinin ortasında sayfiyedeydi, Petrograd ve Moskova bomboştu... Avusturya tahtının varisi öldürüldükten sonra ufuklar kararmıştı ama Avusturya ile Rusya ve Sırbistan arasında normal diplomatik yollarla çözümlenemeyecek bir anlaşmazlık olabileceğini kimse düşünemiyordu...»

Lenin ise şöyle yazıyordu, kız kardeşi Maria'ya: «Altın bir yaz! Bu sonbahar güzel geçerse belki orada kalırız». «Orada» dediği yer Rusya ile savaşa girecek Avusturya-Macaristan İmparatorluğu toprakları içindeki Polonya'nın yazın çok şirinleşen Tatra dağlarıydı. Yine o tarihlerde bir gazeteci Viyana'da olayların göbeğinde, gazetesine şunu haber olarak gönderiyordu.

«Siz Rusyadakiler savaş olduğunu biliyorsunuz ve bunun böyle olduğuna inanıyorsunuz. Fakat her günkü hayatımızın birer parçası olan tanıkların, sigaraların ve yalın ayak sümükleri akan çocukların ortasında, amansız bir trajedi olan savaşın nasıl olupta yerleşiverdiğini aklım almıyor. Savaş ilan edildiğini duydum, başladığını da biliyorum fakat savaş olduğuna nasıl inanacağım bunu bilemiyorum».Bu yazının altında takma bir isim vardır, ama asıl adı Bronstein olan ünlü Troçki yazmıştı bu satırları...

Arşidük Franz Ferdinand karısı ve çocuklarıyla birlikte

Enternasyonal de bu aldatıcı görünüşe kapılarak dünya savaşı dışında ki (örneğin, «bir ülkede çok partinin mi yoksa tek partinin mi gerekli en iyi şekil olduğu» gibi) konularla uğraşıyordu.

Uğraşıyordu ki, o «altın yaz» sessizliğinde Saraybosna'da bir hedefe yönelen tabancaların patlamaları duyuldu. İki Sırp delikanlı Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tahtının veliahtı Habsburg Prensi Arşidük Ferdinand ile eşine sıkmışlardı bu kurşunları. Saraybosna, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nca Osmanlı Devleti'nden alınarak sınırları içine katılan, çoğunluğunu Sırp halkın oluşturduğu Bosna-Hersek eski eyaletinin en büyük kentiydi. Sırpça adı Sarajevo, böylece bütün dünyada bir günde nam kazandı. Veliaht ve karısına ateş eden Sırp genci tam isabet kaydetmiş ve iki hedefi de söndürmüştü ve günlerden 28 Haziran idi. Kimse olayın dünyanın ve hele Avrupa'nın baştanbaşa değişmesiyle sonuçlanan kanlı çatışmalarının başlatılması

için düğmeye basıldığının farkında değildi. Olaylar başlangıçta yavaş yürüyordu. Avusturya Hükümeti suikastten Sırp Hükümeti'ni sorumlu tuttu(*). Ama Alman İmparatoru Wilhelm tarafından kışkırtılmasa o kadar sert davranmayacaktı. Ancak bu kışkırtmalarla 23 Temmuz'da Sırbistan'a bir ultimaton verdi. Bu ultimatonda Sırbistan Krallığı'ndan istenen şeyler, ülkenin bağımsız bir devlet kişiliğiyle uzlaşır olmaktan uzaktı. Yanıt için ise sadece 48 saat süre verilmişti. Bu süre dolmadan 26 Temmuz'da İngiltere Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey, anlaşmazlığa çözüm getirmek üzere İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya'dan oluşan bir «büyük devletler konferansı» önerdi. Avusturya'yı kışkırtan zaten Almanya idi. Doğal ki bu öneri reddedildi, hem Almanya ve hem de Avusturya tarafından. Ve 28 Temmuz'da Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Sırbistan Krallığı'na savaş ilân etti.

Sosyalist Enternasyonal Bürosu bunun üzerine 29 Temmuz 1914 günü, Brüksel'de olağanüstü toplandı. Ortada bir büyük devletin diğerine savaş ilanı henüz söz konusu değildi. Silahlar patlamaya başlasa da bu önemli bir noktaydı. Çeşitli eğilimdeki sosyalist büyüklerin bir çoğunun son kez bir araya gelmesiydi. Onun için katılanları sayalım. (Bakınız tablo 1)

Tablo I

29 Temmuz'da Sosyalist Enternasyonal Bürosu Toplantısına Katılanlar

Almanya'dan	: Kautsky, Haase, Rosa Luxemburg
Fransa'dan	: Javres, Valiant, Guesde, Sembat, Longuet
İngiltere'den	: Keir Hordie
Avusturya'dan:	Victor ve Friedrich Adler, Nemec
Hollanda'dan	: Troelstra
İsviçre'den	: Grimm
Polonya'dan	: Valecki
Belçika'dan	: Vandervelde
İtalya'dan	: Morgari ve Angelica Balabanof
Rusya'dan	: Axelrod, Rubanvitch ve (Lenin tarafından kendini temsilen gönderilen) Inessa Armand ve Berzin

Büro hiç yararına inanmadığı halde konuyu uzun uzun görüştü ve bir bildiri yayınladı. Savaşa katılma ve savaş kopması halinde ülkelerin başlarına gelecekleri yukarıda Basel toplantısında saptanan esaslar içinde belirttiler. Önce bir dev gösteri (toplantı) düzenlenerek, sonra her ülkede savaşa karşı gösteriler bunu izleyecek idi. Amaç ve bildirilerde gözlenecek şey dört büyük devletin (İngiltere, Fransa, Rusya ve Almanya'nın) savaşa bulaşmasını engellemek idi. Enternasyonal Büro, ayrıca 23 Ağustos'ta yapılacak *Viyana Kongresi*'ni, Avusturya savaşa girdiği için Paris'e alıyor, 23 Ağustos tarihini de daha erken bir tarih olan 9 Ağustos olarak değiştiriyordu. Zamanla yarıştıklarının hiç olmazsa o gün farkına varmışlardı sosyalizmin büyükleri...

Ama çok geç idi... Hemen iki gün sonra Almanya Rusya'ya bir ultimaton vererek, seferberlik hazırlıklarını kaldırmasını istedi ve yanıt gelmeyince (zaten yanıt verilmesi olanağı bulunmayacak kadar kısa süre verilmişti), bu ülkeye 1 Ağustos günü savaş ilan etti. Bunu Fransa ve Belçika'ya savaş açması izledi. 6 Ağustos'ta Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Rus Çarlığına savaş ilan etti. Bunları İngiltere'nin savaşa girmesi izledi ve böylece 9 Ağustos'ta toplanması düşünülen II. Sosyalist Enternasyonal Kongresi de suya düşmüş oldu.

—III—

Sosyalist Enternasyonal'in *Basel, Stuttgart* ve 1900 *Paris Kongreleri*'nde aldığı kararlara değinmiş idik. Fakat bu kararların gerisinde, 20. yüzyıla girmeden toplanan Sosyalist Enternasyonal kongrelerinde, savaş ve uluslar (ulusçuluk) konusundaki düşünüşlerine kısaca göz atmadan, savaş yıllarındaki etkisiz yaklaşımı anlama olanağı yok. Bu nedenle biraz geriye döneceğiz.

Sosyalist Enternasyonal kapsamlı bir dünya savaşı tehlikesine karşı ne yapılması gerektiği konusunu ilk kez 1890 *Brüksel Kongresi*'nde ele aldı. Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin ileri gelenlerinden Wilhelm Libknecht(**) Fransız sosyalist önderlerinden Villant ile anlaşmıştı. Alman ve Fransız emekçileri, bu anlaşmaya göre, işbirliği yaparak ortaklaşa protestolara girecek, ortak bildiriler yayınlayacaklardı. Bunu iki lider açıklayınca Hollanda delegesi Domeka Nieuwenhuis, ortaya şöyle bir soru attı: «Bütün protestolarımıza, gösterilerimize, bildirilerimize karşın savaşın patlamasını önleyemezsek ne yapacağız?» Diplomatlar tatlı dilli insanlardı ve emekçilerin, sosyalistlerin söylediklerini bastırıp bu yolla «ülkenin tehlikede olduğuna» kamuoyunu inandırabilirlerdi. Onun için yapılacak tek iş sosyalistlerin ve emekçilerin savaşa katılmamasıdır. Bunu gerçekleştirme yolunda da, savaş patlar patlamaz, savaşa taraf olan ülkelerin hepsinin işçilerine savaşa gitmemeleri, asker olmamaları söylenmeli ve savaşa bir genel grevle, karşı ağırlık konulmalıydı. Bunları ileri sürdü, Hollanda delegesi. Ama reddolundu önerileri... Red gerekçesi *«olanaksızlığı»* idi. Savaş ilan olunur olunmaz yürürlüğe girecek sıkıyönetim rejimi bu gibi şeyleri zaten yasa dışı kılıp önüne geçebilirdi.

Ama Nieuwenhuis, 1893 *Zürih Kongresi*'nde önerisini yineledi. Bu öneriye en önemli karşı çıkış Plekhanov'dan geldi: Genel grev çağrısı ileri, hür ve işçi sınıfı örgütlenmiş ülkelerde geçerli olabilirdi ve bu yüzden örneğin 1893'de hiç böyle örgütlenmesi olmayan Rusya için etkili bir eylem değildi. Bu görüşün ağırlık kazandığı kongrede *«Genel Grev»* önlemi ezici bir çoğunlukla reddolunmuştu. Böylece Enternasyonal bir dünya savaşı çıktığında ne

---

(*) Bu tespitin yanlış olduğu sonradan yapılan incelemelerde ortaya çıkmıştır.

(**) Libknecht, 1871 Prusya-Fransa savaşına da karşı çıkmıştı ve bu açıdan pasifizmde en uç kişi olarak tanınmıştı.

yapılacağı konusunda bir karara varmış değildi. Daha sonraki kongrelerde de bu konuda pek somut bir karar alınmadı.

Aslında Enternasyonal'e katılan partilerin her konuda aynı fikirde olmadığı da yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlıyordu. Hatta ana konularda büyük görüş ayrılıkları vardı. Örneğin, sosyalistler burjuva partilerinin kurduğu koalisyon kabinelerine girecekler miydi? Bazısı buna şiddetle karşı çıkıyor, bazısı ise hiç çekinmeden *«ne sakınca var»* diyor ve hatta bu nitelikteki hükümetlerde şimdiden görev alıyorlardı.(*)

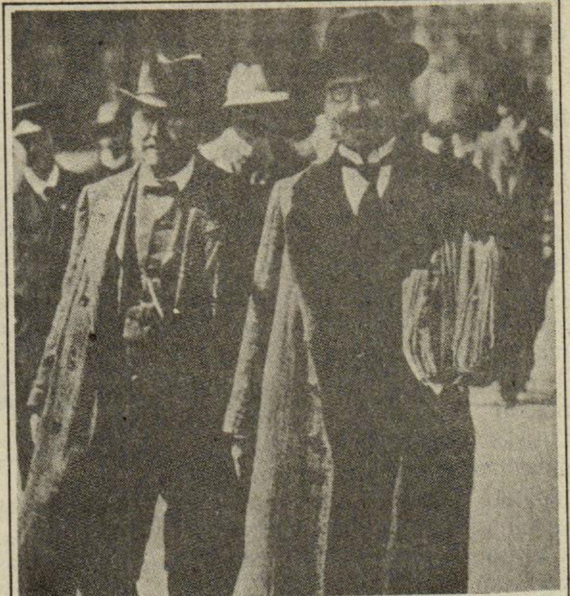
Son kongrelerden 1900 *Paris Kongresi*'ne gelindiğinde ayrılıkların başladığı ve kırıcı, dağıtıcı olmaya başladığı gözden kaçmıyordu. 1895'den sonra Engels'in ölümü ile görüş ayrılıklarını bağdaştıran tek otorite ortadan çekilmişti. Sadece Wilhelm Libknecht ve Babel gibi eski tüfekler savaş, barış ve askerlik konularında kongrede olumlu bir uzlaşma elde etmeye uğraşmışlardır. *«Saldırgan savaş»* ve *«savunma savaşları»* ayrımı yapılması, birinci için olumsuz, ikinci için olumlu tavır takınılması konuşuluyor. Ama hangi savaş *«saldırgan»* hangisi *«savunmacı»*dır? Burada görüş ayrılığı çıkınca, Engels'in bu ayrımı bile gözardı edilerek, *Paris Kongresi*'nde şu karar alındı:

«Bütün parlamentolardaki sosyalist parlamento üyeleri *her çeşit* askeri harcamalara, donanma ve sömürgeci askeri giderler için yapılacak harcamalara kayıtsız şartsız olumsuz oy kullanmalıdırlar»...

Ama 1907 *Stuttgart Kongresi*'ne gelindiğinde, bunalım son derece tırmanmış, sosyalist parlamenterler artırılan bütçe giderlerine karşı *Paris Kongresi* kararlarına uydukları durumlarda başarısız kalmışlar, bir çok durumlarda da bu karara uymamışlardır. 1907 *Stuttgart Kongresi* en geniş katılım sağlanan kongredir. Ama her kafadan bir ses çıkmaktadır. Engels çoktan ölmüş... Sosyalist tarihinin büyük ismi *Wilhelm Libknecht*-askeri giderlere karşı red oyu kullandığı için atıldığı hapiste- 1900 yılında ölmüştü. 1870-71 Fransa-Prusya savaşına da karşı çıkan *Babel* Enternasyonal'in tek otoritesi olarak kalmıştı.

August Bebel

Rosa Luxembourg

Liebknecht Ocak 1919'da Berlin'de içişleri bakanlığı önünde düzenlenen bir gösteride

İhtiyar Babel Enternasyonal'e *«Militarizm ve Savaş Üzerine Çözüm Önerisi»* raporunu sundu. Bu rapordaki önerilere Polonya ve Rus delegeleri ile Fransız delegesi Gustave Herve şiddetle karşı çıktılar. Özellikle ağırlıklarını ilk kez bu kongrede ortaya koyan Polonya ve Rusya delegasyonları adına konuşan *Rosa Luxemburg* şöyle diyordu:

«Polonya ve Rusya delegasyonları adına konuşmak üzere söz istemiş bulunuyorum... Wolmar'ın ve kısmen de Babel'in konuşmalarından sonra, Babel'in taslağını daha da keskin bir ifadeye kavuşturmak gerektiğini düşündük. Değiştirmemizde yoldaş Jaures ve yoldaş Vaillant'ın (ikisi de Fransız delegesi) görüşlerini de aştık. Bizim görüşümüz savaş halinde yapacağımız iş *sadece savaşın ertelenmesine çalışmak değil sınıf yöntemlerine son vermek için de savaştan yararlanmak,* savaşı bu amaç uğruna kulanmaya da hazır olmaktır». Bu konuşma Enternasyonal'de savaşa karşı tutulan klasik yola, savaş koptuğu zaman bir katkı getiriyordu ve gelecekteki sosyalist uygulamaları derinden etkileyecekti. Sosyalist Enternasyonal, Babel'in karar tasarısına bu yeni noktayı, daha belirsiz bir şekilde belirleyen bir ifadeyle ekleyip aynen kabul etti. Denebilir ki, Rusya ve Polonya delegelerinin(**) aktif şekilde katıldığı bir önemli tartışma daha oldu. Kongrenin sömürgelerle ilgili komisyonu, Lenin'in «Pespaye herze» dediği şu ifadeyi kullanmıştı raporunda:

«Kongrenin, sosyalist bir rejim altında *uygarlaştırıcı etkileri olan kolonici siyasete* her zaman ve her şart altında karşı koyması; buna ilke bakımından katılmaması söz konusu değildir». Komisyon raporunu savunan Alman delegesi Edward Davis şöyle diyordu: «Elinizde hiç bir şey yokken, ortada var olan bir şeye karşı savaşamazsınız. Kapitalist sömürge politikasına karşı, yerli halkların haklarını savunmak için sosyalistler yapıcı bir programla ortaya çıkmalıdırlar» (***).

Bu rapor ve savunmaya Polonya, Rus, İsveç delegeleriyle o zaman sosyalist kampta büyük otoritesi olan Alman Kautsky şiddetle karşı çıktılar ve ancak bu sayede Enter-

(*) Fransız Sosyalist Millerand gibi...

(**) Rosa Luxemburg'la savunulan tezi Rus Bolşevik Grubunun lideri Lenin ile Menşevik Lideri Martov, Luxemburg ile birlikte oluşturmuşlardı.

(***) Sosyalist muhalefette ve doğru çözümlere hep bu «yapıcı, yıkıcı» nitelemeleriyle karşı çıkılır. «Yapıcı-Olun» dendimiydi, solcular dikkatli olmalıdırlar.

nasyonal'in sömürgeciliğe karşı ödün veren bu yüz kızartıcı durumu tescil edilmedi. Ama oylama da ancak 108'e 127 gibi zayıf bir çoğunluk söz konusuydu.

Bütün bunlar Sosyalist Enternasyonal'deki birlik ruhunun daha 1907'de dağılıp zayıfladığını gösteriyordu. Doğal ki bu dağılma daha da arttı. Öyle ki, bazı önemli partiler, bundan sonra yapılan kongre ve Siyasi Büro toplantılarına, gündemde en çok kendilerinin ele alındığı hallerde bile katılmadı. Ağırlıklı bir delegasyon gönderme yoluna da gitmedi... Gelecek yazıda Enternasyonal ruhunun ve disiplinin savaş kopunca ne derece kendisini gösterdiğini göreceğiz. •

(1) Agadir Olayı, Alman savaş gemilerinin işgal maksadiyle Fas'ın Agadir Limanı'na girmesi ile bir uluslararası bunalımın kopuşudur. İlk kez bu olayda İngiltere ve Rusya'nın Fransa'yı *sonuna kadar* destekleyeceği resmi notalarla meydana çıkmıştır. Barut ve savaş kokuları gelmeye başlamıştır. Almanya'ya Afrika'dan bazı önemsiz topraklar verilmiş ve «ulusal prestiji» bozulmadan Agadir'in boşaltılmasına razı olması sağlanmıştır. Ama bu olay da hemen unutuldu. 1910'ların zevk ve sefa dolu burjuva eğlenceleri havası içinde...

(2) Bakınız. Silah, Rüşvet ve Sömürü -Alan Yayınları- 1982 İstanbul. Yazarı -Arslan Başer Kafaoğlu- Sahife 48-49.

Yararlanılan Yayınlar

1) Histoire De La Diplomatie -Cilt II- Moskova Editions En Langues Etrangeres- Yazarları Bilimler Akademisinden V. Petemkin'in yönetiminde V. Kkostov ve I. Mintz

2) Ten Days That Shook The World -(Bu kitap «Dünya'yı Sarsan On Gün» adıyla Türkçeye çevrilmiştir)- New American Library- New York -1967- Yazarı John Reed.

3) The Bolshevik Revolution -Penguin Books- New York 1950 Yazarı E.H. Carr.

4) Devrim Yapan Üç Adam -Kuzey Yayınları- 1985/İstanbul. Cilt II. Yazar: Bertram D. Wolfe Çeviren: Yunus Murat.

5) The Political Institutions Of The German Revolution -Hoover Institution Publication- Yazarları Charles Burdick ve Ralp H. Lutz.

6) The ABC Of Communism - Penguin Books- Yazarları: Bukharine ve Preobrazhensky.

7) The Russion Revolution -Harpers Brother- Baskısı -New York- 1958 . Yazarı: Alan Morehead.

Ek olarak Bismarck, Lenin, Troçki, Luxemburg, Kautsky ve Engels'in yaşam öyküleri ile ilgili çeşitli kitaplar. Ve bu kişilerin çeşitli yazıları, yazışmaları...

OKTAY RİFAT

BEN AÇIK DENİZİ

1
Ben açık denizi söyledim
sen küçük adamı anladın
duvarın dibinden kalktı
alıp başını gidiyor tarlalar içinden
bıyıklarını yolarak uzaklara
küçük biri bakarsan öfkesiyle kuşkusuyla
ağacının altına düşmüş elma
elini uzatıyor elini
tutup kaldırmamak olmaz
elimize uyan elini.

2
Uykunun billurundan yansıyan
bir denizle vuruyorum yüzüne
kamaşan gözlerini yumuyor

ona değişiyorum özenle
tezgâhına dokunuyorum
tulumunu giyiyorum lekeli
bir gök yayılıyor etime

nohutu yok baklası yok
bir boşluğu düşünüyor
olmayan bir yere bakıyor,
kavalın küllenmiş
közünü eşeliyor ovada.

3
Ve rüzgâr, iki atın çektiği,
bir yaylı gibi geçiyor dereden.

Antonio Gades ile Söyleşi

Mehmet Ünal

Carmen filmi sinemalarda en azından yirmiyi aşkın hafta oynadıktan sonra, Antonio Gades ve arkadaşları Avrupa turnesine başladılar.

Beş ayı aşkın bir süredir, Avrupa'nın irili-ufaklı tanınan her kentinde kapalı gişe, Carmen'in canlısını seyrediyor, Avrupa seyircisi.

11 Aralık 1985 günü, Wiesbaden kentindeki Rhein-Main Halle konser salonuna girdiğimde, Antonio Gades'i grubuyla son hazırlıkları yaparken buldum. Bir saat boyunca izlediğim bu son provalarında, Gades'in yaptığı işe olan saygısını, gösterdiği titizliği gözlerimle görme fırsatı bulmuştum. Grup, yıllardır oynadıkları Carmen'i, sanki ilk kez oynuyorlarmış gibi, büyük bir dikkat ve heyecanla çalışıyorlardı.

Biletler, ve hatta basın için ayrılan yerler iki ay öncesinden bittiği için bir gece sonra Carmen'i görebilecektim.

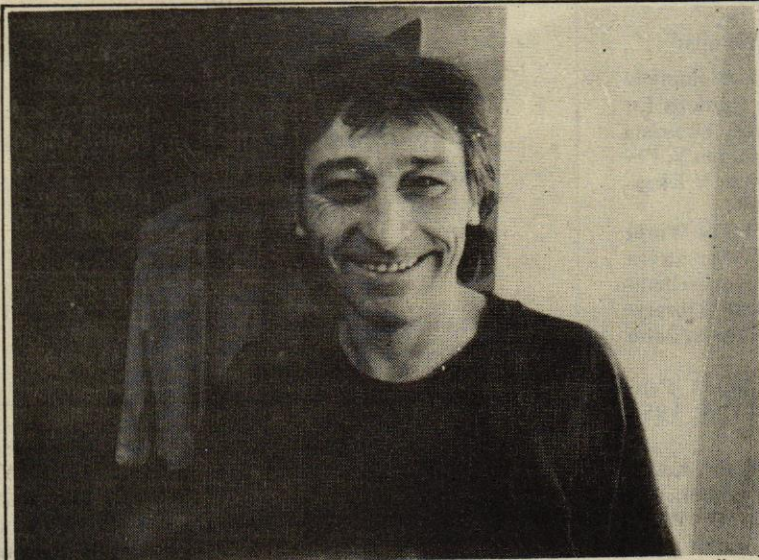
Çalışmaları bittikten sonra, herkes kulise giderek son hazırlıklarını yapacaktı. Geleceğimizden haberi olan Gades, tanışmamamıza karşın, bizim olabileceğimizi tahminle yanımıza yanaşıyor. Bana çevirmenlik yapacak olan Şilili yazar arkadaşım Antonio Coloma, İspanyolca konuşarak beni tanıştırıyor. Birlikte Gades'in odasına gidiyoruz. Gades'e, «Düşün» dergisinin İspanya ağırlıklı sayısı olan Temmuz 1985 sayısını gösteriyorum. Dergiyi dikkatle izledikten sonra, Türkiye'de ülkesi İspanya'nın bu denli tanınmak istenmesine sevincini belirtiyor. Kendisiyle bir başka yerde, daha uzun konuşmak üzere anlaştıktan sonra *«En iyisi Madrid'e gel.»* diyor. Ve adresini defterime yazdıktan sonra, söyleşimize başlamamızı rica ediyor. Bir saat sonra gösteri başlayacak, hazırlanması gerekiyor.

Antonio Gades'e bir şeyi sormanın artık bir anlamı yok diye düşünüyorum:

«Ne zamandan beri dans ediyorsunuz?» Ya da: *«Dans etmeyi ne zamandan beri seviyorsunuz?»* Yaşamında belki de en çok yanıtlamak zorunda kaldığı soru bu. Yanıtlamaya başladığında haklı olduğumu anlayınca seviniyorum. Öte yandan yanıtının gizli yalın bir gerçeği içerdiğini öğreniyorum. Öyle ki, Franco rejiminin yalancı yıllarını sarsıyor sanki: *«Ben ne dansçı ilan edildiğim için ne de sanata olan yanıcı aşkımdan dans etmeye başladım. Tam tersi açlıktan.»*

Bu kesin yanıttan sonra, İspanya İç Savaşı sonrasına rastlayan yaşamının nasıl olduğunu sorduğumda; soğuk, duygusuz bir tavırla yanıtlıyor (ya da çok anlatmak durumunda kaldığı için kanıksamış gibi...):

«İç savaştan sonra, savaşı kaybeden her Cumhuriyetçi çocuğunun yaptığını yaptım: Açlık ve herhangi bir iş aramak. Sonunda çıraklık işi buldum. Madrit'te yayınlanan ABC gazetesinde yardımcı işçi olarak çalıştım. Franco taraftarı olmadığım için, pek kolay bir yaşam geçirmedim. Daha sonra sanat yapmanın da güç olduğunu

Antonio Gades — Fotoğraf: Mehmet Ünal

anladım. Franco halk kültürünü koruduğunu söylüyordu. Aslında günlük hayatta gördüklerimiz tam tersiydi. Halka karşı kültür yapıyordu. Bu her diktatörlükte böyle oluyor. Gelenekleri baskı altına alıyorlar.»

Gades İspanyol ulusal dansının devrimci yenileyicisi olarak kabul ediliyor. Şimdi Flamenko üzerine konuşulduğunda, ilk akla gelen o oluyor. Bundan bir süre önce, İspanyalı bir yazar Gades üzerine konuşurken şunları söylüyordu: *«Viyana ya da Berlin Devlet Operası sanatçılarından, dansçılarında hiç birinin şikayet etmesi için bir neden yok. Çünkü bunların büyükbabaları, başlarında perukaları sırtlarında fraklarıyla, aynı tiyatrolarda belki klarnet çalıyorlardı. Aynı zamanda tiyatro dışarısında da endüstri devrimi gerçekleşiyordu.»*

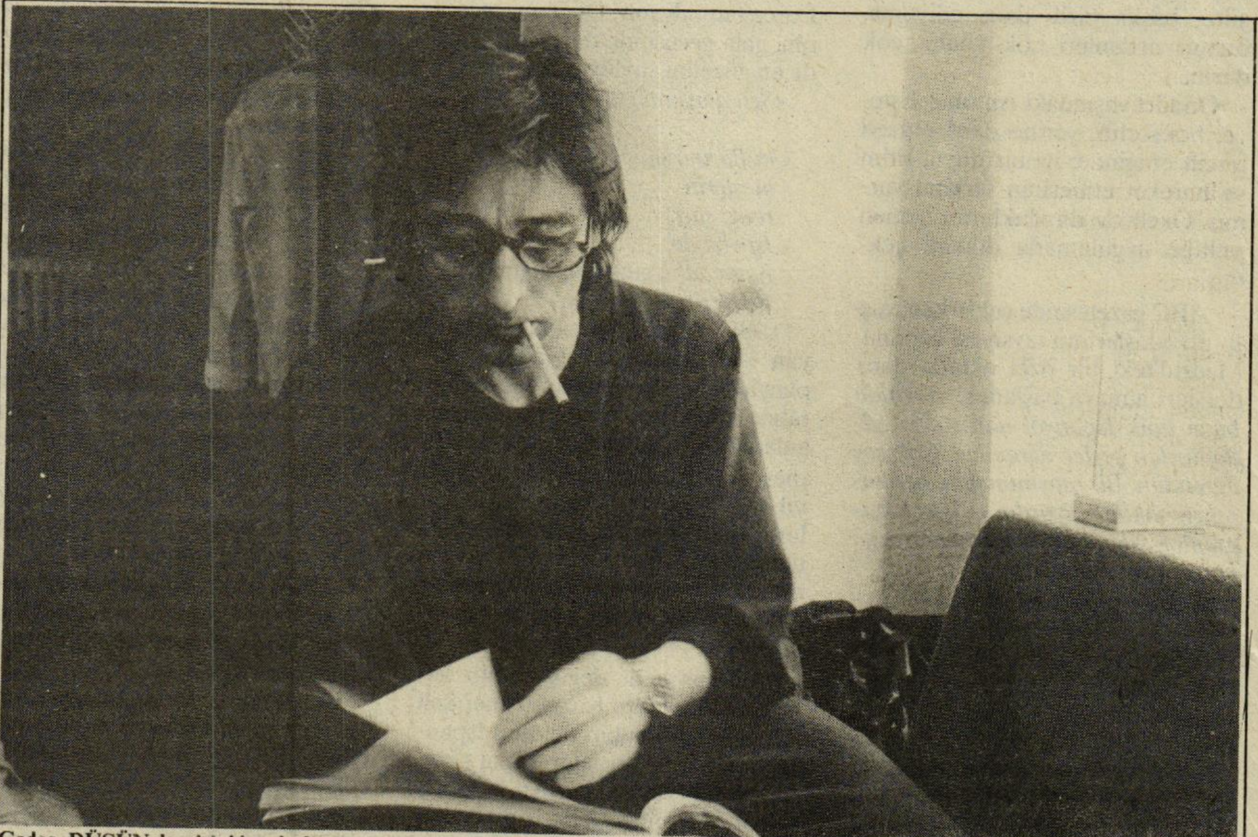
Gades'in babası ise, «Öteki İspanya'yı» savunanlar tarafından, gammazlanıyordu. Tıpkı binlerce diğerleri gibi. Çünkü o, yerini Franco karşıtları Cumhuriyetçiler yanında almıştı. Cumhuriyetçi asker Antonio Esteve —Sanatçı ismi Gades'i, daha sonra oğlu aldı— tek gözünü kaybeder. Ölülerin arasında yatan baba, öldü kabul edildiği için, kurşunlanmaktan kurtulur. Kardeşlerinden birisi Antonio Esteve'yi diğer ölüler arasında bulur. Tek gözünü kaybeden baba, yaşamını kazanır. Ailesi ve çocuklarıyla Madrid'e taşınır.

Antonio Esteve Rodenas 16 Kasım 1936 yılında Alicante kenti yakınlarındaki Elda kasabasında dünyaya gelir. Öğretmeni Pilar Lopez tarafından kendisine Gades ismi verilir. Bu isim Romalıların Cadiz diye adlandırdıkları bir kasabanın adıdır. Doğduğunda iç savaş başlıyalı dört ay olmuştur. Babası Madrid'e taşındıktan sonra kapıcı olarak iş bulur. Gades: *«Yeryüzünde fakirlerin oturdukları bir binada kapıcı olarak çalışmaktan daha fakir bir şey olamaz.»*

Savaş sonrası taşındıkları Madrid'deki yaşamlarını, tüm İspanya tarihinde *«Açlık yılları»* olarak adlandırıyor. İspanya'nın yarısı açtır. Antonio Gades şunları anımsıyor: *«Tek emelim öğrenim yapmaktı. Okuldayken çok kolay öğreniyordum. Onbir yaşıma geldiğimde babam hastalanmıştı. Ve evimizde yiyecek hiç bir şey kalmamıştı. İş aramaya başladım. Önce bir fotoğrafçının yanında çıraklık yaptım. Biraz da fotoğrafçılık öğrendim. Ondört yaşıma geldiğimde ABC gazetesinde çalışmaya başladım. Sabah saat beşte işe başlıyor, dört saat çalışıyordum. Akşam üzeri tekrar dört saat çalışıyordum. Öğle üzeri boş kalan saatlerde meyve sepetleri taşıyarak, biraz daha para kazanıyordum.»*

İspanya'nın en fakirlerinin çocuklarının ün kazanmaları ve paralı olabilmeleri için olanaklar çok kısıtlıydı. Bunlar, Boğa Güreşcisi (Torero), Boksör, Bisiklet Sürücüsü, aktör ya da Dansçı'lıktı. Gades boksör olmayı bile denemiş: *«Ancak, dövülmek veya dövmek hoşuma gitmiyordu. Bisiklet sürücüsü olamazdım, çünkü bisikletim yoktu ve alamazdım da. Sonunda dansçı oldum.»*

Antonio Gades'in çalışmaları *«Çıplak Ayakların Öcü»* başlığı al-

Gades, DÜŞÜN dergisini incelerken

Fotoğraf: Mehmet Ünal

tında toplanmış. O'nun dansı mağlup edilenlerin, İspanya'da baskı görenlerin, galibe karşı bir misilleme olarak kabul ediliyor. Estetiği ise, İspanya güneyinin dava sesleri O'nun Zapateado dansını bir görebilsek! Karşı taraftakiler sanırım, kakalaklar gibi her yöne kaçışıyordur, mutlaka. Gades'in dansı, yorumlaması politik olarak yorumlandığı gibi, kendisi de, herhangi bir politik grubun dansçısı olmadığını, ancak kendisinin dans eden bir politikacı olduğunu, söylüyor. Özellikle barış konusunda fikirlerini 'şöyle açıklıyor: *«Fakirlerin barış'a daha çok gereksinimi var. Savaşı zengin ülkeler istiyor. Onlar daha çok zengin olmak istedikleri için, savaşı savunuyorlar. Bizler barış için sürekli mücadele etmek zorundayız.»* Bu nedenle Gades, Flamenko'yu yalnızca toplumu eğlendiren bir takım artistik deney olarak görmüyor. Evet, o'na sosyal-politik içerik kazandırmış. Temeli, Anduluzya köylerinin protesto eden, dava eden öz ve biçimine, bunun bilince çıkartılmasına dayanıyor. Gades diğer Flamenko dansçılarına göre, başka türlü dans ediyorsa, bunun nedenleri çok yönlü, çok derin.

Ondört yaşındaki Antonio Esteve, boksörlük yerine dans etmeyi tercih ettiğinde; iyi bir duyu, ritim ve hareket etmesinin farkına varmış. Özellikle duyduklarını hemen pratiğe uygulamada dikkati çekmiş.

ABC gazetesinde çalışırken, yaşlı arkadaşlarının tavsiyesi üzerine, Madrid'teki bir özel okulda dans dersleri almaya başlamış. *«Okulda bana tipik İspanyol dansı diye adlandırılan şeyler öğrettiler. Çok şey öğrendim. Bir maymun gibi, her hareketi taklit ediyordum. İşte o zamanlar vücudumda kendime özgü hareketleri saptadım.*

Bazı iyiniyetli eleştirmenler, o'nun dansındaki politik içeriğin, gelenekselliğinden çok bireysel evet hatta kollektif acının ve ezilmişlikten geldiğini söylüyorlar. İyi niyetli olmayanlar ise o'nun dansındaki erkeksi tavırın, dans okulundaki eşcinsellere karşı bir tavır olduğunu söylüyorlar. Gades kendisi bunu şöyle yanıtlıyor: *«Evet eşcinseller beni rahatsız ediyordu. Eşcinselleri hiçbir zaman aşağılamadım. İspanya'da otuz yıl önce eşcinseller zor durumdaydı. Onlar için en özgür yer dans okullarıydı. Aslında ne dans etmek ne de öğrenmek istiyorlardı. Günümüzde durum farklı, şimdi herkes istediğini yapabiliyor.»*

Antonio Gades arkadaşımız Mehmet Ünal'la

Büyük şair Rafael Alberti F.G. Lorca'nın «Kanlı Düğün» balesinin, gala gecesinde dağıtılan şiirinde en güzelini söylüyordu:

«Sen dansında kederini
taşıyorsun;
kollarına sancı veren
ateşlerin
rengi sarı.
İşte böyle,
hatta daha güzelini sana Gades
Frederico söylerdi...»

1980 yılında gösterilmeye başlayan «Kanlı Düğün» Gades'in İspanyalı yaratıcı dançılar ve koreograflar arasında, en başarılısının, en anlamlısının olduğunun kabul edilmesiydi. Ülkesi dışında bundan on yıl önce New York'ta yapılan uluslararası bir sergide tanınmaya başlamıştı. Haftalarca İspanyol pavyonunda dans etmişti. Bu gösteriler o'na Hollywood'un kapısını aralamıştı.

Çok hareketli, değişken bir yaşamı olan Gades, Kuzey Amerikalı Fleming adında biriyle, tüm İspanya'da başarılı turneler yapar. Gurup Kanarya Adalarına gideceği zaman, Fleming Gades'i bir kuruş vermeden Barcelona'da bırakıp, ortadan kaybolur. Bu gibi deneylerden çok şey öğrenen Gades, bir başka dansçı arkadaşının önerisi üzerine Pilar Lopez'in yanına gider. 1952 sonlarında, o zamanlar İspanya'nın en ciddi grubunda, çalışmaya başlar. Bir yıl sonra grubun baş dansçısı olur. 1962 yılına dek bu grupta çalışan Gades: *«Tüm bildiklerimi ve öğrendiklerimi Pilar Lopez'e borçluyum. O benim için, öğrencileri için yaşam boyu yol gösterici olan Yunan filozofları gibiydi.»*

Antonio Gades hiç bir şeyi, küçük ve değersiz görmüyor. Sevdiği insanları, bir şeyler öğrendiği insanları, sürekli çevresinde bulur: Picasso, yazar Caballero Bonald, Savcı Chamorra, ki o kendisinin taraf tutmasında büyük yardımcı olur. Gades parti üyesi olur, yönetici kadrolara seçilerek, tarafını tutar. Picasso için Gades: *«Picasso yaşlı bir filozoftu. Ancak yazmıyordu. Ama konuşan bir filozoftu. Resimleri önemli ama kişiliği her şeyden önce gelir. O'nun ressamlığı, kişiliğinin bir yansımasıdır.»*

Gades acı ve sevgi arası bir duygu ile Pilar Lopez'den ayrılır. İtalya'ya gider. Roma ve Milano'da koreograf olarak çalışır.

Franco'nun ölümünden sonra Gades, Alba Dukalığı tarafından, Ulusal Bale Topluluğunun yöneticiliğine atanır. Franco rejiminin «Sansür Başkanı» Franco öldükten sonra Kültür Bakanı olunca, Gades

o'na «işten atmanın tadını» tattırmadan kendisi ayrılır.

Uzmanlar, Ulusal Bale Topluluğunun içinde bulunduğu acıklı durumdan ancak Gades'in yönetimiyle kurtulabileceğine inanıyorlar. Belki, İspanyol dansı çok şey kaybedecekti. Çünkü Gades yönetici olduğunda kendi dans etmeyecekti. Belki Saura/Gades yapımı büyük filmler yapılamıyacaktı...

Yeni filmleri «El Amor Brujo»-nun bitiminde Carlos Saura şunları söylemiş: *«Biz ikimiz Antonio ve ben, bir İspanyol müzikali keşfettik. Benim fikrime göre, otantik sinema gerçekten bize ait, aynı bizim yaptığımız gibi ve bu bizi büyük bir coşkuyla ilgilendiriyor.»* Birlikte üç film yaptılar. «Carmen», «Kanlı Düğün» ve «El amor brujo». Gades ve Saura birbirlerini tamamlayan bir çift. Antonio Gades minik enteresan öyküler bulmasını biliyor. Ve küçük ayrıntıları bulabilmekte, büyük bir yaratıcı güce sahip. Buna karşın Saura ise, öyküleri çok kısa bir sürede resimlemesini iyi beceriyor. Birbirlerine bu öyküleri anlattıklarında, öykü film gibi kafada oluşuyor. *«Anlaşabilmemiz son filmde o kadar gelişti ki; bir şey bilmek istediğimizde, bakışmamız yeterli geliyordu.»* diyen Gades; diğer filmlerinden de anlaşılacağı gibi, iyi bir oyuncu olduğunu da kabul ettirdi.

Ülkesindeki gelişmelere de, kayıtsız kalamayacağını belirten Gades'i, en çok üzen gelişmelerden birisi de; ülkesinin Nato üyesi olmak istemesi, ancak: *«İnancıma göre üye olamayacak. İspanyol halkı, ilerici bir halk. Franco zamanında bile üye olmaya cesaret gösteremediler. Gonsales böyle davranırsa halk ile başı daha çok belaya girecek. Biz de başının belaya girmesini teşvik edeceğiz.»*

İçinde bulunduğumuz günlerde doksanıncı yaşına giren La Pasionaria'nın uluslararası anlamda kutlanan doğum gününe, turneleri nedeniyle katılamadığına üzülen Gades: *«La Pasionaria tüm İspanyol halkına ait. Hiç kimse o'na tek başına sahip çıkamaz.»*

Türkiye'yi tanıyor musun? Si! (Evet). İstanbul festivalini tanıyor musun? Si! (Evet) diye yanıtladıktan sonra. *«Evet, bir keresinde Carmen'de gitar çalan Paco de Lucia davet edilmişti.»*

«Peki siz davet edilseniz, gitmeyi düşünür müsünüz?» diye sorduğumda:

«Şayet zaman olarak uygun gelirse çok tabi. Ancak davet gelirse bunu gurupla konuşmalıyım. Bizde kararlar kollektif alınır.»

Antonio Gades gece için son hazırlık çalışmalarını çok ciddi ve disiplinli yürütüyordu. O'nu böyle görenler ne kendisine ne de arkadaşlarına nefes aldırıyor, diyorlar. Ancak, böylesi bir söyleşideki dostluğu da unutulacak gibisinden değil. Alman fotoğrafçılarının, kendisinin sürekli ciddi fotoğraflarını çektiklerini, kendisinin hiç mi gülmediğini sorduğumda, gülümsüyor. Ben fotoğrafladıktan sonra, *«Gel bir de ikimiz yan yana çekilelim»* diyor. Çevirmenliğimi yapan arkadaşım Coloma bizi fotoğraflıyor.

Kısacası; Antonio Gades, açık kalpli, artniyetsiz konuşan ve tartışan bir kişi. Tüm kişiliği, kafası ve kalbi ile yaptıklarının arkasında dimdik duruyor, aynı zamanda hatalarının da... ●

Mainz, 12 Aralık 1985

NICOLAS GUILLEN

(Türkçesi: Özdemir İnce)

TER VE KIRBAÇ

Kırbaç,
ter ve kırbaç.

Uyandı erkenci güneş
ve buldu yalnayak zenciyi.
Alanda, gövdesi çıplak
ve kırbaçlanmış.

Kırbaç,
ter ve kırbaç.

Haykıra haykıra geçti rüzgâr:
-Nasıl da kara bir çiçektir her yumruk!
-Haydi, yetsin artık! dedi kan.
-Haydi, yetsin artık! dedi rüzgâr,
Yalnayak, kanlar içinde gitti.
Bütün kamışlar,
açıldılar iki yana,
titriyerek.

Sonra, gökyüzü sessizmi sessiz,
ve göğün altında da, köle
kıpkırmızı efendinin kanından.

Kırbaç,
ter ve kırbaç,
kıpkırmızı efendinin kanından;
kırbaç,
ter ve kırbaç
kıpkırmızı efendinin kanından,
kıpkırmızı efendinin kanından.

İktisadi Bunalımlara Siyasal Çözümler

Oya Köymen

AZ GELİŞMİŞ ÜLKELER VE İKTİSADİ BUNALIMLAR

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, yaklaşık her on yılda bir, Türkiye ekonomisinin derin bir bunalıma girdiği ve bu bunalım dönemlerinde,parlamenter demokrasinin askeri müdahalelerle kesintiye uğradığı görülmektedir. Yalnız Türkiye'de değil bağımlı geri ülkelerin tümünde ağır iktisadi bunalımlar ile askeri müdahaleler arasındaki sıkı ilişki, bu olgunun rastlantısal olmadığının göstergesidir.

1960'lardan başlayarak da, iktisadi bunalımları askeri müdahalelerle aşmaya çalışan az gelişmiş ülkelerin hemen hemen tümüne, iktisadi büyümeyi durdurmayı, işsizliği artırmayı, «serbest rekabet», «liberalizm», «serbest ticaret» sloganları eşliğinde, ulusal ekonomilerin, dünya kapitalist sistemiyle bütünleşmesini tek kurtuluş yolu olarak öneren, Friedmancı iktisat politikalarının dayatıldığı bilinmektedir. Geri ve bağımlı ülkelerde, derin iktisadi krizlerin ve bunların toplumsal ilişkilerde yol açtığı zorlamaların ve değişikliklerin, sık sık, parlamenter yönetim çerçevesinde «çözümsüzlük» gibi görünen bir aşamaya gelebilmesi ya da getirilebilmesi, 20. yy'ın ikinci yarısının yaygın bir özelliğidir. Söz konusu çözümsüzlük aşamasına ulaşılmasında, geri ülkelerdeki kaynakların sınırlı olmasına ve/veya uluslararası kapitalist sistem içinde tanınan rolü kabullenmeye bağlı olarak, iktisadi manevra alanının olağanüstü darlığı ve kimi toplum kesimlerinin baskıcı geleneklerine karşı, kitlesel dinamizmin patlamalar biçimine bürünebilme özelliği gibi etmenlerin rol oynadığı düşünülebilir.

Friedmancı iktisat politikalarının, geri ülkelerde ancak parlamenter yönetim biçimleri dışındaki siyasi rejimlerle uygulanabilir olması, bu politikaların bir yanda, kitlelerin daha da yoksullaştırılmasını, siyasi ve iktisadi örgütlerinin dağıtılmasını, diğer yanda, başka siyasi seçenekleri ve geri ülkelerin siyasi-iktisadi bağımsızlığını mutlak anlamda yok etmeyi amaçlamasından kaynaklanmaktadır. Üstelik bu siyasi ve iktisadi operasyonların, olağanüstü kısa bir zaman aralığına sığdırılmaya çalışılması da, Friedmancı politikaların uygulanabilmesi için, baskıcı siyasi rejimleri zorunlu kılmaktadır.

TÜRKİYE'NİN BUNALIMI

Türkiye özelinde, 1978'den başlayarak, giderek artan bir yoğunlukta yaşanmakta olan son iktisadi bunalımın çözümlemesini, doğal olarak, farklı toplumsal kesimler, farklı bakış açılarından yapmış, farklı öneriler geliştirmişlerdi. Ne var ki, bunalım sırasında var olan toplumsal güç dengesi, ancak belirli bir kesimin bunalım çözümlemesine dayanan ve Friedmancı politikaların Türkiye uygulaması olan 24 Ocak Kararları'nın (1980) çıkmasına yol açmıştı.

Türkiye'de yaşanan bunalımın başlıca *göstergeleri*, enflasyon ve işsizlik oranlarındaki artışlar, kapasite kullanım oranındaki düşüş, dış ticaret ve ödemeler dengesi açıklarıdır. Bunalımın temel nedenlerinin kavranması için ise, Türkiye sanayiinin yapısal özelliklerinin nasıl geliştiğini, sanayi içinde, artık 1980'lerin başında belirleyici bir konuma gelen tekelci kesimin özelliklerini ve sorunlarını irdelemek gerektiğini düşünmekteyiz.

Türkiye'de sermayenin yoğunlaşma, topluluşma ve tekelleşme sürecinin, suni yollarla desteklenmesinin yetmiş yılı aşkın bir geçmişi vardır. Pre-kapitalist unsurlarla işbirliği, devlet desteği ve yabancı sermaye ile önce komisyonculuk, daha sonra ortaklık biçiminde gelişen ilişkiler, tarım dışı sektörlerde, tekelci özelliklerin belirginleşmesinde ana etkenler olmuştur. Bugünün ileri kapitalist ülkelerindeki büyük, tekelci sermayenin oluşumu, ağırlıklı olarak, serbest rekabetçi sürecin ve ulaşılan toplam sermaye birikiminin bir sonucuydu. Oysa az gelişmiş ülkelerde ve bu arada Türkiye'de böyle bir süreç yaşanmamıştır. Bu tarihsel özelliğin, siyasal planda, ileri kapitalist ve geri ülkeler bakımından, parlamenter yönetim geleneklerindeki farklılıklarda belli bir rol oynadığını düşünmek mümkün.

1946-1960

İkinci Dünya Savaşı yıllarında, Türkiye'deki sermaye birikim süre-

ci önemli bir ivme kazanmış, bir yandan, silahlı kuvvetlerin gereksinimlerine ilişkin ihalelere, öte yandan, başta tarımsal ürünler olmak üzere,karaborsa ve spekülasyon olanaklarına dayanılarak «yoktan var olan» birikimlerin oluşması sağlanmıştı. 1946-1960 döneminde, dış borçlarla finanse edilen alt-yapı, tarım ve tarımsal ihracata yönelik yatırımlar, tarımda sermaye birikim sürecini hızlandırmış, büyük ölçekli inşaat etkinlikleri, tarımdan kopan kitlelerin bir bölümüne, iş alanları açılabilmesini sağlamıştı. Bu yeni istihdam olanakları, bir yandan iç pazar için dayanıksız tüketim malları üretimini kârlı hale getirirken, diğer yandan, genel olarak sanayi mallarına olan talebin artmasına ve çeşitlenmesine yol açmıştı.

1950'lerde tarım ve inşaat sektörleri dışında öne çıkan üçüncü önemli etkinlik alanı bankacılıktı. Kısa bir süre içinde, çok sayıda bankanın kurulması ve bunlardan azımsanmayacak bir bölümünün yasadışı kredi işlemleri sonucu iflas etmesi, iki yolla önemli bir birikim kaynağı oluşturmuştu. Az sayıda sermayedar, binlerce küçük tasarruf sahibinin paralarından doğrudan büyük çıkarlar sağlarken,varlığını koruyabilen bankalar, yeni alanlara yönelmek bakımından yaşamsal değer taşıyan birer manivela durumuna gelmişti.

Ancak, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, ileri kapitalist ülkelerin Türkiye'ye önerdiği ve o zamanki iktidar tarafından da benimsenen bu kalkınma stratejisi, 1950'lerin sonlarına doğru, hızla bir darboğaza girmiş, ekonomi, yüksek ithalat talebinin ve ağır dış borç ödemelerinin yükünü kaldıramaz duruma gelmişti.

1960-1970 DÖNEMİ

27 Mayıs 1960 sonrasında, birikimlerin sanayiye yönlendirilmesinin hızlandırıldığı görülür. Esasen bu yöneliş, 1960'larda ileri kapitalist ülkelerin, Türkiye ve benzeri konumdaki sanayileşmelerinin ilk evreleri içinde bulunan ülkeler için önerdikleri «korumaya dayanan ithal ikameci» sanayileşme stratejisiyle aynı doğrultudaydı. Çünkü, artık Türkiye ve benzeri konumdaki ülkelere doğrudan tüketim malları satma olanağı hayli sınırlı bir hale gelmişti. Çözümün, sanayi girdileri pazarını yaratmak ve yerli-yabancı ortaklıkları pekiştirmekten geçtiğine inanılıyordu.

Böylece, var olan iç pazar talebi veri alınarak, başlıca bu pazarı hedefleyen, göreli küçük ölçeklerde ve dolayısıyla yüksek maliyetlerle, girdiler bakımından büyük ölçüde dışa bağımlı olan tüketim malları sanayiindeki üretimin en son evresinin yurt içinde montajına geçildi. İç pazarın yüksek gümrük duvarlarıyla korunması, yerli ve yabancı sermaye kesimleri için artırılan teşvik tedbirleri, yüksek ve henüz tatmin edilmemiş bir tüketim malları talebinin varlığı, sanayi yatırımlarını, diğer sektörlerde oluşan birikimlerin aktarılacağı kârlı bir alan haline getiriyordu. Birikimlerin yeniden sanayiye yatırıldığı 1960'larda, yerli sermaye kesimlerinin en büyüklerinin, yabancı sermaye ile kurduğu komisyonculuk ilişkilerinden «küçük ortaklık» ilişkilerine doğru yol aldığına tanık olundu. Bu süreç, özellikle üretimin büyük birimler içinde yoğunlaşmasının en yüksek olduğu kimya, makine,madeni eşya, taşıt araçları ve diğer dayanıklı tüketim malları sektörlerinde hızla gelişmeye başladı. Kısaca, 1960-1970 dönemi, bir yandan imalat sanayiinin diğer sektörlere göre öne fırlama, diğer yandan, temel güç kaynağını bu fırlamadan alan sermaye kesimlerinin tekelci özelliklerini güçlendirdiği, diğer sermaye kesimleri içinde farklı ve egemen bir konuma geldiği bir süreci yansıtır. Söz konusu gelişmeler, tüm eksikliklerine karşın, resmi istatistiklerden bile saptanabilmektedir. 1963'te, 10 ve daha çok kişi çalıştıran 2774 özel imalat sanayi içinde 51'i (% 1.8) 500 ve daha çok kişi çalıştırmaktaydı. Bu 51 işyeri, bütün özel imalat sanayi işyerlerinde çalışanların % 30'unu istihdam etmekte, toplam çıktının % 24'ünü üretmekteydi. 1970'e gelindiğinde, 10 ve daha çok kişi çalıştıran 4566 özel imalat sanayi işyerinin 500 ve daha fazla işçi çalıştıran 104'ünün (% 2.3) istihdamdaki payı % 32'ye, çıktıdaki payı % 26'ya yükselmiş ve kendi verdikleri bilgilere göre, özel imalat yapım sanayii işyerlerinin brüt kârlar toplamının % 30'u bu 104 işyerinde toplanmıştı. Diğer bir deyişle,1970'de özel imalat sanayi işyerlerinin % 97.7'si kârın 2/3'ünü, % 2.3'ü ise 1/3'ünü alıyordu.

Büyük sermayenin gücünün birinci kaynağı ve belirtisi, belli malların üretiminde ve dağıtımındaki egemenliği olduğuna göre, üretimde yoğunlaşmanın gerçek boyutlarını kavramak için, işyerlerini ürettikleri maddelere göre incelemek büyük önem taşır. Bu konuda bir örnek vermek gerekirse, 1972 ve 1974 yıllarına ait DİE üç aylık anket bilgilerinin değerlendirilmesine bakılabilir:

1972'de Anket Kapsamına Alınan ve Özel Sektör Tarafından Üretilen 49 Maddenin Üretiminde En Önde Gelen 3 Firmanın Toplam Üretim Değeri ve Miktarı İçindeki Payı (Yoğunlaşma Oranı)

Madde Sayısı	Yoğunlaşma Oranı	Maddeler
14	% 100	kahvaltılık margarinler, iç ve dış oto lastikleri, kibrit, ampul, otomobil, minibüs, motosiklet
21	% 75 - 99	nebati yağlar, makarna, bisküit, konserveler, meyva suyu, çamaşır ve dikiş makineleri, traktör, elektrikli süpürge, akümülatör, elektrikli radyo, TV, otobüs, bisiklet
12	% 50 - 74	yemeklik margarinler, çikolata, konserve sebze, boyalar, sabun, deterjan, buzdolabı, brülör, transistörlü radyo, pikap, kamyon, kamyonet
2	% 50'den az	rafine pamuk yağı, çivi

Aynı hesaplar 1974 bilgileriyle 251 ürün için tekrarlandığında, birçok maddede yoğunlaşmanın daha da arttığı görülmektedir:

Madde Sayısı	Yoğunlaşma Oranı
93	%100
87	%75-%99
56	%50-%74
15	%50'den az

En büyük 3 firmanın üretim ve istihdamdaki paylarıyla ilgili ve sektörel düzeyde yapılan diğer hesaplardan, imalat sanayiindeki toplam 98 sektörden en az 48'inde tekelci bir yapının bulunduğu saptanabilmektedir (*Türkiye Sanayiinde Tekelleşme*, 1977, 28-32).

1970-1980

1970 yılına girilirken, dış görünüşüyle 1958'dekine benzeyen bir bunalım başladı. Sanayi ve tarım kesimlerindeki üretim daralmaları, yatırımlarda düşüş, işsizliğin artması, dış ticaret ve döviz darboğazlarının büyük boyutlara ulaşması, şiddetlenen enflasyon, dış mali merkezlerin kredi açmakta gecikmesi ve büyük çaplı bir devalüasyon yapılmasını önermeleri... Ne var ki, bunalım, bu kez çok daha derin ve kapsamlı olup, başlıca imalat sanayiindeki gelişmelerden kaynaklanıyordu. Ayrıca 1958'den farklı olarak, 1970 bunalımının derinleşmesiyle birlikte, tüm toplum kesimlerini kapsayan kitlesel hareketlilik ve toplumsal muhalefet üst düzeylere ulaşmıştı.

İstanbul Ticaret Odası, 1970 bunalımının aşılabilmesi için, sanayinin dışa açılmasını, tarımın vergilendirilmesini, KİT'lerin yeniden örgütlenmesini, işçi ücretlerinin düşürülmesini ve sendikalar yasasının değiştirilmesini öneriyordu. Kısaca, hem işçi ve diğer sabit gelirlilerden, hem de sanayi dışı sektörlerden, sanayiye *daha hızlı* ve *daha büyük oranlarda* kaynak aktarılmasını talep ediyordu. Bu istemleri parlamenter yöntemlerle çözme olanağı hayli kısıtlıydı. Buna karşın denendi ve çözümsüzlük bir kez daha ortaya çıktı. 1970 devalüasyonu yapıldı, vergi reformu adı altında yeni kaynaklara el atmaya yönelik tasarılar hazırlandı, tüketimi ve kamu harcamalarını kısmak için tedbirler geliştirildi, AET, sosyalist blok ve Arap ülkeleriyle iktisadi ilişkilerin geliştirilmesine önem verilmeye başlandı. Bu tedbirlerin çoğu, tekelci sermaye kesimleri dışındaki kesimlerin sert muhalefeti ile karşılaştı. Parlamento, Türkiye tarihinde benzeri görülmedik bir çalkantı içine girdi, parlamento içi ve dışı muhalefet 12 Mart 1971'e değin sürdü.

12 Mart döneminde, Dünya Bankası'na bile «olağanüstü» sözcüğünü kullandırtacak düzeyde gerçek ücretler düşürüldü (World Bank, *Turkey 1980*, 144-148). 1973-1976 arasında gerçekleşen ücret artışları ancak 1971-1972 yıllarının düşüşünü karşılayabildi. 1976'ya gelindiğinde gerçek ücretler 1970 düzeyinde idi. Bu dönemde özel sektör yatırımları ise önemli bir artış gösterdi. 1962-1967 arasında yılda ortalama % 5 dolayında artan özel sektör yatırımları, 1967-1977 döneminde yılda % 11.3 olarak arttı.

Ne var ki, 12 Mart döneminin sonunda ileri kapitalist ülkelerde başlayan bunalımın etkileri, kamu yatırım ve harcamaları artırılmaya çalışılarak ancak 1977'ye değin ertelenebildi. 1977-1978 yılları Türkiye ekonomisinin bunalımının tüm çıplaklığıyla ortaya çıktığı yıllar oldu. Ağustos 1977'de başlayan, 25 Ocak 1980'de «paket» ve «liberal ekonomiye dönüş» başlığı altında sunulan programın uygulanması sürdürüldü. Sürekli devalüasyon, dışa açılma, kalkınma hızının ve yatırımların düşürülmesi, yüksek faiz ve sıkı para politikası, ücretlerin düşürülmesi, iç talebin kısılması, KİT'lerin yeniden örgütlenmesi vb. bu programın özünü oluşturdu. Söz konusu «istikrar» politikaları uygulanırken, 1978-1980 arasında, maaş ve ücretler % 250 artarken, fiyatların % 1000 arttığı, 1977'de ihracat gelirleriyle karşılanabilen petrol faturasının, ihracat gelirlerinin iki katına yükseldiği, işsizliğin 900.000'den 2 milyona fırladığı, sanayi üretiminin durma noktasına geldiği bir süreç yaşandı.

Tekelci sermaye kesiminin, bunalımı aşmak için gerekli olduğunu savunduğu «piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmanın» ya da «liberal ekonomiye geçiş»in bir açıdan ne anlama geldiği TÜSİAD'nin Eylül-Ekim 1980 *Görüş* adlı yayınında açıklandı. Bu yayında, sendikaların ve asgari ücret saptamasının «serbest rekabet» ilkesini bozduğu belirtilerek şu görüşlere yer veriliyordu:

> «Asgari ücretler, asgari gelir grupları için yararlı değil, zararlıdır. Çünkü asgari ücret, örneğin, ayda 5400 olarak saptandığı zaman sadece 4000 liraya çalışmaya razı olan kimseler işe alınmazlar ve işveren 5400-4000 arasındaki 1400 lirayı subvansiyon olarak verirse işe alınabilirler. Bu durum... işlerin daha fazla maliyetle yapılması sonucunu doğurur.»

Bankacılık alanındaki gelişmeler ise, büyük sermaye cephesinin «serbest rekabet» uygulamasından ne anladığının başka bir örneğini vermekteydi. 24 Ocak Kararları'yla faizlerin serbest bırakılmasından kısa bir süre sonra, bankalar «ortak davranma» kararı almış, bu karara uymayan bankalara karşı 27 banka namına açıklama yapan İş Bankası yönetim kurulu başkanı İ.H.Birler: «Türkiye İş Bankası ve öteki bankalar, bankalar arasında sert rekabet oluşmasına fırsat vermeyeceklerdir» görüşünü dile getirmiştir (*Cumhuriyet*, 22/9/1980). Faiz konusundaki tartışmalara sermayenin değişik kesimleri de katılmış, İzmir Ticaret Odası başkanı Soyer, yüksek faiz uygulamasından, banka sahibi büyük holdinglerin etkilenmediğini hatırlatarak, küçük işletmelerin sürekli anamal kaybına uğradığını belirtmiştir. (THA, *Günlük Ekonomi Bülteni*, 21/11/1980). Gerçekten de 24 Ocak Kararları'nın amaçlarından biri, «verimsiz işletme» damgasını basarak, orta ve küçük işletmeleri tasfiye etmek, böylece büyük sermayenin topluluşma düzeyinin artırılmasına katkıda bulunmaktı.

24 Ocak Kararları birinci yılını doldururken, «başka kurtuluş yolu» olan ihracata dönük politikaların sonuçları şöyleydi: İhracat yapacağını belirten firmalara 64 milyar 452 milyon liralık kredi ve ayrıca 137 milyon 335 bin dolarlık döviz tahsis edilmesine karşılık, bu firmalar ihracatla yalnızca 56 milyon dolar kazanmış, döviz tahsisi ile birlikte 75

milyar liralık bir finansman olanağının ancak %5'i tutarında ihracat geliri elde etmişlerdi (*Günaydın*, 5/12/1980).

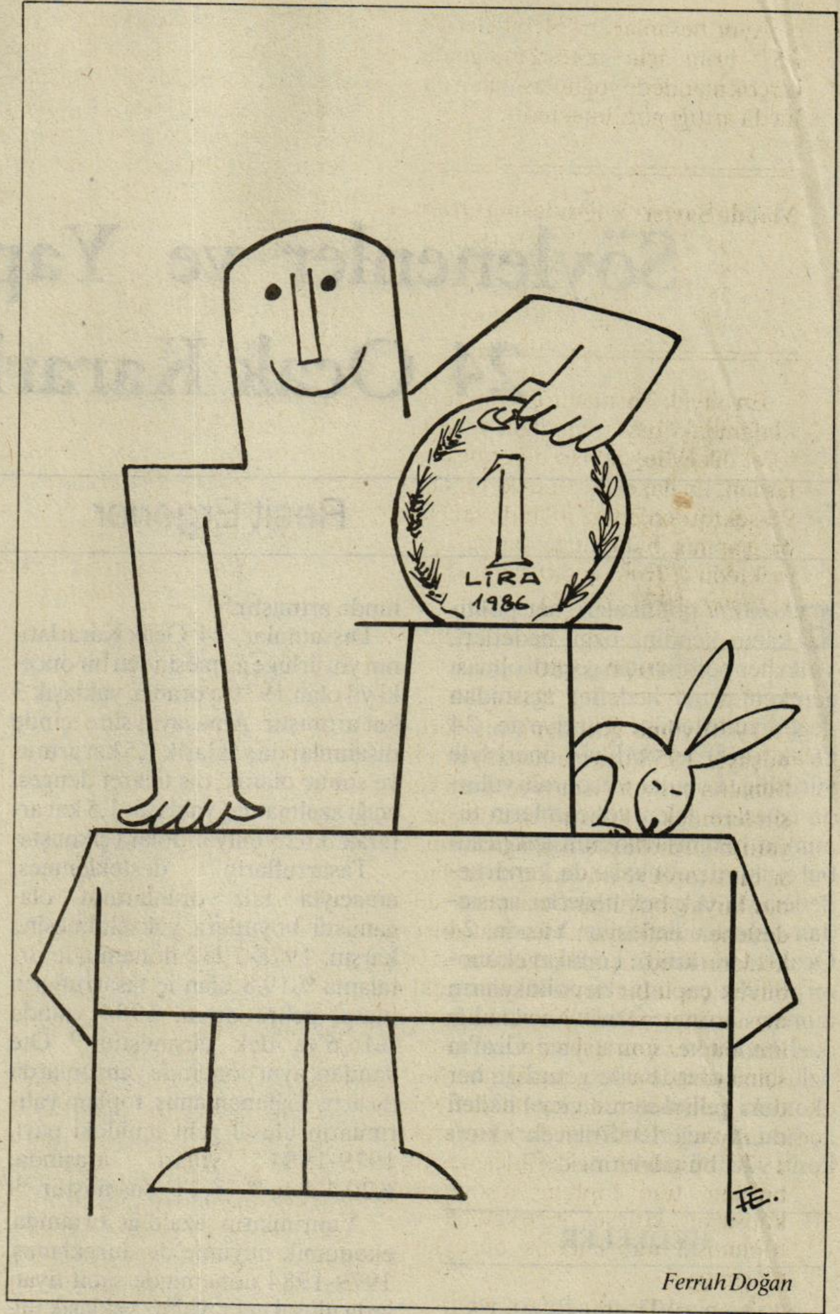
Son olarak, bunalımın sorumlu etmenlerinden biri olarak gösterilen ve 1978'den başlayarak büyük sermayenin katlanamadığı KİT'lerin durumuna gelince... KİT zararlarının yarısından çoğunun özel sanayi kesiminin yararlandığı düşük fiyatlandırma politikası sonucu oluştuğu ve 1978'de kamu yatırımlarının özel kesim yatırımlarından % 5 daha yüksek olmasına karşılık, kamunun kredi kullanımının, özel kesiminkinin ancak % 63'üne ulaştığı gözönünde bulundurulduğunda, büyük sermayenin KİT'lerin yararlarından çok, bunların finansman gereksiniminin eriştiği düzeye itirazı olduğu belirtilebilir. Ayrıca, büyük sermayenin bu noktaya, KİT'lere gereksinim duymayacak kadar güçlendiği için değil, artık kendi geleceğini tümüyle yabancı sermayeye bağladığı için geldiği de vurgulanmalıdır.

ÖZET VE SONUÇ OLARAK

Türkiye'de «liberal» ya da «korumacı» olarak adlandırılan değişik dönemlerde, genel olarak özel sektörün, özellikle de, özel sermaye kesiminin en büyüklerinin önemli ölçüde teşvik edildiği görülmektedir. « rekabetçi piyasa mekanizması»nın yaratılması için alındığı söylenen iktisat politikaları da tekelci piyasa mekanizmasının güçlendirilmesine yol açmaktadır.

Günümüz Türkiye ekonomisinin bunalımı, temel olarak, bağımlı bir ekonominin yapısal özelliklerinden kaynaklanmakta ve Türkiye ekonomisinin bunalım süreci ile sermayenin yoğunlaşması, topluluşması ve tekellerin gelişimi yan yana gitmektedir.

Bu yazıda, 24 Ocak Kararları'nın, Türkiye sanayiinde egemen bir konuma gelen tekelci sermayenin, sermaye birikim sürecini hızlandırmak, kâr oranlarını artırmak, pazar tıkanıklıklarını aşmak amacını güttüğü belirtilmeye çalışıldı. 24 Ocak Kararları ile iç ticaret hadleri tarım kesiminin aleyhine çevrilerek tarımdan

Ferruh Doğan

sanayiye, sanayinin kendi içinde de, özellikle kredi ve teşvik politikalarıyla, tekel-dışı sermaye kesimlerinden tekelci kesimlere kaynak aktarımı hızlandırılırken, tekellerin yabancı sermaye ile olan ortaklıklarının pekiştirilmesine de çalışılmıştır.

Ekonomiyi yerli-yabancı tekellerin mutlak egemenliğine bırakan iktisat politikaları «yapısal değişim programı» olarak sunulmuş, bu amacı gerçekleştirmenin başlıca araçlarının, işsizliğin artması, gelir dağılımının daha da bozulması, kalkınma hızının düşürülmesi olduğu beyan edilmişti. Dolayısıyla 24 Ocak Kararları'nın «amaçlananı gerçekleştirmek» bakımından oldukça başarılı olduğunu kabul etmek gerekiyor. Eğer 24 Ocak Kararları'ndan sonra, toplumun geniş kesimlerini ilgilendiren sorunlarda —işsizlik, pahalılık, gelir dağılımı, sosyal hizmetler, vb.— bir iyileşme gözlenseydi, o zaman 24 Ocak Kararları'nın «başarısız» olduğunu söylemek olanaklıydı. Çünkü amaçlanan gerçekleşmemiş olurdu ●

Söylenenler ve Yapılanlar: 24 Ocak Kararları

Reşit Ergener

Ekonomi politikaları, her politikanın kendine özgü hedefleri, ya da her politika için geçerli olması gereken genel hedefler açısından değerlendirilebilir. Türkiye'de, 24 Ocak 1980'de, IMF'nin önerisiyle yürürlüğe konulan ve sonraki yıllarda işbaşına gelen yönetimlerin tümünün, benimsediklerini açıkça kabul ettikleri politikalar da, kendi hedefleri ya da genel hedefler açısından değerlendirilebilir. Yazıda, 24 Ocak' ta yürürlüğe konulan ekonomi politikaları, önce bu politikaların mimarı Turgut Özal'ın açıkladığı özel hedefleri, sonra, yine Özal'ın özlü bir biçimde dile getirdiği, her ekonomi politikasının genel hedefi açısından değerlendirilecek: «Herkesin yüzünü güldürmek.»[1]

HEDEFLER

13 Mayıs 1985 günü İstanbul Sanayi Odası'nda yaptığı konuşmada Özal, 24 Ocak Kararlarının hedeflerini, *öncelik sırasıyla* şöyle açıklıyordu: 1) Enflasyonu engellemek, 2) Ödemeler dengesi açığını kapatmak, 3) İç tasarrufları artırmak ve bankalar sistemine yöneltmek, 4) Üretimin ve yatırımların artmasını sağlamak.[2] Acaba, aradan geçen 6 yıl boyunca, bu hedeflere ulaşmakta ne denli başarılı olundu?

Enflasyon oranı, 1980'den bu yana hiçbir zaman yılda ortalama %30'un altına düşmemiş ve fiyatlar 1980'den günümüze dek %288 oranında artmıştır.[3]

Dışsatımlar, 24 Ocak Kararlarının yürürlüğe girmesinden bir önceki yıl olan 1979'a oranla, yaklaşık 3 kat artmıştır. Ama, aynı süre içinde dışalımlar da yaklaşık 1,5 kat artmış ve sonuç olarak, dış ticaret dengesi açığı azalmamış, yaklaşık 1,5 kat artarak 3.623 milyar dolara çıkmıştır.

Tasarrufların desteklenmesi amacıyla faiz oranlarının olağanüstü boyutlara yükseltilmesine karşın, 1978-1982 döneminde ortalama %19,8 olan iç tasarrufların ulusal gelire oranı, 1984 yılında %16,6'ya dek düşmüştür.[4] Öte yandan, aynı dönemde yatırımlarda da artış sağlanamamış, toplam yatırımların ulusal gelir içindeki payı, 1979-1984 yılları arasında, %20,4'den, %18,3'e düşmüştür.[5]

Yatırımların azaldığı ortamda, ekonomik büyüme de duraklamış, 1979-1984 döneminde sabit fiyatlarla ulusal gelir, yalnız yaklaşık nüfus artış hızı kadar, yılda ortalama %2,5 oranında artarken, dolar olarak kişi başına ulusal gelir, 1985 yılında, 1980 düzeyinin altında kalmıştır.

24 Ocak Kararlarıyla yürürlüğe konulan ekonomi politikaları, yukarıda belirtilen ana hedeflere ulaşmak açısından olduğu gibi, bazı yan hedeflere ulaşmak açısından da, başarısız kalmıştır. Örneğin Özal, «Ortadoğu'nun ekmek sepeti olmayı,» hedeflediğimizi açıklamış,[6] Türkiye, «yarının gıda OPEC'i olmaya» aday gösterilmiş[7] ve «dünyanın dörtte birini doyurabileceğimiz,»[8] ileri sürülmüştür. Buna karşın, eski TÜSİAD başkanı Ali Koçman'ın, «sütçü ya da çikolatacı olmaktan kompleks duymamamız,» için bizi avutmasına gerek kalmamış[9] ve tarım ürünleri dışsatımının, toplam dışsatımlar içinde 1979 yılında %67 olan payı, 1984 yılında %24,5'a inmiştir. Aynı dönemin başında dünyanın gıda üretimi açısından kendi kendine yeterli ender bir kaç ülkesinden biri olan Türkiye, dönemin sonunda, pamuk, pirinç, deri, yağ, peynir, et, arpa, buğday ve son olarak kurufasulye gibi ürünlerin dışalımına, yılda 1 milyar dolardan fazla ödeyen bir ülke durumuna düşmüştür.

24 Ocak Kararlarının erişmekte başarılı olamadığı bir başka yan hedef de, serbest piyasa ekonomisine, tekellerin gücünün kırılması ve KİT'lerin satışı yoluyla tam işlerlik kazandırılması olmuştur. Piyasanın %85'ine egemen olan tekeller,[10] biraz daha güçlenirken, KİT'ler satılamamış, tersine, şirket kurtarma işlemleri yoluyla, yeni yeni KİT'ler yaratılmıştır.

BAŞARI

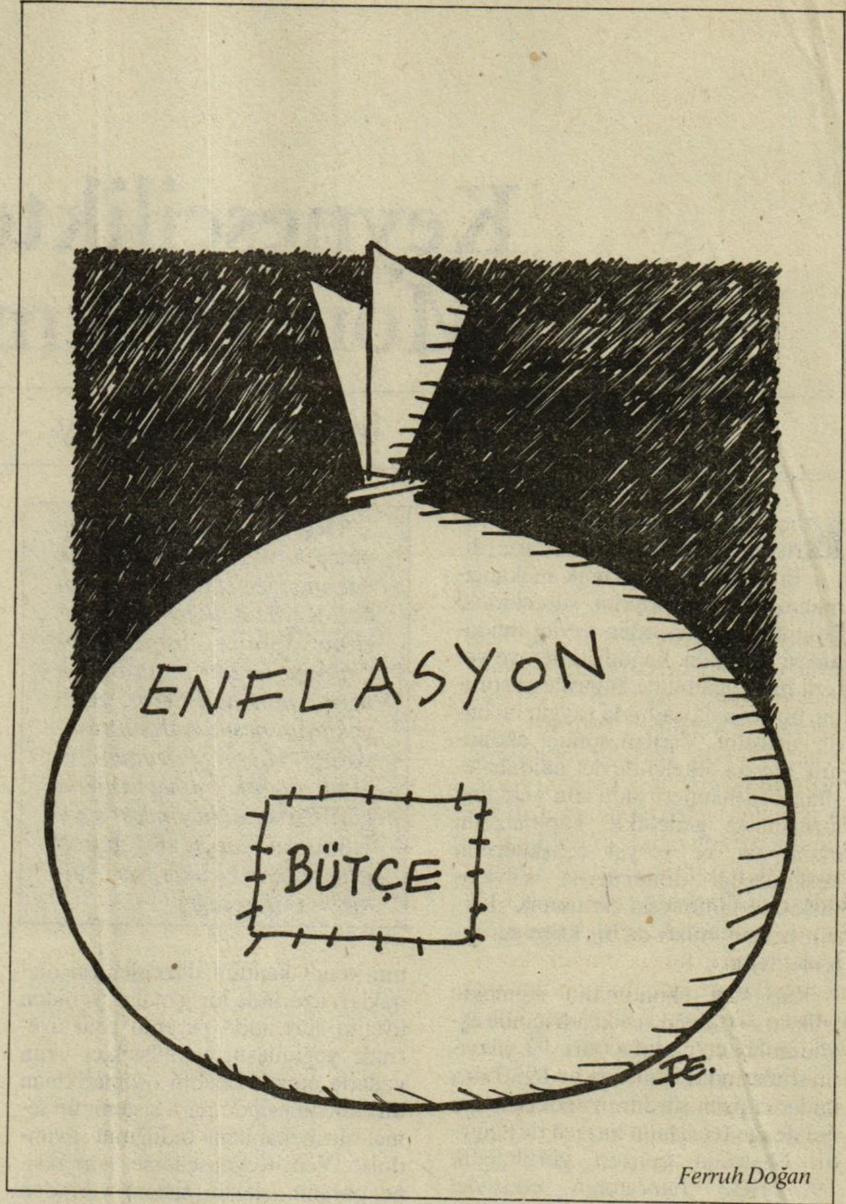
24 Ocak Kararlarının, kendi hedeflerine ulaşmak açısından başarılı olamadığı ortada. Üstelik, bu hedeflere denetlenemeyen etkenler yüzünden değil, doğrudan doğruya bu dönemde izlenen ekonomi politikaları yüzünden ulaşılamamıştır. Faiz

oranlarının ve para sunumunun 4 kat arttığı, Lira'nın dış değerinin 12 kat düştüğü bir ortamda, ne enflasyon engellenebilirdi, ne yatırımlar canlandırılabilirdi ve ne de üretim artışı sağlanabilirdi. Yine bu tür politikalar izlenirken, tekellerin gücünün kırılması da sözkonusu değildi. Bu bağlamda sorulması gereken soru,neden 24 Ocak Kararlarının hedeflerine bu denli ters düşen politikalar izlendiğidir?

Bu soruyu yanıtlayabilmek için, tutucu eski Fransız başbakanlarından Raymond Barre'ın dediği gibi, «ekonomide söylenenlere,değil,yapılanlara » bakmak gerekir.[11] Ekonomi politikalarını yönlendirenler, açıklayamadıkları hedefler güdüyor olabilirler. Bu hedeflerin ne olduğu, ancak yapılanlara bakılarak anlaşılabilir.

24 Ocak Kararlarının açıklanamayan, «gizli» hedeflerinin ne olduğunu ve bu hedeflere ulaşmakta ne denli başarılı olunduğunu belirlemek amacıyla, bu kararların, Özal'ın, «herkesin yüzünü güldürmek,» diye özetlediği, ekonomi politikasının genel hedefi açısından değerlendirilmesine geçilebilir. Çünkü, ekonomi politikalarının asıl hedefi, «herkes» sözcüğünün nasıl anlaşıldığında gizlidir. Kendi dar çevrelerinin dışındakilerinin istek ve tepkilerine duyarsız olanlar, «herkesin» yalnız kendi dar çevrelerinden oluştuğu yanılgısına düşerek, salt kendi çevrelerinin yararına ekonomi politikaları izlerler ve bunu gizlemek amacıyla, politikalarının hedeflerini, olduğundan farklı gösterirler.

24 Ocak Kararlarını düzenleyenlerin, «herkes» sözcüğünden neyi anladıklarını belirleyebilmek için, bu kararların toplumun değişik kesimlerini nasıl etkilediğine, bakalım: 1972-1982 döneminde memurların satın alma gücü, %53 oranında azalmıştır.[12] 1971-1981'de gerçek ücretler %48 oranında azalmıştır.[13] Asgari ücret, 1977-1982 döneminde 6 dolardan 1,85 dolara düşmüştür.[14] Alman Ekonomi Enstitüsü'ne göre, 1982 yılında maliyet içinde işçilik payının en düşük olduğu ülke, Türkiye'ydi.[15] İstanbul Ticaret Odası'nın yayımladığı verilere göre 500 büyük işletmede

Ferruh Doğan

1980'de 296 bin lira olan işçi başına kâr, 5 yıl içinde yaklaşık 4 kat artarak, 1984'de yaklaşık 1,2 milyon liraya çıkmış ve aynı dönemde bu işletmelerde katma değer içinde kârın payı iki kat artarken, işçiliğin payı, yarı yarıya azalmıştır.

SONUÇ

Yukarda sergilenen sonuçlar, 24 Ocak Kararlarının yalnız sermayenin bir bölümünü oluşturan tekelci sermayenin yüzünü güldürdüğünü göstermektedir. Buradan, bu politikaları düzenleyenlerin, «herkes» sözcüğüyle, yalnız toplumun küçük bir kesimini anladıkları ortaya çıkar. 24 Ocak Kararları, bu kesimin yüzünü gerçekten güldürdüğü için, olumsuz bir anlamda başarılıdır da. ●

1) *Cumhuriyet*, 3/5/1982
2) *Cumhuriyet*, 15/5/1981
3) *Merkez Bankası Üç Aylık İstatistik Özetleri*, Eylül 1985
4) TÜSİAD, *The Turkish Economy*, 1985, s.12
5) a.g.e. s.15
6) *Cumhuriyet*, 19/4/1985
7) *Rapor*, 10/7/1985
8) *Hürriyet*, 1/9/1983
9) *Cumhuriyet*, 16/11/1982
10) *Cumhuriyet*, 21/9/1983
11) *Monthly Review*, c.37, sayı 3, s.46
12) *Cumhuriyet*, 3/1/1982
13) *Dünya*, 13/7/1982
14) *Cumhuriyet*, 18/11/1982
15) *Güneş*, 27/5/1982

Keynesçilikten Monetarizme

Mehmet Doğanay

Kapitalist ekonominin «iç istikrarı»nın aşamaları ve sınırları, (diğer bir deyişle, ekonomik mekanizmanın yeniden üretim sürecindeki kesintilerin üstesinden devlet müdahalesi olmadan, kendiliğinden ve yeterli hızla gelebilme kapasitesi) sorunu, burjuva iktisadında yaygın biçimde tartışıldı. Varılan sonuç, ekonomik hayata tekelci-devlet müdahalesinin öğütlenmesi oldu. Bu alandaki tartışmalar genellikle kapitalizmin ekonomik ve sosyal çelişkilerinin keskinleştiği dönemlerde alevlenmekte ve bütün eski ekonomik doktrin ve kavramları da bir krize sürüklemektedir.

Kapitalist ekonominin «temelde istikrarlı» olduğu ve «kendi içinde eşgüdümlü» bulunduğu fikri, 19. yüzyılın sonlarında şekillenen ve 1930'lara kadar etkisini sürdüren neoklasik genel denge teorisinin başlıca desteğiydi. Önceden benzeri görülmedik 1929-1933 buhranının etkisiyle, Keynes bu teoriyi eleştirecek ve yeniden üretim konusunda yeni bir görüş ortaya atacaktı.

Savaş sonrası dönemde, Batılı iktisatçılar Keynesçi teoriye ve özellikle onun, kapitalizmin «iç istikrarsızlığı»na değgin tezine ciddi ve yaygın boyutlarda eleştiriler yönelttiler. Keynes'in ekonomik düzenleme reçetelerini de eleştirdiler ve bunların enflasyonu şiddetlendirdiğini, maliye alanında kronik krizlere yolaçtığını belirttiler. Neoklasikler ekonominin eşas olarak «sağlıklı» olduğuna ve devlet tarafından ekonomiye müdahale edilmesine pek de gerek olmadığına ve inandıkları için, bu müdahalenin asgariye indirilmesini savundular.

Kapitalist ekonomi mekanizmasının kendi kendini düzenlemesi olanakları üzerinde tartışmalar, yeniden üretim sürecinde paranın rolü üzerinde yoğunlaştı. Neoklasikler uzun vadede efektif talebin otomatikman düzenlenmesinde para sisteminin temel bir mekanizma olduğunu savundular. Yeni-Keynesçilerse, tam aksine, paranın işlevini, sistemi yerinden oynatan bir faktör ve isteğe bağlı devlet denetiminin bir aracı olarak belirliyorlardı.

Geçen sayımızdaki Keynesçilik ve Yeni-Keynesçilik üzerine özet tanıtmaları, bu kez Keynesçilik'ten Monetarizme varan gelişmeleri ve Chicago Okulu başta olmak üzere monetaristlerin genel yaklaşımını sunarak sürdürüyoruz. Milton Friedman ve genel olarak monetaristlerin görüşlerine daha önceki sayılarımızda olduğu gibi, güncel gelişmelerle birlikte yer vermeyi sürdüreceğiz.

KEYNESÇİ TEORİDEN MONETARİZME

Keynes, kapitalizmin iflah olmayacağını ve onu ayakta tutabilmek için devletin aktif önlem almasının gerekli olduğunu açıkça kabul eden ilk burjuva iktisatçısıdır. Bugün, bu görüşlerine, devletin ekonomik hayata müdahale etmemesinde ısrar eden neoklasikler karşı çıkıyor.

Neoklasikler Keynes'in modelinin kapitalist yeniden üretim sürecinin gerçekleriyle uyuşmadığını söyleyerek, Keynes'in toplam talebi teşvik etme ve tam istihdamı sağlama önerilerine karşı çıkıyorlar.

Batılı iktisat tarihinde günümüzde izlenmekte olan Keynes karşıtı kampanya gerçekte yeni bir şey değil 1930'larda Keynes'in teorisine Avusturya Okulu'nun «ikinci kuşağı»ndan (L. von Mises, F.A. Hayek), ABD'li neoliberallere (W. Simon, H.Hazlitt ve diğerleri) varan en tutucu burjuva iktisatçıları şiddetle karşı çıkmışlardı. Bunlar Keynesçilik'i kapitalist toplumun ana kurumlarını hedef alan, bir tür «kamufle edilmiş sosyalizm» olarak görüyorlardı. Buna karşılık Keynes'in kapitalist sisteme ve burjuva sınıfının çıkarlarına bağlılığından kuşku duymayan öğrencileri bu görüşe itiraz ettiler. Bunlardan Henry C. Wallich, *New York Times* dergisinin 20 Nisan 1958 tarihli sayısında şunları yazıyordu: «Keynes, Marksizme karşı kapitalizmin savunucusuydu... Büyük Buhran, kapitalizmi tehlikeye soktuğunda, Keynes ekonomiyi yeniden kapitalist çerçevenin içinde kurdu, dışında değil... O, bir kuşak aydını komünist olmaktan alıkoydu.»

Keynes'in *İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi*'nde ifade ettiği fikirlerin yeniden öne çıkıp, yeni formülasyonlara kavuşturulması, 1940'lara rastlar. Bu kez Keynesçilik'in unsurları, geleneksel neoklasik genel ekonomik denge modelleriyle uzlaşacak şekilde sunuldu. John Hicks, Lawrence Klein, F. Modigliani ve Paul A. Samuelson gibi Batılı iktisatçılar Keynesçi makroekonomik teoriyi, mikroanaliz ögeleriyle «zenginleştirmeye» çalıştılar.

Keynes'in sisteminin yeniden biçimlendirilmesi, Batılı iktisatçılar ve ekonomi politika uygulayıcılarının kapitalist ekonomik gelişmedeki mo-

dern eğilimlerle pek çok alanda zıt yanlar içeren, kimi alanlarda da doğrudan doğruya çelişki içinde bulunan bu ekonomik analizden duydukları derin hoşnutsuzluğu yansıtıyordu. Böylece Keynes'in tüm teorik modelinde yer alan «depresif ekonomi», mantıki olarak, önde gelen ABD'li Keynesçiler Seymour E. Harris ve Alvin Hansen'in ortaya attığı «sürekli durgunluk» kavramına yol açtı. Bu teoriye uygun olarak, burjuva iktisatçıların pek çoğu 2. Dünya Savaşı sonrasında, 1929-1933 krizi ölçüsünde ve benzer sonuçları getirecek derin bir ekonomik depresyon öngördüler, ama bu gerçekleşmeyecekti.

1950'lerde ve 1960'larda sancılı kriz duraksamalarına rağmen, kapitalist ekonomi yeniden bir canlanma sürecine girdi, Keynesçilerin öngördüklerinin aksine, talepte bir yetersizlik değil, fazlalık olduğu görüldü.

Ekonominin «fazla kızıştırılması» enflasyon patlamasına yol açtı. 1960'larda artık fiyat artışları kalıcılaştı ve istisnasız tüm kapitalist ülkeleri sarsan global bir olguya dönüştü; kapitalizmin sosyal ve ekonomik çelişkilerini keskinleştirdi. 1960 ve 1970'lerde enflasyonu gözönünde tutmak, hükümet programlarının vazgeçilmez parçası ve ekonomik ve politik anlamda *bir numaralı problem* haline geldi.

1970'ler kapitalist dünyanın ekonomik gelişmesinde yeni, karmaşık durumlara sahne oldu. Keynesçi teorinin tüm kutsal yasalarının aksine, kapitalist ülkelerin pek çoğunda görülen fiyat artışları «tam istihdama» varıldığının göstergesi olmadığı gibi, enflasyon en ağır işsizlikle kolkola tırmandı.

Neoklasikler Keynesçilik'e ekonomik teorisinin tüm alanlarında hücum ederken,Batılı iktisatçıların «neoklasik rönesans» olarak tanımladıkları bir eleştiri dalgası, en farklı yaklaşımlardaki iktisatçıları, şekilsiz ama ideolojik yönü açıkça belli bir eğilimde birleştirdi. Ortak noktaları kapitalist ekonominin kronik olarak iç istikrarsızlıkla malûl olduğu fikrini reddetmek ve bugün bile devlet müdahalesi olmadan maksimum output ve istihdamı sağlayabileceğini savunmak olarak belirdi.

Keynesçi teorinin gerçekte taşıdığı önem üzerine «büyük tartışma»da neoklasik para teorisinin hızla canlandığı gözlendi. Bu alan, yakın yıllarda Batılı iktisatta en derin çelişkilerin yaşandığı bir alandır. Enflasyonun yarattığı kaygı, parayla ilgili miktar (kantite) teorisinin artan ölçüde popülerleşmesine yol açacaktı, ki bu teori bir kenara atıldıktan yıllar sonra Keynesçi teoriye rakip olarak tekrar sahneye çıkıyordu.

Daha 1930'larda miktar teorisinin önermelerine yönelen eleştiri, neoklasik iktisadın bir bütün olarak yapısına karşı, Keynesçi hücumun gerektirdiği bir önkoşulu oluşturmuştu. Şimdiyse tam aksi bir durum gözleniyordu: Cilalanmış bir miktar teorisi, Keynesçi teoriye karşı saldırı ve kapitalist ülkelerin bugünkü teorik literatüründe egemen olan gelir oluşumuna ilişkin standard makromodel için bir silah haline geliyordu.

Miktar teorisinin «yeniden doğuşu», kendisini en açık biçimde ABD'li iktisatçı Milton Friedman'ın başını çektiği Chicago Okulu'nun teorik kavramlarında göstermektedir. Bu okul, parayı, üretim sürecinde dalgalanmalar yaratabilecek, ama aynı zamanda kapitalist ekonomiyi istikrara kavuşturabilecek bir ana saik olarak görmektedir. Chicago Okulu'nun sloganı olan «Para Önemlidir», bu okulun mensuplarının görüşlerini açıklıkla anlatmakta ve ekonomik gelişme için «para önemli değildir» diyen Keynesçi teoriden farkını vurgulamaktadır. Monetaristler, para arzındaki dalgalanmalar ile fiyatlar arasında sıkı bir nedensellik bağı olduğunu öne sürmekte ve enflasyonun arkasında tümüyle moneter kavramlarla açıklanacak nedenler olduğunu söylemekte ve moneter bir ekonomik devir teorisi getirmektedirler. (Keynesçi teori ise bunun aksine fiyat dinamiklerinin moneter olmayan açıklamalarını ve özellikle gelir ve istihdam konusunda moneter olmayan yaklaşımları tercih etmiştir.)

CHICAGO OKULU'NUN KAPİTALİZM ADINA GETİRDİĞİ MAZERET

ABD'de 1956 yılında Profesör Milton Friedman'ın yönetiminde yayımlanan bir makaleler dizisinin oluşturduğu kitap *(Studies in the Quantity Theory of Money)*, neo-Keynesçilik'in zıddı olduğu iddiasını taşıyan yeni bir teorik doktrinin doğuşunu gösterdi. Giriş yazısında, Friedman paranın miktar teorisinin özel bir ifadesini kapitalist ekonomik işleyişin «paraya değgin» yanı üzerine yeni bir ifadeyi formüle ediyordu. Bunu, yeni teoriyi daha geliştirip cilalayarak bir dizi ampirik istatistik çalışmaları izleyecekti.

Monetaristler kapitalist ekonomi mekanizmasının genel tabiatı ve onun fiilen kendi kendini düzenleme kapasitesi üzerine tümüyle yeni bir görüş beyan ediyorlardı. Örneğin Karl Brunner şöyle demektedir:

«Monetarist yaklaşım, belli başlı bazı alanlarda özel sektörün yönettiği dinamik sürecin istikrarsız olduğu öngörüsünü reddetmektedir» (Brunner, *The «Monetarist Revolution» in Monetary Theory*, 1970.)

Bir diğer aktif monetarist Leland B. Yeager de şöyle yazıyor:

«Kapitalist ekonomide görülen —enflasyon, gerileme, devri işsizlik ve ödemeler dengesi krizleri gibi— hoşnutsuzluk verici yanlar, *kapitalizmin kendi özellikleri değildir*, aksine, hatalı para politikasının sonucudur ve para politikası bir hükümet işidir.» (Yeager, *Monetary Policy and Economic Performance*, 1972.)

Bu görüşler Leonall C. Andersen ve Keith M. Carlson'da da tekrarlanmaktadır:

«Ekonomi esas olarak istikrarlıdır ve tekrarlanan şiddetli gerileme ve enflasyon periyodlarına maruz kalması gerekmiyor. Geçmişte görülen devri büyük ekonomi hareketleri, para stokundaki büyüme oranında görülen sallanmalara isnat edilmektedir.» (Andersen ve Carlson, *A Monetarist Model for Economic Stabilisation*, 1970.)

Monetarist yaklaşımın global stratejisi oldukça açıktır ve mevcut «neoklasik yeniden doğuş»un «klasik» kapitalizmi yeniden canlandırma, onun işlerliğine dışardan «destek» veya devlet-bütçe teşvikleri olmadan ekonomik büyümenin olabileceğine olan inancı diri tutma yolundaki genel eğilimine uymaktadır. Keynes'in talebi düzenleme tezine karşı olumsuz tavır da buradan kaynaklanmaktadır; çünkü monetaristlere göre böyle bir düzenleme rekabet ve fiyatların serbestçe oluşumu ile sağlanan ekonomik düzenleyicilerin doğal sürecini engelleyicidir.

Bu, Keynesçilik'e yöneltilen neoklasik eleştirinin en önemli yanlarından birini, diğer bir deyişle ekonomiye devlet müdahalesine belirli sınırlar konulması ve büyük iş çevrelerinin çıkarlarına uygun düşmeyen ve böy-

lece hür teşebbüse yönelik tehdit olarak görülen müdahale biçimlerinin ortadan kaldırılması talebini ortaya koymaktadır. Nüfusun sosyal ihtiyaçlarını karşılamak üzere bütçede ayrılan paylar, bu saldırının en başta gelen hedefleridir.

Friedman, bir süredir ekonomi politikanın temel ilkelerinde köklü bir değişikliğin savunuculuğunu yaparak, devlet tekelci kurumların ekonomik denetimde şimdi sahip oldukları manevra özgürlüğünden yoksun bırakılmalarını ve bunların faaliyetlerini uzun vadeli ekonomik eğilimleri hesaba katan bir otomatik «yönetime» bağlamayı önermektedir.

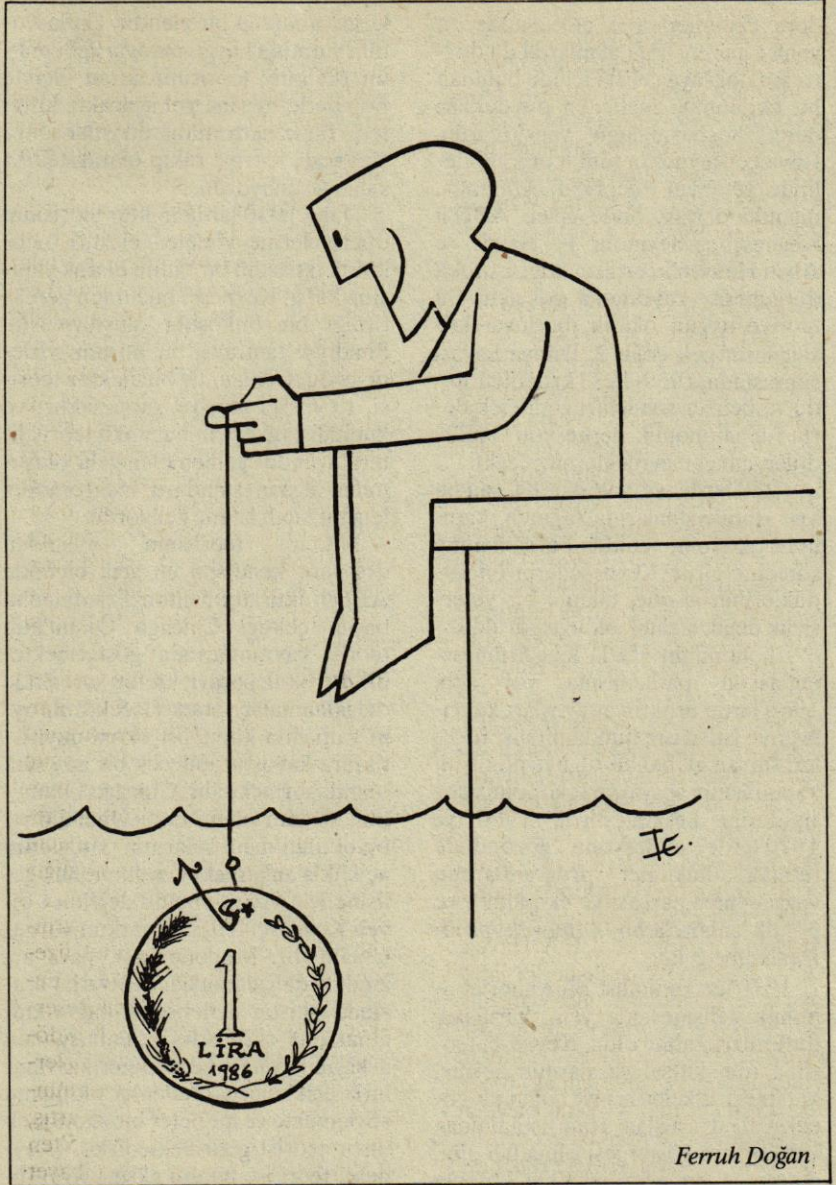
Monetaristler kapitalizmin «istikrarsızlığı»nın para alanından kaynaklandığına inanmakta ve üretim sürecindeki krizlerin ana nedenleri ve diğer kesintiler için, bu alana bakılması gerektiğini söylemektedirler.

Monetarizm, 1930 ve 1940'larda kapitalist ülkelerin ekonomik süreçlerinde moneter öğelerin görmezlikten gelindiği döneme bir tepki olarak görünmektedir. Friedman paranın rolü üzerine burjuva yorumlarında «değerlerin yeniden değerlendirilmesi»ne başlamıştır. Şöyle yazmaktadır:

«Bu, paranın önemli olduğunda ısrar eden bir teorik yaklaşımdı, ki ekonomik faaliyette kısa vadeli hareketlerin yorumunda moneter değişiklikleri küçümseyen her yorum ciddi bir yanlış içinde olacaktır». *(Studies in the Quantitiy Theory of Money)*

Paranın olağanüstü rolü fikri ve bu faktöre gereken önemi vermemenin ağır sonuçları Keynesçilik'e karşı hücumun başlangıç noktaları oldu.

«Ekonomik gelişmede para önemlidir» görüşünde belli bir gerçekçilik payı varsa da, monetaristlerin önermelerinde bu, tahrif edilmiş ve fazlasıyla abartılmış bir biçim almaktadır. James Tobin, bunların «para önemlidir» sloganını «önemli olan tek şey paradır»a çevirdiklerini belirtiyor. Monetaristler parayı yalnızca ekonomik analizlerinin temeli olarak değil, aynı zamanda ekonomik kehanetin de temeli ve hükümetin ekonomik politikasında başlıca araç olarak görmektedirler. Bu yaklaşım, yatırım, tüketici harcamaları ve tasarrufları gibi ekonomik faktör dinamiklerini ve hükümetin izlediği teşvik edici mali politikaları vurgulayan Keynes-tipi modellerden özde ve sonuçları itibarıyla farklıdır.

Ferruh Doğan

Moneter doktrin, birkaç gelişme aşamasından geçmiştir. Friedman, işe, paranın kantite teorisini yeniden canlandırmak ve onun temel önermelerini yeniden formüle etmekle başladı. Miktar teorisi üzerine yorumu, önermeler, analiz sistemi ve sunuş açısından geleneksel biçimlerden hatırı sayılır ölçüde farklı olmakla birlikte, teorinin yüzyılın başındaki tanınmış savunucularından Irving Fisher'den ve Cambridge teorisyenlerinden bazı önemli noktalarda yararlandı.

Monetarist yaklaşım, Britanya, Federal Almanya, Japonya ve ABD gibi kapitalist ülkelerde hükümetlerin ekonomi-politik kavramları ve pratik önlemlerinde belirli bir etkiye sahip oldu. Bu etki, enflasyonda hızlı bir artış kaydedilen 1960'ların sonları ve 1970'lerin başında en yoğun biçimde izlendi. Toplam talebi sınırlamak üzere monetarist reçetelerin uygulamaya konması, anti-demokratik karakterini kısa sürede gösterdi ve kapitalizmin sosyal çelişkilerinde gözle görülür bir artışı getirdi. ABD'de para ve kredi genişlemesindeki yavaşlama ve 1969-1970'de moneter kısıtlamaların enflasyona karşı bir araç olarak kullanılması, işsizliğin büyümesi ve dış ekonomik ve moneter güçlüklere yolaçan «deflasyon krizi»ni getirdi. Monetarist reçetelerin en gayretle uygulandığı ABD, Britanya ve diğer kapitalist ülkelerdeki yönetimler, Keynesçi talebin teşvik edilmesi poli-

tikasına dönüş yapmaya zorlandılar. Bu durum monetarizmin pratik uygulamaları açısından hayal kırıklığına yol açtıysa da, monetarist fikirlerin burjuva iktisatçıları arasında hâlâ itibar gördüğü ve politika konularında tutucu önerilere temel oluşturduğu belirtilmelidir.

MONETARİST EKONOMİK DEVİR TEORİSİ

Monetaristler kapitalist ekonomiyi tabiaten istikrarlı bir sistem olarak gördükleri için, aksaksız ve dengeli bir büyümeyi doğal kabul ederken, gerileme, işsizlik, enflasyon vb. gibi kriz olgularını tesadüfi ve düzensiz olarak nitelerler. Bu tür krizlerin ana nedeninin, para arzındaki altüst edici dalgalanmalar olduğunu ve bunun da talebi artırmaya yönelik devlet yönlendirmelerinden kaynaklandığını söylerler.

Böylece ekonomik istikrarsızlığın kaynağı «dış alana» kaydırılmış ve istikrarsızlığın kapitalist sistemin bizzat kendisinde var olduğu gerçeği gizlenmiş olur.

Monetarist devir teorileri, burjuva iktisat düşüncesi tarihinde daima seçkin bir yere sahip olmuş ve R.G. Hawtrey, Knut Wicksell, F.A. Hayek, L. von Mises ve Irving Fisher'in çalışmalarında görüldüğü gibi yüzyılın başında geniş bir kabul görmüştür. Bugünkü monetaristler, Fisher'in ekonomik devri tanımlamak üzere «doların dansı»ndan, yani paranın alım gücündeki değişikliklerden söz ettiği ünlü makalesine (The Business Cycle Largely a 'Dance of the Dollar,' *Journal of the American Statistical Association*, Aralık 1923) atıflarda bulunarak, çalışmalarının tarihi sürekliliğini vurgularlar. Ama temel farklılık, eski monetaristlerin üretimdeki dalgalanmaların esas olarak banka işlemleri, krediler vb. yani devirin «kredi» kavramı içinde irdelenecek yanından kaynaklandığını savunmalarına karşılık, günümüz monetaristlerinin «tümüyle moneter» bir yaklaşımda bulunarak kredi piyasasını ikinci ve tamamlayıcı bir konumda görmelerindendir.

Moneter faktörlerin genel ekonomik süreçler üzerindeki etkileri sorunu Milton Friedman ve Anna Schwartz tarafından kaleme alınan *A Monetary History of the United States 1867-1960* kitabında ele alınmıştır.

Kitapta savunulan görüş, bazı gösterge dinamiklerindeki tarihi paralellikler ve ayrılıklar üzerine kurulmaktadır. Böylelikle, iki «en büyük fırsat enflasyonu»ndan (yani 1. ve 2. Dünya Savaşı'nın sonuçlarından) söz edildiğinde, her iki durumda da enflasyonun, para arzında görülen iki kattan fazla artışla kol kola gittiği önemle vurgulanmaktadır. Dahası inceleme-ye konu edilen yaklaşık 100 yıllık sürede, belirlenen altı «derin ekonomik depresyon»un her biri, para arzında hatırı sayılır bir düşmeden önce yaşanmıştır. Friedman ve Schwartz bu karşılaştırmalardan para arzındaki devri dalgalanmalarla, gerçek gelir ya da üretim faaliyetinde görülen değişiklikler arasında yakın bir bağ olduğu ve uzun vadede paranın asli istikrarsızlığına, ekonomik büyümedeki istikrarsızlığın eşlik ettiği sonucuna varmaktadırlar.

Bunu belirlerken, moneter ve diğer ekonomik faktör dinamiklerin de karşılıklı bir ilişkinin bulunmasının, bu olgular açısından bir neden-sonuç açıklamasını kanıtlamaya yetmeyeceğini elbette bilmelerine karşılık, temel ekonomik durgunlukların nedeni olarak «para arzındaki istikrarsızlığı» suçlamayı sürdürmektedirler.

Paranın ekonomik faaliyet üzerinde belirleyici etkisini göstermek üzere, Friedman ve Schwartz ABD Federal Hazine Sistemi (Federal Reserve System-FRS) tarihinde belirli dönemlere özgün yorumlar getirmişlerdir. Örneğin 1920'de iskonto oranında görülen (%4,75'ten %7'ye) artış; Ekim 1931'de görülen (%1,5'ten %3,5'e) benzer bir artış ve nihayet 1936-37 yıllarında rezerv ihtiyacının iki kata çıkması gibi. Friedman ve Schwartz tüm bunların kesin ve tartışmasız bir etkisi olduğunu söylemektedirler. Şöyle ki, bunlar para arzında bir düşmeye yol açmışlardır(sırasıyla %9,14 ve %3'lük bir düşme) ve bu düşmeyi sanayi üretiminde üç keskin düşüş izlemiştir (%30, %24 ve %34'lük düşmeler).

Ekonomik devrin gerisindeki nedenlerin böylesine tek taraflı ve sallapati yorumu karşısında, muhalifleri bile hayretler içerisinde kalmıştır. Elbette ekonomik kötüleşmenin vahim sonuçlarının moneter süreçlerle yakından ilgisi vardır, ama Friedman ve Schwartz ekonomik krizlerin şiddetlenmesinde paranın rolüne işaret etmekle kalmamakta, moneter faktörlerin ekonomik faaliyetteki devri dalgalanmaların baş ve gerçekte yegâne nedeni olduğunda ısrar etmektedirler.

Bu kapsamda, yazarların 1929-1933 büyük krizinin nedenlerine yönelik analizine göz atmakta yarar var. Friedman ve Schwartz, bu krizi ABD merkez bankasının yaptığı bir dizi hayati yanlışın sonucu olarak sunmakta ve bu dönemde bankanın gerçekleştirdiği tüm hareketlerin zararlı olduğunu öne sürmektedirler. Buna göre banka, borsadaki spekülatif patlamayla mücadele etmemeliydi (borsanın 1929'daki çöküşü, spekülasyonların ne derece ciddi tehlikeler yarattığını göstermesine rağmen); iskonto yoluyla ticari bankalara yardım etmemeliydi, çünkü bu, ağır sonucu yalnızca erteledi (binlerce bankanın ödemeyi durdurmaya zorlanmasına rağmen); açık piyasada bankanın işlemleri yeterince büyük ölçekte değildi (oysa yalnızca 1932'de FRS bir milyar dolarlık hükümet tahvili çıkarmıştı vb.) Böylece, yazarlara göre, tereddütlü ve pasif politikası sonucunda FRS, para stokunun uzun bir sürede daralmasına izin verdi ve bu da felaketin nedeni oldu.

Moneter, psikolojik ve yönetime ilişkin unsurların rolünü vurgularken, monetaristler 1929-33 para ve kredi krizinin ABD ekonomik politika belirleyicilerinin kusurlu kararlarından kaynaklanan ve vahim boyutlara ulaşan sıradan bir olay olmadığını, gerçekte, «refah» (sanayi sermayesinin aşırı birikimi, kredi üstyapısının fazla büyümesi, borsadaki spekülatif patlama vb.) döneminde oluşan gerçek ekonomik orantısızlıklar ve sosyal çelişkilerin şiddetli sonucunun özel bir yansıması olduğunu gözardı ediyorlardı. Yine, ABD'deki krizin, tüm kapitalist dünyayı sarsan ekonomik krizin önemli bir unsuru olduğunu da görmezden geliyorlardı.

Friedman ve Schwartz tek taraflı yaklaşımlarını, para ve ekonomik istikrar arasındaki «ikili» ilişkilere atıfta bulunarak ve bazı durumlarda moneter olmayan ögelerin de etkisinden söz ederek örtmeye çalıştılar. Bu argümanları öylesine kaçamaktır ki, bir eleştirmenin dediği gibi bu argümanları tartışmak «denizanasını duvara çivilemek» kadar güçtür. Para hareketleri ne zaman mevcut durumdaki değişikliklerden önce gelirse, bunun kendilerini doğruladığını öne sürmekte; para hareketleri bir etki do-

ğurmadığı zamanlardaysa, bu kez «moneter olmayan faktörlerin bozucu etkisi»nden söz etmektedirler.

Friedman ve Schwartz bir başka çalışmalarında («Money and Business Cycles» başlıklı makale, 1963) Ulusal Ekonomik Araştırma Bürosu'nun uzun yıllardır kullandığı formel istatistik karşılaştırma yöntemini kullanmaktadırlar. Bu yazıda yukarıda sözü edilen *Monetary History* adlı kitaplarında yer alandan daha ayrıntılı bir analizle, ABD'de para arzı ve ulusal gelir arasındaki karşılıklı ilişki incelenmekte ve 1869'dan 1960'a kadar geçen sürede yirmiden fazla ağır çöküntü döneminde bu göstergelerin devri dalgalanmalarındaki dönüm noktalarının karşılaştırılması üzerinde durulmaktadır.

Friedman ve Schwartz para dinamiklerindeki dönüm noktalarını kural olarak ekonomik durumdaki dönüm noktalarının izlediğine işaret etmektedirler. Ve bundan şu sonuca varmaktadırlar:

«Para stokunun büyüme oranında istenir değişiklikler, para olarak gelirin büyüme oranındaki istenir değişiklikler için gerekli ve yeterlidir.»

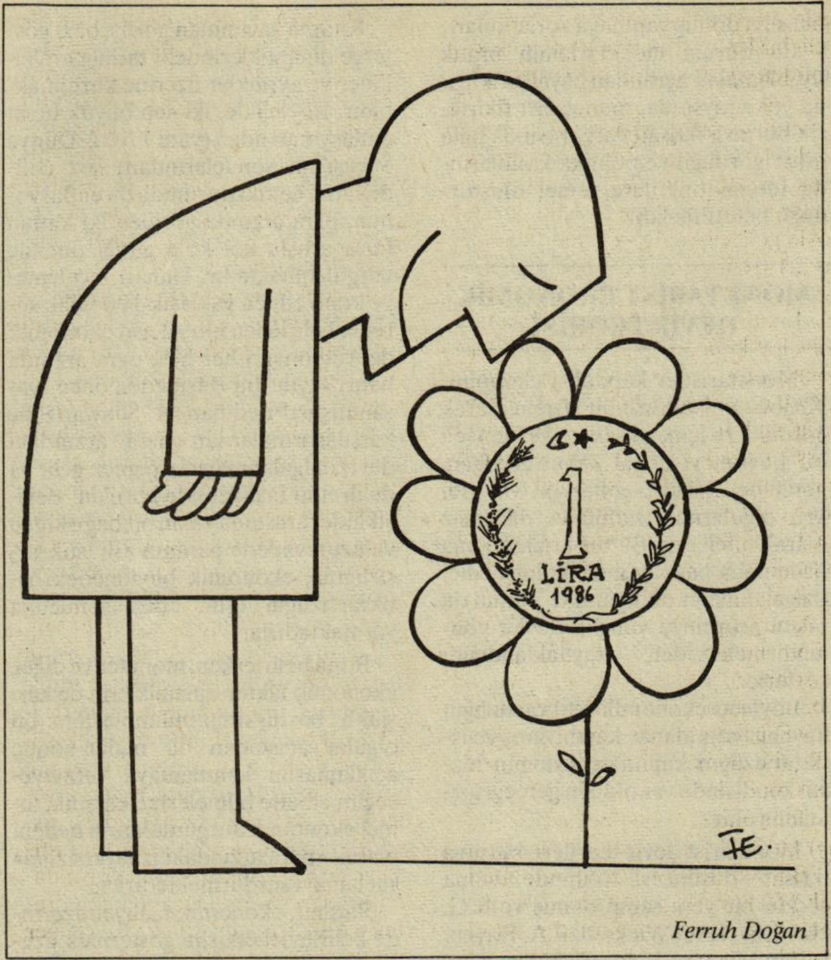
Oysa Jean Tobin bu olguların, ancak ekonomik faktörlerin karşılıklı hareketlerini içeren en kapsamlı hipotezlerle bağdaştırılabileceğini ve «paranın, para olarak gelir üzerindeki devri yönlendiriciliğinin gerçekte, nedensellik yönünden hiçbir şey demediğini» göstermektedir.

Yine de, Friedman ekonomik devrin ardındaki nedenleri kendince açıklarken, «temel etkileme yönünün paradan üretime doğru olduğunu» ve bunun «Moneter devri dalgalanmalar teorisinin ana unsuru olduğunu» söylemektedir.

PARA, FAİZ VE FİYATLAR

Monetarist doktrinin en zayıf noktası, paranın ekonomik sistemin işleyişi üzerindeki etkileri konusudur.

Batılı iktisatçılar Friedman ve meslektaşlarının çalışmalarını esas sorunun şu temel yanını gözönünde tutmadığı için tekrar tekrar eleştirmişlerdir: eğer devrin ana nedeni para arzı dinamikleri ise, bunun etkisi diğer temel ekonomik süreçlere hangi kanallardan ve hangi biçimlerde ulaşmaktadır? «Para arzındaki» bir azalma nasıl olup da üretimde bir düşme ya da «para arzındaki» bir artış nasıl olup da üretimin büyümesine yol açmaktadır?

Ferruh Doğan

Keynes'e göre paranın etkisinin «intikali mekanizması» faiz oranındaki değişikliklere dayanmaktadır. Monetarist yaklaşımda ise faiz oranı «gerçek» ve moneter süreçler arasındaki bağlantıda temel bir faktör olarak görülmemektedir. Ekonomik düzenleme mekanizması dikkate alındığında, vurgulanan geniş çeşitlilikte birikmiş serveti (para, tahviller, nakdi sermaye, dayanıklı tüketim malları vb.) içeren «portföy dengesi»ndeki yapı değişiklikleridir. Bu yapı değişiklikleri için «tetiği çeken» daima para arzıdır. Monetarist analiz, para faktörlerine ekonomik süreci etkileyen tüm etkenler arasında en baş yeri verir ve böylelikle Keynes'in, yatırımın olağanüstü önemiyle ilgili hipotezini reddeder; üretimdeki uzun süreli dalgalanmalar para arzındaki değişiklik hızı ile bağlantılıdır ama paranın bu etkisi, kendisini uzun ve değişken bir akışta gösterir.

Para talebi fonksiyonunun istikrarlılığı, «intikal mekanizması» modelinde temel bir konuma sahiptir. Günümüz monetaristleri, miktar teorisinin Cambridge yaklaşımını, yani para arzı ile gelir arasında istikrarlı bir oranın varlığını benimserler. (Merkez bankası politikasının bir sonucu olarak) para emisyonundaki rasgele değişikliklerin bir sonucu olarak bu orantının bozulması, «portföy dengesi»ni alt üst etmektedir. Aynı şekilde, paranın ekonomik faaliyetteki dalgalanmaların ardında yatan ana neden olduğu söylenir.

Friedman'a göre, nakit hacminde, kimi dış faktörlerin etkisiyle gerçekleşen değişikliklere, ekonomik kişiler varlıkları ve borçlarının yapısını değiştirmekle cevap vermektedirler. Bu çeşitli mevcutların nispi fiyatlarını ve yol açtıkları gelir oranlarını değiştirecektir. Bu, tüketim ve yatırım harcamalarında, yani genel olarak kabul edildiği üzere nihai ürünün hacmini belirleyecek faktörlerde değişikliklere neden olacaktır. Friedman'ın vardığı sonuca göre, moneter değişiklik-

lerin etkisi dalga dalga yayılacak ve belli başlı sonuçların pek çoğu ilk kesintiden aylar sonra ortaya çıkacaktır.

Monetaristlerin faize yaklaşımına özellikle dikkat çekilmelidir. Friedman faiz oranındaki geçici dalgalanmaların üç mümkün açıklamasını şöyle getirmektedir: 1) «likidite etkisi», 2) «gelir etkisi», 3) «beklenti etkisi» (fiyatlarda değişiklik beklentisi).

«Likidite etkisi», para arzındaki (diyelim ki bir artıştan) bir değişiklik sonucunda «portföy dengesi»nde meydana gelen bozulmanın ilk safhasıyla ilgilidir. («Alışılmış» düzeyiyle karşılaştırıldığında) fazlalık gösteren para, nakit sahiplerinin tahvil alımlarını yoğunlaştırmasını teşvik eder, bu da tahvil fiyatlarında bir artışa yol açacak ve gerçek hasılatlarını azaltacaktır.

Ama bu yalnızca ilk tepkidir. Faizde bir indirim, gelirde bir büyümeye ve sonuçta, artan ödünç sermaye talebine yolaçacaktır. Bu, ikinci safhadır ve bu aşamada faiz oranları tekrar eski düzeyine yükselecektir («gelir etkisi»).

Üçüncü etki («fiyat beklentisi etkisi») faizi eski sınırların ötesine itebilir. Bu etki, Fisher'in piyasa («nominal») faizinin iki bileşenden oluştuğu yolundaki fikriyle bağıntılıdır. İki bileşenden «gerçek» faiz, sermaye talebi faktörleri ve arzı ile belirlenir, «prim» ise fiyat değişikliklerinde beklenen orana bağlıdır. Böylece Fisher'e göre, fiyatların yükseldiği bir dönemde alacaklılar, faiz alacağının içine ana paranın uğradığı değer kaybını da katmanın yolunu ararlar; fiyatların istikrarlı olduğu dönemlerde, «prim» talep edilmediğinden, sonuçta «gerçek» ve «nominal» faiz oranları çakışır.

Böylelikle monetaristler, esas olarak değişen fiyatların para dengesini altüst ettiği zamanlarda faiz oranının yükselme eğiliminde olduğuna inanırlar. Gelirde görülen bir artışa fiyatlardaki artış eşlik edecektir. Fiyatların daha da artacağına dair beklenti vardır, dolayısıyla alacaklılar paranın değer kaybına karşı «sigorta» olarak, faiz oranına, borç dönemi içinde beklenen fiyat değişmelerini de ekleme yoluna giderler.

Monetarist düşünce, kapitalist yeniden üretimin gerçek süreçlerinin fazlasıyla yüzeysel ve tahrif edilmiş bir yansımasını sunar. Emtianın de - ğeri ve kullanım değerinin emek sömürüsü temelinde yarattığı pek çok önemli süreçten, toplumsal sermayenin çeşitli biçimlerde devrinden, sosyal üretimin iki kısmını oluşturan fizik ve değer kompozisyonu arasındaki ilişkiden ve kapitalist yeniden üretimi analiz için gerekli pek çok diğer problemden soyutlanmıştır.

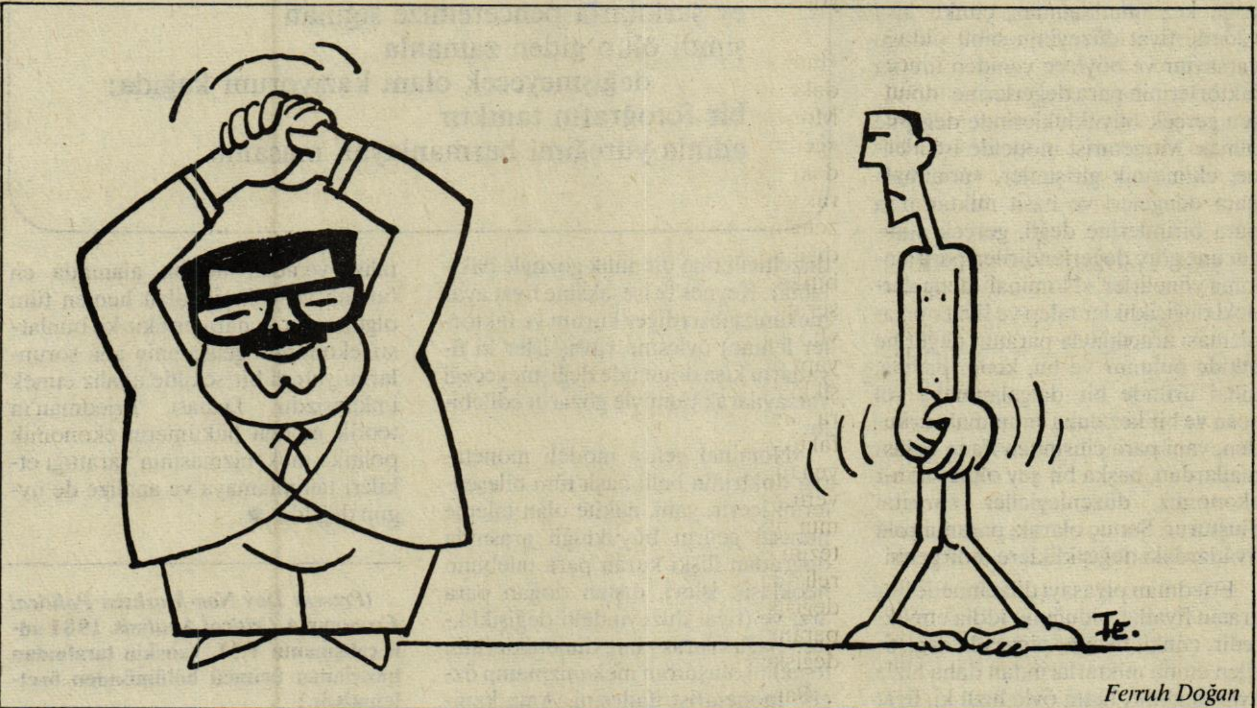
Bu ekonomik analiz yöntemi, kapitalizmin mazur gösterilmesi için hayli uygundur, zira sınıf stratifikasyonu ve toplumsal eşitsizlik, kapitalist sömürü ve baskı biçimleri ve burjuva ideolojisi açısından «tehlikeli» olan diğer konulardan doğacak sorunlar karşısında kaçamağa sapmaya yardımcıdır. Çeşitli türeyen gelir «oynamaları», kapitalist yeniden üretimin genel eğilimlerini değiştirmeyip, onu yalnızca izleyen dış düzensizliklerden başka bir şey değildir.

MONETARİST «NOMİNAL GELİR» GÖRÜŞÜ

Paranın «olağanüstü önemi», monetaristlerin yazılarında miktar teorisinin geleneksel, para faktörlerinin uzun vadede önemsiz olduğu ve esas olarak «fiyat perdesi»ni etkilediği sonucu ile garip biçimde süslenir. Bu ikilem, hükümetlerin istikrar önlemlerinin etkisini anlamada gerçek bir çelişkiye yol açar: bir yandan para ve kredi politikası, ekonomiye etkide bulunmak üzere en güçlü ve etkili araç olarak görülmektedir ama bu neoklasiklerin parayı «perde» olarak görmelerine uygun düşmemektedir.

Yakın yıllarda monetaristler bu çelişkiyi ortadan kaldırmaya çalıştılar. Bizzat Friedman şöyle diyor:

«Bence, moneter politika konu-

Ferruh Doğan

sundaki yanlış anlamanın ana kaynağı, paranın ne için önemli olduğunun açıklıkla belirlenmemesidir... Paranın miktarı nominal büyüklükler, nominal gelir ve gelirin dolar olarak düzeyi için çok önemlidir... uzun vadede gerçek output'a neden olduğu için önemlidir.» (Friedman, Heller, *Monetary vs. Fiscal policy*, 1969)

Friedman «moneter nominal gelir teorisi»ni para ve para faktörleri arasındaki bağlantı üzerine görüşlerinin teorik bir genellemesi için kullanmaktadır.

Friedman para faktörlerinin emtia üretiminde (diğer bir deyişle milli gelirin fiziki bileşeni üzerinde) yalnızca kısa dönem için bir etkisi olduğunu söylemektedir, ama bu etki üzerine tüm ifadeleri ziyadesiyle güç anlaşılır ve muğlaktır.

Friedman formulasyonlarının hiç - bir zaman kesin olmamasına dikkat eder ki, böylece gerçek süreçlerle zıt düştüğünde manevra alanı bulabilsin.

Yakın zamanlarda rakip okulların eleştirisinin etkisiyle, monetaristler ekonomideki temel ilişkiler üzerine fikirlerini daha kesin yansıtan bir yapısal model yaratmaya zorlandılar. Friedman bunu yazdığı iki uzun makaleyle açıkladı.

İlk makale, miktar teorisinin ana noktası ile başlar, «nominal» ve «gerçek» (düşürülmüş) ekonomik gelişmeler arasına bir çizgi çeker.

Keynes türü yaklaşımda bu ayırım çoğu kez umursanmaz, çünkü kısa vadede fiyat düzeyinin sabit olduğu varsayılır ve böylece yeniden üretim faktörlerinin para değerlerine dönüşen gerçek büyüklüklerinde değişme olmaz. Monetarist modelde ise aksine, ekonomik girişimler, «nominal» para dengeleri ve basit miktarlarda para birimlerine değil, gerçek alımgücüne göre değerlendirilen para stokuna yönelirler. «Nominal» dengelerdeki değişiklikler talep ve fiyat mekanizması aracılığıyla paranın değerine etkide bulunur ve bu, kendi payına, nihai üründe bir dalgalanmaya yol açan ve bir kez daha «nominal» üründen, yani para cinsinden ifade edilen mallardan, başka bir şey olmayan bir ekonomik düzenleyiciler sürecini oluşturur. Sonuç olarak, paranın rolü fiyatlardaki değişikliklere indirgenir.

Friedman piyasayı düzeltmede baş aracın fiyatlar olduğunu iddia etmektedir, çünkü fiyatlar piyasada değiştirilen emtia miktarlarından daha hızla ayarlanabilir, hatta öyle hızlı ki, fiyat düzelticilerine bir anlık gözüyle bakılabilir. Keynes'te ise, aksine fiyat ayar mekanizması (diğer kurum ve faktörler lehine) öylesine yavaş işler ki fiyatların kısa dönemde değişmeyeceği varsayılarak tümüyle gözardı edilebilir.

«Nominal gelir» modeli monetarist doktrinin belli başlı tüm bileşenlerini içerir: yani, nakite olan taleple parasal gelirin büyüklüğü arasında doğrudan ilişki kuran para talebinin neoklasik işlevi, dıştan doğan para arzı ve (fiyat düzeyindeki değişikliklere bağlı olarak) faiz dinamiklerinin temelini oluşturan mekanizmanın özgün monetarist ifadesini. Ama kapitalist yeniden üretim alanında en önemli ve belirgin olan hemen tüm olguları bir kenara bırakır ki, bunlarsız ekonomik gelişmenin ana sorunlarını yeterli bir şekilde analiz etmek imkansızdır. Dahası, Friedman'ın teorik modeli hükümetin ekonomik politika mekanizmasının yarattığı etkileri tanımlamaya ve analize de uygun değildir. ●

***(Present Day Non-Marksist Political Economy-A Critical Analysis*, 1981 adlı çalışmanın V.M. Vsoskin tarafından hazırlanan üçüncü bölümünden özetlenmiştir.)**

AHMET ÖZER

KOCAMAN BİR PAPATYA

**hayatın rengini doldurmuş yaprağına
güneşi içirmiş gerindiği toprağa
bir papatya uzanıyor uçuruma
yazılacak bir şiirden habersiz
salınıyor yolunan ufkumuza.
dünyanın en güzel beyazını
katlayıp örecektir gergefinde
iç geçirmelerini duyacaktır çocukların
tükenen bir soluğun umarsız yolculuğu
ışıltı sağacaktır sevgili yazgısına.
suların sesi dokunacak rüzgârına
feryatları dağlara sinen yabanıl kuşların
gölgesi düşecektir buğulu damarına.**

**ey şarkılarla penceremize sığınan
şimdi ölüp giden zamanla
değişmeyecek olanı kazıyorum kağıda:
bir fotoğrafın tanıktır
adınla yüreğimi harmanlayan masama.**

«Chicago Boys» Reçeteleri ve İnsanın Çürümesi

Durmadan azalan ücretler ve işsizlik yüzünden Şili'de binlerce aile eğer anneler ve kız çocuklar sokağa düşerse ayakta kalabiliyor.

Otostopçu kız, 15 yaşındaki kendi kızına benziyordu. Bu yüzden kızı arabasına aldı.Ama daha iki ev öteye gitmeden, kız adama yanaştı, «neden bir motele gitmiyoruz, ya da Santiago dışına? Pişman olmazsın.»

Aile babası sürücü, kendisini açıkça satan bu küçük kızın durumuna fazla şaşırmadı: ama olay yine de onu öfkelendirdi: «Bugün Şili'de evine otostopla gitmek isteyen kız öğrenci ile sokağa düşenleri ayırmak çok güç.»

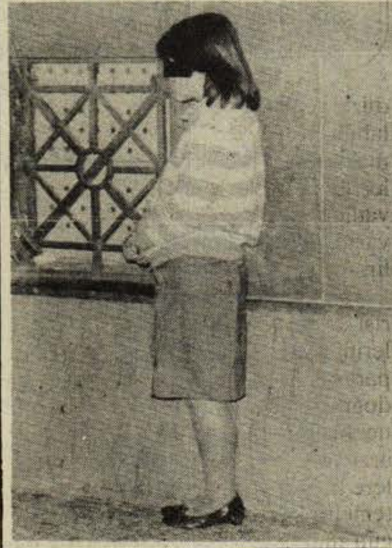
Bu dalga Şili'de şimdiye kadar görülmemiş boyutlarda yayılıyor. Bu, ekonominin içinde bulunduğu korkunç krizin yol açtığı bir sorun.

1981'den bu yana Şili'nin iflası koyulaştı. Bakırın dünya piyasasındaki fiyatı son üç yıldır dörtte bir oranında düştü. Bakır, Şili'nin tek gelir kaynağı.

Yönetime yakınlığıyla tanınan *«El Mercurio»* gazetesinin temkinli tahminlerine göre Şililerin %13'ünün işi yok. %5'i ise ancak ekmek ve çay satın alabilecek kadar kazanıyor. 15-24 yaş arası gençlerin %28'i işsiz, yılın ilk dört ayında ücretler %5,5 oranında düştü.

Chicago Boys reçeteleri: Gündüzleri ideal anne, geceleri sermaye

Pinochet 1973'te, seçimle işbaşına gelmiş sosyalist Allende yönetimini devirdiğinde her Şililiye bir araba, bir renkli televizyon ve bir ev vaad etmişti. Halk, ülkede resmi bir ahlakın oluşması için çaba sarfetmeye çağrıldı. Çünkü ülke solcuların yönetimindeyken, «inanılmaz bir ahlak aşınmasına» uğramıştı faşist Pinochet'ye göre.

Pinochet hayat standardının yükselmesi yerine, hediye olarak ahlaki yenileşme dağıtıyordu! Bu ahlaki yenileşmede binlerce aile, kadınların kendini satması ile yaşayabiliyor.

«Kocam beni 3 çocukla yalnız bıraktı. Evlerde hizmetçi veya yardımcı olarak iş aradım. İlkyardım kursuna gittim. Diplomanın bana bir yardımı olur diye düşündüm. Fakat hiçbir şey değişmedi. İş yoktu!» diye anlatıyor 28 yaşındaki Christina. Şimdi her akşam saat 10'dan sonra lüks bir semtin caddelerinden birinin köşesinde duruyor: «Bir arkadaşım önerdi burayı denememi. Bir hafta boyu kendimle savaştım, direndim, duran bir arabaya binmemek için. Bu, öyle alçaltıcı bir şey ki.»

Christina ikiyüzlü bir yaşam sürüyor, çocuklar büyükannelerinin yanında kalıyorlar ve annelerinin gece ne iş yaptığını bilmiyorlar. o, her gece 2'ye doğru eve dönüyor, «gündüzleri ideal bir anneyim, geceleri ise bir fahişe» diyor Christina.

Christina gibi anneler caddede müşterilerini bekliyorlar. Uygun müşteri olunca arabaya biniyorlar veya Santiago'daki ikibinin üzerindeki lokallerden birinde müşterileri eğlendirmek, memnun etmek için çalışıyorlar.

Başkentin merkezinde büyük bir genelev ağı var, bunun yanında her gün mutlaka yeni bir masaj salonu(!) açılıyor. Gece kulüplerinin çoğu striptiz programlı. Burada çalışan kadınlar son derece düşük bir ücret karşılığı müşterilerine tüm bir gece hizmet sunmak zorunda. ●

Der Spiegel'in 30 Eylül 1985 sayısından özetlenmiştir.

BEDİRHAN TOPRAK

«BÜYÜDÜKÇE»

Büyük Saatler için

büyür bütün sigaralar artık masa da büyümüştür çoktan
ellerimde hep o acemiliği başlamaların bir işe başlamanın
büyür içimden gözlerime/kıvılcımlardır/adı yok kıvılcım

iskemle büyür yok olur yatak büyümekten ışık kör eder artık
yazılar yiter gider bir doğmaz gebelik büyüdüğünden karnında
yüreğimi tutamam daha öptükleri sayılmaz olur

çünkü çok yalnız olurum belki çok çoğalmışlığı taşıyamam
çünkü binlerce elim var gibidir bin ele yakışan/doymayan/susayan
yalnız kalabalık bir bun'da hiç durmayan bir aşk vardır çünkü büyür
ben(de)
odam(da)
gökyüzün(de)
dar olur

gider sokakta olurum işte
yıldızlardan bir şarkıyı söyler dilim karanlık perdelere dokunarak
sevinçle büyür yıldızlar ha bire büyür kaybolur
güneşi özleyen kollar vardır
o
çünkü bazı-birçok insanlar çok yalnız olur bazı-birçok geceler sevgili olur
o
onları sevip büyümüş olurum
o
o kalır büyük
o da
o da

Bonn'daki Tekeller Nasıl Politika Yapıyor?

Son zamanlarda Flick olayları yüzünden *"Tekelci Devlet Kapitalizmi"* sözünün tekrar ön planda olması tesadüf değil. Bunun nedeni, özellikle geçen yıllarda tekellerin ve büyük sermayenin kamuoyunun dikkatlerini üzerlerinde toplayan skandallarıdır.

Flick'in, tekellerin parasıyla siyasi nüfuz kazanma peşinde olmasından kamuoyunun haberdar olması, eski yöneticilerden Eberhard von Brauchitsch'in çevrilen bütün dolapları teker teker yazmasıyla söz konusu oldu. Bu tabii ki kapitalizm ve sınıflı toplumlar için yeni bir şey değil. Yine de çarpıcı bir örnek. Olayı tekelci devlet kapitalizminin tipik bir göstergesi durumuna getiren nedenler, gelir vergisi ve dış ülkelerde yatırım konularında aranmalıdır. Flick 1975 yılında Daimler-Benz firmasındaki hisse senetlerini 2 milyar Mark'ın üzerinde para alarak Deutsche Bank'a satmıştı. Daha sonra 800 milyon Mark vererek Amerikan silah tekeli Grace'den hisseler aldı (Bu tekelin yöneticisi Reagan'ın önemli arkadaşlarından biridir). Dolar işinden 20 milyonun üzerinde kazandığı spekülatif kârların dışında (bunlar kanuni hükümlere rağmen vergi dairesine bildirilmeden doğrudan bankadaki özel hesaplara yatırılmış). Flick'in 450 milyon Mark tutarında gelir vergisini ödememesi de söz konusuydu. Bunun içinse paranın ülke ekonomisi açısından faydalı yerlere yatırılması bahane edilerek Federal Ekonomi Bakanlığı'nın onayı gerekiyordu. Bu iş de bakan Lambsdorff sayesinde gerçekleştirildi. Parlamento ve partilerin getirecekleri eleştirileri azaltmak için Flick'den gelen paralar Bonn'daki görevliler ve temsilciler arasında her zaman olduğundan daha cömertçe dağıtıldı. Tabii gene vergi kanunları çiğnenerek.

PARTİLERE MALİ YARDIM

Bilindiği gibi, partilere para vermek sadece Flick tekeline özgü bir şey değil. Bu eskiden beri bilinen bir gerçek. Gene de, CDU eski başkanı, başbakan adayı ve parlamento başkanı Barzel'in her yerde değil de, sadece Flick'in listesinde yer alması, üzerinde önemle durulması gereken bir nokta. Parti finansmanında paralar önce "hür demokratik sistemin, pazar ekonomisinin desteklenmesini" amaçlayan derneklere ve belli kuruluşlara bağışlanıyor. Vergiden muaf olarak buralara gelen para daha sonra da parti kasalarına transfer ediliyor.

Yukarıda anlatıldığı şekliyle parti finansmanı Adenauer zamanından beri CDU, CSU, FDP ve bugün varlığını sürdürmeyen birçok burjuva partisi için işledi. Tabii sağ politikaları için SPD yöneticileri de paylarını aldılar. Bütün bunlar, burjuva demokrasisi çerçevesi içinde ekonomik gücün nasıl politik nüfuza dönüştüğü ve de politik sistemin nasıl ve hangi çıkarlar uğruna programlandığı konusunda öğretici bir derstir.

Bonn'daki partiler konusunda tekelci devlet kapitalizminin işleyişi şöyle: Partiler, seçim masrafları kisvesi altında devlet bütçesi yoluyla finanse ediliyor, ayrıca kendilerine ait yardım kuruluşları Bonn'daki bakanlıkların bütçelerinden para yardımı alıyorlar. Bu her şeyden önce şunu simgelemektedir: Tekelci devlet kapitalizminin sistemini temsil eden partiler mali açıdan da sisteme göbeklerinden bağlı durumdalar.

GÜNLÜK POLİTİKA YAŞAMI

Buraya kadar sözünü ettiklerimiz işin sadece bir yanı. Tekelci devlet kapitalizminin günlük işleyişi çok daha bayağı. Bonn'da yapılan politikanın içeriği böyle. Dediklerimiz haberlerde, günlük gazetelerin haber ve yorumlarında da rahatça görülebilir. Örneğin, holdingler ve büyük firmalardan söz açıldığında "ekonomimiz" deniyor. Eğer "ekonomimizin dünya piyasasındaki rekabet gücü" derlerse, siz fabrikalardaki sömürü oranının artacağını anlayın. "Ekonomimizin modernleştirilmesi" denince de, sözü edilen, tekellerin devletten yardım almasıdır. Bütün bunların hepsinde ortak olan nokta ise sermayenin işçileri daha fazla sömürerek kâr oranlarını arttırmasında yatmaktadır.

Son birkaç yıldan beri Bonn'daki Parlamento'da bir "lobiciler listesi" asılı. Bu listede genellikle büyük firmaların ve kuruluşların temsilcilerinin isimleri yer alıyor. Böylece "lobicilik" de yasallaştırılmış olmaktadır. İsmi listede yer alan kişiler resmi kuruluşlarda, özellikle bakanlıklarda büyük itibar görmektedirler. Bu şekilde özel teşebbüs ve devlet temsilcileri arasındaki karşılıklı ilişki ve etkileşimler kurumsallaşmış oluyor, sayıları yüzleri bulan komisyon ve kuruluşlar, çeşitli toplantılar vasıtasıyla da ekonominin genel çerçevesi sermayenin çıkarlarına göre belirleniyor.

Tekelci devlet kapitalizminde aşağıdaki gibi içeriksiz, basmakalıp lâflar da çok kullanılmakta. Örneğin kapitalizm yerine "pazar ekonomisi", kapitalist mülkiyet yerine "hürriyet, düzen ve güvenlik" ve de kâr hırsı yerine "işverenlerin özerk kararları" gibi.

EN BÜYÜKLERİN DEDİĞİ OLUR

Bonn'daki yeni politika ile bir de yeni "ekonomik ideoloji" ortaya çıktı. Bu yeni birşey değil. Sadece CDU iktidarıyla yeniden piyasaya sürülmüş bulunuyor. Adı geçen ideolojide özellikle rekabet, orta büyüklükteki işletmeler, devlet müdahalesi ve bürokrasinin geriletilmesi, bir de özel teşebbüs konularından söz ediliyor. Bunları duyunca insan ister istemez her dalda eşit güçte kapitalist üreticilerin bulunduğu serbest rekabetin işlediği eski zamanları düşünüyor.

Fakat öyle zamanlar çoktan geride kaldı. Uzun süredir holdingler, büyük bankalar ve büyük işletmelerin sözü geçiyor. Ve de bu, kaçınılmaz. Çünkü kârın gerçekleştirilebilmesi için bu tür sermaye biçimlerine gereksinim var. Şimdiki ekonomik ve sosyal ilişkilerin karmaşıklığı, işbölümünün şu andaki du-

rumu ve toplumsallaşma ancak bu şekilde gerçekleştirilebiliyor. Ve de bu içinde bulunduğumuz gelişim aşamasında devlet ve ekonomi çok sıkı bir şekilde iç içe geçtiğinden, kaçınılmaz olarak adı geçen sermaye biçimlerinde alınan ekonomik kararlar politik alana yansıyor.

Eğer bugün Ulaştırma Bakanı Federal Almanya'yı toptan "kablolaştırıyorsa" bunun ardında tabii ki büyük sermayenin, özellikle haberleşme ve bilgisayar alanlarındaki tekellerin çıkarları yatmaktadır. Programlar ve teknik sistemler ancak bu yolla vatandaşlara ulaştırılıyor. Devlet de, ulaştırma giderleri aracılığıyla tekel kârlarının artması için milyarlara varan harcamalar yaparak altyapıyı gerçekleştiriyor.

Diğer bir örneği, otomobil üretiminden vermek mümkün. Bu alanda söylenenlere bakılırsa devlet üreticilere destek sağlamıyor. Peki yolların inşası konusundaki yaklaşım son tahlilde otomobil satışının artmasına yaramıyor mu? Burada da büyük işletmelerin, bankaların sözü geçmektedir. Onlar kendi kuruluşları, basın araçları aracılığıyla ekonominin yönelimini belirlemektedirler.

Bütün bunlara rağmen ekonomiyi sadece tekellerden ibaret görmek yanlış olur. Eskiden olduğu gibi daha hâlâ çok sayıda kapitalist mevcut. Fakat bunlar tekellere nazaran daha önemsiz konumdalar. Tekellerle aralarında çelişki olmasına rağmen kâr hırsı yüzünden sendikalara ve işçilere karşı aynı cephede yer alıyorlar. İşte bu açıdan, tekelci devlet kapitalizminde sömürüden bahsedildiğinde sadece tekellerin birkaç bin temsilcisini sıralamak yetmez. Esas olan emeğin sermaye tarafından sömürülmesidir. Sistemin yapısı gereği temel dayanakları ise tekeller ve devlet oluşturuyorlar.

DEVLET VE EKONOMİ: KİMİN CEBİNE?

Yazının bu bölümünde devletin vergi ve harcamalar politikası yoluyla doğrudan ekonomik müdahalesi konu alınacak. Veriler *Wirtschaftswoche* adlı derginin 1984 sayılarına dayanıyor.

Devlet ve ekonomi arasındaki ilişkiler incelendiğinde görülecektir ki, Federal Devlet'in kendisi birinci dereceden bir ekonomik faktördür. 1983 verilerine göre resmi daireler ve kuruluşlar devletin tüketimi için yılda 216 milyar Mark harcıyorlar. Bütün bunlar yönetmeliklere göre belirleniyor, fakat en yüksek kârlar da bu devlet siparişleri vasıtasıyla elde ediliyor.

İşverenler için gösterilen özel ihtimam *Wirtschaftswoche*'de şöyle açıklanıyor: "Zayıf işletmeler... birçok teşvik önlemleri vasıtasıyla korunuyor..." — "Eğer işveren yeni düşünceler geliştiremiyorsa, devletin danışmanları hazır..." — "Büyük işletmelerin milyarlarca markı hisse senetlerine yatırmak için parası var, fakat temel araştırmaları yapan ise devlet" — "İşveren mallarını satamadığı takdirde satış teşvikleri devreye giriyor..." (Sayı 3, sayfa 4)

Bonn Tekelleri

Bütün bunlar yasal görünümün dışında geçmiyor, aksine Bonn'daki günlük hayatın birer parçası. Devletin yeniden üretimin tüm alanlarına girdiği şeklindeki tekelci devlet kapitalizmi tezi herhalde bundan daha iyi açıklanamaz.

Yeni Ekonomi Bakanı Bangemann şunları açıklıyor: "Büyük firmaların bir araya gelmesiyle dahi önlenemeyecek büyük rizikolar var" (burada Bonn'un 8 milyar subvansiyon vererek desteklediği Airbus projesinden söz ediliyor). "Ben pazar ekonomisini destekliyorum ama dogmatik değilim. Pazar ekonomisi dogmatik olmayan bir sistemdir. Eğer bu sistemden bir dogma yapılmak istenirse sistem çöker. Devlet günümüzde eskiye nazaran daha büyük bir rol oynuyor. Örneğin okyanuslarla ilgili teknik özel teşebbüs belli rizikoları karşılayamadığı sürece bizim bakanlığımız tarafından üstleniyor."

Bangemann bu sözleriyle devlet girişiminin gerçek anlamını ve bunun neye yaradığını da açıklamış oluyor: *Sermaye birikiminin teşvik edilmesi ve tekelci büyük endüstri için kâr üretimi.*

Bu teşvik tabii CDU/FDP hükümeti altında kendine has özelliklere sahip. Devlet, yardımları kayıtsız şartsız veriyor ve kararı tekellere bırakıyor.

ÇEŞMELER NASIL AKIYOR?

Wirtschaftswoche dergisi (Sayı 15. Sayfa 106) "Bütün Çeşmeler Akınca" adlı başlık altında yazıda yerel yapısal politika çerçevesi içinde sanayi yararına olan 38 teşvik önlemini açıklamaktadır. Bunlar bakanlıkların, devletin kontrol ettiği bankaların kasalarından akan paralarla kredilerin, yatırım subvansiyonlarının, araştırma maliyetlerinin ....vb. nasıl finanse edildiğini içeriyor.

Bu işlerde ağırlığın hangi konularda olduğu Jörg Heimbrecht'in kitabında çok iyi biçimde açıklanmış bulunuyor. (*Das Milliardending*, Köln 1984) Yerel resmi daireler potansiyel kapitalist yatırımcıları özel koşullar yaratarak çekmek için (arsa fiyatları, elektrik ücretleri, inşaat maliyetleri... vb.) ve aracılara çok kârlı komisyonlar vermek için kanunların koyduğu sınırları da aşarak birbirleriyle yarış ediyorlar. Heimbrect'in kitabında bu konuyla ilgili çok sayıda örnek bulmak mümkün. Şartlar kapitalistler tarafından dikte ettiriliyor ve de resmi daireler ellerinden geleni yapıyorlar.

Birikimin ve kâr artışının desteklenmesinin istisna olmadıklarını *Wirtschaftswoche*'nin yayınladığı (Sayı 24. Sayfa 76) ve IFO Enstitüsü'nün yaptığı bir araştırmanın sonuçları da açıkça göstermektedir. Burada vergi ve subvansiyon kolaylıkları yoluyla 1961-1981 dönemindeki sermaye değerlendirmesi ispatlanıyor. 1981 yılında ortalama olarak işletilen sermayenin %11.5'i adı geçen kolaylıklar vasıtasıyla karşılanmış. Başka bir şekilde ifade edersek: Devletin sağladığı bu kolaylıklar olmasaydı, aynı sermaye büyüklüğüne sahip olmak için kapitalistler %11.5 oranında daha fazla sermaye koymak zorunda kalacaklardı. 1961 yılında ise bu oran %3.6 tutarındaydı.

Bu birikim teşviğinin gerçekleştirilmesi tekelci devlet kapitalizminin günlük işlerinden. Bir işletme için bu olanaklardan optimal bir şekilde yararlanmak, uygun hammadde fiyatlarıyla uğraş-

maktan daha önemli. İşte bu yüzdendir ki, günümüzde işletmeler iyi bir vergi danışmanını, iyi bir mühendise tercih etmektedirler.

SINIRLARI AŞAN TEKELCİ DEVLET KAPİTALİZMİ

Tekelci devlet kapitalizmi çoktandır sınırları aşan bir konuma sahip bulunuyor. Bu aynı zamanda silahlanma kompleksinin temel bileşeni de olan havacılık endüstrisinde görülebilir. Sivil havacılıkta sözde Avrupa ortak üretimi olarak adlandırılan Airbus—A—320 projesi bu konuda açıklayıcı bir örnektir (Firma'nın Yönetim Kurulu Başkanı Bayern Başbakanı ve CSU Partisi Başkanı F.J.Strauss). Hesaplamaların 2002 yılına kadar uzandığı projede kârlılık ancak 600 uçak satıldığında sağlanabilecek. Bu ise daha şimdiden imkansız gözüküyor. Böylece hükümetlerin her seferinde milyarlarca mark para yardımında bulunmaları gerekecek.

Kapitalist dünyada ABD'nin iç pazarı sivil uçaklar için pazarın yarısını oluşturuyor. Şu sıralarda bir Amerikan şirketinin A-320 uçakları ısmarlamasına rağmen ABD tekelleri dışarıya karşı korunan bir pazar istiyorlar. Bonn'daki Ekonomi Bakanlığı'nın havacılık endüstrisi ile görevli müsteşarı Martin Grüner (FDP) bunu şu sözlerle yorumlamıştı: "Gümrük dışı korunmacı tedbirleri ortadan kaldırma olanaklarımız yok." Buradan da projenin devlet tarafından garantiye alınması ortaya çıkıyor. Grüner şöyle diyor: "Tabii böylesine bir garanti açıklaması büyük bağımlılık, fakat federal hükümet ve endüstrinin biribirlerine bağımlılıkları karşılıklıdır" (sayı 21. sayfa 52). Aradaki ilişkiyi tekelci devlet kapitalizmi teorisi de ancak bu kadar iyi açıklayabilir.

"ORTA İŞLETMELER" ALDATMACASI

Bonn'daki sağ koalisyonun ekonomik programlarında hiçbir şey pazar ekonomisini sözde tekrar canlandıracak bir ilâç olan "orta büyüklükteki işletmeler" ve bunların "desteklenmesi" sözleri kadar tekrarlanmıyor. "Orta işletmeler" aslında büyük sermayelerin aşağısındaki tüm kapitalistleri ve serbest girişimcileri kapsayan oldukça muğlak bir kavram. Burada aranan, teknik ilerlemenin ve ileriye dönük yapısal değişmelerin motoru olan, rizikoya girmeye hazır, yaratıcı girişimcilerdir. Bonn'daki propaganda bunları "orta işletmeler"de bulacağını düşünüyor. Buna uygun olarak orta işletmelerin desteklenmesi diye adlandırılan bir program var. (sadece 1983 bütçesinde aşağı yukarı 740 milyon Mark tutarında.) 250 milyon Mark tutan genel bütçe göz önüne alındığında pek de büyük bir miktar değil.

Sözde küçük işletmeler tarafından ayakta tutulan ve *mikroprosesör (Mikroprozessor)* tekniğinin merkezi olan Kaliforniya'daki Silicon vadisi hakkında anlatılanlar son zamanlarda moda oldu. Fakat bu konudan biraz olsun haberi olanlar biliyorlar ki, yeni üretim parçaları yüksek derecede ve pahalı teknoloji gerektiriyorlar. Bunları da sadece büyük tekeller üretebiliyor. Bilimsel-teknolojik "know-how" da çoğunlukla devletin yüksek okulları ve araştırma birimlerinde geliştiriliyor. Silicon vadisindeki küçük işletmeler de bunların değerlendirmesinden geçiniyorlar. Fakat anlatılan masallar propaganda olarak işe yarayabilir, bu yüzden de özellikle Stuttgart ve Münih'teki şöminelerin başında Württenberg ya da Oberbayern'de Silicon vadisini yaratma hayalleri kuruluyor. Yerel rekabet özellikle bu alanda belirgin. Başbakan Späth işte bu yüzden özellikle mikroelektronik, Laser kullanımı ...vb. gibi alanlarda "teknolojiye yönelik yeni kuruluşlar"dan söz ediyor.

Güneybatı'da bir de iflâs durumunda veya yardıma ihtiyacı olan projelerin hisselerini almak üzere Baden-Württenberg ortaklık şirketi kuruldu. Burada esas yükü üzerine alan, devlete ait Devlet Kredi Bankası (Landes-kreditbank). Ayrıca Münchener und Aachener Betiligungs AG ve Otto-Wolff holdingi de katılmış durumdalar. Bu olay da tekelci devlet şirketlerinin özel kâr ekonomisinin kurtarılması için nasıl çalıştıklarının birçok örneğinden birisidir.

Nordrein-Westfalen'daki 1/3 devlet katılımı ile çalışan ve Yaratma ve Teknik Merkezi (ZENIT) adlı şirket de aynı tipten bir kuruluş. Buradan elde edilen sonuçlar ise adı geçen politika için soğuk bir duş etkisi niteliğindedir. Bilim ve Teknoloji Bakanlığı'nın işletmelere yaptığı yardımlar incelendiğinde, NRW kapsamında ve 100'ün altında işçi çalıştıran işletmelere söz konusu yardımın ancak %2'sinin geldiği ortaya çıkıyor.

Görüldüğü gibi, yaratıcı "orta işletmelerden" ortada fazla bir şey yok. Yüksek devlet hisseleriyle riziko sermayesi diye adlandırılan sermayeyi koyan Alman Riziko Finansman Şirketi yöneticisi Karl-Heinz Fanselow'un da söylediği gibi: "Yüksek teknolojili teşebbüsler yoluyla yeni pazarlar ve işyerleri yaratma düşüncesi yanlıştı". (Sayı 46, Sayfa 148). Yine bu görüşe göre yardımlar yüksek teknoloji yerine kâr beklentilerine göre yapılmalıdır. Bonn'un küçük işletmeler vasıtasıyla bir Silicon vadisi kurma kavramlarının propagandaya yönelik sabun köpüğü oldukları böylece açığa çıktı.

Son yıllarda hisse satın alma, şirket devralma, birleşme olaylarının konuşulmadığı hafta geçmiyor. Uluslararası tekellere ve büyük finans gruplarına "yaklaşma" bazı saf insanlar tarafından firmanın ve işyerlerinin garanti altına alınması olarak görülmesine rağmen daha sonra olumsuz taraf ortaya çıkmaktadır: Firmaların kapanması, çalışanların sayısının azaltılması, üretimin daha başka yerlere aktarılması ... vb.

Bu bir tekelin çıkar mantığı açısından kaçınılmazdır da: Pazardaki paylar onun için üretim birimlerinden daha önemlidir. Eğer tekele bağlı diğer işletmeler tarafından mal ihtiyacı karşılanabiliyorsa, gereksiz görülenler için elden çıkarma yoluna gidilir. Adı geçen mantık geçen yıl çok uluslu şirket Philips, Grundig firmasını satın aldığında hayata geçirildi. Diğer firmalar üzerinde ve hatta dallarda işyerlerini azaltan bir etkisi oldu. Çok uluslu şirketler üzerine yapılan bir araştırmanın da gösterdiği gibi, çalıştırılan kişilerin sayısının dünya çapında 1/3 oranından fazla azaltılması planlanıyor.

KISA FORMÜL

Bu yazıda günlük hayattaki tekelci devlet kapitalizmine dikkat çektik, çünkü onun kuralları bu günlük süreçler ve skandallarda ifadesini buluyor. Tekelci devlet kapitalizmi bir sistem olarak anlaşılmalı ve onun günlük görüntüleri iktidar yapılanmalarının ifadesi olarak açıklanabilmelidir.

Tekelci devlet kapitalizminin ne olduğu bilimsel bir formülle ifade edilmek istenirse, Frankfurt/Main'daki Bilimsel Çalışmalar ve Araştırmalar Enstitüsü'nün (IMSF) bir araştırmasına göre: "Erişilen yüksek toplumsallaşma ve tekelleşme seviyesi sonucunda, devletin toplumun ekonomik ve sosyal, yeniden üretim sürecinin tüm alan ve safhalarına müdahalesini gerekli kılan, burjuva devletinin kurum ve araçlarının tekellerin hakim olduğu ekonomi ve tekellerin kendileriyle kaynaşmasına uygun yapılarını doğrudan yaratan ve de bu şekilde tekelci devlet kapitalizminin işçi sınıfı ve emekçi halk üzerinde adı geçen yapılara denk düşen baskı mekanizmasını oluşturan kapitalizmin belli bir aşamasıdır. Tekelci devlet kapitalizmi doğası gereği devletin politik ve ekonomik gücünü tüm kapsamıyla emrine alan gelişmiş tekelci kapitalizmdir." ●

ALEKSANDR PUŞKİN

Türkçesi: Nuri Yıldırım

ÇAADAYEV'E*

Aşkın, umudun, şöhretin
Yalan dünyasında
Kısa bir süre sevildik, okşandık;
Derken, eğlenceleri, neşeleri
Gençlik günlerimizin,
Bir düş gibi,
Bir sabah sisi gibi
Kayboldu gitti çabucak.
Ama içimiz arzunun ateşiyle hâlâ sımsıcak,
Uğursuz iktidarın zulmü altında,
Anayurdun çağrısına kulak kesilmişiz,
Sabırsız bir yürekle.
Bekliyoruz, acılar, sıkıntılar içinde
Umutlarımızın gerçek olmasını,
Bekliyoruz, kutsal özgürlük saatinin çalmasını,
Genç bir aşık nasıl beklerse
Gerçekleşeceğinden emin randevusunu...
Sönmedikçe içimizdeki özgürlük ateşi,
Yaşadığımız sürece onur için
Yurdumuza hasredelim, sevgili dostum
En güzel coşkularını yüreklerimizin!
Can yoldaşım, inan!
Mutlaka doğacak, göz kamaştıran
O mutluluk yıldızı.
Rusya'mız uykusundan sıçrayıp uyanacak
Ve istibdadın yıkık duvarlarına
Bizim adlarımız kazınacak!

1818

*** Puşkin'in 19 yaşındayken yazdığı bu şiir, onun en politik şiirlerinden birisidir; dönemin devrimci çevrelerinde ağızdan ağıza dolaşmıştır. Pyötr Yakovleviç Çaadayev (1794-1865) ilerici Rus düşünürü, şairin yakın dostu (ç.n.).**

KIŞ AKŞAMI

Fırtına göğü sisle kapladı,
Döne döne savruluyor kar,
Bazen yırtıcı bir hayvan gibi
Uluyor rüzgâr,
Bazen bir çocuk gibi ağlıyor,
Kâh köhne çatımızın
Samanlarını hışırdatıyor,
Kâh camlarımızı tıkırdatıyor
Geç kalmış bir yolcu gibi...

Yıkık dökük kulübemiz
Hem hüzün verici, hem karanlık...
N'oldu öyle, nineciğim*
Pencerenin önünde
Suskun oturuyorsun?
Fırtınanın uğultusu mu yordu seni,
Yoksa çıkrığının melodisiyle
Uyukluyor musun?

İçelim, yoksul gençliğimin
İyi yürekli arkadaşı,
Kederden içelim! Dolsun kupalar!
İçelim... İçkide neşe var.
Denizler ötesinde sakin yaşayan
O iskete kuşunun şarkısını** söyle bana,
Bana, sabah erken suya giden kızın
Türküsünü** söyle...

Fırtına göğü sisle kapladı,
Döne döne savruluyor kar,
Bazen yırtıcı bir hayvan gibi
Uluyor rüzgâr,
Bazen bir çocuk gibi ağlıyor.
İçelim, yoksul gençliğimin
İyi yürekli arkadaşı,
Kederden içelim! Dolsun kupalar!
İçelim... İçkide neşe var.

1825

*** Puşkin, dadısı Arina Rodionovna'dan (1758-1828) söz etmektedir.**
**** İki Rus halk şarkısı.**

Polemik ve Sağduyu

Zeynep Avcı

Bazı dönemlerde insanlar neden kırıcı, yıkıcı, yıpratıcı olma gereksinimi duyarlar? Bunun yanıtını toplumbilimciler (insanlığın toplumsal yapısını tümüyle açıklayabileceklerine inandıkları bir dönemde) kolayca verebiliyorlardı:

«Yabancılaşmış insan davranışlarına, sağlıklı, gerçek insan davranışlarının hastalık biçimine dönüşmüş şekli gözüyle bakılmaktadır. Yabancılaştığını, hiçleştiğini sezinleyip de bundan kurtulma yöntemlerini saptayamayanlar, dayanılmaz bir korkunun, güçsüzlüğün ve zavallılık duygusunun içine düşmektedirler...

«...Günlük pratiğimiz açıkça gösteriyor ki, kişi, kendini çıkarcı bir dünya ile sınırladığında, tarihsel perspektiften yoksun kaldığında, pek çok şeyini yitirmektedir. Üretim ve tüketimin artmasına karşılık düşünmenin gittikçe azaldığı, hatta devlet eliyle resmen yasaklandığı sınıflı toplumlarda sinir hastalıklarının, davranış bozukluklarının hızla artması gerçeği, önerilen savları destekler niteliktedir...

«...Yeni bulguların ışığındaki genel kanı, saldırganlığın içgüdüsel bir eğilimin doğal sonucu olarak değil, kötü koşulların zorlamasının bir uzantısı olarak ortaya çıkabileceğidir...» («Davranışlarımızın Kökeni», Dr.Serol Teber, Say Kitap Pazarlama, İst. 1982-üçüncü Basım)

Demek ki en «ilk» insan, hatta hayvan bile, içgüdüsel olarak kırıp dökmeye, yakıp yıkmaya yönelik bir yapıda değildir. Doğasında, mayasında yoktur yıpratıcılık.

İlkel insandan çoook fazla gelişmiş insanların bile sırasında yıkıcı, kırıcı hatta yerle-bir edici olmalarını, yukarıdaki açıklamaların ışığında anlamak çok zor değildir belki. Ama (işi biraz daha somuta indirgeyip) günümüz Türkiye'sinde sanat ve kültür yaşamında adı geçen kişilerin birbirlerini kemirmeye yönelik tutumlarına bakıp insanın içinin burkulmaması da yine olası değil. Yalnızca kemirmeye yönelmek bile iç burkucuyken, saldırgan tutumların düzeyinin akıl almaz boyutlara varması (daha doğrusu inmesi) ise utanç verici geliyor bana. İnsanlık, gelişmişlik ve daha da önemlisi, toplumsal sorumluluk adına, utanç verici. Bu durum karşısında «olması gereken»i anımsamamak, gözardı etmek, anımsatmamak, elinden geldiğince savunmamak da, o düzeysizliğin bir parçasını içinde taşıyıp ölene dek o utanç duygusuyla birlikte yaşamak olmuyor mu?

Biri çıkıyor, «yazarlık onuru»nu birlikte taşıması gereken meslekdaşına ağız dolusu sövüyor, kimse gık demiyor.Öteki çıkıyor, uğrunda yıllarını verdiği sanat dalında emeği geçen bir başkası hakkında (herkesin gözü önünde) ağzına geleni söylüyor, tıs yok. Sanat dergileri bu tür karaçalmalara, küfürleşmelere «polemik»miş gibi platform oluşturuyorlar ve kimse de çıkıp «Siz sanat, kültür, düşün yaşamının çektiklerini dile getirip sanatçının hakkını savunacak yerde neden bu kişisel gırtlaklaşmaları körüklüyorsunuz?» demiyor.

Başlangıçta hiçbir ticari ve politik amaç gütmeden (büyük ümitlerle insanları, yazarları bağlayıp) kuruluşu gerçekleştirilen bir «yazar» örgütünün, en amatör grupların yayın organlarını aratacak bir hale düşmüş olan dergisinde bir «erkek yazar», edebi yaşamında çıkar uğruna «kimsenin sırtını okşamadığını» söylemiş olan (onca ürünü, onca değeriyle) bir kadın yazara yönelip, «Peki, nerelerini okşadınız ... Hanım?» diye sorabiliyor! Bunu derken de, kendine yandaş göstermeye çalışarak, edebiyat dünyamızın adlarına leke sürdürmemek için nice çilesini çekmiş kişilerinin adlarını sürüyor öne. Kimseden çıt çıkmıyor.

Düzey öylesine aşağılarda ki, yüzü kızarıyor insanın. Ama bilemiyorsunuz, kimlerin de yüzleri kızardı, kimlerin dişleri gıcırdadı, kimler ellerini oğuşturdu? Çünkü ses yok.

Sanat ve edebiyata, kültür ve yeni düşünceyi yaratan, üreten, geliştiren herkese saygının ön plana alındığı, anlayışın, hoşgörünün, insanlığın, insan onurunun yüceltildiği bir öğretinin etkisi altındaysam, suç mu işliyorum ki «sanat» ve «edebiyat» yayınlarında bu düzeysizliği okumak zorunda kalıyorum? Sanat, kültür ve düşün alanlarına yönelik aşağılamayı, o alanların birkaç kişisi yeniden üretirken çoğunluğa ait olduğuna inandığım sessizlik ne zaman kırılacak?

Sanatın, edebiyatın, düşüncenin metalaşmasına, o metanın horlanmasına, dolayısıyla bir adım öteye gitmeye yarayan polemiklerin düzeysizleşmesine, tüketiciliğine karşı biraz sağduyu lütfen! ●

Adalet'in Adaletsizliği

Fikret Otyam

«..Bir yılda pek çok kişi kitap yazar. Onu değerlendirecek olan, değerlendiren başkalarıdır. Benim bildiğim, Fikret Otyam'ın da *Orhan Kemal Roman Ödülü*'nün bana verilmesi üzerine yaptığı gibi, ikide birde dergilerde ödül verilene 'imalı' sözler edilmez, 'O romana ben ödül vermedim, ha' gibi telaşlara kapılmaz. Hem, Fikret Otyam bir edebiyatçı mıdır, edebiyat incelemecisi midir? Orhan Kemal'in arkadaşıdır, gazetecidir, ressamdır. Alanı ayrıdır... Bir romandan yana olmaması kimseyi yaralamaz, olması da fazlasıyla gönendirmez. Ayrıca, kişi ödüllendirilen bir romana herhangi nedenle karşıysa, romanı yazanla değil, ona ödül verenle, onu yüceltenle hesaplaşır.» (s.237) «..Fikret Otyam'ın güzel Gazipaşa evinden, *Yazko Edebiyat*'a yazdığı yazılardaki *ş'apmaklı* yazılarını düşünüyorum. Külhani bir ağız, bir romanın kişilerinden söz açarken, *'onların 'ş'-aptıklarından bana ne?'* diyebilir, bu dille bir yazı da yazarların sahipliğindeki dergide yayınlanabiliyor. Öyle ya, mülk onların değil mi, ne isterlerse yaparlar...»(s. 240)

«..Beri yanda, seçici üyeliği salt Orhan Kemal'le dostluğundan kaynaklanan Fikret Otyam'da, dergilerde durmadan *'o romana ben ödül vermedim haaa'* diye yazıp duruyordu. İnsanın içinden, Orhan Kemal'e saygıyı falan bir yana koyup, düşüncelerine değer verdiğin birkaç seçici üyeyi de unutup, o küçük madeni plaketi götürerek Fikret Otyam'ın Gazipaşa'daki deniz kıyısı evinin duvarına asmak geliyordu. Ama bu bile yanlış değerlendirilirdi.» (s.248)

İşte, Adalet Ağaoğlu'nun *Göç Temizliği* adlı anı-romanından benim de hisseme düşen görüşler, savlar, yorumlar!

Bir edebiyatçı olarak değil, hele hele bir edebiyat incelemecisi olarak hiç değil, -zaten bu Ağaoğlu'nun kendi kendine sorusu- ama üzerimden alamadığı inkardan gelemediği Orhan Kemal'in arkadaşı, gazeteci ve ressam Fikret Otyam sıfatlarımla Adalet'e yeniden yanıt vermek durumuna zorlandığım için gerçekten üzgünüm. Bana kitabında reva gördüğü şeyleri dört yıl önce bir mektupla yanıtladığım halde, okumuş yazmışlığının rağmına dediklerimi hâlâ anlayamamasına!

Nedir Adalet Ağaoğlu'nun böylesine öfkesinin, saldırganlığının, küçük görmesinin, bazı şeyleri yakıştıramamasının altında yatan? Yani kini, yani öfkesi?

Orhan Kemal Roman Ödülü Seçiciler Kurulu'na, Orhan Kemal Ailesi tarafından seçilen bir üye olarak, gönderilen yapıtları bunun sorumluluğunun bilinciyle okuyarak, notlar alarak, elbette üzerlerinde düşünerek bilgim ve kültürüm yettiğince değerlendirmekten doğal ne olabilirdi? Ve baştan beri, her yıl yani beş yıl, sekreteryaya önerdiğim de şu oldu:

Bir seçici kurul üyesi, ödüle değer bulduğu yapıt hakkında muhakkak gerekçeli bir karar yazmalı, hatta öteki yapıtlara da neden oy vermediğini aynı şekilde açıklamalı, oy'unun hesabını vermeli. Bu, sanatçıya da okura karşı da kaçınılmaz bir görevdir, saygıdır. Üstelik, seçenin de böylelikle düzeyini belirler. Bu konuda sayın Aziz Nesin'in yıllardır süregelen uğraşlarını, bunu savunmasını saygıyla anımsıyorum. Ama, önerilerimiz hiçbir seçici kurul tarafından nedense makbul bulunmadı! Ne yazık ki bunu hep yerine getirdim. Buna karşın ödül kazanan açıklandığı zamanardından seçici kurul üyelerinin adları da sıralanıyordu dergi ve gazetelerde. Yani, oy vermediğim bir yapıta oy vermişim gibi bir durum çıkıyordu ortaya. Bu yinelenince tekrar önerdim. «Bari kimlerin ne şekilde oy verdiği belirtilsin, açıklama buna göre yapılsın» Bu da yerine getirilmedi!

Ağaoğlu'nun, *Bir Düğün Gecesi* adlı yapıtına oy vermedim, roman oy çokluğu ile ödüle değer bulundu. *Yazko Edebiyat* ve *Türkiye Yazıları* dergileri aylıktır. Bu dergilere İstanbul'dan bin kilometre uzaklıktaki Gazipaşa'dan gönderdiğim yazılarda bu konuda görüşlerimi birkaç kez yineledim. Önerimi savundum. Ne ki bu arada adı geçen romanın «intihal» olduğu öne sürüldü! Önerimin, isteğimin ne denli haklı olduğu meydana çıktı, romana oy verenlerin ve elbette yazarının bu iddiayı yanıtlayacaklarını umduğumu da yazımda belirttim.

MEKTUP

Adalet Ağaoğlu'ndan 8 Mart 1981 tarihli, büyükçe kağıtlara daktilo ile arkalı önlü yazılmış altı sayfalık bir mektup aldım. Bol silintili, adı tükenmez ama tükenir kalemle çıkıntılı, öfkesi neredeyse harflere yansıyan, çatan, suçlayan, aşağı gören beri yanda hep kendini yücelten, ona buna saldıran bir tuhaf mektup. Bir merhabamız olan Ağaoğlu'nun böyle bir mektup yazabilecek düzeye inmesine neden olduğum için üzüldüğümü bir kez daha açıklamak isterim. Sözüm Adalet Ağaoğlu'na değildir çünkü yine anlamayacak. Kendisine tüm içtenliğimle ayrıntılı olarak yanıt verdim, daha sonraları gerek gör-

düğüm için, bir yazımda bu yazışmamızın yayınlanmasını önerdim. Ses gelmedi, kapanıp gitti sandım, meğer bu sesi *Göç Temizliği*'ne saklıyormuş! Çünkü kitaptır, tek yanlı suçlayacaksın, sözüm ona rahatlayacaksın, kitapta yanıt verme olanağı yok, bu bir yana, yanıt aldığın halde suçlamalarına devam edeceksin! Sormak gerekir, bu dürüst bir davranış mıdır? Roman ve oyun yazarı Adalet'in adalet anlayışı!

Göç Temizliği'ndeki bana yaptığı, reva gördüğü suçlamaları oldu olacak mektubundaki yorum ve suçlamalardan da örnekler verip katmerleştireyim:

«.. İşte apaçık telaştasın, ya *Bir Düğün Gecesi*'ne benim oy verdiğimi sanırlarsa sanki senin onuruna bir şey olacak. Yok canım, bir şey olmaz, o kadar korkma...»

«..Ama biliyorum ki senin rahatsızlığın nerden doğuyor: Sanıyorsun ki Orhan Kemal Roman Ödülüne değer bir roman tıpkı Orhan Kemal'inkiler gibi yazılmış olmalıdır. En azından onları anımsatmalıdır. Kanımca telaşın da, yanılgın da burdan doğuyor. Yersiz telaş ve büyük bir yanılgı...»

«..Doğrusu, bir roman ödülü seçiciler kurulunda, salt adına ödül konmuş sanatçının, yazarın, arkadaşıdır diye 'seçici' olunması da beni hep yadırgatmıştır.Seni de sayarım, Ekmekçi'yi de. Yerlerinizi bilirim. Katkılarınızdan haberim var. Ama romana 'oy' vermeye gelince durum değişiyor. Şimdi bir yanda fotoğrafçılığın girdisini, çıktısını bilenler dururken ben kalksam fotoğraf seçici kurul üyeliği etsem, inandırıcı olabilir miyim?»

«..Sen sanki ta Gazipaşa'lardan 'Valla Adalet'e ben oy vermedim' diye niçin yırtınıp duruyorsun Fikret'çiğim? İkidir bunu yazıyorsun. İyi ya, vermedinse vermedin. Korkma, incilerin dökülmez, ya da ellerini kelepçeleyip içeri tıkmazlar seni»

Adına roman ödülü konulan ustam, arkadaşım, dostum Orhan Kemal için dört yıl uğraşıp yazdığım yediyüz sayfalık kitabımı ele alıyor Adalet Ağaoğlu, 'ben de senin kravatını sevmedim' dercesine eleştiriye geçiyor:

«..Sen sessizliğine çekilince, evet yıllar sonra geçen yıl alıp o kitabı yeniden okudum. Sana da Orhan Kemal'e de haksızlık etmemek için. Şimdi biliyorum ki o kitabında sen Orhan Kemal'e haksızlık etmişsin. Onun edebiyatçı yanını, yaratıcı yanını hiç incelememişin. Sanki kitaplarını hiç okumamışın, insanın nerdeyse böyle diyeceği geliyor. Ben o kadar kesin yargıcı değilim, o romanları inceden inceye okumuş olduğuna inanıyorum yine de, bu senin kitabına hiç yansımıyor. Yazarımız ne yapmış ne etmiş, nerede yemiş, nerede içmiş sana ne diye mektup yazmış, senden ne istemiş, kimi nasıl sevmiş, kime nasıl küfretmiş. Bunlar var, ama asıl yaptığı iş, bize kalan asıl iş; bunun bir irdelemesi yok»

Göç Temizliği yazarı, *Orhan Kemal Roman Ödülü*'ne neden katıldığını da şöyle açıklıyor:

«..Salt Orhan Kemal'e bir kitabımla saygı duruşuna geçebilmek için. Adını yaşatma görevini üstlenmişsek, o çorbada benim de bir kitapçığımla tuzum bulunsun diye»

Uzaklardan yazdığım için, biraz da kendimle dalga geçerek «Hariçten Gazel» başlığını koyduğum yazılarımda beş mezar yeri kadar bahçemizde neler ekip biçtiğimizi anlatıyordum ara sıra, Adalet Ağaoğlu bunu da şöyle yorumluyor mektubunda:

«..o öyle kentlerden sonraları geçmeyle olmaz denedim, epey yamama bir toprakçılık oluyor bu. Bak, adam durduğu yerde duramıyor, yine arada bir atlayıp Ankara'lara, İstanbul'lara koşuyor. Dahası iyice hariçten gazel okumaya başlıyor.»

Gazipaşa'da ilçeye on kilometre uzaklıktaki denize nazır dağın eteğindeki evimizde yedinci yılımız doluyor, o küçücük toprakta yaptığımız tarımcılık (!) en yeşilinden sürüp geliyor. Yılda bir iki kez sergilerimiz dışında buradan ayrılmak içimizden gelmiyor. Bir de zorunlu gidişler! İki Aralık'ta, aziz dostum gazeteci Kemal Aydar'ın cenazesinde bulunduk Ankara'da; Ankara'yı da öylesine unutmuşum ki o gün yağan ilk karda düşüp sol bileğimi paramparça kırmacasına, omuz başıma kadar alçılanmasına, yani böylesine!

Adalet Ağaoğlu'nun eşi Halim Ağaoğlu'nu yürekten severim. Bir yazımda bunu belirtiyorum, adsız kahraman diyorum, işte sayın yazar bunu da şöyle algılıyor, yorumluyor:

«..Halim, vefana sevindi, erkeğin adsız kahraman olarak kalıp karı kısmının 'adlı' olması seni rahatsız mı ediyor, bilemem ama, o pek şikayetçi görünmüyor».

Yazsonu romanının arka kapak yazısına değinmişim, beğenmediğimi vurgulamışım işte buna karşı açıklaması:

«..kapak arkası yazılarına o kadar fazla takma kafanı. Evet, çalışkan bir okur istiyorum, bu doğru. Çünki ben kendim çok çalışıyorum. Hazır lokmaya alışmış bir okur beklemiyorum. Kolay reçetelere fit olan bir okur beklemiyorum.» Bunun bir sabır işi olduğunu da ekliyor. Evet o uzun, o telaşlı, o öfkeli mektubunu bölüm bölüm yanıtladım, *ş'apmalı*, külhanbey ağzıyla değil - bayan Ağaoğlu benim üslubumu böyle değerlendiriyor ya- ama yukarda belirttim, anlamamış yahut işine böyle gelmiş.

Ödüllendirilen bir romana karşı yazarla değil, onu ödüllendirenlerle hesaplaşmak, tam Adalet Ağaoğlu'nca bir buluş! Yani bir roman ödül almadıysa ister okur, ister gazeteci, ister edebiyet eleştiricisi, ister fotoğrafçı, yazarla; ödül aldıysa verenle hesaplaşacak, ilgililere duyururum.

Yakının bir modasıydı, eline kalem alan yahut eli azıcık kalem tutan hatun kişiler adını roman koydukları şeyler yazmaya başladılar; kiminle nerede kaç kere yatmış, kocası ne yapmış, kim kendisini nasıl sevmiş, o da onu arkadaşı ile nasıl aldatmış gibilerine romanlar! Diyorum ki bir yazımda, bir okur olarak bunların *'ş'apmalarından'* bana ne, kime ne? Bayan Ağaoğlu kızıyor bir roman kahramanına bu sözleri nasıl söyler mişim? Gerçekten «külhani» ağız kullansam buna elbette *ş'aptıklarından* demezdim.

Arkadaşım Orhan Kemal ve Mektupları kitabımı iki kez okuduğunu açıklayan Ağaoğlu, okuduğunu anlamadığını böylelikle iki kez yineliyor, ben ne yapayım?

Orhan Kemal'e asıl haksızlığı ben değil Adalet yapıyor ve ekliyor, kitap «malum olaydan sonra daha çok satmaya başlamış demek ki içinde başka şeyler varmış»

Bir telefon rehberi yüzbinlerce basılıyor diye, «çok iyi rehber de ondan» diyebilir miyiz? Esat Mahmut Karakurt da, Kerime Nadir de, Peride Celal de çok satış yapan kitaplar yazmışlardır, sayın Ağaoğlu bunları bile hâlâ sayı olarak aşmadıysa bu da Adalet'in elbette kötü romancı olduğunu göstermez.

Orhan Kemal bana yazdığı mektuplarda edebiyatçı yanını, yaratıcı yanını bizzat anlatıyor, üstelik O'nun yaratıcı yanını sırası geldiğinde anılarımla anlatıyorum, kitabım bunun örnekleriyle dolu. Orhan anlatıyor ne yaptığını, ne yapmak istediğini yani asıl yaptığı işi, bir kaptanın seyir defteri gibi. Kitabım bir romancının seyir defteridir aslında. Kimdi bu kitapları, öyküleri, oyunları yazan insan? Yaşamı neydi, acıları, kıvancı, düşünceleri, dünya görüşü neydi? Nasıl yarattı bunca yapıtı, hangi koşullar altında? Yazar olarak insan olarak, arkadaş dost ve usta olarak nasıl bir adamdı, bunların hiçbirisini anlayamamış! Yani yapıtlarımı!

O yıllarda, o yılların ölçüsüne göre onbin basılan kitap kısa sürede tükendiyse, bu kitaptan sonra Orhan Kemal ile ilgili yayınlanan nice kitaba ana kaynak olduysa, olmadıysa elbette bunun bir nedeni olmalı, Adalet'in anlayamadığı da bu.

Şunu önermiştim, peki o halde adına ödül konan kişinin ödülünü alan sen bunu kendin yapsan ya, millet de öğrensin irdelemenin ne olduğunu, Orhan Kemal'e olduğunu açıkladığın saygını sevgini böyle göstersen ya? Bu, temizlik yapmaya benzemez.

Bir şaştığım da şu; «adını yaşatma görevini» bayan yazara kim nasıl vermiş gerçekten bilemiyorum, bildiğim Orhan'ın bir öyküsünün bile adının yaşamasına yetip artacağı, Orhan'ın, yineliyorum adının yaşaması için bayan Adalet Ağaoğlu'nun bir romanla yarışmaya katılmasına, tuzu bulunmasına hiç mi hiç ihtiyacı yoktur. Ödülün anlamı başkaydı.

İlla ödüle katılan kitap Orhan Kemal sesi olsun düşüncesinde değilim. Bu, bayan yazarın nam-ı hesabıma yaptığı yanlış yorumlardan birisi. Telaşsız, sakin ve incilerimi dökmeden yineliyorum, bayan Ağaoğlu ile Orhan'ın dünya görüşlerini aynı torbaya koyacak kadar kıt kafa değilim. Orhan iliklerine kadar dürüst bir Marksistti, öyle yaşadı, sapmadı, nice faklara karşın saptırılamadı, korkmadı, korkutulamadı,ip ucu veriyorum Adalet Ağaoğlu kitabımı üçüncü kez okursa bunları sanıyorum artık anlar, belki alacağı dersler de çıkar, neden olmasın?

Anlamadığım bir şeyi içtenlikle açıklamak isterim: Seçiciler Kurulu'nda röportajcı, gazeteci yahut ressam falan olduğunu bileceksin, ödülü alıncaya kadar ses etmeyeceksin, alınca da gazeteciden,yazarın arkadaşından seçici kurul üyesi olmaz diye «yırtınacaksın»! Sormak gerekir bu dürüst bir davranış mıdır? Öteki jüri üyelerine saygı perdesi «ayağıyla» saklanmak yerine, şu şu nedenle ben bu ödülü almıyorum, seçici kurullar şöyle oluşturulmalıdır demek varken tam tersini yapmak «yan cebime koy» dan öteye gidebilir mi? *Nobel Ödülü*'nü reddedenlere tanık olduğumuz çağımızda hem ödülü alıp hem de sana oy vermedi diye «gazetecidir, ressamdır, yazarın arkadaşıdır, edebiyatçı değildir, edebiyat eleştirmeni değildir gibi bahanelerle» dövünmek, ödülü çekmeceye tıkıştırmak ya da Fikret Otyam'a duvarına asmak için göndermek gibi davranışlar «yan cebe koymayı» affettirmez. Hem en büyük ödülün Orhan Kemal'in sevgisini, güvenini, dostluğunu, arkadaşlığını, düşünce ve kafa yapısı ortaklığını kazanmanın olduğunu Adalet Ağaoğlu neden bilmezlikten geliyor?

Temizliğinden öğreniyoruz, Adalet Ağaoğlu; Orhan Kemal, Fikret Madaralı ve Sedat Simavi ödüllerinin veriliş biçimlerini hırçın, suçlayıcı, küçümser bir tavırla ortaya koyuyor. Bunları yapacağına, kabul etmeyip geri vermek daha dürüst bir davranış olmaz mıydı? Belki romancılığından ileri geliyor asıl yanılgısı; başkalarının aklının ucundan geçirmediği şeyleri geçirmiş gibi alıp yorumlaması, düşüncelerini buna göre inşa etmesi. Örneğin bana yazdığı mektupta sayfalar dolusu var. Nam-ı hesabıma düşündüğü tek doğru görüş ve cümlesi şu:

«..çünkü bizim Adalet'ten Orhan Kemal çizgisinde ve devrimci iş çıkmaz» evet bu doğru ve gerçeğe *Hû:*

Sayın Halim Ağaoğlu'nun çabalarını, bir gazeteci olarak izleyip gözlemişimdir. Ülkeme yollar, köprüler yapan nice mühendisler, nice usta başılar, nice emekçiler gibi bir adsız kahramandır benim için, bunu bile açıklamam, okudunuz Adalet'i nasıl çileden çıkarmış!

BUNUN ADI BAŞKADIR

Kitabının arka kapağındaki yazı için «çağrı» diyor Adalet Ağaoğlu, aynı kanıda olmadığımı, bunun «emir» olduğunu belirttim. «Sabırlı olmak gerekir» diyor Adalet Ağaoğlu'nun bu görüşüne de —iki olsun- katılıyorum, doğrudur. Bayan yazar, okurun sabrını böylesine zorlamak hakkını kendinde görüyor ama okurun da sabretmeme hakkını görmezlikten geliyor! Her emirde bir baskı vardır ama insaflı davranıyorum o çağrıya yani emre edebi faşizm demiyorum. Çalışkan yazar, çalışkan okur istiyor; kolay reçetelere fit olmayan bir okur. Köylü çalışıyor, işçi çalışıyor, memur çalışıyor, çırak çalışıyor haklarını tam alabiliyorlar mı? Sayın Ağaoğlu bunun savaşına katılmıyor, keseri kendisine yontup ben çalıştım yoruldum okurum da çalışsın yorulsun diyebiliyor. Çalışanın, üretenin hakkını veremeyen iktidarın başı Başbakan Özal «Allah'ın izniyle bu sene yağışlar olacak, çiftçiler daha iyi ürün alacaklar ümidim fazladır» diyor! Bay Özal hiç olmazsa işi Allah'a havale ediyor ama Adalet Ağaoğlu kesin buyruklu, ben çalıştım o da anlamaya çalışsın diyor! Biri Allah'lı, diğeri Allah'sız istek, emir!

YİNE ORHAN KEMAL

Orhan Kemal zulum gördü, mapus damlarında en güzel yıllarını yitirdi inancı uğruna, yılmadı, korkmadı. Bir de bayan Adalet'in acılarına bakalım, temizlik kitabında da örnekleri var, bana da şöyle yazıyor:

«..O kitabı sen mi yazdın haa? Cezanı çekeceksinnn! Hesabını vereceksinn.. böyle şeyler. Tabii üstüme sıkılan tutukluk yapan tabancayı bu meseleye katmak istemiyorum. Belki onun nedeni ayrıdır, bilemem. Evimde çalışan gündelikçi kadını bile dövdüler.. Salt bende çalışıyor diye. Yine geçen yaz oluyor bu, kadıncağız bir gece karakoldan telefon etti. Ağlıyor iki gözü iki çeşme *(Tabii romancıdır, telefondan görür iki gözünün iki çeşme olduğunu. F.O.)* artık bende çalışmaya gelmeyecekmiş. Gelirse kendisinden beni vurmalarını istiyorlarmış... Bunları söyledi. Peki sevgili Fikret, hepsi rastlantı olabilir mi?»

Akıl almaz işkencelerin uygulandığı, korkunç acıların yaşatıldığı bir dönemde bayan Adalet'in bu acısına katılamıyorsam kusuruma bakmasın. Tüm bunları uygulayan güç ya da güçler eğer isteseydi tabanca tutukluk yapmazdı, vurma görevi evdeki yardımcı kadınına da hiç verilmezdi, o olsa olsa bir plastik tabancadır yahut bir şakadır ama eşek şakası. Olmaması gereken şeyler bunlar, insanın insana reva görmemesi gereken şeyler. Ufak bir tehditle, «tutukluk yapan» tabancayla ne yazık ki Adalet Ağaoğlu'nun da bir süre hayatı kaydırılmış, sinirleri laçka edilmiş, haksız, insanlık dışı davranışlar, bir nevi işkence, tabi bu kadarına bile direnç gösteremeyeni etkileyen!

«..Eğer bir kimse bazen, en küçük bir eleştiride hemen kaleme sarılan meslektaşlarımı anlayamam.. (G.T.s. 222)» deyip en ufak bir eleştiriye altı sayfa mektup yazıyor, hızını alamayıp tüm bunları ikiyüzelli dört sayfalık bir kitaba dönüştürüyorsa.

Eğer bir insan, ister romancı ister öykücü, ister oyun yazarı ister ressam yahut gazeteci olsun, fotoğraftan anlamadığı için bunun jürisine katılamıyacağını savunup bunu örnekle belirtirken, 8 mm. bir sinema makinesi alıp bazı şeyler çektiğini açıkladıktan sonra bunu, «...Daha taa 1965'lerde sinema sanatımıza önemli katkıları olabilecek yürekli bir girişim... (s.27)» diye açıklayabiliyorsa... ..«*Yazsonu*'nda söyledim, ya da romanın Nevin'ine söylettim: İnsan yok olmak istemiyor, insan yaşadığı yerlerin de yok olmasını istemiyor. (s.29)» düşüncesini taşırken, savunurken o kitabı yazdığı Alanya Yeşilköy'deki yazlığını romanda yakındığı kişiye on bilmem kaç milyon liraya satabiliyor ve yaşadığı yerin yok olmasına bizzat neden oluyorsa *(O ev yıkıldı yerine otel parçası oturtuldu F.O.)* ve kitap boyu okuyup öğrendiğimize göre hiç kimseyi doğru dürüst sevmiyor, sevemiyorsa yani annesini, yani babasını, yani kardeşlerini, yani görümcesini, bir yaşlı yazar hariç işyerinde birlikte çalıştıklarını, hele hele sanat yaşamında yer alan insanları; diyelim ki Ergin Orbey, Tunç Yalman, Cemal Süreya, Turgut Özakman, Fethi Naci, Tezer Özlü (Ağaoğlu), Sezer ve Demir Özlü, Mahir Canova, Hayati Asılyazıcı, Bekir Yıldız, Leyla Erbil, Nezihe Meriç, Salim Amca, Ahmet Kahraman, Memet Fuat, Afşar Timuçin, Pınar Kür. Hele hele hışmından sayfalarca kurtulamayan Oktay Akbal ve kitabında çok sevdiğine ilişkin örnekleri yer alan sessiz kibar, duygulu ve bilgili Selim İleri'yle bile sonunda darılıyorsa, taaa 1952'lerde başlayan kinini, öfkesini nefretini 1985'te tüm bu kişileri içeren bir kitaba dönüştürebiliyorsa, ödül meraklısı değilim derken «şaibeli gördüğü» seçici kurulların verdiği ödülleri yine de alabiliyorsa ve aldığı bir ödül için «..Üsteki çekmecenin yerinde kaymasını engelleyen, Sedat Simavi'nin sarı yaldıza bulanmış küçük heykeli imiş...» diyebiliyorsa; bir yabancı ülkeye kapı komşusuna gidilir gibi gidilemeyeceğini bunun kimi zaman aylar süren bir yazışmaya dayandığını, ziyaret tarihinin çok önceden saptandığını elbette bilmesine karşın «..ödülü, Orhan Kemal adına verecek kişi Bayan Öğütçü de ortalarda görünmüyordu. O, Orhan Kemal anma gününe katılmak üzere, Sofya'ya gitmişti. Sofya'daki anış herhalde Orhan Kemal ailesine çok daha önemli görünmüştü.» (s.248) diyebiliyorsa.... Gerçi *Akis*'te yazılar imzalı yazılmazdı, ama avuç içi kadar bir çevrede herkes kimin ne yazdığını bilirdi.»(s.111-112) dedikten sonra o avuç içi kadar yerde Cemal Süreya'nın yazmadığı bir yazıya Cemal yazdı diyebiliyorsa ve o yazıya ve yazanına öfkesini, kinini, nefretini Abdülhamitvari otuzüç yıl içinde taşıyabiliyorsa...*Göç Temizliği*' nde bu kin, bu nefret ve bu öç alma duygularını içinden atamıyor, temizleyemiyor üstelik anı-roman biçimde bir kitapla pekiştirebiliyorsa bu kitabın «tahlil»i edebiyatçılardan çok ruh bilimcilere de düşer.

Tüm bunlara karşın *Göç Temizliği* içinde sanatının irdelemesi olmayan kendisiyle, çevresiyle, başına gelenleri kendince yorumlayan kinleriyle, öfkeleriyle, nefretleriyle doyumsuzluk ve hazımsızlıklarıyla, hor görmelerle, ince kaba alaylarla insanlara tepeden bakmalarla dolu, bunlarla yoğrulmuş, üstelik kolay reçeteli bir kitap...

Bakmayın, «..ben, en küçük bir eleştiride hemen kaleme sarılan meslektaşlarımı anlayamam» dediğine... Bugüne dek tanık olduğumuz örneklere dayanarak belirtiyorum, Adalet Ağaoğlu roman ve oyun yazmayı sevdiği kadar sevgili İlhan Berk gibi 'adımdan söz edilsin de nasıl edilirse edilsin' sevenlerden. Sabreden görür.

Adalat Ağaoğlu, *Göç Temizliği* - nde asıl temizlenmesi gereken şeyleri İstanbul'a taşımış ve kitaba dönüştürmüş, bu yaşayan bir kadının evrak-ı metrukesi, sanatçının ruhsal durumunu kendi eliyle, ortaya koyması yönünden üzerinde önemle durulması, incelenmesi gereken bir kitap yine de.

Bu vesileyle, akıl ve sinir hastalıklarına ilişkin kitapları yeniden okumaya başladım, sanırım ilerde gerekecek. ●

Gazipaşa, 8 Aralık 1985

HÜZÜNLÜ YÜZÜM

Heinrich Böll

Çeviren

Yusuf Özeker

Martıları izlemek için limanda dikilmiş dururken, hüzünlü yüzüm, bu bölgede kol gezen bir polisin gözüne çarptı. Boş yere yükseklere fırlayan, ve sonra yiyecek bir şeyler aramak için kendini birdenbire aşağı bırakan, süzülen kuşlara gözüm takılı, dalıp gitmiştim: Liman kendi başına terkedilmişti; yeşilimsi su pis yağla yoğunlaşmıştı ve kabuk bağlamış derisinde eski püskü ne varsa yüzüyordu; tek bir gemi yoktu görünürde, vinçler paslanmış, hangarlar haraptı; bu kara yıkıntılarda sıçanlar bile barınmıyordu sanki; sessizdi ortalık.

Dışarısıyla her türlü ilişki çok yıllardır kesilmişti.

Uçuşlarını izlediğim belirli bir martıyı gözüme kestirmiştim. Fırtınayı önceden sezen bir kırlangıç gibi ürkek, genellikle suyun yüzeyine yakın süzülüyordu; kimi kez uçuş hattını yoldaşlarıyla birleştirmek için çığlık atarak yukarı dikiliyordu; o anda isteğim sorulsaydı da söyleyebilseydim, martıyı beslemek için bir ekmek beni en çok sevindirirdi: ufalamak ve düzensiz uçuşlarını bir beyaz nokta ile saptamak, üzerine uçacağı bir hedef yerleştirmek için; çok sayıda ipliklerin içine bir şey saklayıp yumak yaparcasına, bir ekmek parçasını fırlatarak, karmakarışmış uçuş hatlarının çığlık çığlığa dalgalanmasını böylece düzene sokmak..

Ne var ki ben de onun gibi açtım, hem de yorgun; hüznüme rağmen gene de mutlu; çünkü orada dikilip durmak, eller ceplerde, martıyı izlemek ve hüznü yudumlamak güzeldi. Fakat birdenbire resmi bir el omuzuma kondu ve bir ses "gelin birlikte" dedi. Bu arada el, beni omuzumdan çekleştirmeye ve beni sürükleyip götürmeğe girişmişti. Durakaldım, eli silkeledim ve sakince

"Delisiniz" dedim.

"Arkadaş" dedi, hâlâ görünmeyen kişi "sizi uyarıyorum"

"Bayım" diye karşılık verdim.

"Baylar yok bizde" diye kızgın bağırdı "Hepimiz arkadaşlarız."

Ve şimdi yanıma geçti, yandan süzdü beni ve ben de, mutlulukla oradan oraya dolaşan bakışlarımı geri çekmek ve onun işgüzar gözlerinin derinliklerine daldırmak zorunda kaldım. Onyıllardır görevden başka birşey tıkınmamış bir manda gibi ciddiydi.

Başlamak istedim söze, "hangi nedenle..."

"Hüzünlü yüzünüz" dedi, "yeterli neden."

Güldüm.

"Gülmeyin!" Kızgınlığı hiç de yapmacık değildi. Önce, tutuklanabilecek hiçbir vesikasız orospu, sarhoş yalpalayan hiçbir gemici, ne hırsız ne de gaspçı olmadığı için ortalıkta zaman öldürmekten sıkıldığını sanmıştım; fakat şimdi ciddi olduğunu görüyordum: Beni tutuklamak istiyordu.

"Gelin birlikte."

Sakince sordum "ve niçin?"

Kendimi toparlayana kadar sol bileğim ince bir zincirle sarılmış kelepçelenmişti bile, ve o anda, bir kez daha okkanın altına gittiğimi biliyordum artık. Son bir kez, dağınık uçuşan martılara döndüm, külrengi güzel göğe baktım ve çarçabuk bir dönüşle kendimi suya atmayı denedim; çünkü bu pis bulanık sıvıda boğulmak bile, rastgele bir yerde bir arka avluda bir çavuşça boğazlanmaktan ya da yeniden içeri tıkılmaktan çok daha güzel göründü. Fakat polis bir hamleyle beni öylesine yanına çekti ki hiçbir savuşma olanağı kalmadı artık.

Bir kez daha sordum, "ve niçin?"

"Mutlu olmanızı zorunlu kılan yasa var ya."

"Ben mutluyum!" diye bağırdım.

Başını iki yana salladı, "hüzünlü yüzünüz..."

"Fakat bu yasa yeni", dedim.

"Otuzaltı saatlik, ve her yasanın duyurumundan yirmidörtsaat sonra yürürlüğe girdiğini pekalâ biliyorsunuz."

"Fakat ben yasayı duymadım, tanımıyorum."

"Cezadan kurtarmaz. Önceki gün, bütün oparlörlerden, bütün gazetelerde duyuruldu, ve kimi kimselere...", bu noktada aşağılayarak süzdü beni, "ne basının ne de radyonun nimetlerinden pay alamayan kimi kimselere de, imparatorluğun bütün sokaklarına uçaklardan atılan bildirilerle tanıtıldı. Son otuzaltı saati nerede geçirdiğiniz de böylece ortaya çıkacak, arkadaş."

Çekleştirdi beni. Ancak şimdi, havanın soğuk olduğunu ve paltomun bulunmadığını hissettim; ancak şimdi açlığım alabildiğine arttı, ve karnım zil çalıyordu; ancak şimdi, sakalı uzamış hırpani kılıklı olduğum ve her arkadaşın tertemiz, taze tıraşlı, mutlu ve karnı tok olmasını zorunlu kılan yasaların bulunduğu aklıma geldi. Adam beni, önü sıra, hırsızlığı kanıtlanmış bir bostan korkuluğu, tarla çitinin kenarındaki düş kurduğu yerleri nasıl terketmek zorun-

da bırakılırsa, öyle iteliyordu. Sokaklar bomboştu, karakolun yolu uzak değildi, ve yeniden beni tutuklamak için nasıl olsa hemen bir neden bulacaklarını bilmeme rağmen, yüreğime bir ağırlık çöktü; çünkü adam beni, limana uğradıktan sonra, gezip dolaşmayı istediğim, gençliğimin geçtiği yerlerden geçiriyordu: Sarmaşıklarla dolu, güzelim dağınıklıkta, yolları yaban otlarıyla örtülmüş bahçeler —şimdi hepsi, planlanmış, düzenlenmiş, temiz ve anavatansal birliklerin pazartesileri, çarşambaları ve cumartesileri bu yerde gösteri geçitleri yapabilmeleri için büyük dikdörtgenler biçiminde hazırlanmıştı. Sadece gök eskisi gibiydi ve hava, yüreğimin düşlerle dolu olduğu günlerdeki gibi...

Yollardan geçerek giderken,kimi aşk-kışlalarında çarşamba günleri kimlerin bu keyiften sağlık kurallarına uygun pay alma sırasının geldiğini belirten, devletin resmi belgelerini asılmış olarak orada burada görüyordum; bazı meyhaneler de, içkili olduklarına ait simgeleri dışarı asmaya, görünüşe bakılırsa, yetkili kılınmışlardı: tenekeden kalıplanmış bir bira bardağı, enlemesine şeritlerle devletin renklerinde boyanmış: açık kahverengi, koyu kahverengi, açık kahverengi. Çarşambaları kafa çekeceklere ait devletin resmi listesine adı geçirilmiş olan ve çarşamba birasından pay alması beklenenlerin yüreklerinde daha şimdiden keyif egemendi mutlaka.

Rastladığımız herkesi, hele gözleri polise ilişince çok daha yoğun olmak üzere, telaşın anlaşılmaması olanaksız belirtileri kaplıyordu; hepsini yorulmak bilmez çalışkanlığın inceden inceye titreşimleri sarıyordu; herkes daha hızlı yürüyordu; tümüyle görev bilinci yüklü bir yüz takınıyorlardı, ve dükkanlardan çıkan kadınlar kendilerinden beklenen hoşnutluğun ifadesini yüzlerine kondurmaya çabalıyorlardı; devletin işçisini akşamları iyi besleyerek gününü tazelemek konusunda kulağı bükülmüş ev kadınının görevi,coşkun neşe, hoşnutluk gösterisi olarak buyurulmuştu.

Bütün bu insanlar fakat öylesine becerikli yoldan sapıyorlardı ki hiçbiri bizim yolumuzla doğrudan kesişmeye zorlanmıyordu; sokağın neresinde yaşam izleri görünse bize yirmi adım kala yok oluyorlardı; herkes çarçabuk bir dükkana girmeye ya da bir köşeyi dönmeye çabalıyordu; ve kimisi de kendisine yabancı bir eve dalmış ve adımlarımız duyulmayana değin kapının arkasında beklemiş olabilir.

Sadece bir kez, tam bir kavşağı geçerken, üstünde öğretmen rozetini belli belirsiz algıladığım yaşlı bir adam karşımıza çıktı; yolundan sapamazdı artık ve bu durumda önce yönetmelik uyarınca (dümdüz tutulmuş eliyle, mutlak boyuneğmişliğin simgesi olarak, başına üç kez vurup) polisi selamladıktan sonra, kendisinden, yüzüme üç kez tükürmeyi ve beni yasal zorunlu önlemeyle, "hain domuz" yaftalamayı talebeden görevini yerine getirmeye çabalıyordu. İyi hedeflemişti, gelgelelim hava sıcaktı, gırtlağı kurumuş olmalı; çünkü sadece birkaç, oldukça içeriksiz önemsenmeğe değmez,elimde olmayarak —yönetmeliğe rağmen— giysimin koluyla silmeyi denediğim köpük rastladı bana. Bunun üzerine polis kıçıma tekmeyi bastı ve omurgamın orta yerine yumruğu indirdi; sakin sesle ekledi bir de buna:"1.Basamak"; aşağı yukarı şu demekti bu: Her polisçe uygulanabilir cezalandırılmanın en hafif ilk şekli.

Lalehan Uysal

Öğretmen çarçabuk ortalıktan savuştu. Onun dışında herkes bizden kaçınmayı başardı; sadece bir de bir kadın, bir aşk-kışlasının yanı başında, akşama has keyiflerin ötesinde kurallaştırılmış

havalandırmayı yerine getiren soluk, şişkin bir sarışın, eliyle çaktırmadan bir öpücük yolladı;ve ben polis hiçbir şeyi farketmemiş görünmeye çabalarken, müteşekkir gülümsedim. Başka her arkadaşta, itiraza yer bırakmadan ağır cezalandırılmaya yol açacak özgürlüklere bu kadınlarda izin vermeleri polislere tembih edilmişti; çünkü onlar, genel çalışma keyfine çok esaslı katkıda bulunduklarından, yasanın dışında ele alınıyorlardı; Devlet Filozofu Dr. Dr. Dr. Bleigoeth'ün okunması zorunlu (Devletle İlgili) Felsefe dergisinde başlayan liberalleşmenin bir simgesi olarak, yol açabileceği sonuçların lanetlendiği bir ödün...

Bir önceki gün, başkente doğru yolculuğum sırasında, bir çiftlik evinin kenefinde derginin bir öğrenci tarafından —çiftçinin oğlu belki de— pek zekice sövgülerle bezenmiş birkaç sayfasını bulduğumda bunu okumuştum.

Bereket versin, tam düdükler öterken istasyona vardık; ve bu düdük sesleri, sokakların, yüzlerinde munis bir mutlulukla (çünkü, aksi halde çalışmanın bir yük olduğu belirginleşeceğinden, çalışma bitiminde pek o kadar da büyük sevinç göstermemek buyurulmuştu; çalışmaya başlarken coşkun gösteriler egemen olmalıydı, coşkun gösteriler ve şarkılar) binlerce insanla dolup taşacak olması demekti; bütün bu binler yüzüme tükürmek zorunda kalacaklardı. Gene de düdük işareti paydosa on dakika kaldığı anlamına geliyordu; çünkü herkes, şimdiki Devlet Başkanının yöngösterici özdeyişi uyarınca, kendini esaslı bir yıkanmaya adamaya tembihliydi: Mutluluk ve sabun.

Bu çevrenin karakolunun, basit bir beton kitlesinin kapısını geçerken benden de alışılagelmiş "Bedensel Önlem" payını esirgemeyen iki nöbetçi bekliyordu: Şakaklarıma süngülerini hırsla vurdular ve tabancalarının namlularını köprücük kemiğime yönelik şaklattılar, 1 numaralı Devletyasasının Giriş Bölümü uyarınca: "Her polis her yakalanana(söylenmek istenen:tutuklanana) karşı kendini bizatihi bir iktidar olarak ispat ile muvazzaftır; getirileni bizzat yakalamış olanlar, sorgulama esnasında icap eden bedeni tedbirleri tatbik saadetine iştirak edeceklerinden, bunlar bu vazifenin haricindedirler." 1 numaralı Devletyasasının kendisinde aşağıdaki tümcelerin içeriğinin tıpkısı vardır: "Her polis herkesi cezalandırma *imkanına sahiptir*, bir kabahatten suçlu olan herkesi cezalandırmaya *mecburdur*. Bütün arkadaşlar için cezaya uğramama değil, cezaya uğramama imkanı mevcuttur.

Şimdi, birçok kocaman pencereyle donanmış, uzun, boş bir koridordan geçiyorduk; sonra bir kapı kendi kendine açıldı; çünkü nöbetçiler geldiğimizi çoktan iletmişlerdi, ve o günlerde her şey mutluluk verici, istenene uygun, düzenli olduğundan, ve herkes buyurulmuş olan günlük yarım kilo sabunu temize havale etmeye çabaladığından, yakalanan (tutuklanan) birinin getirilmesi, o günlerde* ne de olsa bir olay demekti.

Sadece telefonlu bir yazımasası ve iki koltuk bulunan hemen hemen boş bir odaya girdik; benim odanın orta yerinde esas duruşta dikilmem gerekiyordu; polis, miğferini çıkarttı ve oturdu.

Önce bir süre tam bir sessizlik vardı ve hiçbir şey olmadı;her zaman böyle yaparlar; en kötü olan da bu; yüzümün gitgide karmakarışıklığını seziyordum; yorgun ve açtım, ve hüznün o kendine has mutluluğunun son izi de yokolmuştu; çünkü okkanın altına gittiğimi biliyordum.

Birkaç saniye sonra, kahverengiye çalan ön-sorgulayıcı üniforması içinde solgun,uzun boylu bir insan, hiçbir şey söylemeden içeri girdi;tek söz etmeden oturdu ve gözünü bana dikti.

"Meslek?"
"Sıradan bir arkadaş."
"Doğum?"
"1.1.Bir" dedim.
"Son yapılan iş?"
"Ceza hükümlüsü"
İkisi bakıştılar.
"Salıverme nerede ve ne zaman?"
"Dün, mahpushane 12, hücre 13"
"Salıverilme, nereye?"
"Başkente"
"Belge"

Salıverilme belgesini cebimden çıkarttım ve ileri uzatıp verdim. İfademle doldurmaya başlamış olduğu yeşil karta belgeyi iliştirdi:

"O zamanki suç?"
"Mutlu yüz"
İkisi bakıştılar.
Ön-sorgulayıcı "açıklayın" dedi.
"O zaman" dedim "genel yas buyurulmuş olduğu gün, mutlu yüzüm bir polisin gözüne çarptı. Şefin ölüm günüydü."
"Cezanın süresi?"
"Beş"
"Hal ve gidiş?"
"Kötü"
"Nedeni?"
"Yetersiz çalışma katkısı"
"Oldu"

Sonra ön-sorgulayıcı doğruldu, bana doğru geldi ve gerilip, ön üç orta dişlerime rastlayacak şekilde vurdu: Düzelmeyip yeniden suç işlemiş biri olarak aşağılanmam gerektiğinin bir simgesi... Hesaba katmamış olduğum, katılığı çoğaltılmış bir önlem. Ön-sorgulayıcı sonra çıktı odadan, ve koyu kahverengi üniformalı şişman bir delikanlı girdi: Sorgulayıcı. Hepsi birden dövdüler beni: Sorgulayıcı, üst-sorgulayıcı, baş-sorgulayıcı, hazırlık-yargılayıcısı ve son işlem yargılayıcısı, ve bu arada polis de yasanın emrettiği tüm bedensel önlemleri uyguluyordu; ve tıpkı beş yıl önce mutlu yüzüm yüzünden** beni beş yıla mahkum ettikleri gibi, beni hüzünlü yüzüm yüzünden on yıla mahkum ettiler.

Fakat ben de, önümüzdeki on yıla mutluluk ve sabunla dayanmayı başarabilirsem eğer, artık hiçbir yüzümün olmamasına uğraşmaya mecburum.

(*), (**): İşaretli yerlerde aynı sözcüklerin ikişer kez kullanılması bir çeviri savrukluğu değil, H.Böll'ün üslubunda sık sık karşılaşılan bir vurgulama biçimidir (Ç.N.).

Terörist Devlet ABD

Uluslararası diplomaside «Devlet destekli terörizm» ya da kısaca «devlet terörizmi» terimi, bir devletin kendi elemanları ya da kiralık adamları eliyle terörist eylemler planlayıp uygulaması için kullanılıyor. Bu tür terörist girişimler, devletin başka ülkelere yönelik saldırılarını, başka ülkelerin iç işlerine müdahale amacıyla ülkenin kimi politik şahsiyetlerine karşı suikastleri vb. kapsadığı gibi, herhangi bir devletin ülke içindeki muhaliflerine suikastler düzenlemesi, ya da siyasal gerekçelerle siyasi tutuklulara işkence yapması gibi «iç olayları» da içeriyor.

Terörist devletlerin günümüzde önde gelen üç şampiyonu ABD, siyonist İsrail ve ırkçı Güney Afrika devletleri. Çok uzağa gitmeye gerek yok: İsrail'in Tunus'taki FKÖ merkezini bombalaması, ya da Achille Lauro gemisini kaçıran Filistinli eylemcileri Tunus'a götüren Mısır uçağını ABD askeri uçaklarının havada tutuklayıp Sicilya'ya inmeye mecbur etmeleri ve Amerikan askerlerinin uçağı kuşatarak rehineleri teslim alıp ABD'ye götürmek istemeleri, ancak İtalyan askerlerinin karşı koyması üzerine buna cesaret edememeleri, devlet terörizminin en son örneklerinden.

Gene faşist diktatörlüklerin tu-

F. Almanya'nın Cassel bölgesinde ABD'nin yaptığı bir kimyasal savaş tatbikatına katılan Amerikan askerini ve onun özel giysilerini yaşlı bir köylü kadın hayretle izliyor...

tuklulara uyguladıkları işkenceler, ya da sayıları on binlerle ifade edilen «siyasi kayıplar», yani devlet tarafından öldürülen siyasiler aynı terörizmin örnekleri arasında yer alıyor. (Bu konuda Guatemala devlet başkanının geçtiğimiz ay yaptığı bir açıklama olgunun bizzat sorumlular tarafından itiraf edilmesinden başka bir şey değil: Diktatör, Guatemala'daki siyasi tutuklular için kendisine sorulan bir soruyu şöyle yanıtlıyor: «Bizde siyasi tutuklu yoktur, siyasi ölü vardır». Batılı ajanslar bu ülkedeki «siyasi kayıp»lar sayısının 30 bin kişiye yükseldiğini belirtiyorlar.)

ABD'nin eğittiği ve Kongre kararıyla resmen finanse ettiği «kontra»ların Nikaragua'da işledikleri cinayetler ve giriştikleri sabotajlar ABD'nin güncel terörist eylemlerinin başında geliyor. Grenada'nın ABD tarafından işgal edilmesi ve adanın halen Amerikan işgali altında bulunması ise ABD'nin bir başka terörist girişimi olduğu gibi, uzayı silahlandırmak projesinde adanın önem taşıdığının ortaya çıkması da, Beyaz Saray'ın ve Pentagon'un niteliğini ortaya koymaya yetiyor.

ABD'nin devlet terörizmi kuşkusuz ki, bu gibi «resmen deklare edilmiş», yani inkâr edilemeyip kabullenilmiş terör suçlarından ibaret değil. Bir de, dışta CIA içte ise CIA ve FBI aracılığıyla düzenlenen sayısız terör eylemi var ki, bunlar birer ikişer zamanla ortaya çıkıyorlar. Örneğin Papa'ya karşı yapılan suikast girişimindeki CIA parmağı ve CIA'nin daha sonra bu terör eyleminden nasıl yararlanmak istediği, ya da zenci liderlerden Martin Luther King ve Malcolm X dahil birçok muhalifin gene ABD devleti tarafından öldürüldüğü biliniyor. Amerikan gizli polisinin cinayet listesinde, özel sektöre ait bir nükleer santralda, birçok işçinin ve laborantın radyasyona tutulmasıyla sonuçlanan «iş kazalarına» karşı mücadele eden, şirket yöneticilerinin masraftan kaçınmak amacıyla arızaların giderilmesine yanaşmamalarına ait belge topladığı için öldürülen işçi temsilcisi Karin Silkwood adlı bir kadın sendikacı da bulunmaktadır.

ABD, başka ülkelerdeki karşı-devrimci girişimler için de terörist yetiştiren bir ülkedir. ABD'nin çeşitli yerlerindeki resmi eğitim kamplarında Latin Amerika'dan, Afrika'dan, Güney Asya'dan pek çok kişi terörist olarak eğitilir.

Bu resmi CIA veya ordu kampları dışında bir de «özel sektör» görünümü altında çalışan terörist eğitim kampları bulunmaktadır. Örneğin, Hindistan'da Indra Gandi'nin katili olan Sikhlere men sup teröristlerin Alabama'daki bir «özel sektör» (!) kampında eğitildikleri ortaya çıkmıştır. Nitekim bu teröristler aynı gün ABD'den hareket eden iki Hint yolcu uçağına saatli bomba yerleştirmişlerdi, bunlardan birisi —Tokyo'ya giden uçağın havaalanına tarifeden yarım saat önce inmesi nedeniyle— uçak boşken pistte patlamıştı. Diğer uçak ise İrlanda sahilleri açıklarında havada infilak etmiş, 346 kişi ölmüştü. Bomba ları koyan teröristler yakalandıklarında Alabama'daki kampta eğitildiklerini açıkladılar. Kampın yöneticisi ise yaptığı açıklamada, kampın «özel sektöre ait askeri bir okul olduğunu, parayı veren herkesin bu okulda "özel savaş" için eğitilebileceğini» söyledi. Daha sonra terörist eğitim okulu konusunda Batı basınında yapılan yayınlarda, «öğrencilere» her türlü «özel savaş» teknikleri, özellikle sabotaj eylemlerinin, patlayıcı imalinin «sessiz adam öldürme» yöntemlerinin vb. öğretildiği fotoğraflarıyla sergilendi.

Her ne kadar, ABD'nin terörist yetiştirme konusunda da özel sektörcü olabilecek kadar kapitalizmini geliştirdiği düşünülebilirse de, bu «özel okulun» devlete ve CIA'e bağlı birtakım paravan kurumlar tarafından işletildiği kimsenin meçhulü değil.

ABD'nin terörizm politikası artık kapalı kapılar ardından çıkıp, Amerikan kamuoyunun gözünde meşrulaştırılmış bir duruma ulaşmış

RAMBO: HANGİSİ GERÇEK?

Film ve gerçek!.. Rambo ve ABD Savunma Bakanı Weinberger

bulunuyor. Örneğin olağanüstü gişe rekorları kıran Rambo filmleri, tam anlamıyla terörizmi teşvik eden, sadece teşvik etmeyip, aynı zamanda yüceltip, kutsayan bir iğrençlik taşıyorlar. Rambo'nun simgeleştirdiği terörist, Amerikan şovenizmini kışkırtan bir tip olmaktan da öte, Amerikan terörizmini kutsuyor ve milyonlarca insan tarafından benimseniyor. Rambo, yarı çıplak vahşi görünümlü bedeniyle, elindeki acaip silahlarıyla komünistlere ölüm kusuyor. Terörist sadece komünistlere de değil, ABD'nin Vietnam'dan çekilmesinin suçlusu diye gördüklerine de saldırıyor, bu saldırıda karşısında insan bulamayınca, bu kez girdiği gizli merkezdeki elektronik cihazları tahrip ediyor.

Bugün Reagan ve onun politikalarıyla, Rambo tam bir bütünlük oluşturuyorlar. Rambo adının Amerikan ilericileri tarafından Ronbo diye Ronald Reagan'a yakıştırılmasını, sadece ince ve zeki bir buluş olarak almamak gerekir. Amerika'daki milyonlarca insan Rambo'nun şahsında Reagan'ı, ya da Reagan'ın şahsında Rambo'yu bulduklarını övünerek söylüyorlar. Örneğin Amerikan devleti hava korsanlığı yaparak Filistinlilerin uçağını İtalya'ya indirdiğinde Amerikan televizyonlarının sokaktaki vatandaşla yaptığı röportajlarda pek çok kimse,bu eylemden bir Amerikalı olarak gurur duyduğunu belirttikten sonra, «Aslan Reagan» der gibi, «Rambo Reagan» diye övünmekten kendini alamıyor.

Ronald Reagan

Ve kendisini «hür dünyanın» lideri, yani dünyanın jandarması ilan etmiş olan, özgür bir ülke olduğunu ikide bir tekrarlayan ABD, bugün CIA'sinden terörist eğitim kamplarına, Pentagon'undan yeşil berelilerine ve kiralık askerlerine, FBI'ından Ulusal Muhafızlar'ına ve Ronald'ından Rambo'suna kadar terörizm batağının, bu insanlık suçunun ta içine gömülmüş durumda.

İlk bölümünü bu sayıda bulacağınız derlemelerde, ABD'nin devlet terörizmini, kendi kaynaklarından kanıtlarıyla ve çarpıcı örnekleriyle okuyacaksınız. ●

Ferruh Doğan

Bay Ölümle Röportaj

1973'te Şili'deki Pinochet darbesinde CIA'nin rolünün açıkça ortaya çıkmasından sonra, ABD yönetimi kamuoyunda beliren tepkiyi azaltmak, kendisini suçtan arındırmak ve CIA'nin bu işleri yönetimin bilgisi dışında yaptığı imajını yaratmak üzere harekete geçti. Amerikan Senatosu'nda Senatör Frank Church başkanlığında kurulan komisyon ABD istihbarat örgütlerinin faaliyetlerini incelemeye başladı, tabii CIA, FBI ve diğer istihbarat birimlerinin izin verdiği sınırlar içerisinde. Yine de kamuoyunu biraz olsun yatıştırmak üzere açıklanan bilgiler dahi, ABD yönetiminin bir numaralı gizli operasyon aracı olan bu örgütlerin ülke içinde ve dışındaki faaliyetlerinin dehşet verici boyutlarını sergilemeye yetti.

Aşağıda okuyacağınız ve 1975 Kasım'ında yayınlanan Church Komisyonu raporunun ardından Amerikan yayın organlarında yeralan söyleşide, 1960'ların başlarında CIA içinde kurulan ve ZR/RIFLE diye anılan suikast düzenleme işiyle uğraşan bölümün istihdam ettiği, adı saklı tutulan Mr. Death (Bay Ölüm) faaliyetini anlatmaktadır.

■ **Senato komisyonunun CIA'nin istihbarat faaliyetlerini araştırması sırasında, komisyon başkanı Frank Churc'e eski CIA başkanı William Colby "zehir fırlatan bir silah" gösterdi. Bu silah televizyonda da gösterildi ve tüm ülkede gazetelerin ön sayfalarında sergilendi. Bu silah hakkında ne biliyorsunuz?**

□ Değişik zamanlarda sayıları yarım düzineyi bulan çeşitli zehir fırlatıcı silah gördüm, bunları ya balistik testlerde ya da zehir denemelerinde kullandım. Church komisyonunda gösterilenin elektrikli olduğu söyleniyor. Öyle olduğunu sanmam. Gördüğüm elektrikli silahlar manyetik kurşun kullanıyordu, ama daha büyük olmaları gerekir.

■ **Zehirlerle uğraştığınızı söylediniz. Bu ne tür bir işti?**

□ CIA benden esas olarak suikastler için yöntemler ve araçlar geliştirmemi istedi. Üzerinde çalıştığım hemen herşey insanları öldürmeyi amaçlıyordu. Uğraştığım üç temel suikast tekniği silahla vurma, zehirleme ve patlayıcılardı.

■ **Bize zehir kullanan bir silahtan örnek verebilir misiniz?**

□ Evet. 1950'lerin ortasında CIA'daki irtibat adamım çözülmesini istediği bir sorunu olduğunu söyledi. Bu tür işler hep varsayımlar şeklinde konuşulur. Örneğin birini uçakta fazla gürültü etmeden öldüreceksiniz. En basit cevap temas zehiridir. Bana bir madde verildi, deriye geçen bir sıvıydı bu ve içine herhangi bir şey karıştırabilirdiniz. Sonra, birinin elbisesine, ayakkabısına bir damla damlatın, bu tür işler için en temel araç budur.

■ **Bunu CIA'deki irtibatınıza verdiniz mi?**

□ Hayır, bir adım daha ileri gittim, yılan zehirleriyle uğraşmaya başladım. Önce dondurulmuş kaplan pitonu zehiri kullanıyordum, daha sonra başka bir yılanda karar kıldım, çünkü belirtileri pek seçilemiyordu. İç kanamaya sebep oluyor ve birkaç gün sonra öldürüyordu. Ölüme neyin yolaçtığını söylemek güçtü.

■ **Size bu işlerin varsayımlar halinde iletildiğini söylediniz. CIA'de irtibat kurduğunuz adamın, işi açık açık anlattığı hiç oldu mu?**

□ Bana "eğer şöyle olsaydı" demeyip de işi açık açık anlattığı ender zamanlardan birisi Jaguar kullanan bir siyahın "posasını çıkarma" işiydi.

■ **"Posasını çıkarmak" mı?**

□ Evet, böyle konuşurlar, Neyse, bu siyah adam arabasıyla giderken belirli bir noktada, diyelim ki hareket ettikten sekiz dakika sonra ölmeliydi. Nedenini bilmiyorum. Hakkında pekçok şey öğrenmem gerekiyordu, kilosu, sağ elini mi kullanırdı yoksa solak mıydı, vb. Nihayet, bana bir Jaguar direksiyonu ve adamın direksiyon başında çekilmiş fotoğrafını getirdiler. Siyah olduğunu o fotoğraftan biliyorum. Neden bilmem, bana garip göründü.. Her neyse bir karışım hazırladım ve direksiyonda normal olarak ellerini koyduğu yerlere sürmelerini söyledim. Dozu öyle ayarladım ki tam sekiz dakika ya da istenilen süre neyse o sürede yere serecekti. Gördüğüm kadarıyla bundan memnun oldular.

■ **Memnun olduklarını nasıl anladınız?**

□ İyi tanıdığım biri bana ilk dışarı işimi önerdi, bu teklif bende işi iyi yapmanın karşılığı verilmiş bir ödül izlenimi uyandırdı.

■ **Dışarı işi demekle neyi kastediyorsunuz?**

□ Ülke dışında iş.

■ **Bu ne tür bir işti?**

□ Bir otomobile çağrıldım. Arabanın içinde bir arkadaşım vardı. Bir uçağa gittik, sonra sanki tüm gece boyunca uçtuk. Bir yere indik. (Caracas) Bir başka araba gelip bizi aldı. Kent dışına çıktık. Tanksavar silahı olan biri, "bunu kullanmayı biliyor musun?" diye sordu "Evet" dedim. "Kullan öyleyse". Neye karşı kullanmamı istediğini sordum, dar bir yolda ilerleyen askeri araç konvoyunu gösterdi. Konvoydan birkaç kamyonu uçurdum. Sonra arkadaşım beni arabaya geri gönderdi ve kendisi "işlerini bitirmeye" gitti, kendisi böyle dedi.

■ **Bu ne demek?**

□ Tabancasını çıkarıp, hepsinin alnına birer kurşun sıktı, böylece hepsinin öldüğünden emin olmuştu. Bu olanlara, zehirlerle ilgili iyi iş yaptığım için ödüllendirme diye bakıyordum. Bu tür bir ödül düşünmüyordum. Sonra beri çağıran adama neler olup bittiğini sordum. Bana şaşırmış bir ifadeyle baktı, "hoşuna gitmedi mi?" dedi.

■ **Şimdiye kadar kimyasal sistemlerden söz ettik. Siz de zehir atan silah gibi aletler yaptınız mı?**

□ Tam onlar gibisini değil, ama başka çeşitlerini yaptım. Otomobil macerasından sonra irtibat adamım bir başka sorun "varsayımı" ile geldi. Diyelim ki bir oda dolusu adamın

hakkından gelmek istiyorsunuz ama içeriye silah ya da kuşku yaratacak benzer şeyleri sokmak mümkün değil, ne yaparsınız? Ardından gelen soru: Ne yapılmasını istiyorsunuz? Yani posa çıkarmak mı istiyorsunuz, geçici olarak kör olmalarını mı? Yoksa biyolojik saldırı mı? Bu terimi hep sevdim. Kulağa müstehcen geliyor. Neyse, bu olayda, irtibat adamım "hepsinin kesinlikle posası çıkmalı" dedi, "orta büyüklükteki bir odayı dolduracak sayıdalar". Ve ben yaptığım en pisin pisi bir işle çıkageldim. Bu aletlerin adı da buydu zaten: *Çeşitli iğrençlikler* . Bu 45 kalibrelik bir fişek büyüklüğünde bir minyatür bombaydı. Atıyorsunuz patlıyor, içi tavlanmış çelik dolu, üzeri zehir kaplı.

■ **Bu, bombayı kullanan için de tehlikeli değil miydi?**

□ Elbette tehlikeliydi. Hemen öldürürdü.

■ **Peki CIA bu sakıncaya itiraz etmedi mi?**

□ Hayır, ilginç buldular. Bunun iki çeşidini yapmamı istediler, ikincisi atana yaşama şansı verecek türden olacaktı. Bu bomba sigara ya da benzeri bir şeyle ateşlenebilecek bir fitile bağlanabilirdi. Bir başka türü işaret fişeği gibiydi. Üçüncü türe fosfor karıştırmıştım. Bunu klorofomla ıslatırsanız patlamaz. Ama kuruyunca, çok etkili bir patlayıcıdır. Odanın ortasına atarsanız, patlar. Bunu kapı üstüne, tuvalette klozet altına ya da üzerine kuvvetle bastırılacağı herhangi bir yere koyabilirsiniz. Ve bir kere ateşlendi mi, durdurmak da zordur.

■ **Bunlardan kaç tane yaptınız?**

□ 15 ya da 20. Garip garip teklifler yapılıyordu. Bir patlayıcıyla doldurulmuş silah yaptım, ateşlediğinizde sizi ve silahı tavana yapıştırıyordu. Walther PPKS.22 bildiğim CIA adamlarında oldukça yaygın bir silahtı. Bana da susturuculu bir tane vermişlerdi. Bir keresinde de öyle bir değişiklik yapmam istendi ki, ateşlendiğinde geri tepecek ve ateş edenin beynini dağıtacaktı. Bunun bizim adamlardan birisi için hazırlandığını sanıyorum.

■ **Yani kendi adamlarına karşı da suikast düzenlediğini mi söylüyorsunuz?**

□ O aletle ya da aletlerle ne yaptıklarını bilmiyorum. Ben sadece yapıyordum. Ama CIA içindekiler, bana gerektiğinde kendi adamlarını öldürebilecekleri izlenimini kesinlikle verdiler.

■ **Size bir silah verildiğini söylemiştiniz, bu ne tür bir verişti?**

□ Yine bir ödül gibi verildi. Bir iş yaptım, memnun kaldılar. Sonra bir arkadaşım, beni Caracas'a götüren aynı kişi, bir gün beni yemeğe davet etti. Memnun olduklarını söyledi, sonra da bir paket verdi. Paketi aldım ve ışın kontrolundan geçirdim, içinde ne var ne yok görmek için.

■ **Neden açmadınız?**

□ Eğer bu kadar mennun oldularsa beni cennete göndermek isteyeceklerini düşündüm. Bu standart bir önlemdi. Ve karşımda pırıl pırıl bir susturucu takılmış gıcır gıcır bir Walther duruyordu.

■ **Buraya kadar anlattıklarınızın 1950'lerin ortalarında ve sonlarında yaptığınız işlere örnek verilebileceğini söyleyebilir miyiz?**

□ Evet, ama elbette düzenli bir işim de vardı. (...) Enstitüsü'nde araştırma yapıyordum, akla gelmeyecek herşeye bulaşmıştım. İlk çalışmalarımdan birisi minyatür fünyeler çizmek ve denemekti.

■ **Minyatür fünyelerden söz ettiniz. Bunlar CIA için miydi, yoksa Enstitü'deki resmi görevinize mi dahildi?**

□ Her ikisi de. Resmen, füzelerin savaş başlıklarında ve cephanelerde kullanılacak fünyeler geliştiriyordum. Gayriresmi olarak da etki gücü yüksek patlayıcılar için minyatür zamanlayıcılar ve fünyeler yapıyordum.

■ **Öyleyse Enstitü ve CIA için yaptığınız fünyeler arasında ne fark vardı?**

□ Bu, esasen görünüşte farklılıktı. CIA'ninkiler daha çok Marlboro paketleri görünümündeydiler. Bunların sigara pakedi kamuflajında olmasını istemişlerdi ve en uygun Marlboro pakediydi. Ondan sonra tuhaf istekler oldu.Enstitüdeki işimin sonlarına doğru, Çakıl Mayını geliştirildi. Çakıl, bir çay poşeti büyüklüğündeki mayına verilen addı. Uçaktan atılıyordu ve yere çarptığında buharlaşma yoluyla patlıyordu. Öldürücü değildi. Üstüne basıldığında ateş alıyor ve ayağınızda sağlam kemik bırakmıyordu. Benim görevim aslında alanı Çakıl'dan temizlemek için çare bulmaktı, çünkü bir toplantıda şu soruyu da ben sormuştum: "Baksanıza, bir bölgeye trilyonlarca Çakıl ektikten sonra, orayı geri almak istediğinizde ne olacak? Herkes koltuk değneği ile mi yürüyecek?"

■ **Bu mayın hiç kullanıldı mı?**

□ Doğruyu söylemek gerekirse, evet. Vietnam'da. Öldürücü değildi, Ayaktaki her kemiği unufak ediyordu. Biliyorum, çünkü denemelerin sonucunu gördüm, gerçekten korkunçtu.

■ **Nasıl denemiştiniz?**

□ Ölülerin bacağını alıyorduk. Bu bacaklar Vietnam'da ölenlerin cesetlerinden çalınıyordu. Ailelerine de bacaklarını savaşta kaybettikleri söyleniyordu. Bacağa ordunun çoraplarından giydirip, bir postalın içine yerleştiriyorduk. Sonra da makinede üzerine 85 kg.lık bir insanın ağırlığıyla bastırıyorduk.

■ **Konuşmanın başında üç tür silahla uğraştığınızı söylemiştiniz. Church Komisyonu araştırmaları sırasında uyuşturuculardan çokça söz edildi. Siz hiç uyuşturucu işiyle uğraştınız mı?**

□ Hatırladığım kadarıyla yalnızca iki kez. İrtibat adamım bana içiçe geçmiş 27 şişede korunan yarım gram LSD getirdi ve Enstitünün yemekhanesinde verdi. Her zaman doğrudan konuya girerdi ama bu kez huzursuzdu. Bu 1950'lerde oluyor. LSD'nin ne olduğuna dair hiçbir fikrim yoktu. Ondan bilgi istemek zorunda kaldım. Bana ana hatlarıyla anlatmaya başladı. Ama verdikleri iş hakkında onların da tam bilgiye sahip olmadıklarını hissediyordum.Bana verdiği o körolası şeyin ne olduğunu bilmiyordum, yanına bile yaklaşmak istemedim. Ama yine de bana verdi. LSD'yi öksürük haplarına yerleştirdim ve hapları yeniden eskisi gibi paketledim. Soğuk algınlığına karşı kullanılan ilaç kutularına da koydum.

■ **Doz ne kadardı?**

□ Çok büyük. Herhalde ebediyen ortadan kaldıracak kadar.

Diğerine BZ deniliyordu. Onunla ancak kapalı kutu içine ellerinizi eldivenle sokarak çalışabiliyordunuz çünkü soluk alma yoluyla etkiliyordu. BZ verilen askerlerin durumunu gösteren korkunç filmler gördüm. Bu adamlar dış dünyayla ilgisi kesilmiş şizofrenlere dönmüşlerdi. Beden faaliyetleri üzerinde hiçbir denetimleri olmadan öylece oturup duruyorlardı.

■ **Ülke içinde kullanılmak üzere bir şeyler ürettiniz mi?**

□ LSD'ye kadar üzerinde çalıştığım herşeyin ve yılan zehirlerinin ABD dışında kullanıldığını düşünü-

yorum. Ama yılanlar burada kullanıldı sanırım. Bana nedenini sormayın, ülke içinde kullanıldığını hissettim.

....17 yaşlarındaydım, silahlarla içli dışlı bir sınıf arkadaşım vardı. Silahlar ve özellikle Nazi silahları üzerine geniş bilgisi vardı. Tam bir faşistti. Bir gün CIA'ye çalıştığını söyledi... Beni Caracas'a götüren adam oydu.

■ **CIA'nin sizi 17 yaşında istihdam ettiğini mi söylüyorsunuz?**

□ O sıralardı. Lisedeydim.

■ **Bu genel bir uygulama mıdır?**

□ Bir fikrim yok. (...) daha da genç çalışmaya başlamıştı. Vietnam'da ve 2. Dünya Savaşı'nda 17 yaşında pekçok çocuğun savaştığını düşünürseniz bu yaş o kadar genç değil. İnsanlar bu tür adamları hep 40 yaşındaki James Bondlar olarak düşünürler. Halbuki bisikletle okula giden çocuk, ulusal güvenlik gerekçesiyle belinde bir otomatik silah taşıyor olabilir. Her neyse, (...) beni Pazar günleri derslere götürüyordu. Dersler için kullandığımız bir kilise vardı ve orada temel bilgileri, ideolojiyi, silahlar, patlayıcılar üzerine teknik bilgileri vs. öğreniyorduk.

■ **Kimden?**

□ Kim olduklarını bilmiyordum ve diaları, şemaları, metinleri ile iyi hazırlık yaptıkları her hallerinden belliydi.

■ **O kadar genç yaşta CIA için neler yapıyordunuz?**

□ Daha çok, susturucu yapıyordum. (...) gelip bana şöyle şöyle bir silah için susturucu gerek diyordu, yapıyordum. Hepsi kolay sökülüp takılıyordu, hem kullanıldıktan sonra kolay atılması için, hem de uçakta bagaj içinde kuşku yaratmadan taşıyabilmek için.

■ **Okuldan sonra (...) Enstitü'süne gittiniz?**

□ Evet, bir sürü saçmalıktan sonra okuldan atılınca Enstitü'ye gittim. Oradan ayaklanma bastırma merkezine, sonra kendi kurduğum işe, sonra da silah yapımcılığına.

■ **Silah yapımına başladığınızda CIA ile irtibatım yoktu diyorsunuz?**

□ Önceleri yoktu. Ama hemen sonra beni arayıp "bir başka ajan seninle temas kuracak" diyeceklerini biliyordum. Öyle oldu. Benden istedikleri ilk iş bir el kitabı yazmaktı. Daha çok patlayıcılara yönelik olarak ve özellikle kimyasal ve biyolojik silahlar ve sistemler üzerineydi. Lisede okuduğu kimyadan öte bilgisi olmayan herkesin kullanabileceği bir şey olacaktı.

■ **Bu kitabı neden istediklerini biliyor musunuz?**

□ Özellikle dikkatimi çeken şey ABD'de bulunabilecek bitki ve materyallere eğilmemi istemeleri oldu. ABD'de yetiştirilenler ve satılanlar üzerine. Bu merak uyandırıyor.

■ **Daha sonra ne istediler?**

□ 22'lik bir yandan ateşlenen özel sistem geliştirmiştim. CIA çok ilgilendi, "öldürme yeteneği daha artırılmış bir başkasını" yapıp yapamayacağım soruldu. İrtibat adamım 2000 sayfalık telefon rehberini aldı ve on metre kadar uzaklıktan ona ateş etti. Rehberde bir yumruk girecek büyüklükte delik açıldı. Pek fazla gürültü de çıkmamıştı. Sonra bunun askeri kaputtan ya da Rusların giydikleri kaputlardan geçip geçmeyeceğini, aynı tahribatı yapıp yapmayacağını öğrenmek istediler. Bu kaputları kullanarak insan hedefler üzerinde denemeliydim. İrtibat adamıma kaputları getirmesini söyledim. Rus kaputları giymiş dört koyun üzerinde denemeler yaptık, ister inan ister inanma. Kimse bunu bilmiyordu.

■ **'Koyunların üzerine kaputları kim giydirdi?**

□ Ben. Hiç koyuna kaput giydirdiniz mi? Herhalde giydirmemişsinizdir. Hayvanların ayağını, kaputların kollarına geçirdim. Her şeyin ne kadar gülünç olduğunu düşünmeden edemiyordum. Öldürmeden önce koyunlara Rus kaputları giydiriyordum. Birisini göğüs boşluğundan vurduk, tabii hemen öldü. İkincisi ön sağ bacağından vuruldu ve o da hemen öldü. Sonra Venus hafifmakineli tüfeği doldurdular. Sesi o kadar garipti ki, kimse silah atıldığını anlayamazdı. Ateş ettiklerinde koyun anında kıymaya döndü, korkunç birpislik oldu. İnanılmaz bir şeydi, 1, 2 saniyede yüz atış yapıyordu. Koyun darmadağın olmuştu. Gerçekte ölen iki koyundu. Çünkü ilki o kadar çabuk ölmüştü ki, adam elini tetikten çekene kadar kurşunlar birinciyi geçip ikinciyi de öldürmüşlerdi.

■ **CIA tatmin oldu mu?**

□ Tam anlamıyla evet. Bu modelden 5000 adet istediler, yaptım. Sonra gelip sordular "Bununla daha başka ne yapabilirsiniz? Öldürücü gücünü daha arttırabilir misiniz?" diye.

■ **Son işleriniz.**

□ Son büyük işlerden biri basınçla çalışan ve patlamadan çok siyanür salan bir bombaydı. İrtibat adamının deyişiyle "bir sivil havayolu uçağını yokedecek kadar" küçük olmalıydı. Önemli olan uçak düştükten sonra geride iz kalmamasıydı.. Bunlardan iki tane yaptım.

■ **(Ayrıldıktan sonra) peşinizi bıraktılar mı?**

□ Kesinlikle hayır. Beni izlediklerini biliyordum. Sokağın başında hangi saatte dışarı çıkarsam çıkayım bekleyen bir araba vardı. Artık yüzüne aşina olduğum bir adamdı. Telefonlar dinleniyordu. Birini arayıp "şu saatte şuraya gideceğim" dediğimde, sokağın başındaki arabanın da aynı yöne hareket ettiğinden emin olabilirdiniz. Sonra hiç kimsenin gitmediği yerlerde CIA adamlarına rastlamaya başladım. Bana kasıtlı olarak kendilerini gösteriyor ve izlediklerini hissettiriyorlardı.

■ **En son ne zaman görüştünüz?**

□ Son görüşmemiz karımın izlendiğini farketmesinden sonra oldu. Gece gündüz birinin peşinde dolaştığını hissetmiş ve korkmuştu. Telefonla bir buluşma ayarlayıp CIA'den iki kişiyle görüşmek üzere bir lokantaya gittim. İçki içiyorlardı, isteyip istemediğimi sordular. Şöyle dedim: "Hayır istemiyorum. Buraya yalnızca şunu söylemeye geldim. Eğer beni politik birşeylere bulaşmış biri gibi böyle gözaltında tutmaya devam ederseniz, hele ailemi de karıştırırsanız, bilin ki Langley'deki merkezin ana havalandırma sistemine patlayıcı yerleştireceğim. Eğer bana ya da aileme olağandışı bir şey olursa, bu işin nasıl yapılacağını ayarladım, bilmiş olun" Sonra çıkıp yürüdüm.

***

Basında yeralan bu söyleşi şu notla bitiyordu:'Söyleşi basılmaya hazırlanırken Bay Ölüm bir kalp kirizinden ölmüştür.' Gerçekte Bay Ölüm tek kişi miydi yoksa CIA ölüm komandolarından birkaç "ölüm meleği"nin itiraflarının birleştirilmesiyle mi ortaya çıkmıştı, bu kesinlik kazanmadı. Ama kesin olan bir şey var Bay Ölüm'ün söylediklerine karşı hiçbir yalanlama yapılmadı. Church Komisyonu raporunda yer alan bilgiler de Bay Ölüm'ün anlattıklarını doğruladı. ●

(International Terrorism and the CIA, Documents, Eyewitness Reports and Facts, 1983).

ABD'de Terör Okulları

Bir paralı asker Hilton Oteli'nde nasıl tanınabilir? Manhattan'daki otelin girişindeki salonda acele hareketlerle dolaşan beylerin çoğu yakındaki Wall Street'in idarecileri ya da borsa simsarı görünümündedir. Parlak ceketli, kulakları pırlanta küpeli olanlar da pop-müzikçiler. Beklediğimiz adamın işi ise, tabancayla, makineli tüfekle, patlayıcı maddeyle ya da elleriyle insanların nasıl öldürüleceğini öğretmek. Amerikan gazeteleri onu «Terörün Profesörü» diye adlandırıyorlar.

Sinirli sinirli bakışlar fırlatan sakallı o olabilir. Eskimiş ayakkabılar, ütüsüz pantalon ve safari ceket giymiş olan Frank Camper mi? Başını eğiyor ve konuşmaya başlıyor: *«Call me Frank»*, bana Frank deyin. Frank Camper görünüşüyle insanda çarpıcı bir etki yaratıyor. Neredeyse 1.90 m.lik boyu var, solgun ve uykusuz görünüyor. Bunda şaşılacak bir yan yok. Muhtemelen eski öğrencilerinden birinin Toronto'dan Londra'ya giden Hindistan Hava Yolları'na ait bir jumbo jeti uçuş sırasında saatli bomba ile havaya uçurmasından beri, yaklaşık 14 gündür rahat yüzü görmedi. İrlanda'nın güneybatısında Atlantik Okyanusu'na düşen uçağın 329 yolcusundan kurtulan olmadı. Şimdi Lal Singh adındaki, Hindistan yönetimine karşı savaş ilan eden Sikh örgütüne üye genç bir adam, bombayı yerleştiren olarak aranıyor.

Lal Singh, 3 arkadaşı ile birlikte 1984'ün Kasım ayında Frank Camper tarafından ABD'nin Alabama eyaletinde eğitilmişti. Şimdi, CIA, FBI, televizyon ve gazeteciler bu özel terör okulunun yöneticisine hoş olmayan sorular yöneltiyorlar.

Camper'la birlikte uzun bir süredir gizli, ama ABD'de yıllardır giderek açığa çıkan karanlık bir iş sahası manşetlere çıktı: Çoğu Vietnam savaşına katılmış adamlar yarım düzine kampta, dolar karşılığında paralı asker eğitmektedirler. Bundan başka *«Survival Schools»* (Sağ Kalmayı Öğretme Okulları) adı altında 130 «okul»da «o seni öldürmeden, sen onu öldür» parolası altında öldürme yolları öğretiliyor.

Frank Camper için bu *«Survival Schools»* yalnızca birer anaokulu niteliğinde. Camper kendi eğitim hangarlarında çok sıkı bir disiplinle yetiştirilen adamlarının kalitesinin, kötü şöhretiyle tanınmış *«Green Berets»* (Yeşil Bereliler) ile ölçülmesinden gurur duyuyor. «Benim birçok öğrencim halen Orta Amerika ve Yakın Doğu'da görev almış durumda» diyor Camper, «ben terörist yetiştirmiyorum, aksine uluslararası terörizme ve komünizme karşı savaş için uzmanlar yetiştiriyorum.» Öğrenim gören öğrencilerinin edindikleri bilgilerle daha sonra ne yapacaklarından tabii ki o sorumlu değilmiş!

Frank Camper

Özellikle Beyrut'taki rehineler olayından sonra bütün ülkelere uluslararası terörizme karşı birlikte mücadele için çağrı yaparak, «insan yaşamına ve birliğimizin değerlerine karşı olan her türlü harekete karşı birlikte tedbir almalıyız» diyen Başkan Reagan'ın güvenlik danışmanı Robert McFarlane ise daha somut olarak, «ABD uluslararası teröre ve onları koruyan ülkelere, askeri yoldan karşılığı fazlasıyla vermeyi düşünmektedir» diyor.

Peki, CIA ve FBI'nın gözetimi altında özel *«Mercenary Schools»*da (Kiralık Asker Okulları) terör tekniklerinin öğretildiği ABD eyaletleri Alabama, Georgia, Florida, Michigan ve Colorado'ya da bu karşılık fazlasıyla verilecek mi?

1984 Ekim ayında Reagan, Nikaragua'daki Sandinist rejime karşı gerilla savaşı yapanları para ve silahla destekleyen *«Civilian Military Assistance Group»*un (Sivil Askeri Yardım Grubu) kuruluşunu ve yaptığı çalışmaları övüyordu. Reagan, bu özel yardım örgütleri için «tamamıyla ülkemizin gelenekleri içindedir» diyordu. Alabama'dan gönüllüleri Nikaragua'ya Sandinistlere karşı savaşmaya gönderen bir kuruluşun yöneticisi olan Thomas Posey, «Komünistlerin evimizin eşiğinde yine birşeyler yapmış olduğunu duyduğumuz her sefer kızgınlıktan kuduruyorduk» diyor.

ABD'nin savaş durumunda olmadığı ülkelerde ABD vatandaşlarının «tarafsız hareket» görünümü altında da olsa, o ülkelerin işlerine karışmaya hakları ve izinleri olma-

masına rağmen, ABD yönetimi bu özel savaşçılara karşı hiçbir şey yapmamaktadır. «Biz yabancı ülkelere paralı asker göndermiyoruz» diyor Frank Camper. Ama hiç kimse onun değişik ülkelerde yaklaşık 200 üyesi olan *«Mercenary Association»*da (Kiralık Askerler Birliği) halen dünyanın neresinde, iyi eğitimden geçmiş «anti-terör savaşçıları» arandığı yolundaki öğütlerini engellemiyor. Dünyanın çeşitli bölgelerinde halen çalışmakta olan «eski öğrencileri» ise Camper'ı muntazaman bilgilendiriyorlar.

Frank Camper gönderilen bilgileri kendisine saklamıyor, CIA veya FBI'a aktarıyor. Buna karşılık da ABD resmi makamları onu beş yıldır rahatsız etmiyorlar.

38 yaşındaki eski aile babası Camper, öğrencilerine bir sürü şey aktarabiliyor. Camper 18 yaşında ABD ordusuna kaydoldu. 19 yaşında Vietnam'a gitti. Orada gizli operasyonlara katıldı. «Kamboçya sınırında bir hücum kıtasında görev aldım».

Savaştan sonra Frank Camper işe, kendi hesabına paralı asker olarak devam etti, «Kuzey Yemen'de, Suudi Arabistan'da, Panama'da, Meksika'da, Honduras'da, El Salvador ve Nikaragua'da çalıştım» diyor, çoğunlukla komünistlere karşı çalışmış, «anti-terör savaşçısı» olarak eğitim görmüş, ABD hesabına

General Singlaubi: «Paralı askerleri el altında bulundurmak iyidir»

yabancı ülkelerde «güvenlik danışmanı», yabancı politikacılar ve işadamları için de bodyguard'lık yapmış.

Yaptığı işlerde kaç insan öldürüldü? «Saymadım». Kurbanları için üzülüyor mu? Camper önce tereddüt ediyor, sonra cevaplıyor: «Hayır». O, her zaman haklı tarafta savaşmış. Her isteyenin kiralayabildiği paralı askerlere yeterince ödeme yapılıyor mu? «Ben işimi ve anlaşma yapacaklarımı seçerim. Normal askerler bunu yapamazlar».

Sadece 1982'den beri Camper iki düzine ülkeden yaklaşık 600 adama öldürmenin hayvani sanatını öğretti. Camper'ın «eğitim» kursları 14 gün sürüyor ve diğer masraflar hariç 350 dolar. «Bunun için insanlar ağaç kovuklarında uyuyorlar, kızarmış karıncayla besleniyorlar» diye açıklıyor idari işleri yürüten karısı. Çizme ve savaş kıyafetlerini öğrenciler kendileri getiriyorlar. Silah, patlayıcı madde ve cephane tedarik ediliyor. Müşteriler, Filipinler, Malezya, Japonya, Güney Afrika, Kanada, Meksika, Brezilya, Şili, Panama ve Kosta Rika'dan geliyorlarmış. Bunların yanısıra «savaş ve terör teknikleri» öğrenimi gören Alman olmuş mu? «Evet, belki yarım düzine». Neonaziler var mıydı? Öğrencilerinin politik görüşlerinin onu genelde pek fazla ilgilendirmediği şeklinde cevap veriyor Camper. Öğrenim görmek üzere gelen Almanlar arasında Rolf isimli 30 yaşlarında biri polis teşkilatının özel bir ünitesindenmiş.

Camper'ın kampında öğretilen bir başka teknik, işkence zoruyla itiraf. Burada «düşman» donuna kadar soyuluyor, bağlanıyor, kırbaçlanıyor ve bıçakla işkence ediliyor. «Doğru değil» diyor Camper, «fakat bazen birazcık kan geliyor». Kurşunla yaralanmalar da olmuş. «Biz çoğu kez ağır cephaneyle eğitim yapıyoruz». Yangın tabancaları, silahlar, makineli tüfekler ve tabancalar kullanılıyor. Bıçakla ya da elle «sessiz öldürme» de programda yer alıyor.

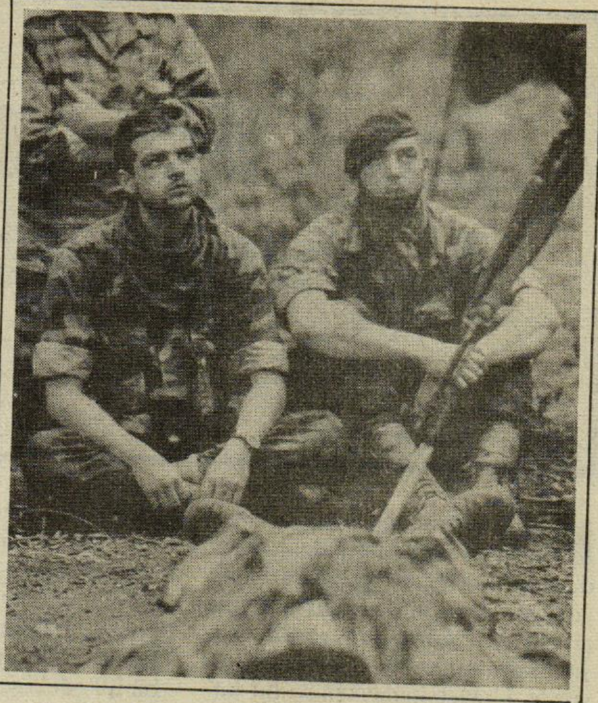
Geleceğin koruma görevlileri, «özgürlük savaşçıları» ve teröristler

Alabama'nın ormanları Güneydoğu Asya ve Orta Amerika'dakilere çok benzer!

bu türden bilgileri Alabama, Pittsview'daki «özel operasyon merkezi» nde edinebilirler. Burada, öğretmenlerden albay J.David Webster, «komünizm yeryüzünde yayılıyor. Buna karşı birşeyler yapmamız gerek» diyor. Bu alandaki öncü Mitchell Livinston Werbell'di, on yıl önce Georgia'da Powder Springs'teki «Cobray» okulunu kurmuştu. Buradaki iki haftalık katillik eğitimi için gururla 2500 dolar isteniyor. Buna karşılık 15 *tecrübeli* eğitimci öğrencilerle çalışıyor. ABD generali John Singlaub arkadaşının yaptığı işi övüyor: «Mitch bu işin tam adamı. Eğer huzursuz bir yönetimin askeri yardıma ihtiyacı olursa ve böyle bir iş Kongre'den geçmezse, paralı askerlerin el altında bulunması iyidir». Eski kahraman Werbell bir yıl önce, 65 yaşında prostat kanserinden öldü, işletmeyi şimdi oğlu yönetiyor.

Bu konudaki genel yayın organı ise Colorado'da çıkan *«Soldier of Fortune»* dergisi. Okuyucularını yeni silahlar ve savaşla ilgili konularda bilgilendiriyor. İlan bölümlerinde «Kirli Hilelerin Ana Kitabı» veya «En İyi Nasıl Öldürürüm?» gibi kitapların reklamı yapılıyor. Profesyonel paralı askerler veya amatör-maceracılar, her cinsten öldürücü silahları ve mermileri bu dergi aracılığıyla ısmarlayabilirler. Derginin fiyatı 19,95 dolar. Ayrıca dergide Vietnam'da savaşmış eski askerler ve yeni eğitim görmüş paralı askerler de yaptıkları işleri anlatıyorlar.

Bu sansasyon dergisi her sonbahar «savaş aletleri» sergisi düzenliyor. Aynı sergide pratik denemeler de yapılıyor. Las Vegas'taki bu gösterilerde hızlı yangın silahları atışları, «kafa avcıları operasyonu», askeri durumlar üzerine—örneğin Afganistan, Orta Doğu ve Orta Amerika—seminerler yapılıyor. Bu yayında çalışan bir gazetecinin tahminine göre ABD'de 300'e yakın yüksek rütbeli eski asker aylık 2000 dolar karşılığında savaş görevlisi olarak çalışmaya hazır. Bunlar dışında sınırlı askeri tecrübeye sahip 10.000 kişi de bir haftalık askerlik için 250-400 dolar ücret istiyorlar. Camper'ın değerlendirmesi, «bunlar paralı asker değil, yalnızca savaşçılık oynuyor» şeklinde. Onun yanında eğitim görenler ise gerçekmiş.

«Öğrenciler»e etkili sorgulama yöntemleri öğretiliyor

Camper'ın paralı asker okulu, Alabama'da Birmingham'ın 25 mil güneybatısında bulunuyor. 3 kilometrekarelik büyük manevra sahası, ormanı da içine alıyor, «orada Orta Amerika ve Güneydoğu Asya'daki gibi savaşılıyor». Camper bunu kendi tecrübelerinden biliyor.

1984'ün 19 Kasım'ında 4 Sikh ortaya çıktı, «patlayıcı maddeyle nasıl saldırı yapıldığı konusunda herşeyi öğrenmek istiyorlardı»diye hatırlıyor terör okulunun şefi. Bu, Camper için alışılmışın dışında bir istek değil, «bizim programımız dahilinde».

Bu hevesli öğrenciler, akşam topluca yapılan sohbetlerde ne yapmayı düşündüklerini de anlatıyorlardı: Radikal bir Sikh örgütü üyesiymişler, 1984 Haziran'ında Hindistan yönetimi tarafından Altın Tapınak'a yapılan saldırıya karşılık vereceklermiş. Camper, «Hindistan Devlet Başkanı Gandi'yi öldürmeyi ve Hindistan'da atom enerjisi santralına saldırıyı planlıyorlarmış. Hatta benden içme suyu merkezlerinin nasıl zehirlendiğini öğrenmek istiyorlardı» diyor.

Önce, bu dört Sikh'in sözcüsü durumunda olanı etkili silahlarla yapılan eğitim sırasında yaralanır. Paralı asker okulunun şefi polise haber verir, «silahla yaralanmalarda bu, mecburidir» çünkü. Birmingham hastanesindeki yaralıyla FBI ilgilenir ve onu orada alıkoyar. Daha sonra onu ve arkadaşlarını farkettirmeden göz hapsine alır, Hindistan başbakanının Haziran ayında ABD'yi ziyaretinden bir hafta sonra FBI ajanları ve ABD polisi Gandi'nin öldürülmesi ile ilgili komployu açıklarlar. Yarım düzine Sikh yakalanır. Yakalananlar arasında Camper'ın öğrencilerinden biri kaçıp kurtulur. 25 yaşındaki bu gencin okuldaki kayıt formunda ismi Lal Singh olarak yazılmıştır.

23 Haziran günü Hindistan Hava Yolları'na ait uçaktaki bir valizde bulunan bomba Londra'ya iniş öncesinde patlar. İşte o zamandan beri L.Singh adına bilet satın alıp, bagaja iki bavul veren ama kendisi uçağa binmeyen bu genç aranıyor. «Sempatik bir gençti» diye hatırlıyor Frank Camper. Bomba yerleştirmeyi o göstermemiş, «bu bizim eğitim programımıza dahil değil» diyor.

FBI şu sıralar terör ustalarının konuşmalarını onaylamıyor. Camper okulunun reklamını yapmak için ortalıkta fazla konuşmuş. Sonuç, başarı. Geleceğin katillerinin bundan sonraki dönem katılacakları kurslar için kayıtlar doldu. ●

Stern dergisinin Temmuz 1985/28 sayısından özetlenerek çevrilmiştir.

Eski Bir CIA Ajanının İtirafları

Ralph W. McGehee 40 yaşlarında tipik bir Amerikalıydı. Kendini tanrının seçkin bir evladı olarak görüyor ve üstün insanlar ülkesine ait olmaktan gurur duyuyordu. Yaşıtları arasında oldukça saygı görüyordu. Üniversitedeyken iyi bir futbolcu olmak, ona öğrenci çevresinden başlayarak, bir uçtan bir uca bütün ülkede itibar sağlamıştı. O yıllarda Notre Dame Üniversitesi futbol takımı üç kez ülke şampiyonu olmuştu ki, zaferde biraz da onun payı vardı.

1950'de mezun olduktan sonra ilk edindiği iş biraz tekdüzeydi. O, takım arkadaşlarıyla birlikte, Amerikan bayrağı başının üstünde dalgalanır, Amerikan milli marşı söylenirken kitlelerin yaptığı tezahüratı özlediği sırada, şu telgrafı aldı: «Önemli bir hükümet işiyle ilgilenir misiniz? Görev, dış ülkelere seyahati ve Dışişlerindekine benzer işleri içermektedir.»

İşte, hükümet ona layık olduğu şeyi veriyordu. O, sıradan bir Amerikalı değil, önemli biriydi. Özgür dünyayı komünist tehdide karşı korumak gerektiğine yürekten inanıyordu. Bir zamanlar senatör Joseph McCarthy ve ABD'deki tüm basın-yayın organlarının yaptığı gibi. Daha önce Amerikan Merkezi Haberalma Örgütü (CIA) adını hiç duymamıştı ama Washington'a gidip de, yapacağı işi öğrendiğinde, hükümete yardım edebileceği için çok mutlu oldu, biraz da gurur duydu.

O da binlerce benzeri üniversite mezunu gibi CIA'nin bir neferi olmuştu. Boyu bosu, atletik vücudu, sarı saçları, «açık» teni, «açık» renkli gözleriyle mükemmel bir prototipti.

Komple bir eğitimden sonra McGehee Washington'da Asya bölümünde çalıştı. İlk görevin yeri Japonya, Filipinler ve Tayvan oldu. Bu yıllar boyunca gördü ki CIA'nin bir ülkedeki şefi, o ülkedeki Amerikan elçisinden daha önde gelmektedir. Bunu katıldığı bir partide tanık olduğu şu olay kanıtlamıştı: Ülkenin başbakanı CIA şefiyle özel konuşma yapacağını söyleyerek Amerikan büyükelçisinden odayı terketmesini istemiş, büyükelçi de kıpkırmızı bir yüzle, öfke içinde bu hareketi protesto etmişti.

Tayland aynı zamanda göreviyle ilgili ilk şaşkınlığa uğradığı yer olacaktı. Şefi ondan, ülke içindeki muhalefetle ilişkisi olan diğer ajanları da izlemesini istemişti. İstihbarat örgütünün ülkenin kuzey taraflarına yerleştirdiği bütün görevlilerin konuşmalarını özel olarak izleyip, şefe iletmek durumundaydı. Buna red cevabı verdikten kısa bir süre sonra karşılığını aldı, ilk fırsatta Washington'a geri gönderildi.

Ralp W.Mc Geche

McGehee «sonradan gördüm ki, bu işi kabullenenler kısa sürede bölümde önemli adamlar oluverdiler» diyecekti.

Bu deney güvenini biraz sarsmıştı. Langley'deki CIA merkezinde Tayland bölümüne atandı. Burada Uzakdoğu bölümünün başı William Colby'le tanıştı. Colby Senato'dan daha fazla para koparabilmek için Uzakdoğu'daki durumun çok vahim olduğu izlenimini veren raporlar hazırlıyordu. McGehee 1965'te Tayland'a yeniden gönderildi. Görev yapacağı bölgede «komünist tahribatın çok kuvvetli olduğu» söyleniyordu.

McGehee'nin sağladığı istihbarat takdir ediliyordu ve kendisine terfi sözü verilmişti. 1967 Ağustos'unda Colby bizzat kendisi McGehee'nin raporu doğrultusunda incelemelerde bulunmak üzere ülkenin kuzeydoğusuna doğru yola çıktı. McGehee, Colby'e komünistlerin halkın desteğini sağlamış olduklarını, çünkü yaptıkları işlerin halkın içinden kaynaklandığını; bu desteğin terörle sağlandığı yolundaki önceki CIA raporlarının yanlış olduğunu, halkın, savunmasız köylülere karşı girişilen acımasız baskılar yüzünden yönetimden giderek soğuduğunu ve bunun da yalnızca o bölgede değil, bütün ülkedeki yönetime direnenlerin yolunu açtığını söyledi. Bunun

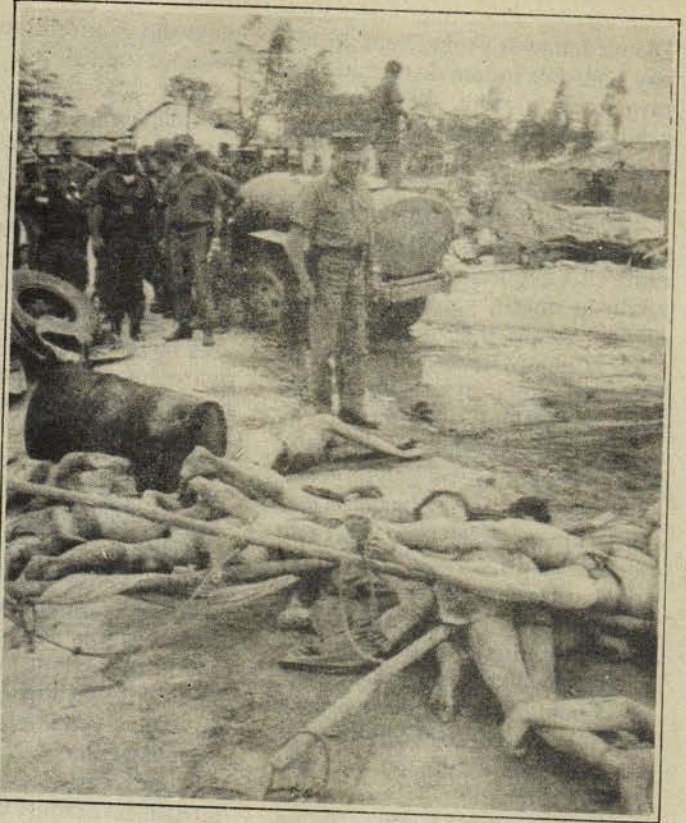
üzerine, terfi etmek bir yana, Washington'a geri gönderildi.

1968'de bu kez Vietnam'a yollandı. İşin içyüzünü gördüğünde, Vietnam hakkındaki CIA raporlarının Tayland'dakiler gibi yanlış, hatta daha da kötü çarpıtmalarla dolu olduğunu anladı. Bu raporlara göre «Güneyde sürdürülen savaş, küçük bir komünist azınlık tarafından, nüfusun büyük çoğunluğunun desteğine sahip demokratik Nguyen Van Thieu yönetimine karşıydı», ama McGehee gerçeği söylüyordu: «Geniş çapta örgütlü ve zafere adanmış bir halka karşı, ABD Thieu yönetimini destekliyordu.»

CIA görevlisi olarak Tayland ve Vietnam'da edindiği deneyler şu sonuca varmasını sağlamıştı: «CIA bir istihbarat örgütü değil, bir karşı—istihbarat örgütü gibi çalışmaktadır. Politikacıların işine yarayacak bilgileri üretiyor, onların işine gelmeyen bilgileriyse hasıraltı ediyor. Başkanın gizli eylem kolu olarak çarpıtılmış bilgiler yayıyor, ABD halkında kalıplaşmış düşünceler oluşmasını amaçlıyor.» McGehee'nin karşı çıkışında ana nokta buydu ve benzer şekilde yalnız Güneydoğu Asya'da değil, Orta Amerika'da ve dünyanın diğer yerlerinde de ABD'nin politikasının nasıl şekillendiğini ayrıntılarıyla anlaması artık güç değildi.

CIA'nın Vietnam'daki gizli operasyonları 1954'e dayanıyordu. Vietnam halkı kahramanca mücadele ederek bağımsızlığını kazandığı sırada, ABD Cenevre anlaşmalarına rağmen, ülkenin güneyine el koymayı amaçlıyordu. Ağustos 1954'te ABD Ulusal Güvenlik Konseyi Güney Vietnam'da bir devlet kurulması direktifini veriyordu. Devletin başına New Jersey'de eğitim görmüş bir katolik olan Ngo Dinh Diem getirilecekti.

Diem, albay Edward Lansdale tarafından Saygon'a gönderildi. Albay daha önce Filipinler'de ve Küba'da bağımsızlık için savaşanlara karşı operasyonlar yürütmüş deneyli biriydi. Ama McGehee bu işin kolay olmadığını, çünkü bu Diem denilen adamın bütün Güney Vietnam'ı karşısına almış olduğunu söylüyordu. Yalnızca Ho Chi Minh'i destekleyenler değil, budistler, katolikler, milliyetçi örgütler, herkes

Ülkelerinin özgürlüğü için savaşta katledilen Vietnamlıların başında duran Amerikan generali...

GİDİŞ - ABD piyadelerinin Vietnam topraklarına indirilişi (1967)

Diem'e karşıydı. Ama Diem de, albay Lansdale'in tam desteğine, paraya, kaba kuvvete, silaha, propaganda araçları ve politik oyunlara, kısaca CIA'nin gizli savaşında gerekli herşeye sahipti.

İlk adım, halkı kuzeyi terkedip güneye yerleşmeye ikna çalışmaları oldu. CIA ekipleri, güneye gittikleri takdirde onlara yardım ve çeşitli olanak vaadlerinde bulunuyordu. Çinli komünist askerlerin Vietnam kadınlarını kaçırdıkları, köylere misilleme yaptıkları yolunda gerçekdışı dehşet hikayeleri üretiliyordu. Bu yollarla güneye bir milyon «mülteci» taşındı. Tabii propaganda makinelerine göre «Kuzey Vietnam Güney'e saldırıyor»du. Bu iddiaların üç aşağı beş yukarı Guatemala, Nikaragua ve El Salvador'da bugün de tekrarlandığı görülmektedir. Aynı şekilde Küba'da devrimci yönetimin çocukları ailelerinden ayıracağı yalanı ile kitlesel telaş yaratılıp, ülkeden kitlesel ayrılmalar da teşvik edilmemiş miydi?

Aralık 1968'de bir akşam, McGehee, Gia Dinh'deki villasının oturma odasında oturmuş Nancy Sinatra'nın «Such a Pretty World Today» (Dünya Bugün Öyle Güzel ki) plağını dinlerken kederle düşünüyordu: «Kurtarmaya çalıştığımız insanları neden bombalamak zorundayız? Küçücük çocuklara neden napalm atıyoruz?» Gerçekte çabaları bu küçücük çocukların diri diri yanmasına yardım etmekten başka bir şey değildi. ABD'nin katliamları onda bu cinayet ve dehşet silsilesinde sorumluluk taşıdığı için nefret duyguları uyandırmaya başlamıştı. İntihar etmeyi düşündü ama bu ne sağlayacaktı? CIA onun delirdiğine dair bir yalan uydurabilirdi. Bütün bunları kendisinin ve ailesinin hayatını tehlikeye atmadan açıklayabileceği bir fırsatın doğmasını beklemekten başka yapabilecek bir şeyi olmadığını anladı.

Artık «şirket»te istenmeyen adamdı, kimse onu dinlemiyordu. Dahası CIA'nin neden yalan söylemek zorunda olduğunu sorunca ve buna karşı çıkınca yalnızlığı arttı. Yeniden Washington'a döndürüldü, hiçbir yetki ve sorumluluk gerekmeyen bir işte dört yılını geçirdi. Düşündüklerini diğer görevlilerle tartışmak ve onların düşündüklerini anlamak zordu, çünkü bu tür yorumlarda bulunmak kariyerlerini tehlikeye atmak demekti.

McGehee şöyle bir olayı anımsıyor: Bu konular hakkında anlayışlı bir meslektaşıyla konuşmaya çalışmıştı. Tam o sırada üst düzeyden bir görevli yanlarına yaklaşmış ve arkadaşı öyle korkmuştu ki bir daha kendisiyle konuşmak mümkün olmadı.

Başka bir olay da 1972'de olmuştu: Bir grup genç görevli Kamboçya'nın işgaline karşı çıkmış ama Colby onlarla konuşarak, kendilerinin «örgütün bir parçası» olduklarına ve böyle bir davranışta bulunamayacaklarına ikna etmişti.

Sonunda «şirket»te geçen 25 yıldan sonra Ralph W. McGehee en doğru davranışın konuşmak olduğuna karar verdi ve CIA'de yaşadıklarını bir kitapta anlattı: *Deadly Deceits* (Öldüren Yalanlar). CIA'nin Orta Amerika'da nasıl çalıştığını, nasıl sahte belgeler düzenlediğini, dünyayı nasıl bir riyakâr propaganda batağına sürüklediğini, nasıl ölüm tezgahladığını, daha önce Demokratik Alman Cumhuriyeti'ne, Libya'ya, Vietnam'a, Küba'ya karşı olduğu gibi şimdi de Nikaragua'da Sandinist hükümete karşı komplolarını açıkladı.

CIA'yi kim durdurabilir? McGehee bu konuda kuşkulu. Ama sorunun yanıtını bilenlerin, kuşkusu yok. ●

DÖNÜŞ - Saygon'da (şimdi Ho Chi Minh kenti) Amerikan Büyükelçiliği'nin damı (1975)

CIA'nın Langley'deki genel merkezi

Güney Kore Uçağı Olayının Ardındaki Gerçek

Ela Yegin

Güney Kore Havayolları'na ait jumbo jet yolcu uçağının 1983 yılında düşürülmesiyle ilgili yeni kanıtlar uçağın Sovyet hava sahasına istenmedik bir seyir hatası nedeniyle girdiğine dair tüm teorileri yalanlamaktadır. İngiltere'de yayınlanan haftalık *New Statesman* dergisine göre pilotlar normal güzergahtan sapmış olduklarını biliyordu. Derginin bu konuda yayınladığı araştırmanın bir özetini sunuyoruz.

1 Eylül 1983 günü Güney Kore Havayolları'na ait KE 007 uçağı Japon Denizi üzerinde düşürüldü. Olayda 269 kişi öldü. Başkan Reagan olayı «Kore Yolcu Uçağı Katliamı» diye tanımlamaya çalıştı.

Başlangıçta, ABD tarafından uydurulup ortaya atılan esas soru, böylesine sorumsuz bir davranıştan Sovyet yönetiminin hangi kademede sorumluluk taşıdığı idi. Olaydan sonra Reagan, sivil bir yolcu uçağını düşürdüklerini Sovyetlerin pekala bildiklerinden «hiç şüphe» olmadığını ileri sürüyordu.

Oysa 1983'den bu yana tartışmanın zemini kesin bir biçimde değişmiştir. New York'da hem Güney Kore Havayolları, hem de ABD hükümeti aleyhinde milyarlarca dolarlık tazminat davaları açılmıştır. Bu davaların daha en az altı yıl süreceği sanılıyor. ABD'de şimdiden yayınlanmış olan iki kitapta ve yakında çıkacak bir üçüncüsünde de, bu trajik olayda ABD istihbarat faaliyetlerinin parmağı olduğu iddiası ya reddedilmemekte, ya da açıkça doğrulanmaktadır.

Başka çalışmalar, özellikle Tokyo'da yaşayan gazeteci Murray Sayle'in geçen yıl 22 ve 27 Mayıs'ta *Sunday Times* gazetesinde ve bu yıl *New York Kitap Tanıtma Dergisi'*-nin 25 Nisan sayısında yayınladığı ayrıntılı makaleler, Güney Kore Boeing 747 jumbo jet uçağı pilotlarını (dolayısıyla ABD istihbarat servislerini de) bile bile Sovyet hava sahasına girme suçundan arındırmaya çalışmıştır. Murray Sayle, «gerçekte ne olduğunu açığa çıkardığı»nı, kazara bir seyir hatasına nasıl düşüldüğünü «ispatladığı»nı iddia etmektedir.

Gelgelelim, *New Statesman*'in Japonya, Birleşik Krallık (İngiltere) ve İsveç askeri kaynakları ve araştırmacılarından edindiği yeni veriler ve tahliller bu iddiaların doğru olamayacağını gösteriyor. Eldeki verilere göre:

—Güney Kore Havayolları pilotları bir tek, basit seyir hatası yapmış olamazlar;

—Sovyet hava savunma sistemi uçağın düşürülmesinde bir hayli zorluk çekmiştir;

Sovyetler Birliği'nin ileri sürdüğü gibi, GKH jumbo jet uçağının Sovyet hava sahasına her iki girişinde de aynı menzil üzerinde bir ABD elektronik istihbarat uydusu bulunmaktaydı.

GKH faciası üzerine yeni yayınlanan kitabında Stanford Üniversitesi profesörlerinden Alexander Dallin olayda siyasi tepkiler ve ileri sürülen teknik açıklamaları dikkatle inceledikten sonra şu sonuca varmaktadır:

«Kabul etmek gerektir ki bütün olayın ABD tarafından düzenlendiği görüşü, bütün diğer görüşlerin tersine, gün geçtikçe ağırlık kazanmaktadır.»

KE 007 'nin (jet uçağının uçuş numarası) beş saat süren seferi 31 Ağustos 1983 günü yerel saatle sabah 03'te Alaska'nın Anchorage kentinde başladı. Uçak Uluslararası Takvim Kuşağını karanlıkta geçip önce Sovyet Kamçatka Yarımadası üzerinden uçtu, daha sonra 1 Eylül günü Greenwich saatiyle 18.15'i biraz geçe Sahalin Adası üzerinde ikinci defa Sovyet hava sahasına girdi. On dakika kadar sonra bir Sovyet SU-15 avcı uçağı Sahalin Adası'nı terketmek üzereyken Kore uçağına iki roket ateşledi. Uçak o sırada on bin metre kadar bir irtifada seyrediyordu. Kontroldan çıkıp denize düştüğü sanılıyor.

KE 007 'nin Alaska'dan ayrıldıktan sonra normal yolu olan uluslararası hava güzergahı *Red 20*'den gittikçe kuzeye saptığı anlaşılıyor. *Red 20*, Alaska ile kuzeydoğu Asya arasındaki beş hava koridorundan en kuzeyde olanıdır. Alaska sahilini geçtiği sırada uçak normal yolundan 12 mil sapmış bulunuyordu; Sahalin'e vardığında, *Red 20* hava koridoru üzerinde bulunması gereken yerin nerdeyse 400 mil kuzeyindeydi.

Ne «kara kutu»ne de seyir defteri elde bulunmadığından, olaydan da sağ çıkan olmadığı için, Koreli pilotların ne yaptıklarını sandıklarını söylemek mümkün değil. Fakat

doğru güzergah üzerinde olmadıklarını bildiklerini şimdi söyleyebiliriz. Çünkü şimdi biliyoruz ki Kamçatka Yarımadası'nı geride bıraktıktan sonra ve Sahalin'e varmadan önce, Okhotsk Denizi üzerinde, uçak önce sağa, sonra sola kıvrılıp bir «S» çiziyor. Pilotların mutlaka farkında olmuş olmaları gereken bu güzergah değişiklikleri uçağı Japon hava sahasına doğru yoluna devam edeceği yerde doğrudan Sahalin üzerine götürüyor.

KE 007 o sırada Japon hava trafik kontroluyla direk temas sağlamış olmasına rağmen pilot, uluslararası hava güvenliği kurallarının gereğini yerine getirmeyip, güzergah değişikliklerini trafik kontrol merkezine bildirmiyor.

KE 007 'n in hava trafik kontrol merkezini yanılttığını kanıtlıyan veriler, tuhaftır ki, ilk kez, tam da olayın olduğu gün Tokyo gazetesi *Asahi Simbun*'un akşam baskısında yayınlanmıştır. Söz konusu kanıt, Japonya'nın en kuzey ucunda Japon savunma güçlerine ait *Wakkanai* radar istasyonunca tespit edilen ve uçağın Sahalin Adası'nı geçişini gösteren radar izleme kaydıdır. Aynı kayıt olaydan birkaç gün sonra, 12 Eylül'de, tanınmış ABD havacılık dergisi *Aviation Week*'de hiç yorum yapılmadan yayınlanmıştır.

Uçağın normal güzergahından sapmaları bu Japon radar kaydından açıkça anlaşılmaktadır. Bu sapmalar pilotların kendi kontrolleri altında gerçekleşmiş olsa gerektir; oysa pilotlar uçağın seyri hakkında Japonya'daki hava trafik denetçilerine en iyi bir yorumla eksik, en kötü bir yorumla ise yanlış izlenim aktarmışlardır. Bunun niçin böyle olduğu spekülasyona açık bir konu.

KE 007 Japonya ile, Kamçatka'yı geçerken (Greenwich Saati: 15.40) telsiz teması kuruyor. O sırada *«Nippi Noktası»*nda olduğunu bildiriyor. Zorunlu güzergah *Red 20* üzerinde bir haberleşme noktasıdır *«Nippi»*. Buraya varan her uçak yol durumunu bildirmek zorundadır. Oysa o sırada gerçek *Nippi Noktası* 140 mil uzakta bulunuyordu. KE 007 Sahalin üzerinde uçmaya başladığı andan roket isabeti aldığı ana kadar pilotlar Tokyo ile temastaydılar. Ne bir techizat bozukluğu ne de herhangi bir başka zorluk bildiriminde bulunmadılar. Yapmamaları gereken güzergah değişikliklerinden de kesinlikle hiç söz etmediler.

Olaydan hemen sonra KE 007 'nin usulsüz güzergahını gerekçelendirmek için bir sürü teori ortaya atıldı. Çoğu, pilotların seyir araçlarını yanlış kullandıkları ya da göstergeleri yanlış yorumladıkları varsayımına dayanıyordu. Ne ki bir 747 yolcu uçağında iki pilot ve bir sürü iki ya da üç yedekli seyir sistemleri bulunur. GKH uçağında 3 Inertial Navigation Sistemi, 2 manyetik pusula, 2 hava durumu ve arazi radar takımı, telsiz seyir sinyalleri için 7 alıcı, 5 radyo, vb. vardı. Tecrübeli pilotların bütün bu cihazlardan gelen tüm seyir hatası göstergelerini yanlış yorumlamaları ya da dikkate almamaları olacak şey değildir.

Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü «seyir hatası» varsayımına dayanan en akla yakın üç teoriyi değerlendirmiş ve Aralık 1983'te bu konuda bir rapor yayınlamıştır. USHÖ'nün Hava Seyir Komisyonu'nun daha sonraki bir araştırması bütün bu teorilerin geçersizliğini kanıtlamıştır: «Komisyon, önerilen senaryolarla ilgili sonuçların kabul edilemeyeceğini görmüştür... Zira her birinde yeterince açıklanamayan noktalar bulunmaktadır.»

Bu arada bazı yorumculara göre Kore uçağının güzergah sapmaları bile bile yapılmış olabilir, ama nedeni yakıt tasarrufundan başka bir şey değildir: Alaska'dan Kore'ye Sovyetler Birliği üzerinden geçen bir güzergah yasal güzergahtan daha kısadır. Ne ki böylesine tehlikeli bir manevradan mutlaka haberdar olunur ve gerekli bildirim yapılırdı. Kaldı ki Koreli pilotların patronlarına birkaç bin dolar kazandırmak için uçağı da, yolcuları da bile bile tehlikeye atma riskini göze alabileceklerine ihtimal verilemez.

Sonradan bu GKH uçağı olayını doğrudan doğruya ABD güdümlü bir elektronik istihbarat operasyonu olarak açıklayan Sovyet Mareşali Ogarkov büyük bir harita üzerinde, tam olay sırasında Sovyet toprakları yakınında dolanan dört keşif uçağının yerlerini göstermişti. Yine Mareşale göre *«Farret D»* diye anılan bir uydu da Güney Kore uçağının Sovyet hava sahasına her iki girişi sırasında uzayda aynı noktadan geçmekteydi.

Sovyet açıklamasının inandırıcılığı şu olgudan güç kazanıyor: ABD, başlangıçta, KE 007 'nin yakınında bir ara bir RC-135 casus uçağı bulunduğundan söz etmemeye çalışmıştır. Söz konusu uyduya gelince, Sovyet hükümeti de, ABD hükümeti de bunun hangi uydu olduğuna dair açıklayıcı bilgi vermeye yanaşmamışlardır.

Bu tür uyduların belirlenmesinde son zamanlarda özel güçlüklerle karşılaşılıyor. ABD, ulusal uzay örgütü NASA aracılığıyla, uzaydaki araçların yörüngelerini bildiren günlük listeler yayınlayarak uzmanların bilgilenmesini sağlardı. Güney Kore uçağı olayından iki ay önce, Haziran 1983'de, kendi askeri uydularına dair hiçbir bilgiye listelerde yer vermemeye başladı.

Buna rağmen, SIPRI'de (Stockholm Uluslararası Barış Araştırma Enstitüsü) çalışan ve uzaydaki askeri faaliyetler üzerinde araştırma yapan bir uluslararası uzman, *Dr. Bhupendra Jasani*, ABD'nin *Elint* uydularının hareketlerini inceleyerek böyle bir uydunun aşağı yukarı Mareşal Ogarkov'un belirttiği yerlerde bulunduğunu ortaya çıkarmıştır!

Uzaya fırlatıldığı yıldan ötürü 1982-41C diye bilinen bir *Elint* uydusunun hareketleri Sovyetlerin ileri sürdüğü uydu geçiş zamanlarına uymaktadır. Bu uydu 1982 yılı 11 Mayıs'ında bir ABD Hava Kuvvetleri «Big Bird» KH-9 fotoğraflı keşif uydusuyla bir arada uzaya fırlatılmış, fakat sonradan 440 mil irtifada bir başka bağımsız yörüngeye oturtulmuştu. Güney Kore uçağının Sovyet hava sahasına girişi sırasında bu uydu tam tamına değilse de aşağı yukarı Sovyetler Birliği'nce belirtildiği biçimde Sahalin-Kamçatka bölgesi üzerinden üç kere geçmiştir. ●

«Şair, bir tavırdır ve şiirinin de üstünde bir yerdedir...»

Cemal Süreya, şiiri ve şiir sorunları üzerine Enver Ercan'ın sorularını yanıtladı

■ **İlk kitabınızın yayınlandığı yılın dergilerine baktım. Büyük bir ilgiyle karşılanan, üstünde tartışmalar yapılan bir kitap *Üvercinka.* Hatta, sizi, 'bu kitapla bir kuşak şairini buldu' diye de nitelemişler. Bugün, bu kitaba baktığımızda *İkinci Yeni Şiiri*'nin özelliklerini taşıyan, ama farklı bir kimliği olan, yeni bir şairle karşılaşıyoruz. Bu şairin kimliğini belirleyen en önemli özellik de şiirini *humor*la yapışık bir *erotizm*le yazması. Bu özelliği sorarak başlamak istiyorum.**

□ Çok içten ve gerçek bir şey söyleyeyim mi? Kendi şiirlerime karşı o kadar duyarlı değilim. Yaptıklarımın üzerinde hiçbir zaman ayrıntılı düşünemedim. Aslında şiirleri yazarken de öyleydim. Her seferinde ne yaptığımı bilmeden çalıştım. Çalışmak da denemez buna. İnsanın kendini ordan oraya vurması gibi bir şey. Ayrıca şiirden hep korktum. Şair miyim diye kendimden de her zaman kuşkulanmışımdır. Beceremediğim, bunun için de bir türlü sevemediğim bir iş yapıyorum havası işte. Bu, ilk şiirimi yayımladığım zaman da böyleydi, bugün de böyle. Hep zorlanarak yazdım; mecburdum sanki. Elimde bulunan bir ilk imge ya da bir ilk dizenin şiddetli dürtüsünden de hiçbir zaman kurtulamadım. Bu dürtünün benim için yalnız sanat değil, hayat dürtüsü de olduğunu söyleyebilirim.

Metnin ağardığı, şiirin artık ortaya çıkar gibi olduğu an ve onu izleyen kısa süre ise öyle büyük bir sevinç getirir ki, galiba, bugüne dek sadece o sevinci duymak için yazdım.

Kısacası ilk şiirimle son şiirim arasında benim için hiç bir ayrım yok. Bana öyle geliyor. Bak, başka şairler nerden nereye gittiler. Ben tek deneyi, onun altında ezile ezile sürdürdüm. Tabii, ülkemdeki büyük siyasal sarsıntılar, özel hayatımdaki çalkantılar (benimki hep çalkantı içindeydi), dünya durumu, içlerinde bulunduğum değişik çevreler, çok şey etkiledi beni. Yeni kuşakların çıkışı etkiledi. Bunlar da elbet şiirime yansıdı. Ama büyük bir değişme var denemez.

Şöyle bir soru-karşılık yöntemi uygulayalım istersen. Ben şimdi senin ilk sorunun bir yerine karşılık verebilmiş oldum. Ama konuşmamız nasıl olsa bir bütündür. Öbür sorular döküldükçe burda eksik kalmış bir ayrıntıyı da onlarda tamamlayabilirim belki. Hem daha şenlikli olur.

■ **Öyle yapalım... 'Zaman zaman *Üvercinka*'yı açarım. Eskimediğini sandığım beş altı şiir var orda. Bununla gönenirim' demiştiniz bir konuşmanızda. *Eskime*'den ne anlıyorsunuz?**

□ Eskime, şiirsel iletişim içinde geçerliğini yitirme demek. Ama iki türlü eskime var. Yapıt eskir; antik değer kazanır; donsa da bir ışıltısı vardır. Bir de, yapıt eskir ve yok olur. Yahya Kemal'in bazı şiirlerini birinci duruma, Yusuf Ziya Ortaç'ın hemen bütün şiirlerini ikinci duruma örnek gösterebiliriz.

■ ***Üvercinka*'dan tahammül edemediğiniz beş dize söyleyebilir misiniz?**

□ Beş altısını değil de üçünü söyleyeyim: *Sarı, Gül, Dalga.* İstersen, beş de yapalım. *Güzelleme*'yi ve *Süveyş*'i de ekleyelim. Hadi altı olsun: *İngiliz.*

Çok kötü şiirler var *Üvercinka*'da.

Sözgelimi *Şiir* adlı parça. Başarısız hece şiirlerini andırıyor. Ayrıca benim havama uygun değil. *Sizin Hiç Babanız Öldü mü?* de öyle. Bir şey anlatıyor, ama çok ilkel.

Nehirler Boyunca Kadınlar Gördüm de kötü bence. Asıl önemlisi, benim değil.

Şarkısıbeyaz'ı (ilk şiirim), *Üç Adet Yıldız*'ı almadığım kitaba bunları hangi akılla sokmuşum acaba? Onlar da kötü aslında.

Şu dizeye kimse tahammül edemez: *«Bir yandan sevgilerini sebil ediyorsun sıcak» (Elma)*. Yalnız şiiri değil, kitabı da batırıyor.

Tabii, daha bir sürü kötü şiirim var. Ama onlar benim; onlarda ben'im.

■ *İkinci Yeni Şiiri*, şimdi de zaman zaman tartışılıyor. İlk aklıma gelen eleştiriler; örneğin: Demokrat Parti diktasının baskısıyla toplumdan kaçan, sinik bir şiir; yanlış tercüme hareketi; şiir geleneğimizde bir halka oluşturmayan ithal bir şiir...

Siz ne düşünüyorsunuz bu konuda?

□ Soldan faşist diyenler (Bezirci), sağdan ahlaksız diyenler, komünist diyenler... Yeteneksiz diyenler (Ö.F.Toprak)... Aynı yörüngede oldukları halde, belki de bilinçsizlikten, kargış düzenler... Lanetlenip durduk.

Bu arada çok kötü ve donmuş bir *İkinci Yeni Şiiri* şeması üretildi. Bir maket çıkarıldı. Tartışmalar o maket üzerinde yapıldı. Ne yazık ki o maketi içlerine indiren ve üç boyutlu bir «aruz» gibi onu işleyip duran arkadaşlarımız da vardı. Zaman zaman bu bize de sıçradı. Aramızda gerçek anlamda bir iletişim de yoktu. *«Yitik Kuşak»* şairleri Londra'da buluşmuşlardı. Biz aynı semtte oturuyor ve birbirimizi kişisel olarak tanımıyorduk. Ece ile bir buçuk yıl öncesine kadar bir masada oturup yemek yediğimizi anımsamıyorum. Turgut'la 1955-1965 arasında ya bir, ya iki kez karşılaşabildik. Sezai ile Edip birbirlerini, bugün de, görseler tanımazlar. Bunun için *İkinci Yeni*'ye bir akım demek yanlış. Hiçbir zaman bir programı olmamış. Ama kendinden önceki kuşağın şairlerini bile etkiledi. Demek Türk şiirinin böyle bir devinime gereksinimi vardı. Yani Türkçenin içinden, derininden gelen iç-seslere.

Bu konuda bizim öncülüğümüz bugün de yadsınmakta. Aç, Memet

İkinci Yeni bir güvercin curnatasıdır. Ben en alçaktan uçuyorum. Avcılardan değil, arkadaşlarımdan korktuğum için.

Fuat'ın önsözünü. Ya da, git, dinle Oktay Rifat'ın Sedat Simavi ödülünü aldıktan sonra söylediklerini.

İkinci Yeni için konuşmak istemiyorum.

Başkaları konuşsun. İç çatışmasına da şu anda girmek yanlış benim için. Bu çatışmayı zenginlik olarak görüyorum ayrıca.

■ Peki, *İkinci Yeni*'yle ilişkiniz?

□ *İkinci Yeni* ben'im.. Tabii, Ece'yi, Turgut'u, Sezai'yi, Edip'i, Can'ı, Tevfik'i, Özdemir'i, Nihat'ı, Gülten'i, Hilmi'yi, Ergin'i, Metin'i, Dağlarca'yı, Ahmet'i, Ahmed Arif'i, Arif Damar'ı, Oktay Rifat'ı, Melih Cevdet'i, Behçet Necatigil'i, Mehmed Kemal'i, Şeyh Gâlib'i, Nâzım'ı saymazsak... Yılmaz da var, Attila da, İsmet Özel de, Behram'lar da. Berfe!.

Bu işler karışık geliyor bana. Zor sorular sorma. Anam ağlamasın.

İkinci Yeni bir güvercin curnatasıdır. Ben en alçaktan uçuyorum. Avcılardan değil, arkadaşlarımdan korktuğum için.

İniş çıkışlarım olabilir. Var. Görüyorum. Ama bunlar kitaptan kitaba değil de şiirden şiire.

Şiirim tutku ve jesttir. Bunu en iyi Sezai görmüştür. Daha *Pazar Postası* yıllarında yazmıştır: «Cemal Süreya'nın Çıkışı.» Jest'i o gördü.

■ Son yirmibeş-otuz yılda pek çok toplumsal olay yaşandı ülkemizde. Bu sizi nasıl etkiledi?

□ Türkiye bugün kaynayan bir kazan. Şairin siyasal olaylara duyarsız kalması beklenemez. Zaten okuduğumuz her şiirin altında bir yeni hayat, bir yeni dünya özlemi var.

Kendimden alayım. Birkaç olay benim sınırsız sandığım tutkularıma, özlemlerime, hiç değilse bunların bir yerine darbe vurdu. Uzaya çıkışlar; sosyalist ülkelerin çatışması (Çin-Sovyetler Birliği arasındaki gerginlik, Vietnam-Kamboçya çatışması...); Türkiye'de 12 Mart, özellikle de 12 Eylül'den sonra yapılanlar. Uzay olayı, dini yok etti. Dindar bir kişi değilim; ama uzay olayı ideolojileri de küçülttü. Hatta insanlık kavramını da. Bunun bunalımını yaşadım. Bugün onarmaya çalışıyorum kendimi.

Her zaman tam anlamıyla sosyalist bir Türkiye düşündüm. Bugün de özlemim, hatta tutkum ve şiirim o. Burda da biraz sarsıldım. Hiç unutmam, 60'lı yılların tam ortasında bir gün Fahir Onger'in yazıhanesinde söz açılmıştı da, sosyalist ülkeler arasında savaş olamayacağını ileri sürmüştüm. Enver Aytekin de ordaydı. Ama bugün bu bir dert benim için...

12 Mart ve 12 Eylül, devletin ve memleketin gizli ve tanınamaz sahipleri olduğunu gösterdi.İzlenim, diyelim. Korkuttu bu beni.

Bir de şu: (yalnız benimle ilgili), rastlamak istediğim bütün eski kızlar yaşlandı. Onlara artık rastlamak istemiyorum. Gençlerin her biri ise kızımdan küçük...

İşte bu. Diyelim ki yaşlandım.

■ *Göçebe*'yle birlikte şiirinizin perspektifi genişliyor. Kendinizin ve yakın çevrenizin dışına çıkıyorsunuz. Yazdığınız şiirler yine şok etkisi arayan bir şaşırtıcılık taşıyor, ama nesnel bir karşılık da arıyorsunuz.

□ *Göçebe*'deki şiirleri 27 Mayıs Devrimi'nden sonra yazmışım. 1960 anayasasının gökyüzünü «İçime çekiyorum». O arada Avrupa'ya gidip gelmişim. *Göçebe*'yi (yani o şiiri) Paris'te tamamladım. Bu kitabımda da-

ha bilinçliyim. Kendime bir yol seçmiş gibiyim. Yine de iki türlü şiir yazıyorum. İki yanım var, ikisini de bastıramıyorum sanki.

■ ***Beni Öp Sonra Doğur Beni*'yle daha kapsamlı bir şiire giriyorsunuz, bence. İpuçlarına *Göçebe*'de tanık olduğumuz, bugünü geçmişle kavramaya çalışan bir çaba var bu kitapta. Tarih ve Coğrafya, artık 'şiirsel malzeme' olarak değil de, kişinin kendini ve içinde yaşadığı toplumu tarihi süreç içinde yerli yerine oturtabilme kaygısından giriyor şiire. Kaynakları, damarları yokluyorsunuz. Ve sorgulayan bir tavır da beliriyor şiirinizde.**

□ *Beni Öp Sonra Doğur Beni*'deki şiirlerin çoğu da memurluktan ayrıldığım 1965 ile 12 Mart olayı (1971) arasındaki ürünler. O günlerde tarih daha hızlı akıyordu; elinizi uzatınca dokunabiliyordunuz sanki tarihe. Özel hayatımın en özgür dönemini yaşıyordum. Dergi çıkarıyordum. İstediğim yere Cağaloğlu'na gelmiştim. Üstelik bir de oğlum oldu.

Papirüs yıllarında (Bösodobeni yılları) kendime nasıl güveniyordum! Emekliliğe bile inanmıyordum. Küçük adamların işiydi emeklilik. Beş param olmadığı halde, istesem çok kazanırım sanısındaydım. Beş yüz liraya gereksinimim varsa, beş yüz liralık çalışıyordum. O arada Emekli Sandığı'ndaki on yıllık keseneklerimi de çekip yedim: 3656 lira.

1971, benim için mali yönden de tam yıkım oldu. Yeniden memurluğa dönmek zorunda kaldım. Bu benim için çok ağır bir yenilgiydi. Üstelik bir süre sonra aile düzenim de bozuldu. Ama kişisel bunalımım daha çok şiir bunalımı olarak ortaya çıktı. Kendimle bir türlü hesaplaşamıyordum. Yazmış olduklarıma da inanmıyordum artık. 1976'ya, bir bakıma da 1978'e kadar sürdü bu. *Uçurumda Açan*'da daha çok bu tarihten sonra yazdığım şiirleri bir araya getirdim.

Tuhaf şey, özgürlük ve kendine güven hep lirizme, sıkıntı ve bunalım ise hep humor'a atmış beni. Oysa tersi olmalı gibi geliyor, değil mi? Belki de humor zayıf yanımın yansısı.

■ **1970'li yıllarda başlayan hızlı politikleşmenin şiire yansıması, sizce olumlu-olumsuz neler kazandırdı şiirimize?**

Şiir ne benim için? Dramım, açmazım, kurtuluşum, batağım, sevgilim, babam, gözaltım ve kendimi hiçlemeyi bilişim. Daha önemlisi, yazgım olarak da görüyorum onu.

□ 70'li yılların başlarında şiiri bir toplum silahı olarak görüyoruz. Toplumsal eleştirinin silahı. Ama bu yılların sonlarında silahların eleştirisi devreye girince şiir de her yurttaş gibi evinin kapısına sürgü vurmak zorunda kaldı. «Heroik» bir şiir kendine yer açtı 70'li yıllarda. Önce terörü bir süre sezemedi. Sezince de mücadelesini barışçıl temalara ağırlık vererek sürdürmeye başladı.

Olumlu-olumsuz?. Şiir susmadı diyelim. Özellikle genç şairler.

■ ***Beni Öp Sonra Doğur Beni* için 'her kitabımda çok sevdiğim şiirler vardır. Ama en çoğu *Bösodobeni*'de. En çok öykünülmüş şiirler de ordadır.' diyorsunuz. *Öykünmek*, hangi anlamda?**

□ Son otuz yılda çevresine etkiler dağıtan birçok şair var: Nâzım Hikmet, Oktay Rifat, Melih Cevdet, Ahmed Arif, Attila İlhan bunlardan birkaçı.

Eski bir konuşmadan almışsın bunu. *Bösodobeni*'den sonrasını da düşün: *Uçurumda Açan* da var. Son yıllarda genç şairlerde şu üç şairin etkisi daha belirgin: Nâzım, Ece ve ben.

■ ***Humor* dedik, *erotizm* dedik..**

□ Hüzün ve gülümsemenin yan yana düştüğü dizeler özlemişim hep. Hüzünle gülümseme değil; sevinç, gözyaşı.

İmge, anlatılan'ı ve insan değerlerini sıkı kollamalıdır.

Sözgelimi, «Papağan tek tuşlu bir bilgisayardır» desek, hem papağanı, hem bilgisayarı, hem de insanı anlatmış oluruz. Ama biri çıkıp bunu «Bilgisayar çok tuşlu bir papağandır» diye kendine mal etse (var böyle şairler), bilgisayarı fazlaca küçümsemiş, bunu yaptığı için de insanı atlamış olur.

Ben eski edebiyatımızın değerleriyle de, batı edebiyatının değerleriyle de beslendim. Şiirim, bu iki edebiyatın çelişkisidir. Birleşmesi, uzlaşması değil. Bugün ölsem tamamlanmamış bir şiir olarak kalır. Ama, zaten, hiç tamamlanamaz nitelikte bir şiirdir de. Diyelim ki bir yolcunun gelişigüzel notları. Biraz dolaştım Anadolu'yu.

■ ***Erotizm?***

□ *Erotizm*, soylu anlamıyla, dünyayı değiştirme çabasıdır. İsteğin güçlerini temel durumlarından adamakıllı saptırmış bir toplum içinde yaşıyoruz. Bir utanç cinselliği her şeye hâkim. Ve utanç cinselliğinin adı iffet.

Bu düşüncelere sonradan vardım. *Humor* ve *erotizm* yapıtıma ben hiç farkına varmadan sinmiş iki nitelik. Hayatımın ve okuduklarımın yansıları demek bunlar. Ama her zaman bu nitelikleri tek tek ya da bir arada lirik, hatta trajik bir plana götürme özlemi içinde de olmuşumdur. Görülebildi mi bilmiyorum.

Şunu da hemen ekleyeyim, *erotizmi* bir kültür olarak düşünmek yanlış.

■ ***Beni Öp Sonra Doğur Beni*'den sonra yayınlanan şiirlerinizde nitelik olarak bir düşüş olduğu yolunda eleştiriler var.**

□ Bunu bana sormasanız daha iyi. Yine de söyleyeyim: *Göçebe* çıktığı zaman *Üvercinka*'dan sonra düşüş gösterdiğim; *Bösodobeni* çıktığı zaman da *Üvercinka* ve *Göçebe*'den sonra şiirsel coşkumu yitirdiğim söy-

lendi. Şimdi de *Uçurumda Açan* için aynı şeylerin söylenmesini doğal buluyorum. Doğru da olabilir bu düşünceler. Onu kurtarmak için en iyisi yeni bir şiir kitabı yayımlamalıyım. Ne yazık ki bunu ancak 86'nın son aylarında gerçekleştirebilirim.

İnsan kendi şiirini değerlendiremez. Kendi sesini değerlendiremez. Bunun için sanatçının kendini savunmaya geçmesi gereksiz ve boş bir iştir. Sanatçı için gerçek yargıyı çoğunca çağdaşları da veremiyorlar. O yargı geleceğindir. Düşün bir, Yahya Kemal'in *Ok* şiirine başarısız demişler. Bence onun gibi birkaç şiir daha yazmış olsaydı Yahya Kemal, bugün daha çağdaş bir noktada bulunurdu. Şiirsel planda tabii. Attila İlhan da otuz yıl önce Ömer Faruk Toprak'ın edebiyatımızın «Dört Mühim Adam» ından biri olduğunu yazmıştı.

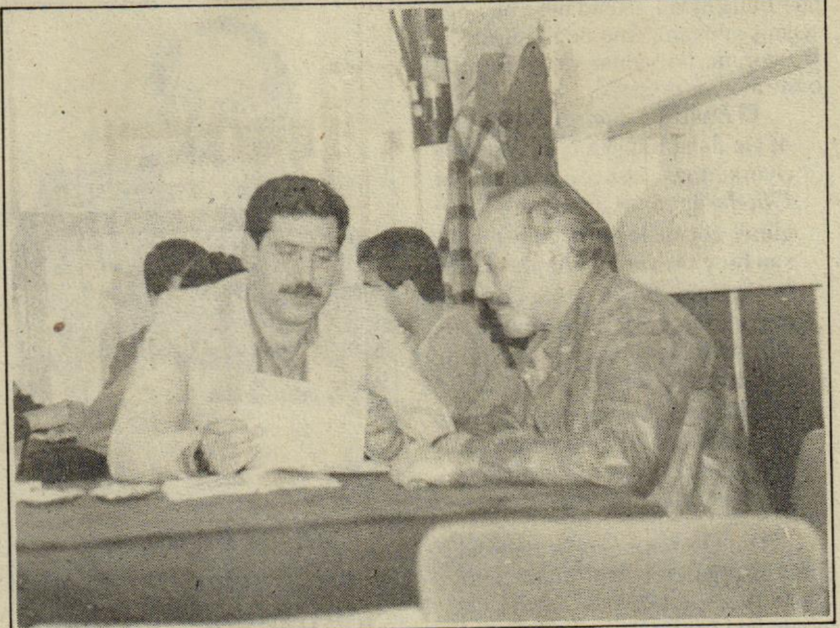
Şiirle başarı kazanmayı hiçbir zaman düşünmedim. Aslında hiçbir konuda başarı kazanmayı düşünmedim. Şiir ne benim için? Dramım, açmazım, kurtuluşum, batağım ,sevgilim, babam, gözaltım ve kendimi hiçlemeyi bilişim.. Daha önemlisi, yazgım olarak da görüyorum onu. (Laf düzgün çıkmadı ama, bunu aynen böyle yaz.) Neden yazgım? İyi bir öğrenim gördüm. Bunun bir rastlantı olmadığı kanısındayım. Şiire dadanışım da öyle rastlantı değil. Tek dayanağım bu. Yalnız bu, bu ikisi, bende bir güç (elverişlilik desek daha iyi) olduğu sanısı uyandırmıştır. Bazen de öbür şairlere bakarım (hep bakarım ya), sanki bana ilişkin bir rol de var diye düşünürüm. Bazı şeyleri yalnız ben anlatabiliyorum gibi bir izlenim... *İzlenim* çok güzel bir sözcük.

Borç öder gibi mi yazdım şiirlerimi? Biraz öyle.

Ne demiş Avustralya'da çalışan işçi şair: *«Borçlarım derdimden çok»*. Öyle görüyorum kendimi. Ülkemizin bugün en yoksul üç şairinden biriyim. Sen söyledin geçen gün bunu; ama iki kişi olarak söyledin. Ece'yi ve beni. Bir de Sezai var.

Üstelik bizler meslek sahibi kimseleriz.

Şunu demek isterim: şiir benim hem mesleğim, hem hayatımın özü olmuş. Kendimi riske etmişim onda. Tarih sıralaması da bende biraz başka türlü oynar. Sözgelimi Atatürk 1938'de öldü. Ama ondan üç ay önce (ya da kaç aysa işte) küçük kalbimdeki kuş ölmüştü. Sürgün oluşumuz, annemin ölüşü de o yıl içinde. Biz sürgün edildikten birkaç ay sonra da Erzincan depremi oldu. Yani, sözgelimi 1938 yılı benim için çelişik bir sürü izlenim taşır. Bir yaranın iyi tarafı olur mu? Benim için olmuştur. Dezavantajlarım avantaj haline gelmiştir. Bu yüzden düşme çizgisi olarak tercümanı olduğun şey tersine de dönebilir. Ben sıradan, ama kendini çok talihli gören bir şairim.

Cemal Süreya, Enver Ercan'la

■1980 sonrasında şiirimizde bir durgunluktan, hatta tıkanıklıktan söz ediliyor.

□ Şair, şiir yazan kimse demek değil; onun ötesinde bir varlık. Şair, bir tavırdır ve şiirinin de üstünde bir yerdedir. Rimbaud'nun dediği gibi *başkalarıdır* da o. Hem en çok kendi, hem başkaları. Bunun için her şiirde, en bireysel şiirde bile, şiir düşüncesi ve toplum düşüncesi yan yana, kimi zaman da iç içe bulunur.

Bugün bu tanıma uyan birçok şair var ülkemizde.

Bir de şu: şiir yazan kişi bir gün bir şiiriyle uçar ve şair olur.O şiir mutlaka onun en güzel şiiri de değildir. Can Yücel *«Sevgi Duvarı»*yla uçtu sözgelimi. Ece *«Fayton»*la. Turgut *«Arzıhâl»*le ve *«Geyikli Gece»*yle. Edip *«Masa»*yla.

1980 sonrasında şiirimizde yaşayan birkaç kuşağı bir arada gözönüne getirirsek bir durgunluk olduğu söylenebilir. Özgürlüklerin aşırı kısılması şaire de yansımış, onda bir yazma gönülsüzlüğü, ya da çıkış yapma gönülsüzlüğü yaratmış olabilir. Ama tıkanıklık olarak görmüyorum bunu. Özellikle genç şairler arasında şiir yeni ve yaygın bir iletişim olanağı kazandı.

Ustalar kendilerini çoğaltıyorlar. Doğal bu.

Ama gençlerde öyle değil. Tersine çeşitlilik görüyorum onlarda.

İşte Sunay Akın. Geçende seninle konuşmuştuk: İlk şiirlerinden biriyle uçtu çocuk. Başka uçanlar da var.

Şunu da yaz: Şiir 1980'den sonra da susmadı.

■Yine de sormadan edemeyeceğim. Şiirimize bir noktada özgül katkınız olduğu konusunda da mutlaka bir *izlenim*iniz vardır. Nedir bu?

□Tam değil ama, caz sesi gibi bir şey. Bunu daha yayımlamadığım bir şiirimde söylemişimdir. Ama başka bir şey için söylemişim: Güneşten yırtılmış caz sesi ve kavaldan akan gökyüzü... Şiirimi buna benzetebilirim. Oğlum da Muhammed'lerin en proleteri ve Mustafa Kemal'lerin en uzun donlusudur.

Bunun gibi bir şey işte.

Ama nasıl bir şiire daha yetenekli olduğumu bugüne dek düşünemedim. Yine geliyoruz ilk laflara.

Dostoyevski beni bütün şairlerden daha fazla etkiledi.

Çehof ise bütün öykücülerden fazla.

«Şiir Anayasaya Aykırıdır» diye bir yazı yazmıştım yıllarca önce. Orda bir yerden önemli bir cümle alıntılamıştım: «Doğa, ahlakı kovuyor.»

Ülkemizde her zaman ahlak doğayı kovmuş...

Yalnız bir şeyi anlayamıyorum, Şûara Suresi'nde şair lanetlenirken, niçin hemen bütün Osmanlı padişahları (hemen hepsi halife) şiir yazmış? Tuhaf bir olgudur bu. Hele Yavuz Selim, ilk halife. Raconun gereklerini hiç de yerine getirmemiş.

■ Dil?

□ Şiir dil işidir. Dilde yangınlar yaratmak sanatı. Hiç değilse bu tanımı bir dış-tanım (böyle denebilirse) olarak düşünmeyen kimse şiir yazamaz. Hani dil işidir de, yangınlar için söylüyorum bunu.

Benim dil serüvenim şu: Küçük çocuk bakıcıya veriliyor; daha doğrusu, o çocuk kendini bakıcının elinde buluyor; seviyor bakıcısını; onu ana belliyor. Türkçeyle ilişkim böyle. Bir noktada gurbetin aşka dönüşmesi. Bu dil yorganımdır benim: biraz haşhaş, biraz balık kokar (Oysa Türkçe'de de balık azdır), biraz da zeytin tadı, taşır. Taşısa da.. Ol hikâyet böyle..

Bir İran atasözünden söz etmiştim bir gün: *Türkçe bilenin işi rastgider.*

■ Rastgele..

□ Rastgide diyeceksin burda. Kaç gün oldu konuşuyoruz. Kimi zaman yazışıyoruz. Akademı Kitabevinin ödül kokteylinde de beraberdik. Ben orda şiir ve hayat ve her şey için bir çıkış buldum. Burda anlatamam şimdi. Şimdi değil, hiçbir zaman. Böyleyim ben, bir olay beni çok şeyin içine atar. Bu iyimserliğimle şunu da yazmanı istiyorum: ideolojilerin de küçülmesi belki iyi oldu. Din yanı gitsin ideolojilerin. Hayatın somut yöntemleri olarak düşünelim onları. Bu, bir. İnsanlık kavramının küçülmesinin de iyi yanları olamaz mı?.. Bilmiyorum, önsezi gibi bir şey... «Bu da iki» diyemiyorum; çünkü hem «önsezi», hem «gibi» bir şey. Yani yine *izlenim* ●

CEMAL SÜREYA

UÇURUMDA AÇAN

Aşktın sen kokundan bildim seni
Bir ahırın içinde gezdirilmiş gül kokusu
Taşıttan indin sonra da karşıya geçtin
Elinde bir tuhaf çanta saçında soku

Akıl almaz işleri şu zambakgillerin
Sokakta bir sövgü gibi akıp gittin
Gözlerin sonsuz uzun sonsuz çekikti
Baksan uçtan uca Çin Seddi'ni görebilirdin

Yanındaki adam mutlaka kardeşindir
İstanbul öyle ağırbaşlı bir kent değildir
Aşktın sen gidişinden bildim seni
Neye yarar sağduyuyu aşmazsa şiir

Birbirimizi kucaklarken neye yarar
Kucaklamıyorsak eski yeni sevgilileri
Diyorum çoğunca evli kadınlar
Bu yüzden ölü yıkayıcısıdırlar

Bilir misin acaba ne demiş tilki
Kişi bir anda nasıl çarpılıverir
Kuliste yarasını saran bir soytarı gibi
Giderek nasıl anlaşılmaz olur sözleri

Ömer ki bir gölü balığı için değil
Kamışı için vergilendirdiydi
Ama değnek vurulurken zavallı uğruya
Yüzüne ve neresine gelmesin derdi

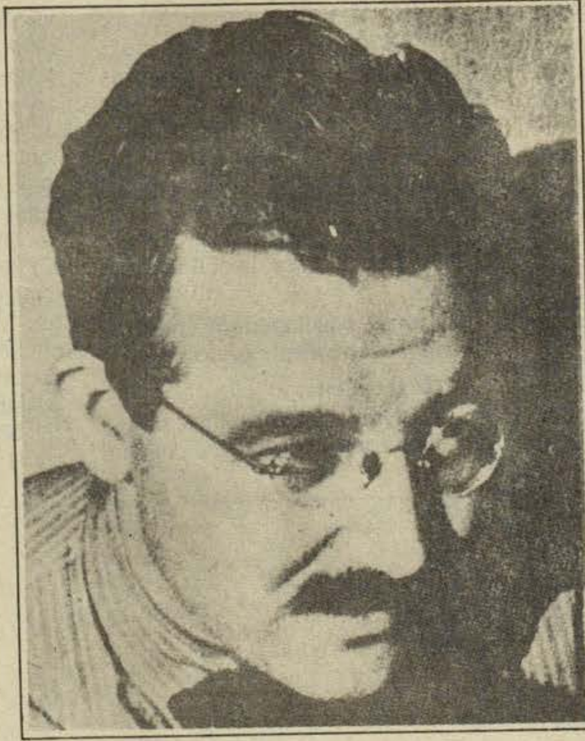
Selam size büyük durumlar doruk anlar
Dağ görgüsü kazanır Ağrı'yı bir kez görse de kişi
Marmara'dan yirmi yılda çıkaramayacağı gerçeği
Okyanusu beş dakika seyretmekle kavrar

Belki de biraz geç rastladım sana
Ama her şey geç gelmiyor mu yurdumuza
1929 buhranı bile geç gelmemiş miydi
Eksikliğe mi alışmışız mutsuzluğa mı yoksa

Bir ahırın içinde gezdirilmiş gül kokusu
Ağır uykusu aldatılmış olanın
Ve aldatanın delik-deşik uykusu
Taşıttan indin sonra da karşıya geçtin

Divan Nâzım Hikmet İkinci Yeni
Kaç gündür adını düşünüyorum
Ne demiş uçurumda açan çiçek
Yurdumsun ey uçurum

***Sevda Sözleri* (Toplu Şiirler) 1985**

Kuyucaklı Yusuf'a Yeni Bir Bakış

Berna Moran

Kuyucaklı Yusuf'un önemi yalnızca başarılı bir roman olmasından ileri gelmez, öncü bir yapıt olması da ona tarihsel açıdan bir önem kazandırır. Çünkü bu yapıt daha önceki Türk romanından iki bakımdan ayrılır ve yeni bir yol açar. Bir kere Sabahattin Ali'ninTürkiye sorunsalına bakışı farklıdır.Tanzimat'tan 1950'lere kadarki Türk romanının ana sorunsalını Batılılaşma oluşturuyordu. Yazarlarımız toplumsal yapının kendine yönelmiyor, mevcut düzeni sorgulamıyorlardı. Toplumsal yapıyı, ezilen halk ya da köylü sınıfının durumunu ele alan romanlar gerçi 1950'lerden sonra görülür, ama bunların ilk örneği 1937'de yayımlanan *Kuyucaklı Yusuf*'dur. Ayrıca, romana Anadolu'yu da bu sorunsalla birlikte getirmiş olması *Kuyucaklı Yusuf*'u başka bir yönden daha öncü yapar. Bilindiği gibi Sabahattin Ali'den önce, İstanbul sınırlarını aşarak Anadolu'ya eğilmiş H.E. Adıvar, Y.K. Karaosmanoğlu, R.N. Güntekin gibi yazarlar vardı, ama *Vurun Kahpeye, Yaban, Yeşil Gece* gibi romanların sorunsalı Batılılaşmanın bir uzantısıdır, çünkü ideolojik bakımdan gerici-ilerici, yobaz-aydın çatışması üzerine kurulmuşlardır. *Kuyucaklı Yusuf*'da ise böyle bir sorun yoktur. Sabahattin Ali'nin gördüğü çatışma toplumsal yapıdan kaynaklanır: bir yanda bürokrasi ve eşraf vardır bir yanda da ezilen halk. *Kuyucaklı Yusuf*'un olayları Osmanlı İmparatorluğu'nun son yirmi yıllık döneminde geçerse de, yazıldığı 1930'lu yıllarda toplumsal yapı bakımından durum pek değişik değildi. İşte *Kuyucaklı Yusuf*'da bu yapıya ve düzene karşı çıkış, yazarını, Orhan Kemal'in, Yaşar Kemal'in ve genellikle köy romancılarının öncüsü yapar. Ama benim bu yazıda amacım *Kuyucaklı Yusuf*'un tarihsel rolü üzerinde durmak değil, onu yazınsal bir metin olarak ele almak ve derin yapısının nasıl bir dünya görüşü ortaya koyduğunu açıklamaya çalışmak.

* * *

Kuyucaklı Yusuf adından da anlaşılacağı üzere Yusuf'un öyküsüdür ve yapısını kavramak üzere öyküyü temel iskeletine şöyle indirgiyebiliriz: Bir köylü çocuğu olan Yusuf içinde bulunduğu şehir toplumuna kendini yabancı hisseder; yalnız ve mutsuzdur. İstediği tek şey, sevdiği Muazzez ile birleşmek olur. Elverişsiz koşullara ve bazı kişilere karşın Muazzez ile evlenmeyi başarır, ama bu beraberlik uzun sürmez. Aynı koşullar ve kişiler yüzünden karısı ölür. Romanın sonunda baştaki duruma dönmüş oluruz. Şu farkla ki, Yusuf şimdi daha da yalnız, daha da mutsuzdur. Bu özet de gösteriyor

ki iki yönü var öykünün. Birisi Yusuf'un Muazzez ile olan aşk serüvenidir, ikincisi de bu serüvenin yer aldığı elverişsiz ortam. Bazı eleştirmenler bu ortamı, yani Edremit'i ve ordaki toplumsal yaşamı, töreleri ve gelenekleriyle çok iyi yansıttığı için *Kuyucaklı Yusuf*'u aslında gerçekçi bir yapıt olarak, Yusuf'un romantik aşk öyküsünü ise bu gerçekçi yapıtla bağdaşmayan bir yoldan çıkış olarak değerlendirirler. Tahir Alangu'ya göre:

Yazar, gerçek çevreyi ve hayatı, romanın dışında kalan bir fon, kişilerini de, bunun dışında kalan, aşk romanlarının serüvenli yaşamalarına bağlayarak bi rer denge kurmaya çalışıyor. Yusuf'un tutkulu aşkı, yerli törelere ve şartlara uygun bir düzende yürütülen romanı birdenbire bir duygu şahlanması ile yolundan çıkarıyor.[1]

Romanın Fransızca çevirisine bir önsöz yazan Paul Drumont'a göre de *Kuyucaklı Yusuf* "iki ayrı yüzü olan bir yapıt olarak ortaya çıkmaktadır. İkinci plandaki kişilerle karşımızda gerçekçi ve öğretici bir roman buluruz. Romanın kahramanı Yusuf'la ise romantik bir tefrika karşısındayız"[2]

Oysa *Kuyucaklı Yusuf*'daki gerçekçilik ile romantizm, birbirinden sanıldığı kadar bağımsız değildir, çünkü gerçekçi yönü oluşturan kasaba yaşamına ya da kasaba gerçeğine de romantizmden kaynaklanan bir dünya görüşünün açısından bakılmaktadır. İkincisi, gerçek kasaba yaşamı Yusuf ile Muazzez'in romantik serüvenine bir «fon» teşkil etmez. Romanın bu iki yönü birbirlerinin özelliklerini belirginleştiren karşıt değerlerin alanıdır. Metnin derin yapısına doğru inecek olursak görürüz ki metin, birbirinin anlamını pekiştiren bir takım karşıtlıklarla örülmüştür. Şehir/doğa, yapay insan/doğal insan, yozlaşmışlık/masumiyet, şehvet/aşk karşıtlıkları gibi. Yusuf ile çevresi arasındaki uyumsuzluğu bu karşıtlıkların ışığında incelersek romanın gerçekçi ve romantik yönlerinin bir bütün oluşturduklarını görürüz.

* * *

Yazar romanını üç kısma, her kısmı da kendi içinde alt bölümlere ayırmış, ama biz metni, kendimize göre iki ana kısımdan oluşuyormuş gibi inceleyebiliriz. Benim birinci kısım dediğim, çok daha kısa, asıl olayların başlamasından önce, Edremit'i ve kişileri tanıtmaya ayrılmış olan ve Yusuf'un çocukluk yıllarını kapsayan kısımdır (kitaptaki ilk on bölüm). İkinci ana kısım Yusuf'un delikanlılık çağına geldiğinde Şakir ile çatışması sonucu başlayan olaylar zincirini ve Yusuf ile Muazzez'in aşk öyküsünü içeren büyük kısımdır.

Daha romanın başlarında yazar, Küçük Yusuf'u evlât edinmiş olan Salâhattin Bey'in kaymakam olarak geldiği Edremit'i okura tanıtırken, kasabanın bir tepeden görünüşüyle başlar betimlemesine. Bir ara, damların kiremitlerini örten dut, erik ve incir ağaçlarından, bembeyaz minarelerden söz ettikten sonra şöyle sürdürür betimlemesini:

Bu, ağaç, minare ve kiremit kümesinin etrafını ayva ve diğer meyva ağaçlarından ve ova tarafında bağlardan ibaret açık yeşil bir çember sarıyor; onun etrafında da siyah yapraklı zeytinlerin daima kıpırdıyan halısı göz alabildiğine uzanıyordu. (s.37)

Ağaçların ve bağların meydana getirdiği *çember*'in içi kasaba dışı da doğadır, ve göreceğimiz gibi çemberin içi kokuşmuşluğun, dışı ise masumiyetin, bozulmamışlığın simgesidir. Daha da ileri giderek diyebiliriz ki kasaba ölümü, doğa yaşamı simgeler. Roman boyunca kasabanın dışına çıkış ya da kaçış motifi tekrarlanır, çünkü bu çemberin dışına çıkış bir tür kurtuluş anlamına gelir. Salâhattin Bey'in sıkıntılı bir gününde kasabanın dışına yaptığı bir yürüyüşü anlatan satırlar buna güzel bir örnek ve kasaba/doğa karşıtlığını ortaya en açık şekilde koyan parçadır. Salâhattin Bey kasabayı çıkmış yamaçlarda yürümektedir. Kasabadan uzaklaşıp doğa ile başbaşa kalınca yeniden hayat bulduğunu hisseder.

Salâhattin Bey vücudunun her tarafından kalbine doğru bir mayiin, genişletici, kuvvet verici bir şeyin koştuğunu hissetti. Ciğerlerinin en son köşesini şişirecek kadar geniş bir nefes aldı ve ***tabiatla beraber kendisinin de canlandığını*** *zannetti. Etrafında her şey hayata yeniden doğuyordu. (...) bu sırada elleri (...) böğürtlen dikenleriyle, yer yer çizilip kanadı. O, kumral tüylü ve mor damarlı elinde ince bir çizgi halinde beliren ve derhal kuruyan kanlarla birlikte,* ***vücudu senelerden beri kemiren bir zehirin de dışarı çıkıp uçtuğunu sandı.*** *Her taraf yıkanmış gibi parlak ve aydınlıktı (...) Salâhattin Bey başının dönmiye başladığını fark etti. Bu kadar geniş ve güzel bir tabiatın ortasında kendini şaşırmış gibiydi. Fakat gözlerini tekrar etrafta dolaştırırken,* ***aşağıda mor bir duman tabakasıyla örtülmeye başlayan kasabayı*** *gördü ve irkildi. Oraya, o* ***küçük ve çukur yere gidip gömülmek*** *mecburiyeti ona pek acı geldi. (s. 141-142. Altını ben çizdim)*

Açıkça görüldüğü gibi yazar, insana hayat veren temiz ve aydınlık doğa ile, vücudu bir zehir gibi kemiren kasaba yaşamını, ve bir mezara benzettiği kasaba arasındaki karşıtlığı getiriyor önümüze. Kasaba, üstü mor bir duman tabakasıyla örtülmüş karanlık ve küçük bir çukur, bir mezar olduğuna göre ölümle çağrışımı açık. O halde doğa/kasaba karşıtlığı aynı zamanda yaşam/ölüm karşıtlığını da içeriyor diyebiliriz. Nitekim Salâhattin Bey kasabaya döndükten sonra o gece bir kalp krizi geçirir ve bir süre sonra kalpten ölür.

Kasabadan doğaya kaçış motifinin diğer örneklerini şimdilik bir yana bırakarak "çember"in içine bakmak istiyorum. Biri çocukların ötekisi eşrafın dünyası olmak üzere iki yüzü tanıtılıyor Edremit'in. İlk bölümlerde, Yusuf'un çocukluk dönemi dolayısıyla yazarın üzerinde uzun uzun durduğu konu kasabanın çocukları, onların oluşturdukları gruplar ve oynadıkları oyunlardır. Kazık oyunu, ördek dövüştürme, balık avlama bu oyunlardan bazıları. "Ramazanda sahura kalkmak ayrı bir zevk, öğleye kadar uyumak ve gündüzün biraz da yapma olan mahmurlukla dolaşmak" ayrı bir zevktir. Büyükler teraviye gidince kahvelerde bir iki el yüzük oynanır, zikir olduğu geceler Kâdirî tekkesinin penceresinden derviş-ler seyredilir ve ramazandan sonra gelen bayram "bir coşkunluk ve neşe devri" olur.

Çocuklarla ilgili bölümler, metinde, güya Yusuf'un Edremit'deki çocukluk dönemiyle ilgili olarak yer alırlar, ama bu eğlenceli, neşeli ve mutlu yaşam, ne yaparsa yapsın kasabalı arkadaşlarına alışamayan, "kendisini mütemadiyen yabancı ve ayrı hisseden" mutsuz Yu-

suf'un yaşamı değildir. Olsa olsa yazarın kendi yaşamıdır diyebiliriz çünkü bu parçalarda anı türünün havası vardır ve tonunda, eski çocukluk günlerine karşı duyulan bir sevgi ve özlem hissedilir. Yusuf bir bahane. Sabahattin Ali'nin Edremit'de büyüdüğünü de biliyoruz. O halde çocukların yaşamını anlatan bölümlerin romanda bir işlevi yok mu? Bunların değeri metne kattıkları pitoresk havadan mı ibaret? Yapacağım, (biri çocukların öteki eşrafın dünyasını anlatan) iki alıntıyı karşılaştıracak olursak çocuklar konusunun işlevini daha açık görebiliriz sanırım. Anlatıcı, Perşembe gününden helva yaptırılarak, fırına kâğıt kebabı ya da güveç verilerek gidilen Cuma gezintilerinin güzelliğini anlatırken kırdaki görüntüyü şöyle betimler:

Bu Cuma gezintilerine, çok kere her evde bulunan kuzular da beraber götürülür, onlar bol otlu bir yerde yayılırlarken, çocukların bir kısmı yemek hazırlamak, ateş yakmak, bir kısmı da arkta yıkanmakla meşgul olurlardı. Alelâcele ve karmakarışık yenen yemekten sonra birbirini tutmayan türküler söylenmeye çabalanır, söğüt dalından yapılan veya beraber getirilen düdükler öttürülür, yahut da yakındaki bahçelerden ham erik ve çağla çalınırdı. Ağırbaşlılar bir ağaç dibine oturarak kuzulara bakarlar, birbirlerine eşkiya ve kabadayılık hikâyeleri anlatırlardı. Bu kafileyi akşam üzeri yorgun argın, kuzuların ipine sarılı bir demet ot omuzlarda, uzun ve taze kesilmiş değnekler elde kasabaya girerken görmek ömür olurdu.
(s.44)

İşte kasabanın dışına yapılan başka bir gezinti. Kırlarda otlatılan kuzular, yanda akan dere, türkü söyliyen, öyküler anlatan çocuklar —tam pastoral bir tablo. Dolayısiyle pastoral türün şehir/kır karşıtlığı bir kez daha karşımızda. Dünya edebiyatında pastoral nitelikte yüzlerce metinde işlenmiş bu karşıtlığın yaptığı çağrışım nedir? Şehir demek para hırsı, gösteriş merakı, iki yüzlülük, ahlâksızlık demek; kır, köy ve orman, yani doğa ise masumiyet, saflık ve mutluluk. Bu pastoral tablonun çağrıştırdığı "şehir" kavramını, *Kuyucaklı Yusuf*'da, egemen sınıf olan kasaba eşrafı temsil eder ve yapacağım ikinci alıntı, Edremit'in bu ikinci yüzünü tanıtan 10. bölümden.

Şakir'in kendisine benziyenlerden ibaret bir partisi vardı. Ne candarma, ne hükümet bunlara karışmazdı. Çünkü, parayı bolca oynatıyorlardı.

Bu grubun ekseriyetini yaşlıca hovardalar teşkil ederdi. Bunlar paralarını şurda burda yiyip bitirdikten sonra, şimdi, bu husustaki şöhret ve tecrübelerinden ve aralarına katılan ve daha ellerinde yiyecek paraları bulunan delikanlıların sahavetlerinden istifade edip geçiniyorlardı.

*(...) Şehrin en iyi aileleri arasında bile bunların istedikleri zaman alamıyacakları kız yoktu. Âdeta bütün eşraf aileleri arasında ezelden beri mevcut, değişmez bir mukavele vardı ve buna, haricî şeklin değişmesine, vaziyetin tamamen başka olmasına rağmen, daima riayet ediliyordu. Bunun için bunların herhangi bir talebini reddetmek akla gelmez ve 15-16 yaşındaki temiz, güzel kızcağızlar bu saçı kırarmaya başlamış, **manen ve maddeten çürümüş** on parasız sefihlerin kucağına atılırdı. **Ekserisi pis bir takım hastalıklarla malul** olan bu heriflerin evleri bundan sonra dışardan pek belli olmayan ve şiddetle saklanan facilaların yuvası olurdu. Şehir kızlarını bu felâketten biraz olsun koruyan, bu adamların, **orospular arasında yaşıyarak**, evlenmek arzusunu pek seyrek duymaları ve daha bu hayattan yorulup kız istemiye vakit kalmadan **ya bir tabanca kurşunu ile, yahut da bir hastalık neticesinde ölmeleriydi.***
(Altını ben çizdim, s. 55-56)

Bu bölümde kasabaya bakış değişik; tatlı çocukluk anıları değil, yozlaşmış eşrafın yaşamı ve çürük değerleridir okura sunulan. Söylemin tonunda, sevgi ve özlemin yerini nefret ve öfke almış. Çocukların çirkin gerçeklerden uzak masum ve temiz dünyasından hemen sonra eşrafın kokuşmuş, hastalıklı, ölümlü dünyasının sergilenmesi de gösteriyor ki burada da vurgulanmak istenen bir karşıtlık söz konusu. Eşraf dünyası/çocuk dünyası karşıtlığı, yukarıda sözünü ettiğimiz kasaba/doğa karşıtlığının, başka bir yönünü getirir meydana.

Edremit'in iki yüzünün sergilenmesinden sonra, onaltı yaşına gelmiş olan Yusuf'un Şakir'e attığı yumrukla romanın ikinci ana kısmı başlar. Burada olay örgüsü Yusuf ile Muazzez'in arasındaki durumun tekrar tekrar düğümlenip çözülme ilkesine göre düzenlenmiştir. Bu ikisinin öyküsü, ilk bakışta, romans kalıplarını tekrarlayan bir aşk öyküsünden başka bir şey değil. Fakir delikanlının zengin, kötü adama karşı savaşımı, ve canavarın mağarasından kızı kurtaran bir kahraman gibi Muazzez'i alıp kaçması, evlenmesi vb., bunlar hep, tutkulu bir sevdanın bilinen kalıplara uygun sürükleyici serüveni. Ama gerek Yusuf'un kendi, gerekse Muazzez ile olan aşkı, aynı zamanda, ilk bölümlerde sunulan masumiyet temasını ikinci kısımda da sürdürmek işlevini görürler. Bunun yanı sıra, Yusuf'un savaşım vermek zorunda kaldığı çevre de yine ilk kısımda betimlenen eşraf sınıfındaki kokuşmuşluk temasını sürdürür. Yazarın yalnızca romantik bir aşk öyküsü yazmak istemediği, amacının, aynı zamanda, Anadolu'nun diğer kasabalarından farkı olmayan Edremit'deki haksız düzeni belirtmek olduğu açık. Bundan ötürü, örf ve âdetleri, gelenekleri, bayramları, düğünleri ve içki âlemleriyle kasaba yaşamı canlandırılmaya çalışılırken egemen sınıfın ezici gücü konur ortaya.

Birinci kısımda anlatıcı, eşraf sınıfını tanıtırken "Ne candarma, ne hükümet bunlara karışmazdı. Çünkü, parayı bolca oynatıyorlardı." cümleleriyle başlamıştı işe. İkinci kısımda yer alan bir takım olayların da görevi, "memleketi asıl idareleri altında bulunduran" eşrafın, bu, paraya dayanan gücünü belirtmektir. Örneğin, Şakir, babasının yardımıyla, evlerinde çalışan Kübra'nın zorla ırzına geçer, ama ne kız ne anası bir şey yapamazlar. Kadın, onlardan hesap sormaya kimsenin gücü yetmiyeceğini kaymakama söylediği zaman Salâhattin Bey "Benim kudretim yeter" diyecek gibi olur, ama bunu laf olsun diye söylemek bile elinden gelmez. İhsan'ın düğününde herkesin gözü önünde Ali'yi vuran Şakir, jandarmaya yedirilen rüşvet, ve tanıklara yapılan baskı sonucu mahkemede beraat eder. Mahkemenin böyle sonuçlanması da kimseyi şaşırtmaz, çünkü Hilmi Bey'in oğlunun gerçekten hapsedilebileceğine inanmaz kimse.

Eşrafın bu gücü, ayrıca, zaman zaman, çeşitli kişiler tarafından da dile getirilir. Hulusi Bey eşraf takımı için "paraları var, efendim, paraya karşı kimin gücü yeter ki!" diyerek uyarır Yusuf'u. Şahin de "insanı kaçırmak

marifet değil doyurmak marifet" sözüyle para konusuna parmak basar. Kısacası, bu düzende geçerli olan yalnız paradır. Kübra'nın anasının dediği gibi "parası olanın ırzı da tamam, namusu da!"

Bununla birlikte, yazarın toplumdaki sınıf ayrımına yaklaşımı toplumcu bir bakışın sonucu değildir. Düzendeki bozukluk ve eşitsizlik ekonomik sömürü açısından ele alınmaz. Hilmi Bey gibi bir fabrikatörün iş hayatı, servet edinişi, ya da fakir halkın sömürülüşü söz konusu edilmez. Hilmi Bey ailesinin acımasızlığı, ahlâksızlığı ve zenginliğinin yarattığı ayrıcalığıdır önemli sayılan. Sabahattin Ali'nin toplumsal soruna bu yaklaşımının nasıl bir dünya görüşünden kaynaklandığını anlamak için, metni, söz konusu ettiğimiz karşıtlıkların bağlamı içinde incelemek ve bu düzenle uzlaşamayan Yusuf'un kişiliğini ve işlevini saptamak gerekir.

Neyi temsil eder Yusuf? Neden içinde yaşadığı topluma yabancı hisseder kendini? Yalnızlığı neden böylesine vurgulanır roman boyunca? Bunlar cevaplanması gereken önemli sorulardır. Onun için bizlere düşen bir iş de Yusuf'un yabancılığının ve yalnızlığının gerçek nedenlerini ve anlamını çözmektir.

Eleştirmenlere göre Yusuf şehre gelmiş temiz ahlâklı saf bir köylüdür ve bu yüzden kendine uzak bulduğu şehirlilerle bir türlü kaynaşamaz. Bir yere kadar doğru bir gözlem, ama Yusuf'u anlatmak için yeterli değil bence. Gerçekte Yusuf köylüden öte bir kavramı temsil eder ve bunun ne olduğunu saptamazsak metnin ancak yüzey anlamıyla yetinmiş oluruz.

Buraya kadar *çember*'in içinde kalan kasaba ve eşraf üzerinde durduk, ama Yusuf'un kişiliği sorunu bizi kasabanın karşıtı olan doğa ögesine götürecektir. Çünkü Yusuf'da köylülükten öte olan şey onun doğa ile bağıntısında yatar ve romanda romantizmin oynadığı rolü aydınlatan bu bağıntı, metnin çözümü bakımından önemlidir çok.[3]

Romantizm gerçi karmaşık bir kavram, ama kolaylık olsun diye romantik akımın ana kaynağı J.J.Rousseau'nun felsefesinden yola çıkarsak, bu felsefenin ışığında *Kuyucaklı Yusuf*'un ve kahramanının nasıl açıklık kazandığını gözlemliyebiliriz. İlk önce Rousseau'nun yeniden canlandırdığı "soylu vahşi" ya da "soylu ilkel" kavramını alalım ele. Bu kavram Batı'da Rönesans döneminde çıkar ortaya. Magellan'ın ünlü keşif seyahatinde aynı gemide bulunanlardan A. Pigafetta, *Navigation et descouvrement de la Indie supériure faicte par moi Anthoyne Pigafetta* (1524 ?) adlı kitabında bu yolculuğu anlatırken, gördükleri ilkel, vahşi adamları övmüş, bu sade insanlarda, uygarlardaki kötülüklerin, ahlâksızlıkların hiç görülmediğini söylemişti. Böylece Batı dünyasına "le sovage noble" (soylu vahşi) kavramını sokmuş oldu. Montaigne *Yamyamlar* adlı denemesinde, IX. Charles'ın sarayına gelmiş üç vahşinin davranışlarındaki soyluluğun, altın çağı öykülerinde anlatılanları bile aştığını söyler. Onyedinci yüzyılda da uzak ülkelere yaptıkları yolculukları anlatan tüccarlar ve misyonerler, Batı uygarlığından habersiz bu ülkelerde gördükleri bozulmamış doğal adamın erdemlerinden söz ettiler hep. Onsekizinci yüzyıl boyunca da Fransız ve İngiliz edebiyatında ve felsefî yazılarında bu doğal adamı, uygarlık tarafından bozulmuş yapay adamla karşılaştırmak ve övmek geleneği sürdü.[4]

Rousseau'nun *Toplum Sözleşmesi* (1762) yapıtında açıkladığı politik felsefesini ve bunun bugün hâlâ tartışılan inceliklerini bir yana bırakarak, daha önceki yapıtlarında dile getirdiği görüşlerine bir göz atmak bizim amacımız bakımından yeterli. "Doğaya dönelim" sözü Rousseau'nun felsefesinin özeti sayılır ve Rousseau deyince, yozlaşmış uygarlığa karşı doğayı, sade yaşamı savunma gelir herkesin aklına. İlk önce Rousseau'nun canlandırdığı "soylu ilke" ya da "doğal insan" kavramını alalım ele.

Rousseau, *Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes* (İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri Üzerine Deneme) adlı yapıtında, insanların toplum düzenine geçmeden önce yaşadıklarını varsaydığı "doğal durum"u betimler. "Doğal durum"da yaşayan "doğal insan" özgürdü, tek başınaydı, iyilik ve kötülük kavramlarından habersiz, masum ve mutluydu. Eşitlik vardı aralarında. Ama zamanla iş bölümü ve mülkiyet çıktı ortaya ve doğal durum bozuldu. İnsanlar zengin ve fakir olarak bölündüler. Zenginler güçlüydüler ve zorbalıkla egemenliği ellerine geçirdiler, "efendi" oldular ve eşitlik kalktı. Bu keşmekeşten ve denetimsiz yaşamdan kurtulmak için bir sözleşmeyle düzenli topluma geçtiler, ama gerçekte hiçbir şey düzelmedi. Tersine, zenginlerin gücü yasalarla pekiştirildi ve meşruiyet kazandı. Paranın gücü üzerine kurulmuş, insanların kendi çıkarları için başkalarını ezdikleri, yalan, dolan, hile ve ikiyüzlülük sayesinde başarıya ulaştıkları bu düzende artık, masum "doğal insan" (l'homme naturel) ortadan silinmiş, onun yerini, ahlâken çürümüş "yapay insan" (l'homme artificiel) almıştı.

İnsan doğal olarak iyidir, ama toplumun kurumları yozlaştırır onu. Rousseau, felsefesinin bu temel ilkesini şu önermeyle ortaya koymuştu: "Tanrı elinden çıkan her şey iyidir, insan elinde her şey yozlaşır." Bundan ötürü bugün çeşitli milletler halinde görülen toplumların ve tüm uygarlığın karşısındadır Rousseau. Ona göre bilim ile erdem bağdaşmaz. Sanat ve kültür gibi eğitimin de zararlı olduğuna inandığı için *Emile* adlı kitabında çocukların doğaya uygun bir biçimde nasıl eğitileceğini, daha doğrusu nasıl kendi kendilerini yetiştireceklerini göstermeğe çalışır. Öyleyse bugünkü düzeni ortadan kaldırmak şarttır. Ne var ki, yapılacak iş "doğal durum"a dönmek ya da tekrar ilkel insan olmak değil, "doğal insan"ın özüne uygun, onun masumluğunu bozmayacak, mutluluğunu engellemiyecek, erdemli kalmasını sağlayacak adaletli yeni bir toplum biçimi bulmaktır. Rousseau *Toplum Sözleşmesi*'nde bu sorunu çözmeğe çalışır.

Romantizm Fransa'dan başka ülkelerde de, az çok aynı yıllarda kendini göstermiş bir akımdı, ama bu akımın üzerinde Rousseau'nun etkisi büyük olmuştu. Romantiklerin ortak bir yönü doğanın yüceltilmesi, yapay toplumun ve uygarlığın aşağılanmasıydı. Onun için romantik edebiyatın gözde tipi, toplumda yerleşmiş kurallar ve inançlarla uyum sağlayamayan, âsi tabiatlı, anti-sosyal adam olmuştur.

* * *

J.J. Rousseau üzerinde uzunca durdum çünkü *Kuyucaklı Yusuf*'u bu kültür bağlamı içinde incelemeyi denersek, dediğim gibi, hem metnin yapısı açıklık kazanır hem de Yusuf daha anlaşılır bir karakter olur. Çünkü bu romanın da temelinde doğal/yapay karşıtlığı yatar.

Örneğin Yusuf'un eğitim görmek istememesinin nedeni ve anlamı nedir? Yusuf eğitim görmüş insanlara bakarak okulun işe yarar bir şey olmadığı kanısına varır

Sabahattin Ali

ve okuyup yazmayı sökünce terkeder okulu. Diğer çocuklar, arkadaşları, düzenin gereği eğitim kurumlarından geçerek yetişirlerken "küçük Yusuf, bir sur harabesi üzerinde çıkan bir yabanî incir ağacı gibi" yetişir ve büyür. Yusuf'un, kendisine babalık eden kaymakam ve öğretmeni gibi okumuş adamları küçük görerek okumamaya karar vermesini bir köylü çocuğu olmasıyla açıklayamayız herhalde. Kaldı ki Türkiye'deki kültür düzgüsünde bilerek cahil kalmayı seçmek saygın bir davranış sayılmaz. Öyleyse yazar, dürüst ve iyi kahramanına niye böyle olumsuz bir hareket yaptırıyor? Belli ki Yusuf'u toplum kurumlarından, okulların vereceği eğitimden uzak tutmak ve doğallığını korumak için. Nitekim yaşıtları okula giderken o, vaktinin çoğunu kasabanın ("çemberin") dışında, yazın kırlarda ve bağda ağaçların altında yatarak, kışın da, Salâhattin Bey'in aldığı küçük zeytinlikte geçirir. Doğayla arasında öylesine yakın bir bağ vardır ki bir keresinde kendini gecenin bir parçası hissedecek kadar geceyle bütünleşir ve bir başka gün çınar ağacıyla özdeşleşir âdeta. Kasaba ile Yusuf arasında kurulamayan uyum Yusuf ile doğa arasında kendiliğinden vardır. Şehirlilerle farklı bir dil konuştuğunu düşünen bu yabanî çocuk ağaçların dilinden anlar, kasabanın dışındaki "bütün tarlaları, bahçeleri, hatta zeytin ağaçlarını teker teker" tanır.[5] Ona sorarsanız zeytin ağaçlarının kokusu "vakur"dur; cevizin kokusu "koyu, acayip, biraz da attarların sattığı itriyata benzeyen (...) tatlı, lâtif" bir kokudur. İncirin kokusu ise yapışkan ve ağır, hayıtlarınki ekşi, çamlarınki ise sarhoş edicidir. Kasabaya gelince, ordaki evlerinin de kendine özgü bir kokusu vardır, ama bu, akla çürümüşlüğü getiren ve zeytinyağı küplerinden, çürümüş tahta basamaklardan, "çivitli duvarlardan, üst üste yığılmış bir kaç şilteden ve bahçe kapısının yanındaki tulumba»dan fışkıran küf kokusudur.[6] Doğa/kasaba karşıtlığını böyle ayrıntılarda da izlemek olanağı vardır.

Bir şeye canı sıkıldığı zaman, Yusuf kasabadan kaçar [illegible] sığınır. Kasabadan kaçış motifi bir çok kez [illegible] romanda, ve bunların hepsinde (Salâhattin Bey'[illegible] gibi) kasabanın temsil ettikl[illegible] k[illegible] kuşku yok ki [illegible] Edremit'den iki kaçış girişimi bu motifin en önemli örnekleridir. Birincisi Yusuf'un Muazzez'i alıp kasabadan kaçması, ve bir köyde evlenmeleridir; ikincisi de romanın bitiminde evdeki çarpışmadan sonra yine Muazzez'i alıp atla kaçmasıdır. Bir bakışım (simetri) oluşturan bu iki kaçıştan birincisinde evlenip birleşirler ve ıssız doğada geçirdikleri romantik gece ikisinin de en mutlu gecesi olur. İkinci kaçışta (Muazzez kasabada yaralandıktan sonra) yine ıssız doğada geçirdikleri gecede ölüm ayırır onları.

Şehir dışına bu ve diğer çıkışlar nedeniyle, dönüşümlü olarak kâh kasaba içi mekanda buluruz kendimizi, kâh kasaba dışı mekanda; ve ışık, renk, koku ögelerinin zengin ayrıntılarıyla yapılmış doğa betimlemeleri *Kuyucaklı Yusuf*'un bir özelliği sayılabilecek kadar yer tutar metinde. Bilmem bu yapıtdaki kadar ağaç çeşidinden söz eden başka bir Türk romanı var mıdır? Söylemeye gerek yok ki metinde doğanın böyle öne çıkması, ne olayların geçtiği yerler hakkında bilgi vermek gereğinden ötürüdür ne de şairane betimlemeler yapmak isteğinden. Doğa, kasabanın karşıtı olduğu için önemlidir ve Yusuf'un temsil ettiği kavramla sıkı sıkıya bağlı olduğu için. Çünkü yabanî incir ağacı gibi büyüyen, şehirli insanların değil ağaçların dilinden anlayan, toplumla değil de doğa ile uyum sağlayabilen Yusuf saf bir köylüden öte, "yapay insan"ın karşıtı olan, "doğal insan" örneğidir. Onun için kanımca Yusuf'u, yaptığımız gibi, romantik edebiyatın bozulmamış doğal insan kavramına bağlıyarak ve toplumla uzlaşamayan asî kahramanlar geleneğine oturtarak yorumlamak gerekir.

Yusuf'un karakterinde bir ara meydana gelen değişiklik de bu yorumu kesinler. Şehirlilere benzemeyen Yusuf kendine özgü bir kişiliğe sahiptir. Nasıl görünüyorsa öyledir; yalan dolan bilmez; ne para hırsı vardır ne mevki hırsı; dürüst, sözünü esirgemiyen, dik başlı, asi tavırlı bir delikanlıdır. Kendine güveni sonsuzdur, onun için kimseden korkmaz ve kimseye boyun eğmez. İnsanı yozlaştıran toplumun dışında kalabildiği sürece bu özelliklerini korur Yusuf, ama sonuna kadar baba ekmeği yiyemiyeceğini, hele Muazzez ile evlenmek için iş güç sahibi olmak gerektiğini anla[illegible] ki "alışamadığı bu insanlar arasında [illegible] yeri" olmadıdır. Ve başlar Yusuf değişmeye. "O [illegible] venen ve dünyaya meydan okuyan tavırdan Yusuf [illegible]

kalmamış denebilirdi (...) yavaş yavaş yabancılık kayboluyor ve etrafına katışmak temayülleri beliriyordu" (s. 150). Ama Yusuf'taki bu büyük değişiklik doğrusu inandırıcı bir şekilde sergilenmiyor. Kısaca bir iki paragrafta Yusuf'un eski kişiliğini yitirdiğini ve artık "boynu bükük, mütereddit, mahçup bir delikanlı" olduğunu öğreniyoruz. "Başına kalpak yerine kırmızı fes, ayaklarına tulumbacı pabucu yerine yanları lastikli bir potin", hâki kilotunun yerine lacivert bir pantolon giyerek efendiler arasına katılan, kâtip olarak güya çalıştığı kaymakamlıkta yeni gelen kaymakamın karşısında tir tir titreyen bu delikanlı topluma katılmış olan yeni Yusuf-tur. Onun bu yeni kişiliği sürüp gider, tâ ki romanın sonunda birden isyan ederek etrafına ölüm saçana ve Edremit'i terkedip, yalnız, yine doğaya dönene kadar. Anlıyoruz ki doğallık ve masumiyet şehir toplumunda barınamaz.

Yazımın başında kimi eleştirmenlerin *Kuyucaklı Yusuf*'daki romantizmle gerçekçilik arasında bir bağdaşmazlık gördüklerini söylemiştim. Oysa romandaki aşk öyküsüyle kasaba gerçekliği birbirinden bağımsız değil, tersine, karşıtlıklar yoluyla birbirinin anlamını daha da netleştiren iki dünyadır. Onun içindir ki yapıtda kasaba doğa ile, ve yapay insan doğal insanla karşı karşıya getirilerek özelliklerin daha çarpıcı bir biçimde belirmesi sağlanır. Bu arada masum iki insanın temiz aşkı da, şehirdeki yozlaşmış cinsel sevginin (Şakir'in ırza geçmesi, annesinin seviciliği, eşrafın orospularla düşüp kalkması, rakı âlemlerinde Muazzez'e sulanmalar vb.) altını çizmeğe yarar.

Kısacası, diyebiliriz ki *Kuyucaklı Yusuf*, romantizmin doğal/yapay karşıtlığına indirgenebilecek bir değerler sistemi üzerine temellendirilmiştir. Bundan ötürü metinde beliren kasaba/doğa, yozlaşmışlık/masumiyet, ölüm/yaşam ve yapay insan/doğal insan gibi ikili karşıtlıklar, bütünlüğü olan felsefî bir anlam üretirler. Roman, sözünü ettiğim kültür bağlamı içerisinde okunursa, Sabahattin Ali'nin haksız düzene toplumcu açıdan değil de, hain ve kötü zenginlerle iyi ve yoksul halk arasındaki ayrımı vurgulayan romantik bir tavırla yaklaşmasının nedeni de açıklanmış olur.Bunları söylerken,Sabahattin Ali, J.J. Rousseau'nun kitaplarını okuduktan sonra onun felsefesini *Kuyucaklı Yusuf*'a uyguladı demek istemiyorum elbette. Ancak, onsekiz ve ondokuzuncu yüzyıl romantikleri için ortak sayılabilecek bazı inançların ve bunların oluşturduğu genel bir dünya görüşünün *Kuyucaklı Yusuf*'daki kişileri ve yapıyı belirlediğini, dile getirilen düşüncelere ve değerlendirmelere bir temel teşkil ettiğini söylemek istiyorum. Hem biliyoruz ki Sabahattin Ali Alman romantiklerine ve özellikle F.Schiller'e hayrandı. Schiller gibi romantiklerin de Rousseau'dan ne denli etkilendikleri bilinen bir şey. Ama bizim için Sabahattin Ali'nin Rousseau'yu hangi yoldan tanıdığı önemli değil; önemli olan *Kuyucaklı Yusuf*'un yapısı ve anlamıyla romantiklerin felsefesi arasında görülen bağ.

* * *

Bu yazıyı bitirmeden önce, romanın bildirisine ilişkin teknik bir soruna takılacağım. Sorun, halk karşısındaki tutumlarında anlatıcı ile Yusuf arasında gözlemlenen farklılıkdan doğuyor. Anlatıcı, bu düzende eşrafın zorbalığı altında ezilen halktan yana olduğunu saklamıyor, ve kullandığı anlatıcı stratejisiyle okurda acıma, sevgi, nefret ve isyan duyguları uyandırarak onun da aynı görüşleri ve tutumu paylaşmasını amaçlıyor. Başka bir deyişle, anlatıcı ile okur arasında bir özdeşleşme söz konuşu. Beri yandan anlatıcı, romanın bildirisini somutlaştıran bir de olumlu kahraman sunuyor okura: haksızlığa ve zulme isyan eden, yoksul, dürüst bir genç. Doğal olarak okur, bu savaşımda anlatıcıyla birlikte Yusuf'tan yana ve anlatıcıyla özdeşleştiği gibi Yusuf ile de özdeşleşiyor. Ne var ki anlatıcı ile Yusuf'un halk karşısındaki tutumları aynı değil. Çünkü Yusuf'un gözünde önemli ayrım, ezen eşraf ile ezilen halk arasında değil, kendi ile tüm kasaba insanı arasındadır. O, aynı kalıptan çıkmış gibi gördüğü bu insanların tümüne yabancı hisseder kendini. Gerçi rençperlere,yoksullara acır, onları koruduğu da olur, ama adam yerine koymaz, sevmez onları. İtiraf edelim ki Yusuf'un, kendisinden bir parça saydığı Muazzez'den başka kimseye sevgisi yoktur. Ne yoksul halka ne de hatta yakınlarına. Aşağıdaki satırlar kişiliğinin bu sevimsiz yönünü belirtmeğe yeter sanırım.

> *Zaten Yusuf, senelerden beri hiç kimseye karşı kalbinde muhabbet beslemiyor ve bir insanı sevebilmesi için ona hayran olması lazım geldiğini anlıyordu. Hürmet ve takdir hisleri beslemediği, hatta tepeden baktığı ve küçük gördüğü insanları nasıl sevebilirdi? Salâhattin Bey'i bir parça seviyorsa, buna sebep; Yusuf'u çok kızdıran aczinin yanında, bu adamın harikülâde denecek kadar iyi bir kalbe mâlik olmasıydı.*
> *(s. 117)*

Evet, kendini evlât edinip büyüten iyi yürekli Salâhattin Bey'i bile ancak bir parça sevebiliyor Yusuf.

Kanımca yazar Yusuf'un doğallığını ve yalnızlığını vurgulamak için onu toplumdan ayırayım, pisliğe bulaştırmayım derken, halktan da koparmış ve insancıl sıcaklıktan yoksun, yer yer sevgisiz ve bencil bir genç yapmış. Okurun özdeşleşeceği kahramanın bu kendini beğenmişliği ve ezilen yoksul tabaka dahil herkesi küçük görmesi, anlatıcının okura telkin etmek istediği değerlere ve tutuma ters düştüğü için romanın temel bildirisinde çelişkili bir durum yaratıyor.

Ama, Yusuf, Türk romanı için, kuşkusuz yeni ve ilginç bir karakter. Onu ilginç kılan, yalnızca, ilk köylü roman kahramanı olması değil, belli bir toplumsal yapının yarattığı değerleri ve görüşleri (nedenlerinin bilincinde olmasa da) aşmak istemesi. Bu bakımdan, 1950'lerden sonraki Türk romanında, düzenle uzlaşamayan kahramanların da ilk örneği sayılabilir. Böylece, *Kuyucaklı Yusuf* Türk romanında yeni bir sorunsalı başlatmakla kalmaz, bu sorunsala bağlı olarak yeni bir roman kahramanı tipi de getirir. ●

---

1. *Değirmen-Dağlar ve Rüzgâr*, Önsöz (Varlık Yayınları 1965)
2. *Kuyucaklı Yusuf*, hazırlayan Atilla Özkırımlı (Cem Yayınevi, 1982) s.300. Yazıda bu metin kullanıldı.
3. Leyla Alkayeva, Yusuf'un doğa ile yakınlığına işaret eder, ama yazık ki bu noktayı geliştirmek gereğini duymaz. Bk. «Sabahattin Ali'nin Romanlarında Hümanizm» *Sovyet Türkologlarının Türk Edebiyatı İncelemeleri*. Çeviren Tatyana Moran, Yurdanur Salman (Cem Yayınevi, 1980) s.85
4. Bk. Basil Willey, *The Eighteenth Century Background* (Chatto and Windus, 1940) s. 14, 240.
5. Bk. *Kuyucaklı Yusuf*, ss. 157-158
6. Bk. *a.g.y.* s.161

Fidel Castro Hemingway'i Anlatıyor:

"Hemingway en zor anlarda bizimleydi"

*Kübalı gazeteci-yazar Norberto Fuentes, Fidel Castro ile ünlü Amerikalı yazar Ernest Hemingway üzerine konuştu. Söyleşi daha sonra Fuentes'in **Hemingway en Cuba** (Hemingway Küba'da) kitabında yer aldı.*

■ **N.Fuentes: Hemingway'i sık sık okur musunuz?**

□ Hemingway'in kitaplarından her zaman zevk duymuşumdur. İnsanın belirli kitaplarla özdeşleştiği doğrudur. Ben Hemingway'in yazdıklarıyla hemen özdeşlik kurabildiğimi gördüm. *Çanlar Kimin İçin Çalıyor*'u en az üç kez okumuş olmalıyım. Filmi de gördüm. *Silahlara Veda* ve *İhtiyar Balıkçı*'yı da defalarca okudum. Hemingway'i Afrika'daki tüm safarilerini, yani öykü ve günlüklerini de okudum. Ve Karayipler'deki serüvenlerini de.

■ **Hemingway'i çok sevdiğiniz doğru mu?**

□ Evet, öyle. Beni çeken ana özelliği gerçekçiliği. Çünkü herşeyi büyük bir dikkat ve açıklıkla görmemi sağlıyor. Yazılarında hiç muğlak yerler yoktur. Herşey inandırıcı ve gerçekçidir. Sizi Afrika düzlüklerine ya da boğa güreşine götürebilir ve okuduğunuzu unutmak güçtür, çünkü okuduklarınızı adeta yaşarsınız. Ama onu beğenmemin bir başka nedeni daha var. Bu bir itiraf. Hemingway deniz üzerine yazar. İtirafım şu, ben de okyanusta çok zaman geçiririm. Yani fırsat bulduğum her anda okyanusa gitmeye çalışırım.

■ **Bir zamanlar Gulf Stream'in sırları üzerine bir kitap yazmayı düşünüyordu. Ama bu gerçekleşmedi..**

□ Hemingway'e hayranlığımın bir başka nedeni nedir biliyor musunuz? Onun gerçekçiliğinden ve denizden söz ettim... Diğer neden ise Hemingway'in serüvenciliğidir; kelimenin tam anlamıyla serüvenci. Benim için bu güzel bir duygu: insanın etrafındaki dünyaya boyun eğmemesi, onu değiştirme görevini benimsemesi. Süregelenle bağlarını koparması gerekiyor ve bunun için de kendini serüvene atıyor. Bilmediği şeyleri çok çabuk öğrendi. Bu arada dünyanın da kendisini değiştireceğini öğrendi. Değişmeden kalamazdı. Değişiklik kaçınılmazdır çünkü. Ve bu, bir girişimde bulunmak için kabullenmeniz gereken riskin bir parçasıdır.

■ **Hemingway'in cesaretinden söz ediyordunuz.**

□ Hemingway'i beğenmemin bir başka nedeni de cesaretidir diyebilirim. Ama bu yalnızca Hemingway değil, tüm yazarlar için duyduğum bir hayranlık. Bir şeyler söyleme, duyguları, insan görüntülerini keşfetme ve

Fidel Castro ve Ernest Hemingway

aktarma yürekliliği; bunları farklı kuşaklardan ve hatta farklı zamanlardan binlerce, milyonlarca insana iletme yürekliliği bu. Size bir itirafta bulunayım: Devrim Meydanı'nda ne zaman konuşacak olsam, hep korku duyarım. Bu bakımdan bir yazarın binlerce okuyucu ve sınırsız bir zaman için bir şeyler yazarken aklından neler geçirdiğini biraz anlayabiliyorum... Biliyor musunuz, Küba'da herkesin yazar olmasını isterdik. Tabii ki bu, ütopyacılık değil. Bunu gerçekleştirmekle Jose Marti'nin «hayatta en önemli üç şey, bir çocuğa sahip olmak, bir ağaç dikmek ve bir kitap yazmak» deyişini hayata geçirmiş olurduk. Devrimin milyonlarca Kübalı için yoğun bir tecrübe kaynağı olduğu muhakkak.

■ Çanlar Kimin İçin Çalıyor'dan söz etmiştiniz. Bu romana ilginiz neden?

□ Bunu açıklamadım mı? Roman klasik bir orduda ardçı kolun mücadelesini anlatıyor. Kitap artçı yaşamını, düşmanın kontrol ettiği varsayılan bir bölgede nasıl hareket edileceğini anlatıyor. Romanın fazlasıyla canlı tanımlamalarından söz ediyorum. Romanı daha öğrenciyken ilk okuyuşumda, politik ve askeri açıdan düzensiz savaşın ne olduğunu biliyordum, ama roman bu tecrübeyi anlamamı sağladı. Sonra kendim bunu yaşadım. Kitap böylece daha bir aşina oldu. Onu tekrar okudum, hatta gerillayken de. Bir bakıma kitap eski zamanlara, daha o savaşımızın tasarı halinde olduğu zamanlara bir dönüştü.

■ Hemingway'in Küba Devrimi konusunda olumsuz düşündüğünü söyleyenler olduğunu biliyor musunuz?

□ Sanırım böyle bir şey okudum, Hemingway'in özel görüşmeleri sırasındaki ifadelerinin böyle bir yorumunu, bizim sürecimizle ilgili olumsuz yorumları konu alan böyle bir yazı okudum. Bu kaynakların pek güvenilir olmadıkları doğru. Ve doğru olan bir başka şey, Hemingway'in kamuoyu önündeki tavrının Devrimimizi savunmaktan yana olduğu. Bu her zaman takdir ettiğim bir şey, bizi onurlandırıyor. Yine de, Hemingway'in son derece güç bir durumla karşı karşıya olduğunu anlamalıyız. Ülkesi bizim ülkemizle çatışma halindeydi. Durum onun açısından kolay olmasa gerek. Hiç kimse için kolay değildi. Ama söyledikleri de, bize olan desteği gibi açıktır. Bir noktaya açıklık getirmek çok önem taşıyor. Eğer yaşadığımız süreci belirli bir sertlikle eleştirmiş de olsaydı, bu ona verdiğimiz değeri etkilemezdi. Eleştirisini kabul ederdik, çünkü Hemingway'in insanî değerlerine bağlılığından hiç kuşku duymadık. Ülkemize olan ve yılların kanıtladığı bağlılığından hiç kuşku duymadık. Bu yüzden ona aynı şekilde hayranlık duyduk. Onun çalışmalarına olan bu duygumuz hiç bir şekilde değişmezdi. Dahası, Hemingway çok zeki bir insandı ve uluslararası politikadaki uzman gözlemciliği iyi bilinir. Bu nedenle fikirlerinin yararlı olacağı da bir gerçekti.

■ Kişisel ilişkinizi derinleştirmek fırsatı olmadı mı?

□ O ayrıcalığa sahip olamadım. Çünkü Devrimin ilk günlerinde yapılacak işlerimiz çoktu ve kimsenin aklına Hemingway'in o kadar çabuk hastalanıp, öleceği gelmedi. Onu daha iyi tanıyacak kadar zamanımız olacağını sanıyorduk.

■ Çanlar kimin İçin Çalıyor'u neden sevdiğiniz anlaşılıyor. Bir de İhtiyar Balıkçı üzerine düşüncenizi öğrenmek isterim.

□ Bir usta işi, diye düşünüyorum. Bir kayıkta yalnız bir adamın bir kaç gününü anlatan böylesine sürükleyici bir roman yazabilmek olağanüstü bir şey. O adam kendi kendine konuşuyor... Hemingway'de en çok sevdiğim, monologları. Onun yaptığını yapabilen bir başka yazar bilmiyorum. Daha ilk okuduğumda, belki o sıralar biraz daha fazla hareket olmasını istiyordum. Ve kitabın değerini tam olarak anlayacak durumda değildim. Ama sonraları *İhtiyar Balıkçı*'yı her okuyuşumda, gerçekten daha fazla sevdim. Adamın kendisiyle olan basit diyaloğuyla okuyucunun dikkatini nasıl çekiyor. Ve sonuçtaki hayalkırıklığı...

■ Ama Hemingway ondan da ders çıkarıyor. Koşullar ne kadar kötü olursa olsun roman kahramanının tükenmesine izin vermiyor.

□ Size bir şey söyleyeyim. Hemingway'in hep aramızda olmasının nedenlerinden biri de bu zaten. Robotlaştırılmış insanlar yoktur onun yazdıklarında. Hemingway'in kahramanlarının faşist mükemmelliyetçilikle bir ilgisi yoktur. Onu eleştirenlerin yanıldıkları noktalardan biri bu. Yanılgı, Hemingway'in kahramanlarının düşmanı teslim olmaya zorlayan sarsılmaz iradesini anlayamamaktan kaynaklanıyor. İnsan kendisine düşman bir ortama karşı durabilir ve durmalıdır. Sonun ne olduğu yazılmayacaktır, her zaman zafere ulaşılmaz. Ama onun peşinden gitmek, onun uğruna mücadele etmek şarttır. Ve işte Hemingway'in bu mesajı Küba'da, devrimin ortasında duruyor. Hemingway, göğüs vermek zorunda olduğumuz tüm önemli ve güç alanlarda bizimleydi. Biz de saldırı altındaydık ve on yıllar boyu yıkımla karşı karşıya kaldık. Ama şiarlarımız tekrarlandı: «Yenilgileri zafere dönüştürelim», «Bizi bin kez mahvedebilirler ama teslim alamazlar». Hemingway, *«insanı mahvedebilirsiniz ama asla teslim alamazsınız»* derken tümüyle haklıydı. Aldığımız mesaj budur. Bu her zaman için, mücadele eden kadın ve erkeklerin ve onların edebiyatlarının şiarıdır. ●

YAŞAMI AŞKTAN UZUN SESSİZ GRAMAFON ÇİÇEĞİ

Muzaffer Buyrukçu

En ucuz et Ağrı, Van ve Bitlis'teydi, en pahalı eti de İstanbullular yiyordu. İkibuçuk milyon bina imar affı bekliyordu; kaçak binalar yıktırılıyordu. Yıkılan duvarlar, çöken çatılar, kuruyan harcın meydana getirdiği boğucu toz bulutları... İlyas, bir süre böyle bir ekipte çalışmıştı. Gecekonduları, yasaları umursamadan yaptırılan evleri birkaç saniye içinde yok etmek; duygulu, yüreğin soluk aldığı evreni iyi tanıyan, mal kaybıyla, can kaybıyla gelen acıların varlıklarda açtığı yaraların hiçbir zaman, hiçbir koşulda iyileştirilemeyeceğini bilen kişi için, korkunç bir cezaydı. Evleriyle birlikte sahiplerinin de yıkıldığını çaresizliklerin aralıklarında ezildiklerini görünce içi kan ağlıyordu. Yeni, düzenli, güvenli bir yaşam kurmayı amaçlayan ama amaçlarının gerçekleşmesini engelleyenleri ortadan kaldırmayan, devlet gücü karşısında boyunları kıldan ince insancıklar, ilkin yakararak, kendilerini acındıran davranışları sergileyerek, direniyorlardı ya karşılarında bulunan kararlı adamların -Nuh deyip Peygamber demeyen- cinsinden olduklarını anlayınca bağırmaya, çağırmaya, ağlamaya, sövmeye, ilenmeye koyuluyorlardı.

«Sizin evinizi de başınıza yıkarlar inşallah!

Alma mazlumun ahını çıkar aheste aheste.

Kansere tutulursunuz inşallah. Otomobil altında kalırsınız inşallah! İnleye inleye can verirsiniz inşallah!

Karılarınız, kızlarınız orospu, oğullarınız ibne olur inşallah!

Allah iki yakanızı bir araya getirmesin. sürüm sürüm sürünesiniz inşallah!

Yuva yıkanın yuvasını bozsun rabbim!..»

Ve daha bir sürü söz dökülüyordu ağızlarından. Kimi arkadaşları dayanamamış, «Lânet olsun, bu zavallıların ahları çürütür bizi!» diyerek kazma kürekleri bir yana fırlatmış, uzaklaşmışlardı olay yerlerinden. İlyas'ın gönlü de bulanıyordu, tepeden tırnağa titriyordu ama, anası babası ekmek bekliyordu. Derken alışmıştı; aynı durumlar tekrarlana tekrarlana yüreğinasır bağlamıştı, eskisi gibi sancımıyordu. Islak gözlerle seyrediyordu cinayeti. Ekip, görevlerini tamamlamanın erinciyle geriye dönerken onlar, yıkıntıların üzerine atılıyorlar, kırık biriketleri, tuğlaları, kiremitleri bağırlarına basıyorlar, yüzlerine sürüyorlar, her santiminde ellerinin izleri bulunan parçaları sevecenlikle öpüp okşuyorlardı.

Sarsıldı İlyas ve hızla giden otobüsün homurtusunu işitti. Bir ağaç dalı, kel bir tepe ilişti gözlerine, bir sigara yaktı.

Bir günde iki bin lira artan Cumhuriyet altını 23 bin liraya fırlamıştı... Çok sevdiği etli nohutla bulgur pilâvını önüne korken heyecanının yoğunluğunu görmek isteğiyle bakışlarıyla yüzünü tarayan Şehriban'ın, derisine soğan kokusu sinen parmaklarını sevgiyle öpmüş, «Allah dirliğimizi bozmasın, Allah evliliğimizi karartmasın!» demişti. Bu dileğine, «Amiiin!» karşılığını veren Şehriban'ın (Amin)ini, benliğinden yükselen içtenlikli ve derin anlamlı bir gizem kabarcığına benzeten İlyas, ruhunda ansızın doğan melek kanatlarıyla göklere uçmuştu. Ve karısının her davranışıyla sunduğu sevinci, gölgede bırakacağını sezdiren bir gülümsemeyle, «Gözlerini yum!» demiş, boynuna, sekiz altının birbirine değince şıngırdadığı bir gerdanlık takmıştı. Bu değerli armağanın yüreğine yaz sıcaklarını andıran sıcaklıklar püskürten madeni serinliğini göğsünde hisseden Şehriban, mutluluğunun büyüklüğünü yansıtan bir çığlık atmıştı; arkadan da, ölünceye kadar unutamayacağı bir biçimde kucaklamıştı. Sıkmıştı, kollarını çimdirmişti, canını acıtmıştı.

Aynaya bakarken hoplayıp zıplıyor, «Yakıştı değil mi? Yakıştı değil mi? Sen sağ ol!.. Allah seni başımdan eksik etmesin!» diyordu. Gülüyordu, yanaklarından öpüyordu, türküler mırıldanıyordu. Derken, kollarını yana açarak, yüzü gibi kusursuz vücudunu eğip bükerek, göbek atarak oynamaya başlamıştı. Kalçalarını, uyumdan uyuma geçirerek incecik belinin altında çevreye büyüler saçan bir biçimde boyuna döndürüyordu. Saçlarını dağıtıyor, ensesinde topluyor, dudaklarını aralayarak bir tuhaf bakıyordu. Belki de bir dansöz gibi görüyordu kendisini ya da ünlü bir dansözü taklit ediyordu ama ilk kez sergilediği bu oyunu nasıl, nereden öğrenmişti? Hem şaşıran hem de tad alan İlyas, o kaynağı araştırırken Şehriban ansızın başını çevirmiş, kısık ama uyanıklığı ve diriliği simgeleyen genç, istekli bakışlarla bezeli gözlerini, gözlerine dikmiş, «Çabuk beni yatağa götür!» diyerek inlemişti.

Doğrulduklarında yağmur yağıyordu. Bu kez, yağmur tıpırtısı kendiliğinden bir sevişme çağrısı çıkartmış, gövde ve ruh birlikteliklerini iliklerinde duyarak yaşamışlardı saatlerce. Şehriban, armağan alınca uysallaşan, cömertleşen her genç kadın gibi, tavırlarında bulunan bütün direnişleri, bütün —hayır—ları yok etmiş, özverinin ve cömertliğin seçkin örneklerini sıralayarak İlyas'ın varlığında anıtlaşmıştı. Soğuyan nohutla bulguru, ince geceliğini giyerek ısıtan karısına, «Şimdi beni çok sevdiğini anladım» demişti.

M.Ali Ağca 240 milyona konuşmuştu. 'Nasıl da para kazanıyor millet!' Galatasaray'ın 501 nci yılı pilâv ve zerdeyle kutlanmıştı. İlyas, sevmezdi Galatasaray'ı. Zengin, şımarık hanım evlâtlarının tuttuğu bir kulüptü. İşyerindeki hasta bir Galatasaraylıyla her gün tartışırdı. Şu kadar lig şampiyonu olmuşlar, Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı kupasını birkaç kez kazanmışlar, şu, şu, şu ünlü futbolcuları yetiştirmişlerdi. Ankaragücünü

beğenen ve hiçbir maçını kaçırmayan İlyas, Halil İbrahim'le Necmi'yi göklere çıkarınca öfkeden eli ayağı titriyor, yüzü kızarıyor, burnundan soluyordu arkadaşı. 'Beni göremeyince üzülecek.' Loto'dan bir milyar kazanan zenci, ilk iş olarak karısını boşamıştı. Okuduğu çok komikmiş gibi sesli sesli güldü. 'Benim bir milyarım olsa Japonya'ya giderim.'

Müslüman lider Velit Canbolat'a düzenlenen bombalı saldırıdan sonra çıkan çatışmada yedi kişi öldürülmüştü.

Sigaranın külünü, önündeki koltuğun arkasında bulunan kutuya silkeleyen İlyas, otobüsün camlarında uğuldayan sert rüzgârı duydu; aynı anda yaşlı ve hastalıklı bir öksürük sağanağı kulaklarını tırmaladı, içini çizgilerle doldurdu.

Kurtboğazı barajının suları neftiydi ve durgundu, ürkütücü derin göller gibi. Buradan dev borularla Ankara'ya gelen suyu içiyorlardı. 'O artık içemeyecek.' Çamlar yeşil, meşeler kuru tütün rengindeydi ve yapraklarını dökmemişlerdi. Şu ormana girseydi, uzun uzun düşünseydi yürürken, bir ağacın kalın gövdesine sırtını dayayarak uyusaydı. Tam o sırada ortaya çıkan bir peri onu alıp kimsenin bilmediği, bilemeyeceği insansız bir ülkeye götürseydi, periler topluluğunun arasına katsaydı.

Sarsılan otobüs, küçük bir yokuşu tırmanıyordu.

İbrahim Tatlıses, yanık, kalabalıkları büyüleyen sesiyle türkü söylüyordu. İlyas'ın sesi de fena değildi. (Bitlis'te Beş Minare)yi, (Müdür Beyin Yeşil Kürkü)nü, (Tarlaya Ektim Soğan)ı, kimse onun gibi içten okuyamazdı ama türkücü olmayı hiç düşünmemişti. 'Hapisanede söylerim artık.' Hapisanenin görüntüsünü mahpuslarıyla birlikte zihnine çakan hayalinden korktu, yolcuları incelemeye koyuldu. Kimi uyuyor, kimi sigara içiyor, kimi yanındakiyle konuşuyor, kimi gazete okuyordu. Ama düşünenler ve susanlar, dışarıyı seyredenler çoğunluktaydı. Sarı saçlı, gözlüklü, memur yüzlü adam, Çarşaf okuyordu, gülmeye hazır dudakları aralıktı, güldüren öğeye raslayınca gülüyordu sessizce. Güneyli, etli butlu, yanakları, alnı benli, iri kara gözleri yağlı zeytin gibi parlayan yirmisekiz yaşlarındaki kadın, yüzünü sivilceler kaplamış üç yaşlarındaki oğlunun seyrek saçlı başını arkaya yatırarak su içiriyordu biberonla. Tombul, esmer kollarında burma bilezikler vardı; ipekli beyaz blûzunun çekici kıldığı dolgun memelerinin arasından sarkan altın zinciri boynuna üç kez dolamıştı. Vişne çürüğü oje sürdüğü tırnakları uzamış, uçları hafifçe kıvrılmıştı; ince, zarif parmaklarını zümrüt, yakut, pırlanta taşlı yüzükler süslüyordu. Yaktığı bir Dunhill sigarasının dumanını kibarca savururken aynı sırada bulunan dalgalı saçları kumral, sağlıklı, yakışıklı bir adama, onu beğendiğini, ilişki kurmak istediğini belirtircesine bakıyordu. 'Kırıştırıyorlar galiba. Ama kadın da kadın ha... hükümet gibi.' Kimsenin kendisiyle ilgilenmediğini saptayınca hapisane sözcüğüyle beynini kaşındıran tedirginlik, tatlı bir erince dönüştü.

Otobüs Kargasekmez uçurumunun başlangıcına gelince konuşanlar ansızın sustu. Şoför sigarasını tazeledi. Dönemeçlerde yüzler sarardı, soluklar sıklaştı, ölüm korkusu kanın akışını hızlandırdı, kalpleri yordu.

İlyas, güneyli kadınla erkeği bakışırken yakaladı. Sanki ikisinin de gözlerinden ateşler fışkırıyordu, tutuştu tutuşacaklardı.

Kargasekmezin tepelerinin bazıları ısıtmayan bir güneşle sararmış, bazılarına gri bulutların gölgesi düşmüştü.

İlkin, yükü branda beziyle örtülmüş beş tonluk Ford bir kamyon, sonra da mavi bir TIR solladı tehlikeli bir biçimde. Yürekleri ağızlarına gelenler, ölümün buz gibi dokunuşunu enselerinde duyanlar, şoförle birlikte sövdüler. «Eşşeoğlu eşşek, ulan burda sollanır mı, namussuz? Sana ehliyet verenin!..» Bu sinirli, bu yüksek gerilimli; uyanıklıkların, dikkatlerin tavsadığı ortamdan yararlanan kadınla erkeğin birbirilerine gülümseyerek baktıklarını gördü İlyas. Beyninden, çıldıranların haykırışlarını andıran bir haykırış yükseldi. Şehriban'la o aşağılık ırz düşmanı karşılaştıklarında; tanışmanın öncesinde yabancılığın engellerini böyle gülümseyerek mi eritmişlerdi? Benliklerinde kaynaşmayı, bütünleşmeyi sağladıktan sonra mı, konuşmuşlardı?

Çeltik ekili düzlüğün az ilerisindeydi Kızılcahamam.

Bir Dağıstanlı ile Sezer otobüsü Ankara yönünde yarışırken güneş ışınlarının parlattığı nikelâjları gözkamaştırıyordu. Kırmızı beyaz bir kamyonet yokuşta zorlanıyordu.

Kadın çocuğunu kucağında sallıyor, uyutmaya çalışıyordu.

Sağdaki kereste, tomruk ve direk kümeleri, bırakılmışlık ve yalnızlık duygularını kışkırttı İlyas'ın. Yağmur, kar üstlerine yağacak, derken... efkârlandı, «Of, of!» dedi. Küçük, suları sığ dere ters akıyormuş gibi bir izlenim uyandırıyordu. Raci Alkır, (Tutam Yar Elinden Tutam)ı söylüyordu o Erzurumlu sesiyle.

Boyuna Macar, Hollanda, Alman, Bulgar TIR'ları geçiyordu. Bu TIR'lardan birisine gizlice binmeli, hangi ülkeye gidiyorsa orada gene gizlice inmeli, kalabalığa karışmalıydı. Dil bilmediğinden hemen yakalanırdı ama. Ellerine vurulan kelepçelerle götürülüyordu. 'Er ya da geç bu olacak.' Yalnız bu yakalanma olgusu, zihninin şu anda uydurduğu, ruhunu acıtacak nitelikte kasıtlı bir görüntüymüş gibi varlığında herhangi bir çözülme, herhangi bir dağılma meydana getirmedi. «Abini üzmesene yavrum, alsana!» diyen kadına çevirdi başını. Adamın uzattığı mandalinayı çocuk, eleştiren, duraksayan bakışlarla inceliyor ama sanki sunanın sunuculuğunda aksayan ve iç tırmalayan bir şey görmüşçesine itiyordu kibrit çöpü büyüklüğündeki parmağıyla. O, iten parmağın sahibi kendisi olsaydı ve hiç büyümeseydi, büyüse bile tabanca, bıçak gibi şeyleri kullanmayı öğrenmeseydi. Okurdu, işitirdi, televizyonda izlerdi: Birilerinin yaşantısındaki düzenleri bozanlar, doğal akışlarını engelleyenler, onurları yaralayanlar; inançları ve namusları lekelemeye kalkışanlar... yaptıkları yanlışlarla karşısındakilerin dünyalarını karartanlar öldürülüyordu. Öldürülecekti de. Dört kız kardeşinin en zekisi, en yüreklisi, en güzeli Gülser, nurtopu gibi üç çocuğunun babası İsmail'i gece yarısı, derin uykudayken öldürüp bıçakla gövdesinden kopardığı başını çöplüğe atınca —öldürme— gerçeğinin, sorunlarının arasında yaşadığını anlamıştı.

Zavallı Gülser büyük abisi Celâl'in çöpçatanlığıyla evlendiği İsmail'i çok sevmiş, hatta İsmail hoşlanmıyor diye kendisiyle üç yıl konuşmamıştı. Açtığı büfe, bayiliğini aldığı spor toto, bol para kazandırmaya başlayınca burnu büyümüş, eğlence alanlarını değiştirmişti. Kumar oynuyor, barlarda, gazinolarda, şurada-burada orospularla düşüp kalkıyordu; ailesinden koparıp avucunun içine aldığı Gülser'i bilinmeyen nedenlerden ötürü eziyor, hırpalıyordu. Cahildi, güçlüydü, kabına sığamıyordu, yaşadığı onaylanır gibi değildi ama kimin kocası bu evrelerden geçmemişti ki? Bu yüzden, bir gün durulacağını düşünerek katlanıyordu zıpırlıklarına, sabrediyordu. Son günlerde pis huylar edinmişti İsmail. Yatağa girince sapıkça sevişmeyi öneriyordu. Yakarıyordu, eline ayağına kapanıyordu, karşı koyuyordu ama önleyemiyordu bu çirkinliğini. Belki hevesini alır da zamanla isteklerinden cayar düşüncesiyle birkaç kez dilediğini gerçekleştirmesine ses çıkarmamıştı. (Bunları anlatırken utançtan yerin dibine giriyor ve hıçkıra hıçkıra ağlıyordu) Ama her geceye bindirince, doğal birleşmeden zevk duymadığını açıklayınca, işin rengi değişmişti. Ciddi bir sorunla savaşmak, kendisini bu iğrenç durumdan kurtaracak bir çare aramak zorundaydı artık Gülser. Kadınlığıyla, dişiliğiyle ilişkisini kesmiş gibiydi. İradesiyle, ahlâk anlayışıyla, onuruyla direndiği ama uygulanmasını engelleyemediği bu korkunç işkenceye mutlaka son vermeliydi. Dalgındı hep. Aklı o durumu ve kocasının tutumunu kurcaladığından, yapması gereken işleri yapamıyor, unutuyordu. İştahı da kapanmıştı. Yemek yemediğinden ya da ağzına —lâf olsun diye— iki lokma bir şey attığından zayıflıyordu. Bu zayıflamayı bir süre koz olarak kullanmayı denemişti. Kalçalarının güzelliği ve çekiciliğiyle sapıklığının ölçüsünü kaçıran kocasını durdurmak, ve bu ilgi alanından uzaklaştırmak amacıyla bir deri bir kemik kalıncaya kadar za-

yıflamıştı. Bu da para etmemişti.

İsmail'in gelme saati yaklaşınca sıtmaya yakalanmışçasına zangır zangır titriyordu. Ağzı kuruyor, dili damağına yapışıyordu; yutkunamıyordu. Ağlıyordu. Bu kuşatmayı nasıl yaracaktı? İyiyken kötüleşen İsmail'e iyiliği tekrar nasıl kabul ettirecekti? Çocukları alıp babasının evine mi kaçmalıydı yoksa onlarla birlikte Boğaziçi köprüsünden mi atlamalıydı? Bu ceza belki vicdanını sızlatır, doğru yola sokardı İsmail'i. Ama çocukların ne suçu vardı?

Bu öyle yasaklarla, utançlarla yüklü bir durumdu ki hiç kimseye sırrını açamıyor, her an hücrelerinin ürettiği çeşitli acıları gene içinde saklıyor, biriktiriyor susturmaya çalışıyordu. Zekâsının ve gerçeklerin olanaklarını zorlayarak, kararların en doğrusunu, en haklısını almaya uğraşıyordu. Geceler boyu gözlerini kırpmıyordu, biraz uyuduğunda ise karabasanlarda düşlerde boy gösteren kocası kılıklı rezillerce tecavüze uğruyordu. Bir akşam konuştu bu konuyu İsmail'le. «Yeter artık!

Ne diyorsun?

Böyle yatmaktan hoşlanmıyorum, çirkin bir şey!

Ben hoşlanıyorum.

Hoşlanıyorsan öyle bir kadın bul!

Sen benim karımsın. İstediğimi yaparım.

Yapamazsın!

Şimdiye kadar niye razı oldun peki?

Tatsızlık çıkmasın diye. Bıkarsın da vazgeçersin diye.

İnsan beğendiği bir şeyden vazgeçer mi?

Dayanamayacağım. Kendimi o şey oğlanlara benzetiyorum.

Saçma! Bütün kadınlara kocaları benim gibi davranıyor.

Yalan! Sen bir..

Gevezeliği bırak da.

Hayır. Bu böyle süremez. Bundan sonra yanıma sokmuyorum seni Boşanacağım!»

Bırakıp kaçmıştı baba evine. Ama çocuklar, komşular, çevre, İsmail'in yakarması... İsmail tövbe etmişti, olanlar bir çılgınlığın, bir saplantının sonucuydu. «Bir daha asla.» demesi, eve döndürmüştü Gülser'i. Gerçekten de sözünü tutmuştu İsmail. «Allahım, her şey düzeldi, kocam iyileşti.» diyor, bu aşağılık dönemden önce yaşadığı mutluluğun kalıntılarından, küllerinden yepyeni bir mutluluk yaratmaya çabalıyordu. Yalnız bir hafta sürmüştü tekrar doğuşun güzellikleri. Sevişme sarhoşluğuyla kendinden geçtiği, vücudunu koruma, kollama ve savunma yetilerini yitirdiği bir sırada, eski alışkanlığını sergilemişti İsmail. Haydiii, gene baba evinin yolundaydı ve bu, dokuz kez, serüvenlerin dosyaları kabara kabara yaşanmıştı.

Dokuzuncu dönüşten tam onbir gün sekiz saat sonra İsmail, amacına ulaşmanın coşkun sevinciyle, biraz da içtiği rakının etkisiyle sızmış gibi uyurken usulca yataktan kalkan Gülser, ekmek bıçağını yirmiüç kez kalbine saplamış ve pişmiş kelle gibi sırıtan, «İstediğimi yaptım ya, oh ya!..» dercesine bir tavrı olan başını, gövdesinden ayırmıştı.

ABD Türkiye'ye 750 milyon dolar verecekti.

Otobüs hızlandı.

Adam, çocuğu dizlerine oturtmuş, mandalina dilimlerini yediriyordu. Onların bu dostluklarını renkli bir gülümsemeyle izleyen kadın, adama, sık sık, onu seçtiğini, yaşamında yer vereceğini duyururcasına bakıyordu. İlyas, içine çektiği dumanları yuttu. 'Film başlıyor.' Filiz makarna levhasına kar yağmıştı. Şehriban'ın pişirdiği kıymalı makarna da makarnaydı haa... kıymayı bol soğanla, bol domatesle, bol biberle kavurur, kokusu ve suyu lezzetini artırsın diye üç dört tane de defne yaprağı koyardı; iyice dövdüğü sarmısağı yoğurtla karıştırarak dumanı tüten makarnanın üstüne dökerdi. Ağzı sulandı, midesi buruldu ve acıktığını anladı.

Azaphane deresindeydiler. Kar, sağa yağmıştı. Açıklıklar, ufacık alanlar, unlanmış gibi duruyordu. Çamlar, koyu yeşildi. Mustafa Erses, Hüzzam makamında şarkılar söyleyecekti. Savcı Gülser'e otuz yıl ceza istemişti. 'Boşansaydı ya Gülser?' Düşündüğünü her zaman uygulanabilir olamayacağına, bu çelişkili durumuna, başını salladı. Kendisi niye yararlanmamıştı bu öğütten? Şehriban'ı; başka bir yaşama başlayabilmesi için kendi yaşamının çekiminden ve ilişkilerinin içeriğinden niye uzaklaştıramamıştı? Gerede'ye 39 kilometre vardı. Orman içleri derinliksiz bir kar tabakasıyla kaplıydı. Savurduğu gevşek bir kar topu sırtının ortasına raslayıp dağılınca Şehriban, dönüp bakmıştı yüreğini aydınlatan bir gülümsemeyle. Kızmamıştı, öfkelenmemişti bu lâubaliliğine. Çakır gözlerinin içi dünyadan alacağını tasarladığı, umduğu güzelliklerin ipuçlarıyla fıldır fıldırdı. Kısrak gibi kanlı canlı bir kızdı, durduğu yerde duramıyor, yaylanıyor, sıçrıyor, her an deviniyordu. Kanının hızla akışından ve soğuğun etkisinden gergin yanakları pençe pençe kızarmıştı. O sırada birisi, «Sen bu kızla kısa bir sürede evleneceksin. Beş yıl yedi ay on gün sonra da öldüreceksin!» deseydi, diyenle alay eder, «Oynattın mı?» yargısıyla geçip giderdi. O kar topunu fırlatmasaydı, Şehriban, dönüp bakmasaydı, ilgilenmeseydi, bu iki ayağını bir pabuca sokan berbat duruma düşmeyecekti. Tanışmayacaklardı hiç, Ankara'nın ayrı semtlerinde, birbirilerini görmeden, konuşmadan yaşamlarını sürdüreceklerdi. Yol kenarlarında akan incecik sular, dantelli, damarlı buz kristalleriyle örtülmüştü. Yakasının çevresiyle eteklerinin çevresi dantelli bir geceliği giyince istekleri tuhaf bir biçimde çoğalıyor, yattıkça yatası geliyordu. Aslında, Şehriban'ın geceden geceye kullandığı, sabah çıkardığı bir içlikti ama ötekilerden ayrı, ötekilerden değişik güçler, değişik zevkler ve boyun eğdiren tılsımlı çağrılar üretiyordu; kattığı esrarlı anlamlarla Şehriban'ın vücudunu mutlaka elde edilmesi gereken bir nimete dönüştürüyordu. Kar buram buram yağıyordu. Ama kar tanecikleri hemen eriyor, ıslanan asfalt kararıyordu. Serpil Kaya, bir Kırşehir bozlağını söylüyordu. Sesi dokunaklıydı ama sözcükleri dişleriyle çiğnediğinden kimse ne dediğini anlamıyor, sadece bir ses yoğunluğuna kulak kabartıyorlardı. Şehriban da, evi temizlerken yemek pişirirken, çamaşır yıkarken mırıldanırdı kimi türküleri.... Dalardı; kopardı oturduğu yerden, masadan, avucundaki elinden. İlkin bunu bir sıla, bir ana-baba özlemi olarak değerlendiren, yüreğini doldurduğuna inandığı acıları azaltmasını Tanrı'dan dileyen İlyas, dalgınlığının özündeki uzaklıklardan buğulu bakışlarla, ıslak gözlerle dönen ama oralardan neleri getirdiğini, oralarda neleri bıraktığını anlatmayan Şehriban'dan kuşkulanmaya başlamıştı. Acaba kendisine sırılsıklam aşıkmış gibi davranan, parmağına iğne batsa yüreği üzüntülerle çalkalanan, iğneye ve talihin oynadığı bu çirkin oyuna çok kızan Şehriban'ın hiç kimseye açamayacağı, açmaktan çekindiği bir derdi mi vardı? Bu sorular beynini oyduğu halde sormuyordu. Bir gün dayanamayarak açıklamasını beklemek en iyisiydi. Açıklamamıştı ama... Cinayetten henüz kimsenin haberi yoktu, yarın sabaha kadar da hiç kimse bir şeyler öğrenemezdi. Komşuları sık sık İnci'lerde yatıya kaldıklarını bildiklerinden arayıp sormazlardı. Gazeteler ölülerin resimlerini basar mıydı? Basardı elbet, böyle önemli bir olayı bütün ayrıntılarıyla, bütün boyutlarıyla yazarlardı. İyi de kendisi ortada olmadığına göre kim anlatacaktı gerçeği?

Çevreye tonlarca tuz serpiştirilmiş gibiydi.

Tatlıyla başı hoş olmayan Şehriban, tuzlu yiyeceklere bayılırdı, tuzu tamam yemeklere bile tuz ekmeden ağzına götürmezdi. Gözleri parlardı, heyecanlı sevinçlerle överdi tabağındakileri. Bazı geceler ansızın uyanır, «İlyas, midem kazınıyor, bir dilim tuzlu biberli ekmek verir misin?» derdi. Kırtasiyeci Erhan'a piyangodan onbeş milyon çıkmıştı. Şehriban da boyuna çeyrek ya da yarım biletler alır; alır almaz da hayal kurmaya başlardı. Binerdi hayalden gemilerine, trenlerine, uçaklarına, giderdi de giderdi renkli, zengin, sadece cümbüşlerin üretildiği evrenlere.

Çamlık kar altındaydı, orman çıplak ve yalnızdı; boş, artık oturulmayan, terk edilen bir evi andırıyordu. Doyum Restoran'a baktı. Topu topu yedi kez lokantada, beş kez de dönerci-

de yemişlerdi; dışarının yiyeceklerini beğenmiyorlardı, hileli, pis, tatsızdı. Şehriban, azgınlaştığı akşamlar (zekâsına, buluşlarına hayrandı) masadaki yemeklerle memelerini gösterir, «Önce hangisinden yiyeceksin?» diyerek göğsünü açardı. 'Akılsız karı!' Ara haberlerde, azılı iki deliyle üç anarşistin kaçtıklarını, her yerde arandıklarını söyledi spiker. Deliden korkardı İlyas. Yanında uyuklayan kabak kafalı, şişko, altmışbeş yaşlarındaki adamın başı göğsüne düşmüştü. Kalp hastalarının dudakları gibi mor ve kalın dudaklı ağzından akan salyalar gömleğini ıslatmıştı. Şehriban da açık ağızla uyudu mu yastıkta gölleşirdi iplikli, kaygan salyalar...

Kırmızı kamyonlar, tankerler, Gerede rampasında homurdanıyorlardı.

Kadın, sigarasını yakan adama ilerlemiş bir dostluğun içtenlikli gülümsemesiyle gülümsedi.

«Deliler bu otobüse binmesin!» dedi biri. Bu soruyu işitenler, birbirini süzdü, belleklerine kazılan resimlerle, tanımlanan işaretlerle aramaya koyuldular. Bu bakış sorgulamasından tedirginleşenler, delilere benzetilmekten hoşlanmayanlar, bir şeylerle ilgilenmeye, izleyenlerin zihinlerini hırpalayan kuşkuları dağıtmaya koyuldular sözlerini, davranışlarını anlamlandırarak.

Çocuğunu adamın kucağından alırken kadının ellerinin adamın ellerini okşadığını, şöyle bir sıyırdığını gördü İlyas, içerledi. 'Orospu bu. Yarın bir gün kocası doğrar bunu benim Şehriban'ı geberttiğim gibi.' Sigarasının dumanını yol arkadaşının yüzüne üfledi öksürmesi, birden uyanması için, ama adamın kılı bile kıpırdamadı.

«Anarşistler nasıl kaçar yahu?»

«Kaçırmışlardır.» dedi Bektaşi bıyıklı bir adam; eski fötr şapkasını kaldırıp bir süre boşlukta tuttu, kırlaşmış saçlarının diplerini kaşıdı.

İlyas'ın sağ tabanı kaşındı. Karşıdan gelen ve önündeki kamyonu sollayacağı, çizdiği zigzaglardan anlaşılan Ulusoy, İlyas'ların otobüsünü görünce eski yerinde kaldı. Acele yol isteyen bir taksi, farlarını yakıp söndürmeye başladı. «Geç Allahın belâsı!» dedi şoför, «Sanki tabakhaneye bok yetiştirecek dürzü.»

Takkeli, cüppeli, sakallı, elleri tesbihli, üstbaşlarından ağır bir hacıyağı kokusu yayılan yaşlılar, İngilizce dergi okuyan ve İngilizce konuşan iki gence, derilerini yüzercesine baktılar, kafakafaya vererek haince fısıldaştılar.

'İçimde Şehriban'ı öldürmemişim gibi bir his var. Yoksa öldürmedim mi? Ne demek öldürmedim, delik deşik ettim. Ama belli olmaz gene de, öldürmeyen Allah öldürmez!' Boşadığı karısını, evinden kamyonla eşya kaçırırken yakalayan Güngör, mahalleyi ayağa kaldıran bir tartışmadan sonra bıçaklamıştı ve kanlı bıçağıyla karakola teslim olmuş, «Karımı öldürdüm.» demişti. Oysa hemen hastaneye kaldırılan kadın ölüm tehlikesini atlatmıştı. İçine kurt düştü. Kana bulanmış bıçağı; kesilen bir deriyle parçalanan etin ilginç sesini; göğüslerinin çevresine sekiz on kez sapladığını, tık tık'larına alıştığını yuvarlak masa saatine baktığını, çok iyi anımsıyordu. «Bu iş bitti şükür, kurtuldum!» dediğini de. Demek ki zihni, benliğinin en alt tabakalarında oluşan ama üst tabakadaki güçleri de kıskaca alan bir pişmanlık duygusunun yapay oyununu sergiliyordu. Pişman değildi ama. Yakalanırsa, «Vicdanım rahat, namusuma, erkekliğime sürülen lekeyi temizledim.» sözlerini edecekti. Cinayet işledikten sonra cezaları hafiflesin diye iki yüzlü bir siyaset güdenlere, «Ne yaptığımı bilmiyordum, sarhoştum. Aklımı kaybetmiştim, hiçbir şeyi hatırlamıyorum »culara kızıyordu. Şehriban'ı bilerek, isteyerek öldürmüştü.

Tanker sarıydı ve yakıt doluydu. Kulaklarıı sağır eden ve gürültüsü dağları, ormanları inleten, Gerede'den işitilen korkunç bir patlamayla havaya uçmalıydılar ateş alan tankerle birlikte. Araçlarla yolcuların parçaları bir kilometrekarelik bir alana yayılmalıydı. Sol elinin üç parmağı ince bir dala asılı kalmalıydı, kopan başı, bir su birikintisinde, faltaşı gibi açılmış gözleri gökyüzüne bakarken bulunmalıydı. Kimliği saptanamamalı, adları sanları bilinmeyenlerin dosyalarına bir dosya daha eklenmeliydi. Şehriban ile Mustafa'nın akrabaları, bir gün İlyas'ın yakalanacağını, mutlaka idama mahkûm edileceğini umutla beklemeliydiler. Güldü. Ama cebinde Şehriban'la başbaşa çektirdikleri fotoğrafların en sevimlisi, en anlamlısı vardı. Bir arama tarama sırasında ortaya çıkarsa mahvolurdu. Telâşlandı!

Adamın uzattığı Nestle çukulatayı, uzun ısrarlardan sonra almayı hesaplayan kadın «Teşekkür ederim»lerle direniyor, nazlanıyordu.

İç çekti İlyas. Şehriban'la Gençlik Parkında geziniyorlardı. Güneş beyinlerini kaynatıyor, enselerini yakıyordu alanlarda yürürken. Limonata içmişlerdi ve hep gölgeleri kollayarak dolaşmışlar, kuytularda dinlenmişlerdi.

Trafik otomobili siyahtı. Üstündeki lâmba yanıp sönüyor, sürekli dönüyordu ışıklarıyla gözkırparcasına. Genç polisler, bir şeyler konuşuyor, gelen geçen taşıtlarla ilgilenmiyorlardı. Polis Müdürlüğü karakollara, denetim merkezlerine, delilerin, anarşistlerin, katillerin hemen yakalanması konusunda buyruk verseydi durdururlardı otobüsü. Ama gene de onları zekâsının ince bir oyunuyla atlatmış gibi bir sevinç duydu.

Kadın, çukulatayı aldı, kâğıdını yırtarken adama istekle baktı. 'İşi pişirdiler sonunda. Aferin! İyi de, neden aldatıyor bu kocasını?' Kılık kıyafetinden, takılarından varlıklı olduğu belliydi. Eee, peki? Neydi aradığı, istediği? Yoksa kocasının bile karşılayamadığı bir gereksinimin, susturulamaz, yola getirilemez bir tutkunun şimdiki yaşamını egemenliği altına alarak yönetmeye kalkışması mıydı birisiyle ilişki kurmaya iten? Bu durumu kocasına duyuracak mıydı? Yakınlıklarının kaynaşmaya dönüştüğü bir dönemde hiçbir şey söylemeden, hiçbir iz bırakmadan kaçacak mıydı? Şehriban, insan gibi davransaydı, «Böyle, böyle, böyle» deseydi, sorun yoktu, kimse kimseyi zorla tutamazdı. Sevgisini, birlikteliklerinin büyük, unutulmaz ürünlerini, eşsiz tadlarını yüreğindeki mezarlığa gömer, kapıyı gösterirdi. «Buyur, serbestsin!» Ama nikahlıysa, vücudunu sunarken kendinden geçiyorsa, ekmeğini yiyorsa, yemekte bir sakınca bulmuyorsa ayrıca birisiyle de düşüp kalkıyorsa, bu çirkinliğe katlanılmazdı. Katlanamamıştı.

Hava kurşuni, karın örtemediği donmuş toprak sıkıntılıydı. bir Yugoslav TIR'ının sarışın şoförü, otobüsün şoförünü selâmladı eliyle.

Kara, ak koyun sürüsü yayılmıştı tarlaya. Bir köylü ailesi, sepetleriyle, çuvallarıyla sağda dikiliyordu. Siyah mantolu, sıkma başlı, şalvarı mor kadifeden genç bir kadının gözleri, kolundan tutan adamın yanıbaşında duran uzun boylu, suratsız delikanlıya kıvılcımlı bakışlar fırlatıyordu. Belki de kocasının kardeşiydi ve onunla sevişiyordu. Öfkelendi İlyas, 'Her yanı orospular sarmış!'

Gerede dokuz kilometre ötedeydi. Yapı ve Kredi Bankasının levhası kocamandı. Yanında iki milyon ikiyüz elli bin liryla sekiz bilezik, Şehriban'ın boynuna sevinçle takıp masanın çekmecesinden nefretle aldığı altın gerdanlık, onyedi Cumhuriyet altını vardı. Bir bankaya da Şehriban'ın adına beşyüz bin lira yatırmıştı. O para ne olacaktı? Nasıl çekilecekti, yasalarda kendine tanınan haklar var mıydı? Varsa... 'Gülser'e veririm. zavallı kardeşim, ikimizin de yazgısı kötüymüş. İyi ki elektrikçi dükkânını son anda üstüne yazdırmaktan caymıştı.

Krem renginde bir Mercedes'le altı otomobili üstüste yüklemiş bir -uzun araç- geçti. Suları pırıl pırıl dereden keçilerle sığırlar yanyana içiyorlardı başlarını öne eğerek. İlyas da dizlerini büküp namaz kılanlar gibi eğilseydi, o karlı sudan kana kana içseydi ve şu kollarını iri memelerinin altında kavuşturup aklından kimbilir neler geçirerek otobüse bakan al yanaklı köylü kızını öpe öpe ormana sürükleseydi. Başını çevirdi.«Bir su versene!» dedi, Muavin, söylenerek dolaptan çıkardığı şişeyi, «Zıkkımlan bakalım!» dercesine uzattı. «Kusura bakma, rahatsız ettim.» dedi İlyas muavinin gönülsüzlüğünü eleştiren sert

bir sesle. Öteki, hatasını anladığını belirtircesine baktı Ilyas'a. 'Benim katil olduğumu bilse korkudan altına işer.' Bu üstünlü - ğüyle, bu erişilmez durumuyla öğündü.

Hisarbank, Filiz makarna; sarı, kırmızı, tenteli, damperli kamyonlar geçti Ankara yönüne doğru vızt, vızt sesleriyle. Onları portakal renkli bir Macar TIR'ıyla portakal renkli ve kuru soğan yüklü bir kamyon izledi.

Trafik Kontrol Merkezi'nin önünde üç araç sürücüsüz duruyordu sanki bozukmuşlar gibi.

'Şimdi otobüsü durdurup insem şurda, kapıdan içeriye —selâmın aleyküm, ben karımı öldürdüm, teslim oluyorum— diyerek girsem, kimbilir nasıl da şaşırırlar haaaa!' Bu sahneye gülümsedi güldürücü bir öğe yakalamış gibi ama bu ciddi, yaşamı değiştiren nitelikte bir sahneydi. İlkin inanmazlardı polisler, «Bizi işletiyor musun, git işine birader.» derlerdi ama —katillik konusunda— ısrar edince aptallaşırlardı. Birbirilerine bakarlar, sonra da kendisine dikerlerdi gözlerini ve ansızın katılaşırlar, suçlulara takındıkları tavrı takınırlar, kaçmasını önlemek amacıyla —bu garip bir sorundu, kaçacak adam tıpış tıpış gelir miydi?— gözaltına alırlardı. Telefonları, teleksleri çalıştırırlardı. «Yanımızda katil olduğunu söyleyen birisi var...»

Gerede 9.900 nüfusluydu. Sanayi çarşısı, üç dört katlı ve sağlam yapılı evlerin kiremitli damları karla kaplıydı. Yollar çamurluydu. Sıkıntılı kişilerin en büyük, en dehşetli sıkıntıları ürettiği bir kış kasabası görünümündeydi. Arkadaşı Sıtkı'nın düğününe gelmişler, üç gün kalıp dönmüşlerdi. İlyas, altı aylık evliydi o sırada. Gerdek odasının bitişiğindeki odayı hazırlamışlardı onlara. Yatak, yorgan, örtüler gıcır gıcırdı, belli ki dikildiklerinden bu yana ilk kez kendileri tarafından kullanılıyordu. Burunlarına çam, ardıç, ayva, kekik kokusu geliyordu. Akşama doğru yakılan soba içerisini ısıtamamıştı. Şehriban'ı kucaklamış, sağ bacağını bacaklarının arasına sokmuştu. Gelinle güvey ya İlyas'la Şehriban'ın varlıklarını unutmuşlardı ya da —yabancımız değildir— diye düşündükleri için rahatlıkla sevişiyorlardı. Sıtkı'nın, zaman zaman da Nurten'in yakarışları çalınıyordu kulaklarına. Fısıltıları, o gizliliğin sesi çalınıyordu. Özlemlerini sona erdiren görkemli kavuşmalarını, bir ara çığlığa, haykırışa benzeyen gürültülerle kutlayınca dayanamamıştı Şehriban... (melek olsa dayanamazdı, çünkü, kanları coşturan ateşleri püskürtüyordu şehvet adlı şeytan.) İlyas da öyleydi. Gerdek odasındaki devinimler bittiğinde İlyas'la Şehriban ikinci kez sevişiyordu.

İki yıl önce komşu çocuğunun elektrik teline takılan uçurtmasını kurtarmaya çalışırken ceryan çarpmıştı Sıtkı'yı. Buradan geçerken ilkin düğün gecesini, onlarla kendilerinin sevişmelerini, sonra da Sıtkı'nın ölümünü anımsıyordu.

Tomruk yüklü kamyon sevimsizdi. Petrol Ofisi istasyonu sağdaydı. İnce bir kar tabakasıyla örtülen toprak pudralanmış gibiydi.

'Ölüleri ancak yarın bulurlar.' Cebinden çıkardığı resme dikti gözlerini İlyas. Yuvarlak ve sağlıklı yüzünün ruhunda çağrı fırtınaları estirdiği, çekiciliğini sürekli kıldığı anlamlı bir güzelliği vardı Şehriban'ın. Alnının yarısını kapayan kumral saçları tel tel ayrılmıştı; kalın kaşlarını cımbızla almış, modaya uygun bir biçimde inceltmişti. Her zaman parlak, her zaman isteklerle dolu gözlerine, sanki bir saat sonra merdivenden inerken yuvarlanacağı ve sağ ayağını kıracağı olayı sezdiren bir dalgınlık oturmuştu. Burnu düzgün ve anlamlıydı. Ne kadar çok öperdi burnunun ucundan. Vücuduna girişin ilk kapısı diye nitelendirdiği ağzını; kokulu soluklarının karşısındakileri iğrendirdiğini bilen birisi gibi sımsıkı kapatmıştı. Pembe tafta entarisinin içinde şekerden yapılmış bir bebek gibi duruyordu. İlyas, ayaktaydı fotoğrafta. Sağ göğsünü onun sırtının soluna dayamış, sağ kolunu dirseğinden kavramıştı sol eliyle. Giysisi lâcivert, gömleği beyaz, kravatı beyazdı. Gür saçlarını şimdiki gibi dümdüz arkaya taramıştı (Mola yerinde yandan ayıracaktı aranan ya da aranacak İlyas'a benzememek için). Gözlerine çok yakın olan kaşlarını çatmış, kalın bıyıkları üst dudağını boydan boya kaplamıştı. Düşünceliydi. Ama ne düşündüğünü bilmiyordu. Şehriban'ın o gün süründüğü lavanta kokusunu duydu, fotoğrafı cebine soktu. Ansızın sis bastırdı. Gökten sis yağıyordu her yana; sis bulutları yerlerde sürünüyor, eskimiş, kalınlaşmış buhar tabakalarını andırıyordu. Bu sisle birlikte unutmaya, belleğinin en uzak köşelerindeki zindanlara kilitlemeye çalıştığı olaylar sırayla, üçü beşi birden ve karmakarışık topluluklar halinde belirdiler.

Arkadaşı Musa'nın bıktırıcı üstelemesiyle gitmişlerdi Antep gecesine. Müzik, konuşma, uğultu, ışık, devinim, davranış çeşitliliği, bir de sigara dumanları karşılamıştı onları. Musa'nın akrabası İnci'yle kardeşi üniversite öğrencisi esmer, Antoni Kuin'e benzeyen neşeli, ağzından bal akan ve masadaki kadınların hepsini bal akan ağzına baktıran Mustafa'yla tanışmışlardı. Masa kebablarla, etli ekmeklerle, domates ezmeleriyle, çiğ köftelerle, fıstıklı baklavalarla, içkilerle donatılmıştı. Herkes içindeki neşeyi döküp saçarak ve başkalarının neşesiyle birleştirerek eğleniyor, oyunlar oynanıyordu. Çağrılı türkücüler, şarkıcılar o günlerin en ünlü türkülerini, şarkılarını söylüyorlardı. Her masada bulunan kişilerden üçü dördü kahkahayla gülüyordu aynı anda ve koca salon kahkahalarla sarsılıyordu. Üçyüz sigarayı yakan kibrit, çakmak sesleri işitiliyordu. Geceye katılan çoluk çocuk, kadın, erkek geziyor, aralıklardan geçiyor, oturup kalkıyor, birileriyle kucaklaşıyor, bir sandalyeye ilişiyordu. Sigara, içki, yiyecek azaldığında Mustafa hemen sağa sola buyruklar yağdırıyordu. Doğrusu ya, İlyas beğenmişti Mustafa'yı. Sahne teknisyeni kocasından tembelliği, sarhoşluğu ve sorumsuzluğu yüzünden ayrılan ablası İnci'yle birlikte oturuyordu Bahçelievlerdeki dairelerinde. Varlıklıydılar. Babası üç kumaş mağazasının sahibiydi, her ay abla kardeşe dünyanın parasını yolluyordu.

Şehriban, birkaç saat içinde can ciğer kuzu sarması olmuştu kardeşlerle. Fıkralarıyla, hikâyeleriyle, yüzünün güleçliğiyle gönlünü çelmeyi başaran Mustafa (abla) demeye başlamıştı Şehriban'a. Bu, (abla) demeyle başlayan güven, sevindirmişti İlyas'ı

Birbirilerine adreslerini vermişler, kapının önünde el sıkışmışlar, «En kısa zamanda görüşmek dileğiyle...» ayrılmışlardı. O geceyi izleyen günlerde çağrılar, yemekler, gezmeler dostluklarını pekiştiren, engelleri ortadan kaldıran durumlardı. Gerçekten de ilişkilerinin dokusu sıklaşmıştı. Kimi akşam eve döndüğünde İnci'yle Mustafa'yı görüyordu karşısında. Seviniyordu. Şehriban'la İnci yemek hazırlarken o Mustafa'yla tavla oynuyordu. Mustafa, tanıştıkları anların içtenliğini özverileriyle derinleştiriyor, yaygınlaştırıyordu.

Zaman böyle akıp gidiyordu. Derken Kayseri'deki o elektrik işi çıkmıştı. Büyük bir han'ın elektrik tesisatını döşeyecek, birkaç milyon kazanacaktı. Şehriban'ı yanında götüremezdi, İnci'lere bırakacaktı. Nitekim öyle yapmış, Şehriban'ı -kardeşlere- emanet ederek Kayseri'nin yolunu tutmuştu. Her hafta Ankara'ya geliyor, coşkuyla karşılanıyordu. Şehriban'ın taze vücudunda, kadına duyduğu özlemi giderdikten, yıkanıp paklandıktan sonra Pazar gecesi dönüyordu. Üçüncü gelişinde Şehriban'ın kupkuru bakışları, buz gibi davranışları, isteksiz sarılış ve öpüşleri dikkatini çekmişti. Ayrıca yanında bulunmaktan sıkılıyor gibiydi. Yatma önerilerini «Biraz hastayım...» bahanesiyle geri çeviriyordu.

Bir kuşku saplanmıştı beynine ama niçin kuşkulandığını kestiremiyordu.

Dördüncü gelişinde, Mustafa'yla gözlerinin önünde senlibenli bir biçimde konuşması, aşırı bir içtenlik göstermesi, kaynağını bulamadığı kuşkuyu gerçeklere yaklaştırmıştı. Birbirilerine sırılsıklam aşıkmışlar gibi bakışmaları, kendisi orda yokmuş gibi gülüşmeleri, fısıldaşmaları, arada bir anımsamaları ve —Sen de kimsin— dercesine bir tavır takınmaları, ilerde korkunç şeyler olacağını sezdirmişti. Ve bu kez otobüse binerken

kafası karmakarışıktı, birbirileriyle çelişen düşüncelerle kuşatılmıştı. Ya sevişiyorlarsa? Ya Mustafa'yı yatağına alıyor, yattığı yere yatırıyorsa? Zihni durmadan işliyor, Mustafa'yla Şehriban'ın hayal ettiği ilişkilerinden etkili, en önemli sahneleri sergiliyordu. Bu sahneleri tekrarlıyordu boyuna. Ama bir yandan da yarattığı canavarla savaşıyordu. «Olamaz. Beni sever o, bunları kıskançlığımdan uyduruyorum. Karıma iftira atıyorum.» Biraz sakinleşiyordu, göğsünü sıkıştıran ağırlık dağılıyordu. Bu gel-git'li ruhsal bunalımlarla üç gün çarpışmış, bu sabah beşte gelmişti Ankara'ya. Eve yaklaşırken kalbi güm güm atıyordu ve inanılmaz olaylarla karşılaşacağını bildiren benlik seyirmeleriyle boğuşuyordu. Dün geceki düşten anımsadığı bazı parçaları sıralıyordu. Tuhaf bir şey, İnci, Şehriban'la sevişiyordu. Derken Mustafa, Şehriban'ı kovalıyor, yanından geçtikleri duvar yıkılınca altında kalıyor, içlerinde birer mum yanan iki mezara uzanıyorlardı. 'Her şeye hazır olmalıyım, her şeye!' Aldatıldığını sanan koca içgüdüsü, canının suyunu kurutuyordu. Kapıyı bir hırsız sessizliğiyle açtığında horozlar ötüyordu. Kalbi, beyni, kulakları, ayakları, bütün gövdesi zonkluyordu. Ayakkabılar Mustafa'nındı. Önemsemedi, olabilirdi, bazan Bahçelievlerde bazan burda kalıyorlardı hep birlikte. Ama İnci'nin iskarpinleri nerdeydi? İşte o vakit yüreğine bir avuç kor atıldı, damarlarındaki hücreler 'Bu iş tamam, bu iş bitti.' Yatak odasına sokuldu, içeriye girecekken kulaklarını delirten fısıltılarla, durdu.

«Senden ayrılmak istemiyorum artık.

Ayrılmayacağız ki.

Yirmibeş gün sonra Kayseri'den tamamiyle dönüyor.

Dönsün, bir çare buluruz.

Nasıl?

Kaçarız.

Nereye?

Antebe gideriz, babamın yanına.

Baban bir şey demez mi? Kabul eder mi?

Eder. Orda yaşarız ortalık yatışıncaya kadar. Ondan boşanınca da evleniriz.

Ama senin okulun var.

Olsun. Seni çok seviyorum.

Ben de...»

Bir öpüşme sesi.

Bir elinde keser, bir elinde bıçak daldı odaya hiçbir şey söylemeden, bağırmadan, öfkesini kalabalık seslere teslim etmeden. Kendisini beklemedikleri, sevişme olgusunun doruklarında yaşamın en güzel saniyelerini değerlendirdikleri için taş kesilmişlerdi, derinliklerindeki zevk üreten kaynaklardan dolu dolu içmişcesine sarhoşlamışlardı sanki; derlenip toparlanıp gevşeklikten sıyrılamıyor, ayılamıyorlardı. Yalnız gözlerini yüzüne dikmişler, şaşkınlığın en büyük donduruculuğu ile bakıyorlardı.

Sessiz filmden bir sahneyi yaşıyorlardı sanki.

Ama birkaç saniye sonra kendilerine dönerler, bilinçlerinin ipliklerine tutunarak ayağa kalkabilirler, kararını uygulamasına, kaçarak ya da karşıkoyarak engel olabilirlerdi. Ne yapılacaksa o anda yapılacaktı. O da, o anı, başka bir an'a kocaman bir olayla bağlayan hareketi yaptı ve keserle başına vurarak bayılttığı Mustafa'nın; (Şehriban'ı delik deşik edip öldürdüğünü anlayınca) göğsüne, karnına, kasıklarına, gırtlağına, suratının ortasına saplamaya koyuldu bıçağı. Saplarken ağzından, odun kesenlerin -hıh-larını andıran sesler çıkıyordu. Yorulup doğrulduğunda ve yataktan indiğinde bıçağı kavrayan elinin, gömleğinin kanlarla kızardığını gördü. Alnında ve dudağının kenarında iki damla kan vardı; Şehriban'ın vücudundan sökerek verdiği en son armağanlardı o damlalar. Tuzluydu dudağındaki. Emdi o tuzu, yutkundu. Bir şey daha gördü İlyas: İçini ansızın güneş gibi aydınlatan sonsuz bir ışık, dışardan ve içerden gelerek bir yerlerde biriken karanlıkların hepsini, karanlıkla beslenerek yaşayan öğeleri, karanlık varlıklarını, tekme tokat kovmuştu.

Ve evleri ışığa kavuşan insanların yüzlerindeki tertemiz sevinç, ruhunun yeni konuğuydu.

Yataktaki her şey kanlıydı, gövdelerin derileri yırtılmıştı. Artık gövde değildi, yüz değildi gövdeler, yüzler. Kanları birbirine karışmıştı duaları kabul edilmiş gibi. Başları sanki bu yaşamdan usanmışlar, bıkmışlar gibi yastığın uçlarında, yapayalnızdı. Şehriban'ın bacakları yanlara açılmıştı ve öyle kalmıştı ama sevişme sonrasının mutlu görünümünü taşımıyordu. Sol memesi ortadan yarılmış, sol gözünü yummuştu bir anahtar deliğinden ya da teleskoptan bakmışçasına.

Keserle bıçağı yıkadı iyice, kuruladı, aldığı yerlere koydu. Banyoya girdi, tepeden tırnağa sabunlandı. Tıraş oldu. İtiliyormuşçasına gardroba koştu, üç takım giysisinden, ütülü kahverengiyi sırtına geçirdi, siyah paltosuyla kırmızı kaşkolunu koluna aldı, öteki giysileriyle çamaşırlarını gerdanlık, bilezik ve al-

Lalehan Uysal

tınlarla birlikte çantasına koydu. Kayseri pastırmasıyla karnını doyurdu, kapıyı kilitledi, geldiği gibi kimseye görünmeden sessizce sokağa çıktı. Kızılay'da Şehriban'la buluşacakmışçasına heyecanlıydı. Hiçbir acı, hiçbir pişmanlık duymuyordu. Yumuşacık duygularla dokunan evreni mermerleşmiş, bu duruma uygun düşen bir evren yaratmıştı. Yürüyüşü, bakışları, davranışları doğaldı; ilişkilerinin kimi bölümlerine katılanları üzüp tedirgin edecek, yabancıların ilgisini çekecek herhangi bir olayı yaşamamış gibiydi.

Kayseri'de barınamazdı. Sığınacağı en güvenli kent, iki ablasıyla büyük abisinin oturduğu uçsuz bucaksız İstanbul'du. Ama onlara görünmeyecekti. Şeytanın bile bulamayacağı bir köşede saklanacaktı. Ayrıca yurtdışına çıkma olanaklarını arayacaktı.

Bir kahvede dört çay, yarım paket sigara içti, öğle üzeri birbuçuk porsiyon döner, bir pilâv, bir yoğurt yedi, kalkmasına on dakika kala otobüse bindi.

Bir sigara yaktı. Otobüs hızlandı. İnci, Şehriban'la Mustafa'yı merak edip ararsa, polise cinayeti bildirirken İlyas'tan söz ederse? O zaman Kayseri polisine iletirlerdi.

Yarın önemliydi. Çünkü yarın yaşamı değişiyordu. Kardeşlerinden, tanıdıklarından uzak durursa, kısa süreli ilişkilerinde dikkatli davranırsa sittinsene yakalayamazlardı. Aklını ve olanaklarını en iyi biçimde kullanarak yakalanmayacaktı. Suçsuzdu çünkü. Her anını erdemlerle, başarılarla, sevinçlerle bezemek için didindiği yaşamını —maddi sıkıntılardan kurtulduğu, başarı kazandığı bir sırada— çökertmeye çalışanları cezalandırmıştı. Ayni durumlarla karşılaşırsa, bundan sonra da cezalandırırdı. Aldatanlarla aldananlar, sevinenler ve hep sevineceklerle, üzülenler ve hep üzülecek olanlar yanyana, omuz omuza yaşamamalıydılar.

Özellikle, yenilenler yenenleri görmemeliydiler.

Neşelendi. İçinde yükselen genç kahkahaların peşine takıldı, onların hiç yok edilemeyen, edilemeyecek sularında yüzdü; güzelliklerinin etkilerini, egemenlik kurmak amacıyla fırsat kollayan erincine kattı. Şimdi ortalığı çınlatmak istiyordu. Gözlerinden yaş gelinceye kadar gülmeliydi. Kendinden koparılan en gerekli parçaları çok uzak ve yabani ormanların kuytularına gömmüşler gibi bir takım duygular kıvrılıp bükülüyordu ruhunda. Ama hemen, gömülenleri bulup getirenleri ödüllendirmişçesine parçalarını varlığındaki eski yerlerine koymuşçasına sevindi.

Kadın, adama peynirli sandviçle bir kurabiye verdi.

Mutlu aküleri, atlı zincirleri levhalarını yoğun bir sis kapladı. İstanbul yönünden ağır ağır gelen taşıtlar farlarını yakmışlar, sisin tehlikesini zararsız kılmaya çalışıyorlardı. Pişmiş yumurtanın akıyla sarısını andırıyordu ışıklarla sis. Yol kalabalıklaştı ansızın. Yeşil bir kamyonet göründü. Lahana yüklüydü.

Muavin, şoförün yanındaki mikrofona üfledi, konuştu. «Sayın yolcularımız, Esentepe'deki tesislerimize gelmiş bulunuyoruz. Bu yarım saatlik çay ve ihtiyaç molasında içeceğiniz çaylar şirketimizin küçük bir hediyesidir, ücret ödenmeyecektir, afiyet olsun!»

Yolcular inmeye hazırlandı, otobüs sağa saptı, uzun yapıların önünde durdu. Önlerine bakarak toprağa ayak basanların bazıları helâya yöneldi, hemen koşarcasına bazıları karın üstünde gezinerek uyuşan ayaklarının kanını hareketlendirmeye çalıştılar.

İlyas, her yanı ıslak ve pis kokulu helânın kapısını sürgüledi, resmi yırtı, minik parçalara böldü, kubura bıraktı usulca, bol su dökerek kaybolmalarını sağladı. 'Bu iş de bitti.' Elini yüzünü yıkadı, saçlarıyla bıyıklarını taradı. 'Saçlarımı sarıya boyatacağım, bıyıklarımı kazıtacağım, adımı değiştireceğim.' Sobalı çay salonuna girdi, bir yana ilişti; garsonun önüne sürdüğü bardağa bir şeker atıp teneke gibi, eğilen bir kaşıkla karıştırdı. Yudumladı. Acıydı. Dilini burdu. Beğenmedi. Adamla kadın yanyanaydı, adam çocuğa tabaktan çay içiriyordu. 'Oldu olacak gözümüzün önünde yatın bari!' Kadından da, havası kirli salondan da, beşinci sınıf çaydan da tiksindi, karları gıcırdata gıcırdata dolaşanlara doğru yürüdü. Üstlerine saldırdığında birden fırlamalı, yanından ya da önünden geçerek kaçmalıydılar kapıdan, pencereden. Ve sokaklarda koşarken «İmdaaat! Can kurtaran yokmuuu?» diye bağırmalıydılar.

İlyas, bıçağı, keseri arkalarından fırlatarak kovalamalıydı.

«...şirketinin saat 14.00 yolcularının yerlerini almaları...»

Birer ikişer salondan çıktılar, merdivenden indiler. Sigaralar yakıldı yeniden. Muavin, beyaz bir peçeteye sardığı uzun şişeden yolcuların avuçlarına kolonya serpti, kimilerinin pantalonuna sıçradı damlalar...burunlar çekildi, gözler yumuldu. Limon koktu ortalık.

Bolu 52 kilometre ötedeydi.

İlyas'ın önünde oturanlar, kavrulmuş ay çiçeği çekirdeği yiyorlardı çatırtılarla. Adam, kadına badem kraker uzattı. Resmin parçaları lâğım borularında çürüyecekti aka aka. Onlar da çürüyeceklerdi, etleri dökülecekti iskeletlerinden... Şu ormana girmeliydi ve her adımda mevsim değişmeli, yazın yeşil güzelliğiyle kuşatılmalıydı. Şehriban'la geçirdiği zaman önünde cıvıldayan seslerinin müziğini aramalıydı. Otları zehirleyerek yatıran yılanın gözlerinde gördüğü bakışları kapmak ve gözlerine koymak isteyen Şehriban'ı döğmeliydi. Mutluluklarını sergilerken yüzlerini geren gülmelerle ağızlarından kayan sözcüklerin kanatlanarak uçmalarını izlemeliydiler. Sonra bir ağacın altında başını dizine dayıyarak uyumalıydı Şehriban ve düşünde bu ormanın çiçeklerinden bir gelinlik diktirmeliydi kendine. Gizemli sessizliklerde, konuşmalarının ıslaklıklarıyla birbirilerinin gönüllerinde biriktirdikleri fotoğrafları bırakmalı, yeni anıların temelini atmalıydılar... 'Pişmanlık mı bu?'

Bir trafik ekibi yolları kesti askerlerle birlikte, sağa yanaşmasını söylediler şoföre.

İlyas, tedirginleşti, hatta sarardığını hissetti, ama polisin cinayetle ilgili kovuşturmayı yurt düzeyine yayma girişimini kabul etse bile aradan geçen süre çok azdı ve onu yakalamaları bu yüzden şimdilik olanaksızdı. Gene de renk vermemeye çalıştı. İki subayla iki polis, ön ve arka kapılardan girerek ellerindeki resimlere bakmaya ve yolcuları incelemeye koyuldular. Kimilerinin üzerinde ötekilerden fazla durarak *durduklarını* terlettiler korkudan. Sakallı bıyıklı bir gence kalkması için işaret ettiler. Genç, hiç telâşlanmadan güvenli adımlarla izledi onları. On dakika sonra geldi gülümseyerek.

«Gidebilirsiniz!» dedi polis.

Korkunç bir tehlike atlatmışlar gibi sıkıntılı soluklar bıraktılar.

«Anarşistlerle delileri arıyorlarmış.

Burada öyle birisi yoktur herhalde.

Bilinmez ki.

Belki de ellerini kollarını sallayarak hâlâ dolaşıyorlardır.

Ama bu kontrollar iyi. Aranan bir sürü katili yakaladılar.

Daha da yakalayacaklar.

Burda da var mı acaba?

Kimbilir... Yalnız hırsızlarla, katillerle yanyana yaşadığımız bir gerçek.

Öyle. Ama bu engellenemez ki...»

İlyas'ın yanındaki adam uyandı, sağa sola bakındı, esnedi, gene uyudu. Kızdı İlyas. Kovalama sahnesi belirdi gözlerinin önünde. Onlar, evlerinin önlerinde duranların, pencerelerinden sarkanların bağrışmaları ve çığlıklarının saydam tünelinde hızla koşarlarken sesleniyordu arkalarından. «Öldürecem sizi, lokma lokma doğrayacam. Yüzüğü çıkar parmağından...yüzüğü çıkar, at, bana ait bir şey kalmayacak sende.»

Ve böyle bir koşu hiç bitmemeliydi. Ve yakalayamamalıydı ikisini de. Ama birden kovalama sahnesinde bir değişiklik oldu. Bu kez kendisi kaçmaya, onlar kovalamaya başladılar «Birbirimizi seviyoruz. Bırak bizi! Al yüzüğünü, al entarini, al ayakkabını...» haykırışlarıyla.

Otobüs, Bolu dağına tırmanırken sis yoğunlaştı. ●

FREUD VE YENİ FREUDCULUK -2

Freud'un Kuramlarının Eleştirisi

Hazırlayan:
Oğuz ÖZÜGÜL

Bir önceki yazıda *Freud*'un görüşlerini betimlerken kimi noktalarda eleştirel birkaç açıklamada bulunmuştuk. Şimdi ise bu eleştiriyi tamamlamaya ve kısmen de derinleştirmeye çalışalım.

Aslında *Freud*'un psiko-analizine ve buna dayanan toplum, tarih, kültür öğretisine bir bilim denemez, tersine bu öğreti bilimsel yöntemleri dışlamakta ve yerine kurguları (spekulation) geçirmektedir. *Freud*'un kendisi ise, bir serüven diye tanımlamasına karşın, psiko-analizi yine de bir bilim olarak görmektedir. Ne var ki, açık seçik bir kavramsallık yerine, *Nietzsche'* ye dayanarak söylenceyi yeğlemesi bu görüşle çelişkiye düşmektedir. Ayrıca geç-burjuva düşününde görülen, bilincimizin kuramsal düzeyini söylenceye indirgeme eğilimi de *Nietzsche*'den kaynaklanmaktadır.

FREUD'UN BİYOLOJİKÇİ VE MEKANİKÇİ İNSAN İMGESİ

Freud'un bilinçsiz-olanla bilinçli-olanı karşı karşıya getirmesi, yaşamla tin'in (Geist) yaşam-felsefesi açısından karşılaştırılmasının psiko-analitik bir çeşitlemesidir. Bu durum, haz ilkesinin biyolojik-itkisel «id» ve gerçeklik ilkesinin de usçu «ben» ve «üst-ben» aşamaları biçiminde sınıflandırılarak karşılaştırılmasına da uygun düşmektedir.

Freud'a göre bireysel psişik gelişmenin asıl temeli büyük ölçüde usdışı bilinçsiz-olandır. Bu ruhsal-olan, bireyin çalışma sürecine girmesinden önceki dönemde, hatta dilöncesi gelişimi sırasında oluşmaktadır. Demek ki sözü edilen, toplumun, dilin,emeğin ve bilincin yadsınması temeline dayalı bir ruhsal-olan, yani sonuçta insancıllıktan uzaklaştırılmış insanı belirleyen insanlık-öncesi bir ruhsal-olandır. Dahası: İnsan gerçi psişik olarak belirlenmektedir, ama ruhsal-olan usdışıdır. İşte bu, «tin'in güçsüzlüğü»ne ilişkin yaşam-felsefi savın psiko-analitik çeşitlemesidir.

Başka bir deyişle burada, dış etkilerden değil, sadece ilktarihsel ailevi yıkımlardan etkilenen doğuştan ve sözümona biyolojik güçler, içgüdüler ve itkiler söz konusu olmaktadır! Üstelik bu durum kalıtım psişik değişmezliklerde de görülmektedir. Bu tür «biyolojiklikler», *Freud*'a göre, bilinçsiz, bilinç-öncesi ve bilinçli psişik gelişmemizin temelini oluşturmaktadırlar; ilkesel olarak uzay ve zaman dışıdırlar, yani felsefenin temel sorunu anlamında idealdirler. Ancak *Hegel*'in idea'sı gibi gelişmemekte, yani hiçbir zaman değişmemektedirler; kısacası sözcüğün Hegelci anlamında metafiziktirler. Eğer gelişme varsa, bu sadece doğuştan varolan güçlerin gelişmesi biçimindedir. Ve bu gelişme iki temel itkinin (yaşama ve öldürme itkileri) savaşımına dayanarak gerçekleşmektedir. Bu itkilerin savaşım güçleri de, *Freud* tarafından mekanikten (enerjinin sakımı kuramı) ve *Nietzsche*'den (güç kuantumlarının değişmeyen niceliği) psikolojiye alınan «itki enerjisi»nin bozulmayan dengesi nedeniyle sınırlı kalmaktadır. *Bu tür* bir temel üzerinde sadece nicel değişmeler olasıdır. Hastalık ve sağlığın temeli de buradan kaynaklanmaktadır. Buna göre toplumsal yaşam da değişmemektedir, duruktur. Eğitim, dönüşüm ve de toplumsal reformlar bu koşullar altında, bütünü gözönüne alınırsa zorunlu olarak duruk kalan bir sistem içindeki nicel değişimler çerçevesinde gerçekleşebilirler. İşte bütün bu nedenlerden dolayı psiko-analiz diyalektik değildir.

Bu kuram içinde bilinçli-olan, iki bilinçsiz öğe, yani yaşama ve öldürme itkileri arasındaki mekanik bir oyunun sonucu olmaktadır. Devinim görünümü altındaki bu duruklukta, bu sözümona diyalektikte yerine göre kimi zaman birinci ilke, kimi zaman da öteki ilke daha güçlü bir biçimde etkisini göstermektedir. Bu ise, çelişki sorununu ele alış açısından Hegelci düzeyin bile gerisinde kalmaktır. Ayrıca bu iki temel itkinin yakınlaşmasına ilişkin görüş içindeki gelişme düşmanlığı da gözden kaçmamaktadır. Buna diyalektik bir sentez denemez; itkisel gelişmenin gerileme konusunda gösterdiği bece-

ri, doğumdan önceki duruma, ölüme ulaşma çabası da gerçek bir diyalektikle, gelişmeyle bağdaşmamaktadır.

HAZ İLKESİ

Freud'un haz ve isteksizlik ilkeleri «kuramı», hemen hemen tüm «kuramları» için geçerli sayılabilecek re-el-olandan yola çıkmaktadır; ne var ki *Freud* bu tür çıkış noktalarını geçburjuva ideolojisinin basmakalıplıklarıyla (stereotypen) birleştirmekte ve daha sonra söylenceleştirmektedir. Bütün bunlar da Freudculuğun çekim gücünü artırmaktadır.

Gereksinim sorununu çözümlerken *Heinrich Taut*, psike'mizin gelişim süreci içinde belirli temel örneklerin nasıl oluştuklarını açıklamaktadır; tatmin edilmeleri ya da edilmemeleri durumunda olumlu ya da olumsuz duyguların doğmasına yol açan bu temel örnekler öteki davranış ve beklentilerimizi derinden etkilemektedirler ve aşılmaları çok güçtür. Bunun temelinde yatan fizyolojik süreci, daha önce basmakalıplıklar kuramıyla *Pavlov* açıklamıştır. *H. Taut* bununla ilgili olarak, *Freud*'un öne sürdüğü kanıtlardan birisine dikkati çekmektedir. *Taut* önce *Pavlov*'un dinamik basmakalıplıklar görüşünü kısaca betimlemekte ve duygularla alışkanlıklar için taşıdığı önemi belirtmektedir. Daha sonra şöyle sürdürmektedir sözlerini: «Bu ilişkileri *Pavlov*'un kendisinin ortaya çıkarması çok ilginçtir.

«Dinamik basmakalıplık durumuyla ve bu basmakalıplığın kesinlik kazanmasıyla birlikte gerçekleşen beyin yarı yuvarlarındaki sinir süreçlerinin, genellikle duygu diye tanımlanan ve büyük bir güce sahip olumlu ve de olumsuz duygular olmak üzere iki temel kategoriye ayrılan süreçler olduğunu kabul etmek zorundayız. Bir basmakalıplık durumuna, yetkinleşmesine, korunması ve de zarara uğramasına ilişkin süreçler öznel açıdan, her çeşit olumlu ve olumsuz duyguları oluşturmaktadırlar. Beyin yarı yuvarlarındaki sözü geçen fizyolojik süreçlerin, öznel açıdan genellikle *duygu* diye tanımladığımız, olumlu ve olumsuz genel biçimleri içinde ve farklı bileşimler ya da değişik yoğunluklar sonucunda bir dizi... çeşitlemeler biçiminde beliren süreçlere uygun düştüğünü varsaymamız için yeterli neden bulunmaktadır. Güçlük ve kolaylık, canlılık ve yorgunluk, hoşnutluk ve hoşnutsuzluk, sevinç, coşkunluk ve umutsuzluk vb. gibi duyguların kaynağı da buradadır. Alışılagelmiş yaşam tarzının ve çalışma biçiminin değişmesiyle, bir yakınının yitirilmesiyle, ruhsal bunalımlar ve inançların yıkılması nedeniyle beliren duyguların fizyolojik temelini, büyük ölçüde eski dinamik basmakalıplığın değişmesi, bozulması ve yeni bir basmakalıplığı belirlemenin güçlüğü oluşturmaktadır... Bu tür olaylar çok yoğun olduğu ve uzun sürdüğü zaman, sayrıl (marazi) melankolilerin belirme olasılığı artmaktadır...' »

Bu tür düzene girmiş ve uyum sağlamış duyguların çerçevesi dağıldığı ve de varlığı tehlikeye düştüğü zaman, yeni ilişkiler, yeni bir yaşam duygusu, yeni gereksinimler oluştuğu zaman, ve bütün bunlar zorlu bir çatışma altında gerçekleştiği zaman, büyük tragedyalarla komedilerin tabanı meydana çıkmış demektir. Eğer duyguları, gereksinimlerimizin tatmin edilmesi ya da edilmemesi sırasında «ruhsal fon müziği» *(H. Taut)* olarak ele alırsak, ama bu tatmin ediliş toplumsal bir düzenin maddi temelinin ve de ideolojik üstyapısının nasıl kurulduğuna bağlıysa, o zaman bu sorunları da bilimsel bir seçiklikle sadece diyalektik-maddeci öğretinin açıklayacağını kolaylıkla saptayabiliriz.

Hissetmeye ve ruhsal duruma ilişkin tarihsel-toplumsal olarak meydana çıkmış temel örnek *Freud*'da yazgıcılığa (Fatalismus), insanbilimsel değişmezliklere dönüşmektedir. Ayrıca bu türün olumlu temel örneğinden haz ilkesi, olumsuz karşıtından da isteksizlik ilkesi ortaya çıkmaktadır. Tarihsel-toplumsal olarak meydana çıkmış duygusal temel örnek'in etkinlikleri üzerinde etkide bulunan toplumsal kurallar (norm), Freudculukta söylencesel tabulara dönüşmektedirler.

FREUD'UN TOPLUM KURAMI

Freud'un ilksürü ve ilkbaba kavramları, belirli hayvan sürülerinden insanlara gelişigüzel aktarılmıştır, ve bilimsel hiçbir değeri yoktur; primatlara ilişkin son araştırmalar nedeniyle bugünkü insansı maymunlar için bile geçerli değildir; tarih araştırmalarıyla da kanıtlamak mümkün olmamıştır. Yeryüzünün çeşitli bölgelerinde bugüne kadar yapılan araştırmalar daha çok ataerkil olmayan, yani anaerkil ilktoplulukların varlığını meydana çıkarabilmiştir. Eğer *Freud*'un ataerkil ilksürüsü gerçekten yaşamış olsaydı, o zaman ilktopluluktan önce varolması gerekirdi. Ancak bu durumda anaerkil, sınıfsız, baskısız ve savaşsız bir ilktopluluk, baskı ve saldırganlığın egemen olduğu bir ataerkil ilksürüden nasıl çıkmış ve gelişmiştir? Freudcu kuramın «yasalar»ına göre bu mümkün değildir:

Çünkü *Freud*'un sözünü ettiği ve temel iki itkinin yönünün değiştirilmesini gerektiren yaşama zorunluluğu, insanlık tarihinin başlangıç döneminde bugünkünden çok daha büyük olması gerekmektedir. Yani ilktoplulukta itkilerin bastırılması bugünkünden çok daha güçlü olması gerekmektedir. Temel itkilerimizin baskı altında tutulması sonucunda insanlara ve doğaya karşı saldırgan ve baskıcı bir tutumun ortaya çıktığını savlayan *Freud*'un öğretilerine göre, o günlerde çok daha büyük olan yaşama zorunluluğu yüzünden, yani itkilerin çok daha güçlü biçimde bastırılması nedeniyle, insanlık tarihinin başlangıç döneminde insanlar üzerindeki baskının ve aralarındaki savaşların bugünkünden çok daha sert ve acımasız olması gerekirdi. Ne var ki, bu durum kanıtlanamamıştır. Ayrıca: *Freud*'un kuramına göre, savaşın insanlık tarihinin başlangıcıyla birlikte görülmesi gerekirdi, çünkü savaş, bu öğretiye göre, öldürme itkisinin baskı altında tutulmasına karşı bir başkaldırmadır. Oysa *Max Weber* bile savaşın, devletçe örgütlenmiş köle avı olarak başladığını kanıtlamıştır. Beden gücü ve özgülleştirilmiş bedensel yetenekler açısından doğal düşmanlarıyla pek başa çıkamayan, ama çokyönlülüğe açık oluşu nedeniyle bu düşmanlarından üstün olan insanoğlu, tarihinin başlangıç döneminde hayatta kalmak için, insanlar arasında saldırganlığı ve baskıyı değil, birlikte çalışmayı, işbirliğini geliş-

tirmek zorundaydı; ve bugün kanıtlanmış olan biricik durum da budur. İnsanoğlunu ve kendinden önceki insansı maymunları belirleyen, saldırgan değil, tersine işbirlikçi bir davranış biçimidir. Etoloji uzmanı *Konrad Lorenz*'in söylencelerini tümüyle çürüten insansı maymunlara ilişkin son araştırmalar da bu gerçeği onaylamaktadır. *Freud* yayılımcı koşullar altındaki yaşamın barbarca özelliklerini, insanoğlunun özyapısal özellikleri olarak yorumlamıştır, ve bu da, burjuva toplum kuramında eskiden beri bilinen bir yöntemdir.

Freud, eğer varolan budunbilimsel malzemeyi daha büyük bir özenle inceleseydi, tüm yapıtlarını niteleyen ve Avrupa-içincilik kavramıyla tanımlanabilecek olan bir yanılgıya düşmeyecekti. Yeryüzünde Freudcu cinsellik kuramının geçerli olmadığı birçok bölge ve ülke bulunmaktadır; çünkü buralarda çileci, yaşam düşmanı, Yahudi-Hristiyan ahlakı tarafından konan cinsel tabular bilinmemektedir. Ancak bu ülkelerde, cinsel görüngülerden, biyolojik-olandan değil, toplumsal-olandan kaynaklanan bildiğimiz saldırganlık ve baskı biçimleri de görülmektedir. Öte yandan kültür —*Freud* için— itkilerin baskı altında tutulmasının bir sonucu olduğuna göre, bu bölgelerde yaşayan halkların kültürel yönden çok geride kalmış olmaları gerekmez mi? Sonra Yunan-Roma kültürünü, cinsel yönden özellikle baskı altında tutulan kölelerin değil de, oldukça serbest bir cinsel yaşam süren efendilerinin yaratmış olması olgusu da *Freud*'un savlarını çürütmektedir.

Daha önce de belirtildiği gibi *Freud*'un kuramı, psişik ilkyıkımlarda kazanılan özelliklerin kalıtımsallığını öngörmektedir. Ancak kalıtımsallık doğumdan sonra kazanılan özelliklerdendir; her ne kadar akla yatkınmış gibi görünse de bugüne değin, değil ruhsal «aşamalar» için, organik-olan alanında bile kanıtlanmamıştır. Ayrıca yalnız biyolojik değil, tarihsel olarak kazanılmış-olanları ve bu nedenle değişmekte-olanı aktaran toplumsal kalıtım ya da aktarım da söz konusudur. Ve bu tür toplumsal bir mirasta kuşkusuz değerler, davranışlar vb. yer etmiştir. *Bireysel* saldırgan davranışa ilişkin biyolojik açıdan temellendirilmiş, kalıtımsal bir yapıyı tümüyle değişik türden —tarihsel olarak belirli koşullar altında ortaya çıkmış, bu koşullarla birlikte yok olan— toplumsal saldırganlıkla özdeşleştirmek, bilimsel yönden hiç de tutarlı değildir. Dahası: biyolojik kökenli, bireysel saldırganlığı nedensel olarak değişik türdeki toplumsal saldırganlığın ön aşaması saymak da doğru değildir. Freudculukta, itki-yapısal olarak bireysel saldırganlık ortadan kaldırılamadığı için, bu tümüyle bilimsel olmayan yöntem aracılığıyla savaşın hiçbir zaman önlenemeyeceğine duyulan inanç «bilimselleştiriliyordu». Yukarıda sıralanan tüm itirazları bir yana bıraksak bile, geriye yine de şu soru kalmaktadır: Bireyin ruhsal yaşamını biyolojik-itkiyapısal yönden açıklamakla elde edilen sonuç toplumsal bilinç için geçerli midir? Toplumsal saldırganlıkların nedeni, bireysel ruh durumuyla açıklanamayacak kadar farklıdır. Yani gerçekte durum tam tersinedir: Toplumsal bilinç biçimlerinin de dahil olduğu toplumsal koşullar bireysel psike'yi oluşturduğu için, bu durum bireysel psike'yi etkilemektedir. Görünüşe göre, bilinç oluşumuna ilişkin süreçleri açıklamak için, itki-yapısal bir gizemcilikten çok somut bir toplumbilime gereksinim vardır.

Freud'un psiko-analiz öğretisindeki bugüne kadar ortaya çıkanlan yanılgı ve hatalar o denli çoktur ki, artık bu öğretiyi psikoloji biliminin tepe noktası olarak değerlendirmek mümkün değildir. Örneğin, *Freud*'un Nirvana ilkesi —yani, itkilerimizin bir dinginlik durumuna ulaşmak için çaba göstermeleri düşüncesi—, uzay tıbbı tarafından gerçekleştirilen deneylerle çürütülmüştür. *Freud*'un öne sürdüğü gibi düşlerimizi, psişik aygıtımızın etkinliği dışlandığı zamanlarda (dışlanmış devinirlik, Motilite) değil de, tam tersi bir durumda görmemiz olgusu da Freudcu düş kuramının sonunu hazırlamıştır. Psikozlar kuramı da, bu tür hastalıkların temelini daha çok metabolizma bozukluklarının oluşturduğuna ilişkin varsayımın giderek kesinlik kazanmasıyla değerini yitirmeye başlamıştır. Özellikle, tedavi edilmeden azalan nevrozlar oranının son birkaç yıl içinde yüzde 90'a ulaşmasıyla, Freudcu nevrozlar kuramının bilimselliği konusunda ciddi kuşkular doğmuştur.

Revizyonist akım ve görüşlerden birçoğu Freudculuğa ya da günümüzdeki biçimiyle Yeni-Freudculuğa kadar dayanmaktadır. Yeni-Freudculuğa göre bilimsel öğreti insan kuramından yoksundur, ama kendisi bunu içermektedir ve bu yüzden bilimsel öğretiye oranla daha yüksek kuramsal bir gelişme aşamasında bulunmaktadır. O halde bilimsel öğretinin psiko-analizle tamamlanması gerekmektedir.

Bilimsel öğretiyi psiko-analizle birleştirme çabası, aslında burjuva ve küçük burjuva ideolojisinde gözlemlenen gerici yaşam-felsefi değişikliğin oluşturucu öğelerinden biridir. İnsanın bireyselleştirilmesi ve ruhbilimselleştirilmesi, yayılımcılığa, özellikle de kapitalizmin genel bunalımına özgü burjuva ideolojisinin temel görüş açılarından biridir, çünkü doğabilimsel-mekanik maddecilikte ve mekanik-maddeci düşünce tarzından vazgeçilerek sözümona canlı-olana, gerçekleşmiş-olana ve gelişmekte-olana yönelinmektedir; ancak gerçekte ise yaşam ve gelişme kavramları doğabilimsel anlamda kullanılmamakta, tersine burjuvazinin usdışı dünya-görüşsel basmakalıplıkları bu kavramların yardımıyla insanbilimsel temel değişmezliklere dönüştürülmekte ve doğa, yaşam, organik-olan, gelişmekte-olan, sağlıklı-olan gibi kavramlar altında felsefenin kapsamına dahil edilmektedirler. Yani burada, mekanik doğabilimsel maddecilikten biyolojik doğabilimsel bir maddeciliğe yönelim değil, sahte doğabilimsel bir maske altında yaşam-felsefi idealizme geçiş söz konusudur.

Psiko-analitik revizyonizm, bilimsel öğretinin *Freud*'la tamamlanması gerektiğini öne sürdüğü için, önce diyalektik-maddeci öğretinin bilimsel olarak tamamlanması sorununu kısaca ele alalım:

1) Bir öğreti, ele aldığı nesne için önemli olan şeyleri incelemiyor ya da içermiyorsa, tamamlanması gerekmektedir.

2) Özgün nesneye ait olmayan tamamlamalar gereksizdirler.

3) Kendi içlerinde uyum sağlamayan eklemeler de, aynı şekilde gerek-

sizdirler.

«Tamamlanma gereksinimi»ne ilişkin bu üç ölçüt aslında olguculardan alınmıştır, ve bu nedenle gerçeklik ölçütü olarak sadece mantıksal çelişkisizliği («kendi içinde uyumluluğu») içermektedir. Ancak gerçekliğe ilişkin yanlış bir imgenin kendi içinde çelişkisiz olması da mümkündür. Çelişkisiz oluş, nesnenin doğru bir yansısını garantilemez; ama bir öğretiyi tamamlama olasılığı için zorunlu bir koşuldur. O zaman yukarıdakilere dördüncü bir ölçüt ekleme zorunluluğu doğmaktadır:

4) Kendi içlerinde uyumlu olan, ama ilgili olduğu nesneyle uyum sağlamayan tamamlamalar, yani nesneyi yanlış yansıtan ya da hiç yansıtmayan tamamlamalar da, aynı şekilde gereksizdirler.

Bu durumda, bilimsel öğretinin nesnesini ve psiko-analizin bu nesneye dahil olup olmadığını kısaca gözden geçirme gereği ortaya çıkmaktadır: Bilimsel öğretinin oluşturucu öğeleri, felsefe olarak diyalektik-tarihsel maddecilik, ekonomi-politik ve bilimsel toplumculuktur. Öte yandan diyalektik-maddeci öğreti bir bilim olarak bu nesneyle ilgili her yeni bilgiye açık olmak zorundadır; ama bu tür bilgileri olduğu gibi almak ve evetlemek anlamında değil, tersine felsefi genelleştirme biçimleri içinde işleyerek benimsemek zorundadır.

Psikoloji özgün bir bilim dalıdır, ve bu nedenle, tıpkı fizik, biyoloji, matematik gibi, bilimsel öğretinin oluşturucu öğeleri arasına giremez. Psikoloji, bilincimizdeki yansıtma sürecinin nesnel yasalarını meydana çıkarabildiği ölçüde, bilgi kuramı alanına yaklaşmaktadır. Bireysel psikoloji de bilimsel öğretinin oluşturucu öğelerinden değildir, çünkü burada söz konusu olan toplumsal bilinçtir. Bilimsel öğretinin toplumsal bilince ve psikolojik öğretinin de bilince bağımlılık oranı tartışılacak olursa, o zaman bilimsel öğretinin psikolojik yönden tamamlanmaya değil, tersine psikolojinin en önemli kuramsal varsayımları içinde bilimsel bir temellendirmeye gerek duyduğu hemen görülür: Bireysel bilinç, kendinden önce varolan, hazır bir dünyada oluşmaktadır. Bu durum toplumsal bilinç için de geçerlidir. İdeoloji bireysel bilinç tarafından değil, tersine bireysel bilinç toplumsal varlık ve bilinç tarafından belirlenmektedir. Bilimsel olmayan, yani tarihsel-maddeci yönden temellendirilmemiş bir psikolojinin, ilkesel kuramsal önermeler formüle ettiği sürece, yanılgıya düşmesi kaçınılmaz olacaktır. Bilimsel bir felsefeyle tekil bilimler arasında kuşkusuz karşılıklı bir ilişki bulunmaktadır. Ancak tekil somut bilimlerce benimsenen malzemenin, felsefe için karakteristik olan genelleştirme aşamasına ulaştığını öne sürmek, felsefeye olgucu görüş açısından yaklaşmaktır. Tekil bilimlere ilişkin böyle bir malzeme, felsefe olmaktan henüz çok uzaktır.

Özetlemeye çalışırsak:

— Özgün bir toplumsal bilinç kuramına sahip toplumbilim olarak bilimsel öğretiyi, öteki tekil bilimler, örneğin biyoloji, kimya vb. gibi geliştirilmesi zorunlu olan bireysel psikolojiyle tamamlamaya kalkışmak yanlış ve gereksizdir;

— Bilimsel öğretiyi psiko-analizle «tamamlamak», bilimsel öğretinin kapsadığı nesneler alanı açısından da yanlış ve gereksizdir. Bilimsel öğretinin psiko-analitik bir «tamamlamaya» ya da «temellendirmeye» gereksinimi yoktur;

— Bilimsel öğretiyi psiko-analizle «tamamlamak», psiko-analiz kendi içinde açık seçik ilkesel yanlışlar içerdiği için de mümkün değildir.

«Bilimsel öğretinin kanıtladığı gibi, insanoğlu sonuçta kendi kendisinin yaratıcısı ise, o zaman psikolojiyi biyolojikleştiren ve tarihi de ruhbilimselleştiren bir insan imgesi, çıkış noktaları bakımından, bilimsel öğretiyle çelişkiye düşecektir. Ancak ruhbilimcilik toplumsal süreci hiç durmadan bireyin davranışına ve biyolojikçilik de bireyin davranışını, sözümona bireyin doğasında bulunan, değişmez içgüdülere indirgemeye çalışmaktadır.»

FREUD'UN ARDILLARI: ADLER VE JUNG

Freud'un öğrencileri arasında kuşkusuz *Alfred Adler*(1870-1937) ile *Carl Gustav Jung*'un (1875-1961) adları en başta anılmaktadır. Daha 1914 yılından önce *Freud*'dan ayrılmalarına karşın, *Adler* ve *Jung* yine de psiko-analizin etkisinden kendilerini kurtaramamışlardır.

Freud'da olduğu gibi, *Nietzsche*'nin söylencesi *Alfred Adler*'in bireysel psikolojisinin çıkış noktasını oluşturmuştur. *Nietzsche* «Egemenlik İstenci» adlı yapıtında, yaşamın son tözü olarak bu istencin (irade) herkesin içinde etkinlik gösterdiğini, ama insandaki reel zayıflıkla çelişki içinde bulunduğunu ve buradan da aşağılık duygusunun çıktığını varsaymaktadır. Bu tür ve de organik koşullu aşağılık duygularını ödünlemek (telafi, Kompensation) için uğraşılırken, tam değerliliğe ulaşma çabasına ilişkin psişik bir üstyapı oluşmaktadır. Eğer bu hedefe ulaşılamazsa, o zaman da nevrozlara, hastalıklara sığınılmaktadır.

Adler de, ruhsal-olanın doğuştan varolan bir temel itki tarafından yönlendirildiğini kabul etmektedir; yalnız onda libido'nun yerini egemenlik istenci almaktadır. Buraya kadar açıklananlara göre *Adler*'de toplum henüz *dış* belirleyici etken olarak meydana çıkmaktadır, ancak bu *Freud*'da bile, «ben»in «gerçeklik»le olan ilişkisi içinde ele alınmıştır. Ayrıca burada söz konusu olan, ne kendi başına ne de bağımlı disiplin olarak bir bilim oluşturan iki kurgunun yüzeysel bağıdır. Demek ki, sonuç olarak *Adler*'de gözlemlenen bireysel psikolojidir. İnsanoğlunu egemenlik çabasının nitelediğini öne süren savı temel alarak genelleştirmeler yapmanın mümkün olduğunu söylemek, bilimsel bir tutarsızlıktır kolayca formüle edilmiş bir önkoşuldur. Ancak böyle bir psikolojiden yayılımcı savaşların türetildiği, «gerekçelendirildiği», böylelikle burjuvazinin temize çıkarıldığı da bir gerçektir. Aynı şekilde, insanlar üzerinde egemenlik kurma çabasından varolan düzeni ve buyurganlığı haklı göstermek için de yararlanılabileceği açıktır.

Carl Gustav Jung ise cinsel itkinin rolünü azaltarak düşlere ve itkilerin bastırılmasına o denli büyük bir önem vermemiştir. Ancak itkilerin bastırılması *Jung*'da «kompleks»le yer değiştirmiştir. Bu, bilinçsiz

olana ilişkin, düşlerde beliren bastırılmış bilinçsiz motiflere bağlı bir görüngüdür. Psiko-analizleri bireyselci olan *Freud* ve *Adler*'den farklı olarak *Jung*, bir «kompleks psikolojisi» geliştirmiştir. Bireyin itkisel yazgısını belirleyen Freudcu ilktarihsel ailevi yıkımların benzeri, *Jung*'da bireysel bilinçsiz-olanın temelini oluşturan «nesnel», «kollektif» bir bilinçsiz-olandır. Bu «kollektif» bilinçsiz-olan içinde, sözümona simgesel ilkimgelerin, ilkörneklerin (Archetyp) her çeşiti varolmuştur. *Freud*'la arasındaki en önemli fark, *Jung*'un sadece söylenceleri bireyselci değil, «kollektifçi» olarak temellendirmesidir. Ama psiko-analizin söylencesel tözü, itki-kuramsal temellendirilişi ve böylece bilimsel olmayan niteliği olduğu gibi korunmuştur. Ancak önemli olan, *Jung*'un halklara özgü psişik ilkörnekleri varsaymasıdır. Bunlar doğuştandır ve kollektif bilinçsiz-olanı belirlemektedirler. Etkinlikleri de, *Jung*'a göre çokbiçimlidir. Düşlerde ve psişik aksaklıklarda gün ışığına çıkmaktadırlar, ama kültürel yönden uyarıcı olarak da etkide bulunabilirler. Böylece kültür tarihsel olarak değil, yalnızca ruhun tarihsel olmayan-söylencesel kolektif ilkörneklerinin maddeleştirilmesiyle yaratılmaktadır. *Jung*'un bu tasarımıyla, psiko-analizde ırkçı savların, kendilerine özgü ilkörnekleriyle üstün ve düşük ırkların varlığına ilişkin savın yer alma olasılığı doğmuştur. Ve gerçekten de *Jung*'un yapıtlarında, Yahudi kategorilerini oldukları gibi cermen ruhuna uygulamanın tıbbi psikoloji için yanlış olacağı türünden antisemitik (Yahudi düşmanı) anıştırmalarla karşılaşırız. Demek ki *Jung*'a göre, bir Yahudi ve bir cermen ruhu, bir Yahudi ve bir cermen nevrozu, bir Yahudi ve bir cermen tedavisi vardır!

Bunun dışında *Jung*, insan karakterlerine, tiplerine ilişkin tasarımıyla da ün kazanmıştır. Psişik temel bir işlevin başatlığına göre *Jung* insanları düşünsel tip, duygusal tip, duyusal tip, sezgisel tip diye ayırmaktadır. Bunu da, dışa ya da içe dönük tip sınıflandırmasıyla birleştirmektedir. Ne var ki, böyle bir temel üzerinde bilimsel bir karakterbilim kurmak mümkün değildir. ●

(Sürecek)

CÜNEYT TAŞBAŞI

YASA

yaralı karıncayı
sürü sürüklüyor yuvaya

yem o yem o yem

ŞAİRLER

—ey acının çarmıhında göğe tüten beden
bir kıvranıştır ölüm senin gözlerinde—

onlar
kum
ve sessizliktiler
ayışığında
bir çıtırtı yangını
susmanın güzelliğiydiler ki
ölüme acı verdikleri söylenir

ALICE

alice öldü
bunca alalade harikaya dayanamadı
öldü
masalar
sandalyeler
açık televizyonlar
yetişilecek otobüsler
telaşlar
ve kargaşalar toplamında buldular
hâlâ hücreleri bölünüyorken
— çok şükür yaşıyor
alice öldü
benim duyarlılığım alice'i hiç yaşatmadı çünkü
sıkıntının ağlarında buldum ölüsünü

Köksal Çiftçi

Bir Çizgide Kırk Yıl

Köksal Çiftçi

Ferruh Doğan'ı tanır mısınız? 1932 doğumlu, mutlu olunca önce gözleri gülen, kına saçlı, beyaz, kısa sakallı, tatlı dilli söyleşisi doyumsuz olanı sormuyorum. Eğer şöyle karşılıklı oturup iki çift laf etme şansınız olmadıysa bu can insanla, tanımanız oldukça güç. Benim sorduğum, sanatçı Ferruh Doğan! Hani şu onüç yaşında karikatüre gönül verip aralıksız kırk yıl çizen...

Kırk yıllık bir sanat yaşamı... Bizim kuşak çizerlerinin yaşının iki katı neredeyse. Neler sığmamış ki bu kırk yıla: *Cumhuriyet, Milliyet, Akşam* başta olmak üzere toplam onyedi gazetede günlük gazete karikatürcülüğü, yetmişin üzerinde mizah, sanat-düşün, ve meslek dergisinde dergi karikatürcülüğü, ayrıca *Taş* mizah dergisinin başyazarlığı, ABD, Sovyetler Birliği, Fransa gibi önemli ülkeler yanında onbeş ülkede daha karikatürlerini yayımlatma başarısı, Alfabe resimleme, karikatürcüsü seçilme, uluslararası düzeyde 106 çağdaş karikatürcü arasına girebilme başarısı, ödüller, ödüller, ödüller...

Kırk yıla sığan yalnız bunlar değil, İhtilaller, baskılar sorgulamalar ve bunlara rağmen çizilen karikatürlerden derlenmiş pırıl pırıl beş kitap.

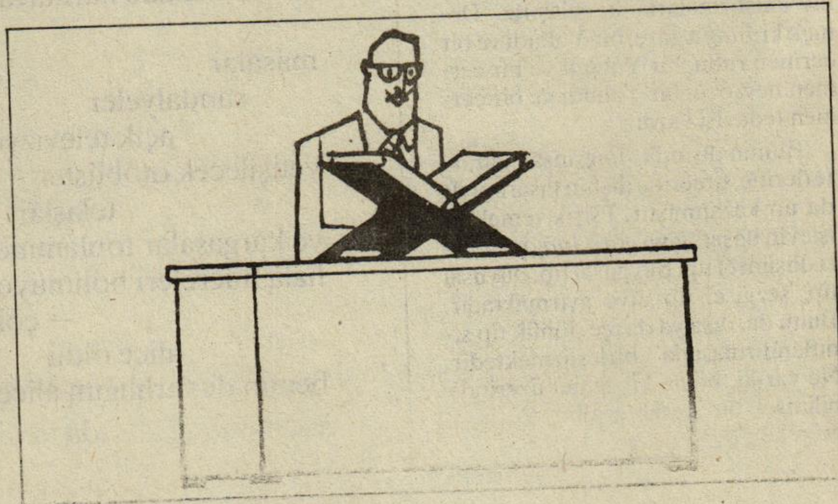
Bu beş kitaptan sonuncusu geçenlerde yayımlandı. Ferruh Doğan'ın kırkıncı sanat yılı nedeni ile *Cem Yayınevi* tarafından basılan bu kitap 208 adet karikatür içeriyor. 106 sayfa. Birinci hamur kağıt kullanılmış, KDV dahil 770 Lira. Adı: *Bir Çizgide.*

Ferruh Doğan bu kitap için yaptığımız bir söyleşide şunları söylemişti:

«Bu kitaba doğanın, insanın ve toplumun sorunlarını ele alan karikatürleri koydum.»

Gerçekten de öyle. Ağaçlarla, çiçeklerle süslenmiş kitap. İnsanın, salt siyasal sorunları işlenmemiş, duygusal, romantik yanları da var.

Ferruh Doğan'ın kitabını karıştı-

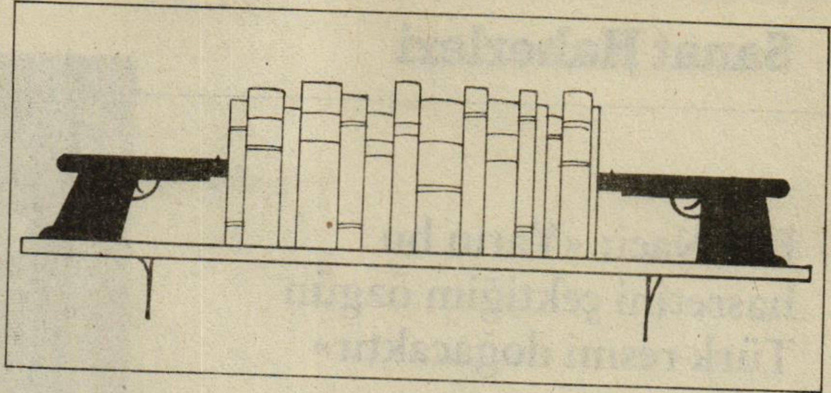

rırken insanın aklı bu sanatçının anlatımdaki rahatlığına takılıyor. Örneğin, rafa dizili kitaplarda silahla düşünce arasındaki ilişkiyi, patlamaya hazır günümüz insanını, birbirine amansız düşman görünen egemen güçlerin, ne olursa olsun sömürüde barıştıklarını, insanlarımızın modern, çağdaş malzemeleri benimseyip feodal kültürle yaşamayı tercih edişini, zaman zaman kitabın serbest bırakılıp okumanın yasaklanışını oldukça sade bir çizgiyle kolayca anlatıvermiş. Bu tür anlatım yalnız sayın Doğan'a özgü bir özellik değil aslında. Ona özgü olan —az sayıda karikatürcü ile birlikte— bu işin kuramsal yanı ile de uğraşmış olması. Ferruh Doğan, Turhan Selçuk'un 'çizgiyle mizah' tezine karşı —kendi deyimi ile— onu da içinde barındıran 'çizgide mizah' tezini 1950'lerde savunmaya başladı. Bu anlayış, sağlam bir dünya görüşü ile birleşince de işte böyle rahat anlatımlı karikatürler ortaya çıktı. Onu kuşağının öncülerinden biri yapan da bu durumdur zaten.

Kitap için söylenecek sözler bunlarla sınırlı değil. Gönül isterdi ki Ferruh Doğan bu kırkıncı sanat yılında yepyeni bir çıkış yapsın, bilinen ve beğenilen dört kitabına bir benzerini eklemek yerine bu son kitabında anlatımda ve çizgide özgün biçimler denesin, kendi kuşağına yaptığı öncülüğü yeni arayışlar içinde olan genç kuşakta da sürdürsün. Bu, çizgide yeni denemeler, kitabın biçiminde yeni denemeler, içerikte yeni denemeler şeklinde olabilirdi. Çünkü çağımız hızlı gelişmeler çağı. Bu hızlı gelişme toplumları derinden etkiliyor, onları edindikleri yeni anlayış ve kültüre uygun yeni biçimler istemeye itiyor.

Bir de sayın Doğan saygı duyulacak bir uygulama yapmış. Okur gelişme çizgisini izleyebilsin diye kitaba alınan karikatürleri basıldığı yıllardaki gibi bırakmış, yeniden çizmemiş. Bu oldukça iyi bir tat getirmiş aslında. Ne var ki karikatürlerin basılış yılı ve yerini vermediği ve tarih sıralaması yapmadığı için bu amacı pek yerini bulmuyor.

Kırk yılda beş kitap, teşekkürler Ferruh Doğan! ●

Hazırlayan:
Hakan Derman

Sanat Haberleri

Elif Naci: «Yarın bu hasretini çektiğim özgün Türk resmi doğacaktır»

Elif Naci'nin bir natürmortu.

Çağdaş Türk ressamı Elif Naci, bundan sonra sergi açmayacağını ve karma sergilere yapıt vermeyeceğini açıkladı. Modern sanatın çağa uygun biçimleri, Türk resim sanatının Batılı karakter içinde kristalleşmeye başlamasını sağlayan «D Grubu»nun kurucularından da olan Elif Naci, Düşün'ün sorularını şöyle yanıtladı:

■ Türk resmi üzerine söyleyecekleriniz olmalı?

□ Batı hayranlığını çok fazla ileri götürmüş bir durumdayız. Bu batı hayranlığı, batı taklitçiliğine kadar vardı. Hemen hemen bütün Türk ressamlarının yapıtlarında bu batı izlerini bulmak mümkün. Hâlâ ressamlarımızın (elbette ben de dahil) özgün bir Türk resim sanatını yaratabilmek çabasını benimsememiş olduğunu görüyoruz. Gerçi sanat önce taklitle başlar sonra istiklaline kavuşur. Her öğrenci önce hocasının etkisinde kalır. Bu zorunlu ve hatta yararlıdır ama bütün yaşamı boyunca bu etki altında kalmak ve hocasının yapıtlarına paralel veya benzer yapıtlar üretmek olmamalıdır. Bir sanat yolcusu zaten kendinden evvel gelenlerden ve onların etkisinden kurtulup başlı başına bir kişiliğe sahip olduğu anda sanatçıdır. Bunun aksi taklitçiliktir. İşte benim özlemini çektiğim şey bu. Yani hocalarımızdan ve batıdaki ustalardan koparak, kendi kişiliğimize özgün bir Türk sanatına kavuşabilmektir.

■ Türk resminin doğmasını engelleyen sizce dindeki resim yasağı mıdır?

□ Öteden beri bu konu üzerinde çok şey söylenmiş. İslam dinini kabul etmiş olan Türklerin günah saydığı resim sanatı üzerinde bu dinin bir engellemesi söz konusu olmuş. Ben yirmi üç sene Türk ve İslam Eserleri Müzesi Müdürlüğü sandalyeside oturduğum sürece bu konuda araştırmalar yaptım, kendimce incelemelerde bulundum. Vardığım sonuç şu: İslam sanatında, resim yasağı diye bir şey yok. Sahih-el Buharî'nin, Babı Tesavir bölümünde şöyle bir pasaj var: Enes bin Malik'den derlenen bir hadise göre Hz. Muhammet, Ayşe'ye namaz kılarken önündeki resimli perdeyi kaldırmasını istiyor. Bu resimli perdeyi gördükçe namaz kılarken dünya işlerini anımsıyorum, onun için perdeyi arka tarafta bir yerlere koy der. Şu öyküden anlaşılıyor ki, Hz. Muhammed'in namaz kıldığı odada bile resimli perde varmış. Sonraları Halife saraylarında bazı resimlere rastlanmış. Örneğin Kuseyri Amrâ duvarlarında fresklerde yıkanan çıplak tatlı su meleklerinin figürleri görülüyor. Bence bu resim yasağı sonradan yerleşen bağnaz bir zihniyetle 17. asırdan sonra kendini göstermeye başlamış. Böyle bir resim yasağı da büyük Türk hattatlarının yetişmesine neden olmuştur.

■ Ülkemizde resim anlaşılıyor mu?

□ Ben hâlâ anlaşıldığına pek inanmıyorum. Gerçi son günlerde memleketimizde bir tablo pazarı kurulduğunu görüyoruz. Resim satın alanlar var ama bunlar resim sanatının anlaşıldığını belirtmekten uzak bence. Kimi kolleksiyonerler ucuz aldıklarını, pahalıya satıp bir kâr sağlamak amacıyla resim alıyorlar. Bu ise bir ticari alış veriş oluyor. Bunun dışında resim satın alanlardan pek çoğu da «resimden anlamıyor» demesinler diye alıp, duvarlarına asıyorlar. Yani resmin yurdumuzda yaygınlaştığı ve anlaşıldığı söylenemez.

■ Türk resminin geleceğinden umutlu musunuz?

□ Resim sanatının geleceği üzerinde bugünkü durumumuz gibi kötümser değil, çok umutluyum. Yarın bu hasretini çektiğim özgün Türk resim sanatının doğacağına inancım çoktur. Buna vicdanım kadar eminim.

■ Sayın Naci, bundan sonraki resim çalışmalarınızı öğrenelim?

□ Bundan sonraki çalışmalarım elimde ve evimde kalacak. Sergi açmak niyetinde değilim. Hatta karma sergilere bile kesin olarak katılmayacağım. Düşüncem odur ki, bir sanatçı zamanı geldiğinde susmasını bilmelidir. Belki söyleyeceği daha çok şey olabilir. Bir kavanozun içindeki arı gibi vızıltısını dışarı vurmayarak kendi keyfince yaşamayı bilmesi gerekir bence. Şimdilik ufak tefek denemeler ve eskizlerin içinde çalışıyorum. Bunları dışarı vurgulamayı şimdilik düşünmüyorum. Gözlerimi kapattıktan sonra çocuklarım bunları dışarı çıkarırlarsa, ona bir diyeceğim yok. Zaten engellemek de bir ölünün elinden gelmez. ●

Grup 9'un fotoğraflarından bir örnek.

Evrensel bir dil; fotoğraf

Grup 9, Türk fotoğrafına yeni bir soluk getireceğini belirtiyor.

Grup 9, genç fotoğraf sanatçıları Merih Akoğul, Hüsnü Atasoy, Kamil Fırat, Mustafa Kocabaşı ve Yaşar Saraçoğlu'ndan oluşuyor. Yıllarca tek başlarına fotoğraf çalışmalarını sürdüren grup üyeleri kendi içlerinde belirli bir yetkinliğe ulaştıktan sonra fotoğraf çalışmalarını birlikte değerlendirme yoluna gittiler. Ankara'da ilk sergilerinden sonra, geçtiğimiz ay içinde İstanbul'da bir dia gösterisi izlettiler.

Sundukları dia gösterisinden sonra, çalışmalarını sürekli üretime dönük olarak sürdüreceklerini belirten Grup 9'a, sorularımızı yönettik:

■ Grup 9 olarak ilk serginizi Ankara'da açtınız. Serginiz fotoğraf çevrelerince nasıl karşılandı?

☐ Genelde iyi karşılandı. Sergiye iki tepki geldi. Birinci tepki, fotoğrafın temelinde yaklaşıldığı için sergimiz olumlu bulundu. İkinci tepkide ise fotoğrafın ötesinde başka şeyler beklendiği için ve sergimizde onların istedikleri anlamda fotoğraf olmadığı için olumsuz bir yaklaşımla değerlendirildi. Bizce sergimiz fazlasıyla amacına ulaştı ve gereken ilgiyi gördü.

■ Geçtiğimiz ay içinde bir dia gösterisi sundunuz?

☐ İFSAK'ın fotoğraf günleri dolayısıyla bize Grup 9 olarak dia gösterisi yapmamız teklif edildi. Biz alışılmışın dışında olarak bu gösteri içinde fotoğraflarımızdan örnekler, özgeçmişlerimiz ve Türk fotoğrafına verilmiş bir bildiriyi de 16 sayfalık kitapçık içinde sunduk. Bunu yaparken amacımız dia gösterimize belge niteliği kazandırmaktı. Bugüne kadar Türkiye'de yapılan fotoğrafın karanlıkta kalan noktalarının olması, günümüze belgelerinin ulaşmamasındandır.

■ Türkiye'de fotoğrafın sorunları nelerdir?

☐ İki buçuk sene öncesine kadar fotoğraf «sanat mıdır, değil midir?» diye açık oturumlar yapılıyor, dergiler özel sayılar düzenliyordu. Günümüzde ise fotoğrafın bir sanat dalı olduğu kabul edildikten sonra, şimdi de «konusunun» ne olması gerektiği üzerine tartışmaya geçildi. Ülkemiz fotoğrafının oluşması için tartışmaların bu düzeyde değil, çok daha üst düzeylerde ele alınması gerekiyor. Dünyanın birçok ülkesinde farklı biçimlerde fotoğraf üreten kişiler var. Fakat bu ülkelerde hiç kimse neden bunu üretiyorsun diye sormaz. Önemli olan fotoğrafçının serbestliğidir.

■ Bundan sonraki çalışmalarınızı da öğrenelim?

☐ İyi şeyler yapacağımıza inanıyoruz ve genç Türk fotoğrafından gelecek için umutluyuz. ●

● 1985 YILI SEDAT SİMAVİ VAKFI ÖDÜLLERİ VERİLDİ

Ödülü, Edebiyat alanında Yaşar Kemal; Görsel Sanatlar alanında ise Ferruh Başağa aldı. Yaşar Kemal'e bu ödül «İnce Memed 3» adlı yapıtı için, Ferruh Başağa'ya ise «Türk resim sanatının gelişimine yarım yüzyılı bulan çaba ve katkıları için» verildiği açıklandı.

Sedat Simavi Vakfı 1985 Kitle Haberleşme Ödülü, ikiye bölündü: Yalçın Doğan, «Dar Sokakta Siyaset 1980-1983» adlı yazı dizisi ve TRT'den Nuray Yılmaz «Gezelim, Görelim» (Hakkâri) adlı TV programıyla ödülün sahibi oldular.

● MODA SİNEMASININ OCAK AYI FİLM PROGRAMI

1. Bob Swaim'in 4 Sezar ödüllü filmi: *La Balance* (Muhbir) Oynayanlar: Nathalie Baye, Philippe Leotard.

2. Luc Besson'un filmi: *Subway* (Yeraltı) Oynayanlar: Isabella Adjani, Christopher Lambert.

● BEHÇET NECATİGİL ŞİİR ÖDÜLÜ

Behçet Necatigil'in anısına düzenlenen Şiir Ödülü'nü bu yıl Tuğrul Tanyol kazandı.

Adalet Ağaoğlu, Edip Cansever, Doğan Hızlan, Rauf Mutluay, Fethi Naci, Hilmi Yavuz ve Tahsin Yücel'den oluşan seçiciler kurulu, yılın en iyi şiir kitabı olarak Tanyol'un «Ağustos Dehlizleri» adlı yapıtını seçti. Tanyol'un daha önce yayınlanmış «Elinden Tutun Günü» adlı bir kitabı daha var.

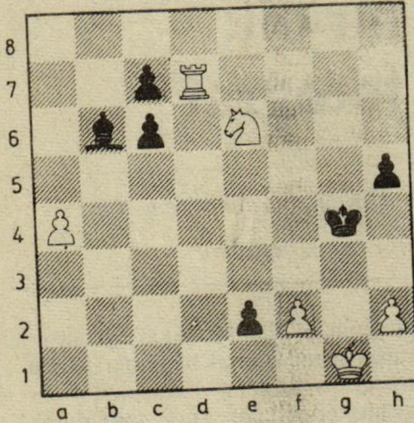

SATRANÇ

Uluğ Nutku

Serdar Çelik'in askerlik görevini yapması nedeniyle bu sayfayı geçici olarak Uluğ Nutku devralmıştır.

Troitzky

Beyaz oynar kazanır

Ustamız Nevzat Süer'in Cumhuriyet gazetesindeki haftalık satranç sütununu bütün satrançseverler izler. Yurtiçi ve dışı güncel haberlerin yanısıra ilginç yorumları yazısına kişisel bir tad katar. 13 Aralık'taki yazısında «Metin Asılkefeli'nin Dikkati» başlıklı konu dikkatimi çekti. Süer şöyle diyor: «Troitzki'nin (Troçki diye okunmalı) 17 ve 22 Kasım 1985'te iki kez yayımladığım kurgusu şöyle idi: **Beyaz: Şg1, Kd7, Ae6, a4, f2, h2. Siyah: Şg4, Fb6, c7, c6, e2, h5.** Beyaz kazanıyor. Doğru yolu da 22 Kasım'da açıkladım: **1.h3+! Şf5! 2. Ad4+ F×d4 3. Ke7 Fe5 4. Kxe5+ Ş×e5 5. f4+ Ş×f4 6. Şf2** ve Beyaz kazanır. Elektrik mühendisi olarak Çarşamba/Samsun'da bulunan genç okuyucumuz Metin Asılkefeli yazdığı mektupta bakınız ne diyor: **5... Şd4!** ve siyah kazanır. Gerçektende öyle: **6. Şf2 Şd3 7. Şe1 c5 8. f5 c4 9. f6 c3 10. f7 c2 ve 0-1 (Siyah kazanır).**»

Troitzki gibi dahi bir oyunsonu kurgucusunun böyle bir hataya düşemeyeceği kanısıyla durumu tahtaya dizdim. Süer ve Asılkefeli'nin yanıldıklarını anlamam bir dakika sürmedi. Büyük oyuncuların bile zihinlerinde bloklar oluştuğunu bildiğim için eleştiriye gerek yok. Ama etüdü çürüttüğünü sandıkları yukarıdaki son varyant Troitzki'nin büyüklüğünü gösteren «yanıltıcı yan varyant»tır. Şimdi kurguyu iyice inceleyelim. Siyah Vezir çıkıp kazanmak üzere. Beyaz bunu engellemek için bir At kışından sonra Kaleyi e7'ye gelmeli. O halde:

1. h3+ Şf5!

Eğer 1...Ş×h3 2. Af4+ kazanır. Eğer 1...Şh4 2. Şg2!! e1V 3. Kd4+ F×d4 4. A×d4 ve Siyahın Ata karşı Veziri olmasına rağmen çaresiz kalışı kurgucunun buluşlarından birisi. Eğer şimdi **4...Şg5 5. Af3+,** yahut **4...Ve4+ 5. Af3+ V×f3+ 6. Ş×f3 Ş×h3 7. a5** kazanır. Bu yolda dikkat edilecek nokta **2. Şg2** yerine önce **2. Kd4+** olamayacağıdır, çünkü **2...F×d4 3. A×d4 Ş×h3!** kurtulur.

2. Ag7!

Süer ve Asılkefeli'nin gözden kaçırdıkları hamle. Şimdi siyahın iki yolu var: I. Beyaz taşların üstüne gitmek. II. Piyadesini korumaya gelmek.

I- **2...Şf6 3. A×h5+ Şe6 4. Af4+ Ş×d7 5. Axe2** kazanır. Siyahın üç geçer piyadeyle başa çıkması olanaksızdır. Beyazın Atı yerinde duracak, c6'nın c1'de büyümesini engelleyecek. Beyaz **Şah f ile h** Piyadelerinin ilerlemesini destekleyecek. Siyah Fil yerinde bağlıdır çünkü kımıldaması **a** Piyadesinin dert açmasına neden olur. Kazanç kolaydır.

II— **2...Şe4.** Direnen hamle. Beyazın oyunu uzatmaması için biraz dikkat gerek. **3. Şg2 Fa5 (3...Fc5 4. Kd8** aynı kapıya çıkar**) 4. Ke7+ Şd3 5. Ke3+ Şd2 6. A×h5 e1V 7. K×e1 Ş×e1 8. Af4 Şd2** (en iyisi) **9. h4 c5 10. Şf3 c4 11. h5 c3 12. h6 c2 13. Ae2 Fc3 14. h7 c1V 15. A×c1 Ş×c1 16. a5** kazanır.

Bakalım bizim Ocak sayımız yayımlanana dek Süer bir düzeltme yapacak mı? Kendisini İstanbul Satranç Derneğinde sık sık görürüm. Bu yazımdan söz etmeyeceğim, çünkü çeşitli yayınlarda yer alan satranç sayfalarında fikir alışverişinin doğmasını istiyorum.

Gelelim Kasparov'a. Bu genç bileğinin gücüyle Dünya Şampiyonu olup vadideki bütün silahları susturdu. İlk maçta **5-1** yenikken ve Karpov'un maçı alması için bir kazanca ihtiyacı varken Kasparov'un büyük direnci olasılık dışı kalanı olanaklı kıldı. 47. ile 48. oyunları kazanınca maç durdurulmuş, birkaç ay sonra sıfır-sıfırdan başlamak üzere ertelenmişti. 24 oyun kuralına göre düzenlenen ikinci maçı 13-11 kazandı. Karpov kazansaydı şu sorunun yol açtığı dedikodu süregidecekti: İlk maç neden Karpov üstüste iki yenilgi alınca durduruldu da daha önce durdurulmadı? Bütün söylentilere son verecek tek ve kesin cevap şudur: Karpov o iki oyunu kaybettiği için hastalanmadı, hastalandığı için kaybetti. Devam edemezdi çünkü ölebilirdi, çünkü satranç ölümüne gladyatör dövüşü değildir. Amerikalı ve İngiliz yorumcular çok dedikodu yaptılar. Onlara göre ölen ölür, kalan kalır. Ölmek istemiyorsa Karpov terketmeliydi. Bu zihniyet kapitalizm koşullarında rekabetin ne anlama geldiğini bir kez daha açıklıyor.

Karpov oynamak istedi ama doktorlar izin vermedi. Doktorların söylediği sansasyoncu bahisçilerin umurunda mı? Hem Karpov **5-3** öndeyken ilk maç durduruldu. Bir süre dinlenip oynasaydı belki altıncı oyunu kazanabilirdi. Ama artık yoruma gerek yok. Kasparov Karpov'u sağlamken de yenebileceğini kanıtladı. Üç ay sonra Karpov isterse rövanşı oynayabilir. Ayrıca her iki maçta tarafların galibiyetlerini sayarsak skorun **8-8** olduğunu hatırlatmakta yarar var.

FERRUH DOĞAN

BİR ÇİZGİDE

YENİ ÇIKTI **BÜTÜN KİTAPÇILARDA**